

ספר ארחות יושר

למרון הגר"ח קניבסקי זצוק"ל

עם הוספות
ביאורים ועיונים

ב

יו"ל ע"י ארגון "ארחות יושר"
אלול תשפ"ה

ארגון "ארחות ישר"

ת.ד: 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק
טל': 077-9230219
נייד: 052-7167812
פקס: 077-4230219
דוא"ל: oy7812@gmail.com

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים
המנוונים בחוברות
יפנו לארגון "ארחות ישר"
בפקס: 077-4230219

©

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש
פנימי ו/או מסחרי ללא אישור מפורש
מארגון "ארחות ישר".

עימוד, עיצוב והפקה:
לאה טולידאנו
03-5796812

נדפס על נייר שאין בו חילול שבת ח"ו.

ספר "ארחות ישר"
יוצא לאור ע"י ארגון "ארחות ישר"
מיסודו של מו"ר שר התורה
הגרי"ח קניבסקי זצוק"ל

יו"ר הארגון:
הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:
הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:
הרב אשר לבי
הרב יחיאל חסידה
הרב ישראל מאיר וולך
הרב חנוך יצחקי

לוח לימוד יומי בספר ארחות יושר

לחודשים אלול תשפ"ה - אדר תשפ"ו

לוח לימוד יומי בספר "ארחות יושר" ללומדי המוסר היומי במסגרת ארגון "ארחות יושר" במחזור הלימוד השלישי.

כרך זה - חלק ב', הינו לחודשים אלול תשפ"ה עד אדר תשפ"ו. תחילת כל יום סומן בתוך הספר בסימון המילה הראשונה של אותו היום.

יום א' ו תשרי - עמוד רסח	יום ב' א' אלול - עמוד ריא
יום ב' ז תשרי - עמוד ער	יום ג' ב' אלול - עמוד רטז
יום ג' ח תשרי - עמוד רעג	יום ד' ג' אלול - עמוד רכ
יום ד' ט תשרי - עמוד ערה	יום ה' ד' אלול - עמוד רכב
יום ה' יג תשרי - עמוד רעח	יום ו' ז' אלול - עמוד רכד
יום ו' כד תשרי - עמוד רעט	יום ז' ח' אלול - עמוד רכח
יום ז' כז תשרי - עמוד רפב	יום ח' ט' אלול - עמוד רכט
יום ח' כח תשרי - עמוד רפד	יום ט' י' אלול - עמוד רלב
יום ט' כט תשרי - עמוד רפח	יום י' יא אלול - עמוד רלה
יום י' ל תשרי - עמוד רצ	יום יא' יד אלול - עמוד רלח
יום יא' א חשון - עמוד רצג	יום יב' טו אלול - עמוד רמ
יום יב' ד חשון - עמוד רצד	יום יג' טז אלול - עמוד רמג
יום יג' ה חשון - עמוד רחצ	יום יד' יז אלול - עמוד רמו
יום יד' ו חשון - עמוד ש	יום טו' יח אלול - עמוד רמט
יום טו' ז חשון - עמוד שג	יום טז' כא אלול - עמוד רנא
יום טז' ח חשון - עמוד שה	יום טז' כב אלול - עמוד רנג
יום טז' יא חשון - עמוד שז	יום טז' כג אלול - עמוד רנו
יום טז' יב חשון - עמוד שט	יום טז' כד אלול - עמוד רנט
יום טז' יג חשון - עמוד שיב	יום טז' כה אלול - עמוד רסא
יום טז' יד חשון - עמוד שיד	יום טז' כח אלול - עמוד רסד
יום טז' טו חשון - עמוד שיז	יום טז' ג תשרי - עמוד רסו

יום א' יח חשוון - עמוד שיח	יום ד' כז כסלו - עמוד שצו
יום ב' יט חשוון - עמוד שכא	יום ה' כח כסלו - עמוד תא
יום ג' כ חשוון - עמוד שכד	יום א' א טבת - עמוד תד
יום ד' כא חשוון - עמוד שכז	יום ב' ב טבת - עמוד תט
יום ה' כב חשוון - עמוד של	יום ג' ג טבת - עמוד תיב
יום א' כה חשוון - עמוד שלב	יום ד' ד טבת - עמוד תטו
יום ב' כז חשוון - עמוד שלד	יום ה' ה טבת - עמוד תיח
יום ג' כז חשוון - עמוד שלו	יום א' ח טבת - עמוד תכא
יום ד' כח חשוון - עמוד שלט	יום ב' ט טבת - עמוד תכד
יום ה' כט חשוון - עמוד שמב	יום ג' י טבת - עמוד תכח
יום א' ג כסלו - עמוד שדמ	יום ד' יא טבת - עמוד תל
יום ב' ד כסלו - עמוד שמה	יום ה' יב טבת - עמוד תלד
יום ג' ה כסלו - עמוד שמוט	יום א' טו טבת - עמוד תלז
יום ד' ו כסלו - עמוד שנא	יום ב' טז טבת - עמוד תלט
יום ה' ז כסלו - עמוד שנג	יום ג' יז טבת - עמוד תמא
יום א' י כסלו - עמוד שנו	יום ד' יח טבת - עמוד תמה
יום ב' יא כסלו - עמוד שנט	יום ה' יט טבת - עמוד תמט
יום ג' יב כסלו - עמוד שסא	יום א' כב טבת - עמוד תנב
יום ד' יג כסלו - עמוד שסד	יום ב' כג טבת - עמוד תנה
יום ה' יד כסלו - עמוד שסח	יום ג' כד טבת - עמוד תנח
יום א' יז כסלו - עמוד שע	יום ד' כה טבת - עמוד תס
יום ב' יח כסלו - עמוד שעג	יום ה' כז טבת - עמוד תסד
יום ג' יט כסלו - עמוד שעו	יום א' כט טבת - עמוד תסו
יום ד' כ כסלו - עמוד שעח	יום ב' א שבט - עמוד תסט
יום ה' כא כסלו - עמוד שפב	יום ג' ב שבט - עמוד תעב
יום א' כד כסלו - עמוד שפח	יום ד' ג שבט - עמוד תעה
יום ב' כה כסלו - עמוד שצא	יום ה' ד שבט - עמוד תעח
יום ג' כז כסלו - עמוד שצג	יום א' ז שבט - עמוד תפא

תוכן הענינים

פתח השער.....	רז.....	צניעות.....	רפח.....
ליצנות.....	ריא.....	קנאה.....	רחצ.....
מידות.....	רכח.....	רוח הקדש.....	שיב.....
נקימה ונטירה.....	רמו.....	שמחה של מצוה.....	שלב.....
סבר פנים יפות.....	רנו.....	שתיקה.....	שמט.....
ענוה.....	רסד.....	תורה.....	שנט.....
פחד ודאגה.....	רעה.....	תפלה.....	שעו.....

הקדמה

לנצור ארחות משפט, ודרך חסידינו ישמור (משלי ב' ח')

בגיל ורעדה נרכין ראשינו, בהמית נפש הסוערת כגלי הים, עומדים אנו מול שערי הספר, רועדות ידינו עת אוחזים אנו בידית הזהב, באים לפתוח צוהר בתורת מוסרו של רבינו הגדול, רבן של ישראל מרן הגאון רבי חיים קניבסקי זצוק"ל.

אנו למדים על חשיבותה ההכרחית, של תיקון המידות יחד עם לימוד התורה בדוקא, מדבריו הקדושים של נעים זמירות ישראל, בספר תהלים (פרק פ"ה פסוק י"ב) "אמת מארץ תצמח, וצדק משמים נשקף".

ומאיר לנו עיניים רבינו הגאון מוילנא ז"ל בביאורו לספר משלי (פרק י"ט פסוק ט') כי הארץ מידתה "אמת", לעומתה הגשם הבא מן השמים מידתו "צדק", והיינו, כי הגשם היורד מן השמים בצדקה הוא ניתן לנו, ונותן את מימיו שווה בכל מקום. וראה זה פלא, כי במקום אחד הגשם מצמיח חיטה, ובמקום אחר גפן, ובמקום שלישי רימון וכדומה, היתכן? שאותו גשם יצמיח בכל מקום משהו שונה, אלא ההסבר ברור הוא, כי בכל מקום ינבוט הזרע אשר זרעו בו, במקום שזרעו חיטה יצמיח הגשם חיטה, ובמקום שנטעו גפן יצמיח הגשם גפן וכו', הרי שהארץ מידתה "אמת" כי הזרע שזרעו בה, אותו היא תנביט ותפריח, אך הגשם הבא משמים שמידתו "צדק" יתן בכל מקום את מימיו בשווה ובצדק.

והנביא הושע אומר, (הושע פרק י"ד פסוק י') כי ישרים דרכי ה', צדיקים ילכו בם, ופושעים יכשלו בם. ודרשו חכמינו זכרונם לברכה במסכת שבת (דף פ"ח ע"ב) למימנים בה סמא דחיי, ולמשמאילים בה סמא דמותא, אותה תורה ואותם מצוות, לאלו מביאים חיים ולאלו מוות.

התורה - כותב הגר"א ז"ל - משמים היא ונקראת צדק, והיא כעין הגשם המחיה את האדם, מנביטה ומצמיחה את הזרעים שזרע בתוכו, אם תיקן והטיב את מידותיו, הרי

שהתורה והמצוות יצמיחו בו את הטוב, צדיקים ילכו בהם, נעשית עבדו סם חיים, גדל ופורח לשם ולתפארת, אך מי שמידותיו מושחתות ובלתי מתוקנות, הרי שהתורה תצמיח אצלו כל מידה רעה וייעשה יותר ויותר רע, הוי, ופושעים יכשלו בהם, ונעשית לו סם המוות רח"ל.

...

ספר זה במתכונתו הנוכחית, עם ביאורים ועיונים בדברי מרן זצוק"ל, יצא לאור לראשונה לפני כשלוש עשרה שנים בשנת תשע"ב, תחילתו בחוברות חודשיות המחלקות ללימוד יומי שנלמדו בשיעורי תורה לאלפים ורבבות לומדים, ולבסוף אוגדו לכדי ספר נאה ומהודר. זכינו ורבינו מרן זצוק"ל ראה וסמך ידיו על יצירה זו, ועודד בכל עת להמשיך במלאכת הקודש בהוצאת ספר זה כמו ספרי מוסר אחרים, ובסייעתא דשמיא גדולה עם ברכת מרן זצוק"ל התקבל הספר ברצון רב והודפס באלפי עותקים שאזלו מן השוק מיד לאחר יצאתם מבית הדפוס.

נטלנו על שכמנו משימה, לבאר ולהאיר עניינים, כדי להביא את הספר לכלל הציבור, להיותו שווה לכל נפש קטנים כגדולים, צעירים כמבוגרים, בנות כבנים, למען יוכלו כולם ללמוד ולעיין, לתקן מידותיהם ולהיטיב תכונות נפשם והנהגותיהם, כפי שלימדונו חז"ל, בדרכו של רבינו מרן צוק"ל.

הקמנו צוות של כמניין תלמידי חכמים מופלגים לומדי תורה ויראי ה', שישבו ועסקו בתורת מרן זצוק"ל, ודלו מים מבארות עמוקים, להרחיב ולהעמיק, להוסיף אמרים מגדולי עולם ז"ל, וחפץ ה' בידם הצליח, אשר אלפים רבים ממש, נהנו ונהנים מזיו התורה, כפי שהגשנו לפניכם, כאשר תחזינה עיני המעיין מישרים.

זכינו להיענות והצטרפות של ציבורים מגוונים ומעניינים כל כך. עשרות רבות של שיעורי התורה שהצטרפו לתכניתנו, מאות מוסדות של תלמודי תורה ובתי חינוך לבנות שנקראו לדגל, ישיבות וכוללים רבים שהצטרפו אף המה לקביעת שיעורים יומיים באורחות המוסר, ממש לא יאומן כי יסופר, אשרינו שככה לנו. אנו מתפללים להמשיך להרבות חיילים לתורה ולמוסר ה', להגדיל תורה ולהאדירה לנצח נצחים.

נודה להשי"ת שזיכנו לזכות את הרבים, בהנחלת צירוף שיעורי המוסר, ותיקון המידות, לשיעורי התורה הרבים די בכל אתר ואתר, ויחדיו יהיו כרוכים ותמים לראשינו, כדי שהתורה

ארחות המוסר רט

והמצוות ישפיעו עלינו, להצמיח את נבטי המידות הטובות שאנו רוכשים בלימוד תורת המוסר, והתורה תהפך אצלנו לסם חיים, וצדיקים ילכו בם.

הברכה אחת היא לנו, לכל הלומדים היקרים, שנזכה במהרה לקבל פני משיח צדקנו, ולראות בעינינו בבנין בית המקדש, ובתחיית המתים עם מורינו ורבינו מלכנו בראשינו, במהרה בימנו אמן.

בברכת התורה
ארגון "ארחות יושר"

— |

| —

— |

| —

ליצנות

יֵשׁ אֲנָשִׁים שְׁעוֹנִים לְחִבְרֵיהֶם בְּדֶרֶךְ לַעַג
וְלִיצְנוּת, וְגַם לְגִדּוּלִים מְהֵרָה, וְזֶה בָּא
מִטְפָּשׁוֹת הַנְּאֻחַ, שְׁחֹשְׁבִים שֶׁהֵם הַחֲכָמִים מִכָּל
הָעוֹלָם, וְכֵמוֹ שֶׁכָּל שׂוֹטָה חוֹשֵׁב, וְכֵמוֹ שֶׁקְּתוּב
(משלי כ"ו) "רְאִיתָ אִישׁ חָכֵם בְּעֵינָיו תִּקְנָה לְכִסְיֹל"

א. וליצנות. בספר 'עלי שור' (ח"א עמ' רצא) הטיב להגדיר את מדת הליצנות, וז"ל: מנהג ההמון הוא, להתיחס אל כל דבר בעולם או בחיוב מוחלט או בשלילה מוחלטת. המחייב - מתעלם מכל חסרון ופגם, והשולל - מבטל כל מעלה שבדבר. לא כך תלמיד-חכם: אינו בז לכל אדם ואינו מפליג לכל דבר

(עין אבות ד, ג), כי אין נברא בעולם לבטלה. והוא ישפוט בצדק את כל דבר: את הטוב שבו יחייב, ואת הרע שבו - יבקר וישלול. וכי זה למה? כי מי שעניו פקוחות לראות בכל דבר שבעולם - "נברא", ועוד שהוא יודע כי הכל נברא בשבילו (כמבואר בגמרא סנהדרין (לו, א): "לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם") - כיצד הוא יבטל וישלול דבר שהבורא בראו והושיטו לו לראות בו חסדי ה' וחכמתו וגם להשתמש בו ככלי לעבודתו? זוהי מדת הליצנות לרחק דבר אשר אין להרחיקו (שע"ת לר"י שער ג, קעו), לבזות ולבטל, [וכל ליצנותא בעולם אסורין חוץ מליצנותא דעבודה זרה (מגילה כה, ב): רק עבודה זרה אין לה זכות קיום בעולם, כי מהותה - שקר].

ב. וזה בא מטפשות הנאח. מדת הליצנות, נובעת בעיקר מתוך גאווה יתירה שיש לו לאדם המדמה לעצמו שאין חכם בלתו, ועל כן זחה עליו דעתו להתלוצץ על זולתו. וכן פירש הגר"א זצ"ל את הפסוק במשלי (ג, לד): "אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן", כי לץ הוא היפוך של עניו, שהעניו הוא מן הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים (שבת פח, ב), והלץ הוא היפוך זה שמחרף ויליץ לכל אדם.

ביאורים

1. וכמו שכל שוטה חושב. השוטה, הוא במצב מתמיד של חיים בעולם מוטעה ומשונה מן המציאות האמיתית, כמו כן הליצן הוא חי בביטול של ערכים אמיתיים והקלת חשיבותם ע"י ההתלוצצות.
2. ראית איש חכם בעיניו. כאשר תראה איש חושב עצמו בעיניו לחכם ולא כן הוא, הגה יש תקוה להמחזיק עצמו לכסיל יותר ממנו, כי הוא ילמד ויתחכם, אבל המחזיק עצמו לחכם לא יחפץ ללמוד מזולתו. (מצודת דוד).

עיונים	יושר	ליצנות	ארחות
ג. ואינו יודע שהוא ממש להיפך. כתב הגר"א (על הפסוק הנ"ל): "הקב"ה יתן אותו (את הלץ) לחרפה, שיליצו אחרים ממנו, וזהו "אם ללצים" - אם יתחבר ללצים "הוא יליץ" - על ידי אחרים, "ולענוים" - השומעים חרפתם ואינן משיבים, ומכניעים את עצמם לכל אדם בעולם, "יתן חן" - יתן הקב"ה לו חן בעיני הבריות.	ממנו". וחושב שעל ידי הליצנות מחזיקים אותו לחכם, (ואינו יודע שהוא ממש להיפך, והוא סימן מכהק לשטות וכידוע. והנה בגמרא אמרו (יומא פ"א א') תלמיד חכם שאין דבורו בנחת עם הבריות, הרי זה חלל את השם, (ואין מתכפר לו אלא במיתה רחמנא ליצול. וכן פסק הרמב"ם		
ד. ואין מתכפר לו אלא במיתה רחמנא ליצול. מבואר שעל חילול השם אין לו כפרה אלא במיתה. אמנם כתבו הראשונים והאחרונים מספר אופנים שבהם יכופר לו אף קודם המיתה. בשערי תשובה (א, מז, ד, ה) כתב, שאם יקדש את השם ויודיע לבני האדם גבורות השם, זהו בעצמו רפואה כנגד חילול השם, ויכופר לו עוון חילול השם בכך. ועוד כתב, שעוון חילול השם מתכפר על ידי לימוד ויגיעת התורה. והמאירי כתב שכל חילוקי הכפרה הם רק להודיע לחוטא שישים אל ליבו את חומרת העבירות שעבר, אבל השב בתשובה שלימה אין דלתות התשובה ננעלות בפניו. ה'נחל יצחק' (הקדמה לחלק ב) כתב, על פי דברי הט"ז (או"ח רמב, א) שאדם הזהיר לשמור שבת כהלכתה מוחלים לו על עבירות חמורות ביותר, וכמבואר בגמרא בשבת (ק"ח, ב) שכל המשמר שבת כהלכתה אף אם עובד עבודת כוכבים כדור אנוש מוחלין לו. ובמשך חכמה (וילך, הפטרה) כתב, שחילול ה' אינו רק עבירה בין אדם למקום, אלא אף עבירה בין אדם לחברו שעושה את שמו יתברך חולין אצל חברו, ולכך כתב שצריך לפרסם את חטאו ברבים ולהודיע שמבקש מחילה מהשם יתברך ובוז יכופר לו.			

ביאורים

- הרי זה חלל את השם. כי גדר חילול ה' הוא, שהוא חוטא ומחטיא את אחרים, [ובפרט אם הוא תלמיד חכם], מאחר ואנשים למדים ממנו לזלזל במה שהוא בעצמו מזולזל. (עפ"י רש"י יומא פו, א).
- ואין מתכפר לו אלא במיתה ר"ל. וכמבואר בגמרא יומא (פו, א): "כי מי שיש חילול השם בידו, אין לו כח בתשובה לתלות (להגן עליו מהיסורים, רש"י), ולא ביום הכפורים לכפר, ולא ביסורין למרק, אלא כולן תולין, ומיתה ממרקת, שנאמר (ישעיהו כב, יד): "ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמותון" (ולמדנו שיש עבירה שאין לה כפרה עד המיתה, וזו העבירה החמורה

עיונים	אחות	ליצנות	יושר
ה. נכנס ללב דבר של ליצנות יצא כנגדו דבר של תורה. במדרש (שיר השירים א, כא) כתב על הפסוק: לריח שמניך טובים שמן תורק שמך וגו': מה השמן הזה, כוס מלא שמן בידך ונפל לתוכו טיפה של מים (טיפת המים נכנסת וכובשת מקום השמן) ויצאת כנגדה (מלמעלה) טיפה של שמן (המורק ובא מלמעלה הוא הכובש ומוציא את	(כ"פ"ה מ"סח"ת). ובפרט הלועג על חברו, שאמרו במקרא (שם פ"ה ב' ובגליון) על ⁵ כל עברות שבתורה יום הכפורים מכפר, חוץ מהלועג על חברו. וליצנות בעצמה, אפילו על לא דבר, הוא עברה גדולה מאד, כמו שאמרו במדרש (משנת ר"א פ"א), ואמרו (שח"פ פ' לריח שמנך) ^(ה) נכנס ללב דבר של ליצנות - יצא כנגדו דבר של תורה. ואמרו (סוטה מ"ב א') ^(ה) בת ⁷ לצים ⁸ אין מקבלין פני שכינה,	ה. נכנס ללב דבר של ליצנות, יצא כנגדו דבר של תורה. ו. בת לצים אין מקבלין פני שכינה. כתב ב"מכתב מאליהו": בין קדושה לסומא אין הדרגה כלל, שנים שיושבים ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים (אבות ג, ב), אבל שנים שיושבים ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם (אבות שם). הרי שדבור קל מבדיל בין מושב לצים, וכת לצים אינם מקבלין פני שכינה, ו"ו) והיינו שהקצת השכינה ממש. והיינו בין צדיקים לרשעים אלא דיבור פה בלבד" (קהלת רבה ט') והיינו החיים והמות נתתי לפניך בלי פשרות, כל שיש שנינו אמת הריהו שקר, וזה נכון רק במשט האמת לתור תוכו. עכ"ל.	

ביאורים

ביתר - חילוה' (ש"י)⁵, כל עברות שבתורה יום הכיפורים מכפר. זוהי שיטת רבי, הסובר שעל כל עבירות שבתורה, בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה, יום הכפורים מכפר (מאחר ועיצומו של יום מכפר), ולמרות זאת סובר רבי, שעל עבירה של 'הלועז על חברו' רק אם עשה תשובה יום הכיפורים מכפר, ואם לא עשה תשובה אין יום הכפורים מכפר.⁶ כת לצי"ם. ענין "כת" - ביארו המפרשים - הוא שמתנהג תמיד בדבר זה.⁷ לצי"ם. הולכי בטל, אשר אינם לוקחים שום דבר בכבוד ראש (מכתב מאלוהיו).⁸ אין מקבלי פני שכינה. אינם זוכים לראות פני השכינה וגנדיים מן המחיצה העליונה (יד הקטנה). וכבה ה"חפץ חיים" ב'חובת השמימה' (סוף פרק יד): דע דכל הארבע כתות שהוחלט עליהן שאינם מקבלי פני השכינה כל זה בשלא עשו תשובה, אבל אם עשו תשובה לשמים וקבלו על עצמם על להבא שלא להתנהג כן, ובדברים שבין אדם לחברו פיס לחברו, בודאי הקדוש-ברוך-על

ארחות ליצנות יושר עיונים

^(ז) וְלִיצְנֹת אֶחָת ^(ח) דּוֹחָה מֵאָה תּוֹכַחַת, ^(ט) וְלֹא תּוֹכַחַת מֵאָה ^(י) אֶלָּא לִיצְנֹת דַּעְבוּדָה זָרָה (מגילה כ"ה ב')
 תוכחות. כתב ב"לב אליהו" (מאמר 'ומגיד לאדם מה שיחוו', עמ' קנא): "בדיבור

אחד, בליצנות אחת יכול האדם להחריב עולם ומלואו. האדם המתלוצץ אינו רואה בזה שום דבר מיוחד, אבל חז"ל גילו לנו כוחה של ליצנות אחת שדוחה מאה תוכחות! תוכחה מלשון "ויכוח", ומאה תוכחות אין פירושו שאומר לו את אותה תוכחה מאה פעמים, אלא שמוכיח לו במאה מיני הוכחות - אחת שונה מהשניה - בבירור גמור באמונה ובהשגחה, בירור אחר בירור עד מאה אופני בירור, וכולם דוחה, מוחקת, ומשטשטש - כאילו לא נתברר כלום - ליצנות אחת ויחידה! ולא דוקא ליצנות בדיבור, אלא אפילו בתנועה קלה - בעפעף אחד, בעקימת החוטם אחד - יכול האדם להתלוצץ ושיקרא עליו שם "לץ". והוא דוחה מעליו מאה תוכחות". עכ"ד.

ח. דוחה מאה תוכחות. במסילת ישרים (פ"ה) המשיל את הלצון המבטל תוכחת-מוסר - למגן משוח בשמן, וז"ל: ותראה קושי הלצון והשחתתו הרבה (כלומר, רעתו מצד עצמו והשחתתו מצד תוצאותיו), כי כמו המגן המשוח בשמן (נהגו לעשות מגינים מעור עבה ולמשוח אותם בשמן כדי להחליקם, כדי שהחיצים יישטמו מעליהם), אשר ישמיט ויפיל מעליו החצים ומשליכם לארץ, ולא יניח אותם שיגיעו אל גוף האדם - כן הלצון בפני התוכחה (של אחרים המוכיחים אותו) והמרדות (מוסר-הכליות המתעורר בלבו של אדם מאליו), כי בליצנות אחד ובשחוק קטן יפיל האדם מעליו רבוי גדול מן ההתעוררות (לטובה ולתיקון הבאה מכוח פנימיות נפש האדם, מצד יצרו הטוב) וההתפעלות (מדברי זולתו המוכיחו לישר דרכו), מה שהלב מתעורר ומתפעל בעצמו (בפנימיותו) מדי ראותו או שמעו ענינים שיעירוהו אל החשבון והפשפוש במעשים, ובכוח הליצנות יפיל הכל לארץ ולא יעשה בו רושם כלל... מפני כוח הלצון ההורס כל עניני המוסר והיראה, והנה הנביא ישעיה היה צווח על זה ככרוכיא (עוף בעל קול חזק), כי היה רואה שזה היה מה שלא היה מניח מקום לתוכחותיו שיעשו רושם, והיה מאבד תקותם של החוטאים (היה מברר להם, שכל עוד הם מתלוצצים אין להם תקוה להינצל), והוא מה שאמר (ישעיה כח, כב): "ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם (היסורים שלכם)". עכ"ל.

ט. ולא הותרה אלא ליצנות דעבודה זרה. בשערי הלשם (ח"ב ס"ב, פ"ג, חטא אדם הראשון ותיקונו)

ביאורים

הוא מקבל את השב, ויזכה לקבל פני השכינה. 9. אלא ליצנות דעבודה זרה. במגילה (כה, ב'): "אמר רב נחמן, כל ליצנותא אסירא בר (חוץ) מליצנותא דעבודת כוכבים דשריא (שמותר), דכתיב כרע בל

עיינים ארחות ליצנות יושר

ביאר, שעומק הכוונה בזה, כי ¹⁰או לְצַרְךָ גָּדוֹל], וְאָמַרְוּ קָשָׁה הִיא הַלִּיצָנוּת הנה תיקון גדול ועיקר גדול

הוא, כדי להחליש את הסטרא אחרא ולבטלה. לדבר בגנותה ולמאוס אותה. והוא סוד מה שאמרו: כל ליצנותא אסירא (אסורה) בר (חוץ) מליצנותא דעבודה זרה דשריא (שמותרת). [ומה שאמרו דשריא (שמותרת), ולא אמרו שהוא מצוה, הוא משום שלא ירגיל אדם בליצנות, וגם באמת כי עוד יותר טוב הוא לבטלה בלבד לגמרי ולהתרחק ממנה שלא לדבר בה ולא להרהר בה מאומה, והוא עוד יותר טוב הרבה, אלא שאם נתגלגל בה הדיבור על ידי איזה סיבה, הוא ענין גדול לדבר בזילותה וגנותה ולמאוס אותה].

י. קשה היא הליצנות שתחלתה יסורין וסופה בליה. במפרשים ביארו בכמה אופנים מדוע המתלוצץ באים עליו יסורין (וכנאמר במשלי יט, כט): "נכוננו ללצים שפטים" ?

א. רבינו יונה (שע"ת ג, קעו) והר"ן (על הרי"ף, ד"ה כל המתלוצץ) ביארו, שזו מדה כנגד מדה שהמתלוצץ פורק מעליו עול יראת שמים, ולכן באים עליו יסורים כדי שיכנע לפני הקב"ה. ב. המהר"ל בנתיבות עולם (נתיב הליצנות פ"ב ד"ה אמר ר"א) ביאר שהיסורים באים על המתלוצץ שמכיון שמתלוצץ בדברי הבל שאין בהם ממש, לכך באים עליו יסורים לכלותו עד שאין בו ממש ועושים אותו כאילו אינו.

ג. המהרש"א (ח"א ד"ה דרש) פירש שדרכם של העושים צחוק וליצנות שעושים את עצמם כחגרים ובעלי מומים, ומחזירים על הפתחים בדרך של ליצנות ולעג על אלו שהם באמת בעלי מומים ועניים. ולכן אמר שכל המתלוצץ באופן כזה סופו שאכן בא לידי כך שיבואו עליו יסורים וייעשה כאחד מבעלי המומים שמחזירים על הפתחים ומזונותיו יהיו מתמעטים. [וכמו שאמרו במסכת פאה (ח, ט) שמי שאינו חגור או עיור ועושה את עצמו כאחד מהם, אינו מת מהזקנה עד שיבא לידי כך. ואין זה רק באופן שעושה עצמו בעל מום כדי שיראה כעני ויתנו לו צדקה, אלא אף כמו בסוגיין שעושה כך בדרך ליצנות, ובזה יתפרשו דברי הכתוב על ענין זה "ולצת לבדך תשא", שאם לצת על אחרים במוזם וחסרונותיהם, לבדך תשא את אותו המום והחסרון].

ד. הרמח"ל זצ"ל בספרו "מסילת ישרים" (פרק ה', בביאור מפסירי הזהירות) ביאר שהמתבונן במעשיו ושומע מוסר ותוכחה ועל ידי כן שב בתשובה, אינו צריך להתייגר בגופו. אך הלצים שמחמת

ביאורים

וגו' ". והיינו כי גם התורה התלוצצה ממנה. (עפ"י פי' הריטב"א). 10. או לצורך גדול. וכמו שכתב ה"חפץ חיים" (חובת השמירה, סוף פרק יד): ופשוט, שכמו כן מותר להתלוצץ מאנשים המלעיגים על התורה ועל המצוות.

ארחות ליצנות יושר עיונים

¹¹¹(א) שְׁתַּחֲלֶתָהּ יִסּוּרִין וְסוּפָה בְּלִיָּה (ע"ז י"ח ב'). ליצנותם אינם מתפעלים מן המוסרים והתוכחות שמוכיחים אותם, (כנאמר

"ליצנות אחת דוחה מאה תוכחות" ו"אל תוכח לץ פן ישנאך"), ומאחר והלצים אינם מקבלים תוכחות, לפיכך אין להם תיקון אלא השפטים והיסורים, ככתוב (משלי יט, כט) "נכונו ללצים שפטים" ואותם לא יהיה בכח ליצנותם לדחות. ולכן המתלוצץ יסורים באים עליו. [ובדומה לזה כתב הגר"א על הפסוק (משלי יט, כה) "לץ תכה", וז"ל: לץ הוא המדבר דברים בטלים, ליצנות ושאר דברים, ואינו נהנה מזה כלל, ויודע שאין לו תועלת מזה אף לגופו, ולכן התוכחה והמוסר שיתנו לו לא יפרידו אותו מליצנותו, כי גם הוא יודע שאין תועלת לו מדבריו המגועלים, ורק כשיראה שמליצנותו בא לידי יסורים, יעזוב את דרכו הרעה. נמצא שהדרך היחידה שיפעל על הלץ לעזוב את ליצנותו, הוא רק על ידי היסורים הבאים עליו].

יא. שתחלתה יסורין וסופה בליה. יש להבין מדוע גם יסורין וגם בליה, ולמה לא מספיק יסורין? ביאר ב'בן יהוידע' שיש יסורים הבאים על האדם שהם מכפרים עליו, יסורים אלו אינם נחשבים לכליה אלא הם חיים ותיקון לאדם, אך זה המתלוצץ שאינו מקבל את היסורים ברצון, ממילא היסורים שמתייסר אינם כפרה בשבילו, (מאחר ואינו מקבלם בשביל כפרה), ולכן נחשבים היסורים אצלו לכליה.

יב. וסופה בליה. בסמ"ק (מצוה קה) כתב בזה"ל: "ואוי לו לליצנות שתחלתה יסורין וסופה בליה, שנאמר: "ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי", וזהו שאמרו חכמים, כל המוציא דבר נבלה מפיו אפילו נחתם עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה, הופכין עליו לרעה" עכ"ד. [ד"א, למדנו חידוש בדברי הסמ"ק שהאיסור לנבל פה הוא משום ליצנות].

יג. כמה מעשים נוראים שנענשו ר"ל עבד ליצנות אחת על ת"ח. הירושלמי שם מביא שלשה מעשים על בני אדם שמתו כעונש על שהתלוצצו בחכמים. א. כרקע למעשה שיובא להלן יש להקדים מעשה שמוזכר בבבלי (ב"ק קיז, א-ב): הגמרא מספרת שכאשר רב כהנא עלה מבבל לארץ ישראל הלך לישיבתו של רבי יוחנן, ומסיבה כלשהי רבי יוחנן נפגע ממנו, וכתוצאה מקפידא זו רב כהנא נפטר, לאחר מכן רבי יוחנן ביקש עליו רחמים וקם לתחיה. הגמרא בירושלמי מספרת מה אירע בעקבות אותו מעשה: רב כהנא היה נער צעיר מאד כשעלה מבבל לארץ ישראל. ולאחר אותו מעשה, שנפטר

ביאורים

11. שתחלתה יסורין, תחילת עונשם של המתלוצצים, יסורין. 12. וסופה, עונשם הסופי.

יושר

ליצנות

ארחות

עיונים

וקם לתחיה, ראה אותו אחד בן בליעל ואמר לו בלעג: מה חידוש שמעת אומרים בשמים (שהרי היית בשמים בהיותך מת)? רב כהנא נפגע מלעגו, ומפאת היותו צעיר לימים לא יכול היה להבליג על כעסו, ולכן אמר לו: שמעתי שגזר הדין שלך, נחתם למיתה. וכך אכן אירע לאותו אדם, ומת. הגמרא שם ממשיכה במקרה דומה, באדם נוסף שפגש והבחין ברב כהנא, וגם הוא, בעקבות אותו מעשה שרב כהנא נפטר וחזר לתחיה, אמר לו בלעג: מה חידוש שמעת אומרים בשמים? אמר לו רב כהנא אותה תשובה: שמעתי שגזר הדין שלך נגזר למיתה. וכן אירע לאותו אדם, שמת.

ב. כשעלה רבי זעירא לארץ ישראל, הלך להקזיז דם לצורך בריאותו. והואיל והיו רגילים לאכול בשר ביום הקזזה, הלך לקנות בשר במשקל ליטרא מקצב אחד. אמר לו רבי זעירא: כמה עולה ליטרא בשר זה? אמר לו הקצב הוא נמכר בחמישים מניי (מין מטבע) ומכת רצועה אחת (הקצב התכוון בכך להתלוץ ברבי זעירא). אמר לו רבי זעירא: קח לך ששים בלא שתכני, אך הקצב לא הסכים. המשיך רבי זעירא: קח לך שבעים ובלבד שלא תכני, אך הקצב לא הסכים. קח לך שמונים, קח לך תשעים, עד שהגיע רבי זעירא למאה, אך הקצב לא הסכים. לבסוף, אמר לו רבי זעירא: עשה כמנהגך, כפי שאמרת תחילה, חמישים מניי ומכה אחת תמורת הבשר, וכך עשה הקצב. בערב, כאשר ירד רבי זעירא לבית המדרש אמר לחכמים: רבותינו, כמה גרוע המנהג שנוהגים כאן, שלא ניתן לאדם לקנות ליטרא בשר למאכלו עד שמכים אותו רצועה אחת! אמרו לו, מיהו זה הנוהג כך? אמר להם רבי זעירא, קצב פלוני! שלחו החכמים שליחים להביאו לפניהם, כדי להענישו על חוצפתו, אך השלוחים פגשו בארון קבורתו שיוצא מביתו, היינו שכבר מת. אמרו החכמים לרבי זעירא: רבינו, האם עד כדי כך כעסת עליו, שנענש בגינך בעונש מיתה? אמר להם רבי זעירא, הריני נשבע שלא כעסתי עליו, ומדוע לא כעסתי? משום שחשבתי שכך הוא מנהג המקום, (במפרשים שם עמדו בהסבר הדבר). אך אף על פי שרבי זעירא לא הקפיד עליו, שהרי לא ידע שנתכוון לזלזל בו, מכל מקום הקצב שנתכוון לזלזל בו, נענש מן השמים על חטאו. ולמדנו כמה חמור עונשה של ליצנות, שהרי אף שרבי זעירא כלל לא הקפיד, הקצב נענש בעונש מיתה.

ג. כשרבי יסא עלה לארץ ישראל, הלך להסתפר, מאחר שלא התאפשר לו לספר שערו במשך דרכו הארוכה. לאחר מיכן, הוא רצה לרחוץ עצמו באחד מהמרחצאות החמים שבטבריה, כדי לחזק את גופו מיגיעת הדרך. בדרכו לשם פגש אותו לץ אחד, והכה אותו מכה אחת על ערפו, ואמר לו הלץ לרבי יסא: הרי אתה הולך למרחץ המטרה לחזק איבריך שם, הנה המכה שנתתי בערפך אמנם הועילה במדת מה למטרה זו, אולם עדיין צוארך רפוי, ואתה עוד זקוק לרחיצה במרחץ! רבי יסא נכנס למרחץ, והלץ המשיך בדרכו. ישב באותו מקום שופט העיר שהיה דן לסטים אחד, והכהו וייסרו שיודה במעשיו. הלך הלץ אל מול הלסטים וגיחך כנגדו, כמנהגו הרע ללעוג לאנשים. אמר שופט

עיונים	יושר	ליצנות	ארחות
--------	------	--------	-------

**נֹרְאִים שֶׁנֶּעֱשׂוּ רַחֲמָנָא לִיצְלָן עֲבוּר לִיצְנוּת
אֶחָת עַל תְּלִמְיָדֵי חֲכָמִים, מְלַבֵּד הָעֲנָשִׁים הַגְּדֹלִים
לְעֵתִיד לְבוֹא. וְאָמְרוּ, זֶה¹³ דְּרָכָם שֶׁל לִצִּים,
(י) בְּתַחֲלָה מְדַבְּרִים וּמְתַלֹּצְצִים עַל חֲבֵרֵיהֶם,**

ולכך אמר לו הלסטים לשופט: זה שמגחך היה שותפי לגניבה! לקח השופט את הלץ, דן אותו וייסר אותו, והודה הלץ שהרג אדם אחד. ונגזר דינם של הלסטים והלץ למיתה. בשעה שהוציאו את שניהם למיתה, כאשר הם טעונים שתי שלשלאות של ברזל על צוארם, היה זה באותה שעה שרבי יסא יצא מבית המרחץ. כאשר ראה הלץ המובל למיתה את רבי יסא. אמר לו הלץ: אותו צואר שהוא באמת היה הרפוי, כלומר צוארי שלי, כבר נתהדק. שהנה על המכה שהכיתי אותך בצוארך ואמרתי שהוא רפה, אני נענש מן השמים, שצוארי שלי מתהדק בשלשלאות. אמר לו רבי יסא: כמה רע המזל שלך! שהרי אף שאני מחלתי לך על עלבוני, אין בכך להצילך מהעונש שבא עליך מחמת התלוצצותך, שכן האם לא כך כתוב (ישעיה כח, כב): "ועתה אל תתלוצצו".

יד. בתחילה מדברים וכו'. והיינו שמתחילה (כשמתלוצץ על חבריו) אם לא יעצור את עצמו מליצנותו, אזי ילך ויפול מדחי אל דחי עד שימשיך לדבר גם על רבותיו ולבסוף ידבר גם על השכינה (ראה בביאורים מה שהובא מלשון הרמב"ם), ובביאור הדבר, כתבו המפרשים על פי מה שכתוב (בראשית ד, ז) "לפתח חטאת רובץ ואלף תשוקתו" שהיצר הרע יושב וממתין על הפתח ומשתוקק שיפתח לו איזה סדק בפתח ואפילו הקלוש ביותר, כדי שתהיה לו היכולת להידחק פנימה, לולי שנפתח הפתח אינו יכול וגם אין לו את הרשות לפרוץ את הפתח, הרשות ליצר הרע להסית האדם היא רק אחרי שהאדם פתח לו את הפתח ונתן לו את רשות הכניסה, ותפקיד האדם 'ואתה תמשול בו' שהפתח ישאר סגור וחתום להשאיר את היצר הרע עומד מחוץ לפתח. ולכך אם בתחילה הוא 'רק' התלוצץ על חבריו, הרי בכך פתח את הפתח ליצר הרע נתן לו את האפשרות והסיוע להסתת האדם, התוצאה מכך היא הדרדרות האדם וסופו ללוץ על רבותיו ולבסוף אף על השכינה, אלולא אותה פתיחת פתח ללוץ על חבריו, לא היה מגיע להדרדרות זו שסופו לדבר על השכינה.

❖ ביאורים ❖

13. דרכם של לצים בתחילה מדברים ומתלוצצים על חביריהם. זה לשון הרמב"ם (הלכות טומאת צרעת, פט"ז ה"י): וזה הוא דרך ישיבת הלצים הרשעים, בתחילה מרבין בדברי הבאי כענין שנאמר "וקול כסיל ברוב דברים". ומתוך כך באין לספר בגנות הצדיקים, כענין שנאמר "תאלמנה שפתי

עיינים	ארחות	ליצנות	יושר
טו. וכל האנשים שונאים אותו אפילו אשתו. בגמרא במסכת סוטה (מו, ב) מבואר, שאף אם מתחילה הם מקובלים על נשותיהם, כי על ידי יהירותם נראים להן חשובים, ולכך חפצה להינשא לו, מכל מקום כל זה רק מתחילה, אולם לבסוף נמאס בעיניהן. החיד"א (פתיח עינים' ד"ה אמר) העיר, שהרי מצינו אשה שנישאת לאדם גאה, אף שידעה לפני שנישאת שהוא גאה, משום שמצאה חן בעיניה הנהגה זו, ולכן רצתה להינשא לו, ואם כן מדוע אחר כך היא שונאת אותו? וישוב זאת על פי דרשת רבי עקיבא במסכת סוטה (יז, א) "איש ואשה, זכו שכינה שרויה ביניהם, לא זכו אש אוכלתן". והביאור בזה הוא, שבין בתיבת 'איש' ובין בתיבת 'אשה' ישנם לאותיות 'אש', אלא, שבאיש נוסף אות י', ובאשה נוסף אות ה', שהם אותיות של י-ה, ולכן אם זכו הרי שכינה ביניהם, ואם מסתלקת השכינה נשארו אותיות 'אש', ולכן אש אוכלתן. וכתב האריז"ל (שער רוח הקודש), שאדם המתגאה הרי הוא פוגם בשם י-ה. ואם כן אדם המתגאה מסלק ממנו שם י-ה, ומתקיים בו מאמר הגמרא אש אוכלתו, ולכן הוא אינו מתקבל על אנשי ביתו. טז. שונאים אותו. כי האדם המתלוצץ מבזה לכל תמיד, ומחמת זה ישנאוהו (הגר"א, משלי כב, י).	ואחר כך על גדולים מהם, ואחר כך על רבונותיהם ואבונותיהם, ואחר כך על המצוות, ואחר כך וכו' רחמנא לצלן (ע' רמב"ם סוף טו"ז). וגם בעולם הזה מי שמחקה ומתלוצץ מאנשים - סופו שכל יחקו אותו וילעגו עליו בכל מקום שילך, שכל מדותיו של הקב"ה¹⁴ מדה כנגד מדה,¹⁵ וכל האנשים^(טז) שונאים אותו, אפילו אשתו וכניו		

ביאורים

שקר הדוברות על צדיק עתק". ומתוך כך יהיה להן הרגל לדבר בנביאים וליתן דופי בדבריהם, כענין שנאמר "ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו". ומתוך כך באין לדבר באלהים וכופרין בעיקר, כענין שנאמר "ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא על י"י אלוהיהם": והרי הוא אומר "שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ", מי גרם להם לשית בשמים פיהם, לשונם - שהלכה תחלה בארץ. זו היא שיחת הרשעים שגורמת להן ישיבת קרנות וישיבת כנסיות של עמי הארץ וישיבת בתי משתאות עם שותי שכר... עכ"ד. 14. מדה כנגד מדה. כפי איך שמתנהג אדם כך מתנהגים עמו. 15. וכל האנשים שונאים אותו אפילו אשתו וכניו ומשפחתו. הגמרא במסכת בבא בתרא (צח, א) אומרת, "האי מאן דיהיר" אדם שהוא בעל גאווה "אפילו אינשי ביתיה לא מיקבל"

עיונים	יושר	ליצנות	ארחות
--------	------	--------	-------

ומשפחתו, עד שגמאסים עליו חייו כמו שאמרו חז"ל (עי' סוטה מ"ז ב'), והוא דברים ידועים ומעשים בכל יום, ואפלו המראים לו פנים צהבות - שונאים אותו בלבם, כי דברים אלו אין אדם יכול לסבלם. [וכישיבה היה אחד שהיה לו טבע כזה, וכל ימיו עד היום יש לו צרות ומחלוקות ושונאים מבית ומחוץ, רחמנא ליצלו, אף שהוא תלמיד חכם] ולהפך, מי שמחבב כל אדם, ועונה בדרך כבוד ובנימוס, אפלו לקטנים ממנו [שזה קירוש ח' כמו שכתב הרמב"ם ספ"ה מיסודי התורה] הכל אוהבים אותו ומכבדים אותו, וכמו שאמרו (בפ"ד ראכות) איזהו מכבד - המכבד את הקב"ה.

והעקר, צריך להתרגל^(*) להתבונן מה שמדברים, וכמו שכתוב במסכת

יו. להתבונן מה שמדברים. החפץ חיים (בספרו שמירת הלשון שער התבונה פ"ג) הביא מה שכתב הגר"א במשלי (א, כג) בעניין בעלי הלצון, שיש להם גודל התאוה לדבר דברים בטלים וליצנות, אף שאין בהם הנאה הגוף. והוא מפני שבכל דבר שאדם עושה נותנים לו רוח ממרומים, וזה הרוח אינו נח ושקט עד שעושה עוד דברים כאלה, ומזה יש לו נחת רוח הן בדבר מצוה או בדבר עברה, וזהו עבירה גוררת עבירה, ומצוה גוררת מצוה, וכל דבר עבירה שהיא גדולה, גם רוח הבא ממנו היא גדולה, ומתאוה יותר לעבירה עוד, וכן בדבר מצוה גדולה, בא רוח ממקום קדוש מאד ומתאוה מאד למצוה

ונהנה מאד מחמת זה ממצוה, וידוע שמצוה גדולה מכל המצוות היא לימוד התורה, ולהיפך דברים בטלים וליצנות, שזהו היפוך התורה, ולכן יש הנאה מדברים בטלים וליצנות יותר מכל העבירות, אף שאין בזה עולם הזה, אך מחמת שרוח הטומאה גדולה עד מאוד והיא כמעין הנובע, הפך התורה שהיא כמעין הנובע.

על פי דברי הגר"א אלו, כתב החפץ חיים לפרש את הנאמר בגמרא (ע"ז יח, ב) "כל המתלוצץ נופל

ביאורים

אפילו על אשתו אין הוא מתכבד, שמבזה היא אותו. (רשב"ם שם).

עיינים	ארחות	ליצנות	יושר
בגיהנם", שלכאורה קשה מהו לשון "נופל", היה צריך לומר "יפול". אמנם עפ"י דברי הגר"א הנ"ל יובן, כי חז"ל באו להורות לנו, שבעת אמירת הליצנות, מרחף עליו רוח הטמאה הגדולה וכנ"ל, וידוע שרוח הטמאה הנעשה על ידי העבירה, היא גופא המענשת לאדם אחר פטירתו בגיהנם, לזה אמרו לשון "נופל", כי הוא ממש נופל [רצה לומר, "שוכן" כמו "על פני כל אחיו נפל" (בראשית כה, יח)] בגיהנם בחייו, ר"ל. (וכמו שכתוב בנפש החיים שער א פרק יב). עכ"ד. יה. משתוקא בתרין, כתב בספר חסידים (פו): "כללה של חכמה שתיקה, מלה בסלע שתיקותא בתרין, כשאני מדבר אני מתחרט, וכשאני מדבר איני מתחרט. עד שלא דברתי אני שליט ומושל על דבורי, אבל כשיצא הדבר מפי אז הדבור מושל בי". יט. ואסור להיות הפה הפקר, הנה מצינו בחז"ל שהפליגו מאד בגודל החיוב שיש לאדם להזהר בשמירת לשונו, ושיחשוב הדיבור קודם שיוציאו מפי (כלשון הרמב"ן באיגרתו). ואיתא בירושלמי (פרק א' דפאה): שכשם ששכר תלמוד תורה שקול כנגד כל המצוות, כן ענשם של דיבורים אסורים כלשון הרע וכדו' שקול כנגד כל העונות. נמצא שמצות תלמוד תורה גדולה מכל המצוות וכנגדו דיבורים האסורים כלשון הרע וליצנות וכדו' חמורים מכל העונות. וצריך ביאור בטעם הדבר. וביאר החפץ חיים (שמירת הלשון שער הזכירה פ"א), שכמו שבעניני היסודות שהטביע השם יתברך בעולם, דהיינו, אש, רוח, מים, עפר, היסוד הרוחני הוא הרבה יותר חזק מהיסוד הגשמי,	דְּרֵךְ אֲרִיץ (זוטא רפ"ט)¹⁶ הָיוּ דֵּן אֶת דְּבָרֶיךָ עַד שְׁלֹא תוֹצִיאֵם מִפִּיךָ. וְאָמְרוּ (מגילה י"ח א'),¹⁷ מִלָּה בְּסָלַע ^(ט"ז) מִשְׁתִּיקָא בְּתֵרִין. וְהָרָא"ש (בארחות חיים סי' ל') כְּתַב, ¹⁸ וַיִּקַּל בְּעֵינֶיךָ הוֹצֵאת מוֹמָךְ מִהוֹצֵאת דְּבוּרֶךָ. ^(ט"ח) וְאִסּוּר לְהִיּוֹת הִפָּה הַפֶּקֶר, וְאָדָם אֲשֶׁר אֵין מַעְצוֹר לְרוּחוֹ וּפִיו שׁוֹפֵף דְּבוּרִים כְּאִשְׁפָּה		

ביאורים

16. **היי דן את דבריו**, חשוב והתבונן בדיבורך טרם תוציאנו מפיך. 17. **מילה בסלע משתוקא בתרין**, אם תרצה לקנות את הדיבור בסלע, תקנה את השתיקה בשתיים (רש"י), כלומר, אם מילה שוה סלע, השתיקה שוה שני סלעים, שהשתיקה עדיפה בהרבה מהדיבור. וגודל שכרה של השתיקה, משום שקשה לאדם לעצור בעד מילותיו, ומשום כך לפי הצער הוא גדול השכר (שפתי חכמים).
18. **יקל בעיניך הוצאת ממונך מהוצאת דיבורך**, כוונתו על פי דברי רש"י הנ"ל שעל הדבור לא יוציא אלא סלע ועל השתיקה יוציא שתי סלעים.

ארחות	ליצנות	יושר	עיונים
-------	--------	------	--------

בְּלִי הַתְּבוּנָנוּת - אֵין סֶפֶק דְּהוּא נִכְשֵׁל בְּכָל
 הַדְּבוּרִים הָאֲסוּרִים, רַחֲמָנָא לִיַּעֲלֵן,¹⁹ שְׁעַל כָּל
 הַבָּה יֵשׁ עֲבָרָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הַגֵּר"א (בפ"ק דפאה),
 וְלַפְעָמִים נִכְשֵׁל בְּהַלְבֵּן פְּנִים, וּמִכְנֶה נֶשֶׁם,
 שְׁאֵמְרוּ חַז"ל (אבות פ"ג מ"א) אֵף עַל פִּי שֵׁשׁ בִּידוֹ
 מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים - אֵין לוֹ חֶלֶק לְעוֹלָם
 הַבָּא [אַלּא אִם כֵּן יִפִּים אֶת חֲבֵרוֹ וְיִמְחֹל לוֹ].
 וְאֵמְרוּ חַז"ל (דב"ר פ"ו ס"ה)²⁰ שְׁעַם כָּל אָדָם הוֹלְכִים

עד שכמעט אין נחשב אצלו
 הגשמי למאומה, כמו שאנו
 רואים בחוש שבהתגבר האש
 על דבר הגשמי מכלהו, וכן
 בהתגבר יסוד הרוח הוא יכול
 לפרק הרים ולשבר סלעים,
 כמו שאמר הכתוב (מלכים
 א' י"ט): "רוח גדולה וחזק
 מפרק הרים ומשבר סלעים",
 כן הדבר בענינים העליונים,
 כמו ציצית ולולב ושופר
 וכל המצות, אף שעל ידם

פועל גם כן תיקונים גדולים בעולמות העליונים, ועל ידם גם כן נתקדש האדם להשם, כמו שכתוב:
 "ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלהיכם". אף על פי כן אין השתוות בינם לבין לימוד
 התורה, כמו שאיתא בירושלמי (פ"א דפאה), שכל המצות אינם שוות לדבר אחד מן התורה, והטעם
 כי כל המצוות הם מצטרפות אל הגשם, כמו מצות ציצית, אי אפשר לקיים, אלא על ידי לבישת בגד
 שהוא גשמי, וכן סוכה ולולב וכמו כן כל המצוות, לא כן לימוד התורה, שענינו תלוי בכח הדיבור
 שהוא כח פשוט רוחני בלבד, ולכך פעולתו שפועל למעלה נורא עד מאד, ועל כן קדושת תלמוד
 תורה הוא כנגד כולם. וכן הדבר להפכו בענין קלקול, כי בכל האיברים שהוא עושה בהן עונות,
 מחמת שהן גשמיים, אין קלקולו למעלה גדול כל כך, לא כן בעוון לשון הרע רכילות וליצנות וכדו',
 שפועל פעולתו על ידי כח רוחני בלבד, קלקולו למעלה בעולמות העליונים הוא חזק ונורא עד מאד,
 ולכך עונשו גם כן הוא כנגד כולם. עכ"ד.

ביאורים

19. שעל כל תיבה יש עבירה כמו שכתב הגר"א. זה לשון הגר"א: "דבכל תיבה ותיבה בפני עצמה
 (של לימוד תורה) הוא מצוה גדולה והיא שקולה נגד כל המצוות". עכ"ד. ממילא כשמדבר דיבורים
 אסורים על כל תיבה ותיבה (מלבד עצם החטא של דיבורים האסורים) יש עבירה של ביטול
 תורה, שהרי באותו הזמן יכול היה ללמוד תורה, ולקיים בכל תיבה מצות עשה של תלמוד תורה.
20. שעם כל אדם הולכים מלאכים ורושמים כל דבור ודבור. זה לשון המדרש (שם): מהו "אל תאמר
 לפני המלאך כי שגגה היא" (קהלת ה, ה), [כלומר לאיזה מלאך יאמר]? שלא תאמר הריני הולך

עיונים	ארחות	ליצנות	יושר
כ. או ח"ו להיפך. כתב ה"חפץ חיים" (חובת השמירה סוף פ"ו): וגם זה צריך לדעת, שמלבד האיסור שעובר האדם כשמדבר דיבורים שאסרתן התורה, עוד נמשכת רעה גדולה מזה, כשמדבר אחר כך דברי קדושה, גם כן לא יזכה האדם בהן, כי יש ממונים מסטרא אחרא שתכף כשמדבר			מְלָאכִים ²¹ וְרוּשָׁמִים כָּל דְּבוּר וְדְבוּר, וְעַל הַכֹּל צָרִיךְ לִתֵּן אַחֵר כֶּךָ דִּין וְחֻשְׁבוֹן. וְכַסְפָּר חֲסִידִים (ס' קס"ב) כְּתוּב, שְׂכַשְׁאֲדָם נוֹלָד, נִגְזַר עָלָיו כְּמָה מְלִים יִדְבֵּר בִּימֵי חַיָּיו, וְאַחֵר כֶּךָ סוֹפְרִים כָּל הַמְּלִים אִם הָיוּ לְדְבַר מִצְוָה ^(כ) או ח"ו לְהַפְּךָ, וְאַמְרוּ (חגיגה ה' ב') ²² אֶפְלוּ שִׁיחָה קִלְהָ שְׂמִין אִישׁ לְאַשְׁתּוֹ מִגִּידִים לוֹ בְּשַׁעַת הַדִּין. וְכָל מָה שְׁאַמְרוּ

דיבורים ואסורים, אוחזים הדיבורים עם הטומאה המרחפת עליהן, ומטמאים בזה את דברי הקדושה שמדבר אחר כך, וכדאיתא בזוהר הקדוש פרשת פקודי, וזה לשונו (בתרגום): ומרוח רע זה נמשכים כמה מחבלים אחרים, שהם ממונים לאחוז מלה רעה או מילה מנוולת שהוציא אדם מפיו ואחר-כך הוציא מילים קדושות. אוי להם, אוי לחייהם, וכו'. אוי להם בעולם הזה, אוי להם בעולם הבא, בגלל שהרוחות הטמאים האלה נוטלים המילה הטמאה ההיא, וכאשר האדם מוציא אחר-כך מילה קדושה, מקדימים הרוחות האלה ונוטלים את המילה הטמאה ההיא ומטמאים את המילה הקדושה והיא ואין האדם זוכה לה, וכביכול תשש כח הקדושה. עכ"ל.

כא. אפילו שיחה קלה. לדברי הגר"א דיבורים אסורים זו העבירה הגדולה מכל העבירות. וכך ביאר הגר"א באגרתו הקדושה 'עלים לתרופה': והכל יביא (השם יתברך את האדם) במשפט, על כל דיבור, ולא נאבד אפילו דיבור קל (אלא כל מילה ומילה שאדם מוציא מפיו היא קיימת, ויתן עליה דין וחשבון). ולכן אני מזהירך שתרגיל בכל היותר לישב יחידי (כדי שתמנע ממילא מדיבורים אסורים,

ביאורים

ואומר לשון הרע ואין בריה יודעת, אמר לו הקדוש ברוך הוא (לאיש החוטא הזה) הוי יודע שאני שולח מלאך והוא עומד אצלך (ושומע) וכותב כל מה שאתה מדבר על חברך. ²¹ ורושמים כל דבור ודבור. ובשעת הדין יציעו לפניו כל הדיבורים שדבר. ²² אפילו שיחה קלה. למדים דבר זה מהפסוק (עמוס ד, יג): "כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שיחוו". והיה ראוי לומר "ומגיד לאדם שיחוו", על כן דרשו מהמלה המיותרת "מה" שמשמע "דבר קטן", שאפילו על שיחה מיותרת כלשהי נידון האדם (מהרש"א).

עיונים	יושר	ליצנות	ארחות
שהם חמורים מאד) - כי חטא הלשון על כולן (כלומר, שקול כנגד כל העבירות), כמאמר חכמינו ז"ל (תוספתא פאה פ"א): "אלו דברים שאדם אוכל כו', (זה לשון חכמינו ז"ל: "אלו דברים נפרעים מן האדם בעולם הזה והקדן קימת לו לעולם הבא, על עבודה זרה ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים) ולשון הרע כנגד כולם". ומה לי להאריך בזה העוון החמור מכל העבירות, וכמו שדרשו חז"ל על הפסוק (בקהלת ו, ז) "כל עמל האדם לפיהו", ואמרו חכמינו ז"ל (במדרש	חז"ל וְכָל הַעֲנָשִׁים שֶׁהִזְכִּירוּ, הוּא בְּלִי שׁוּם גְּזֵמָא ח"ו וּמִקְרָח לְהִתְקַנֵּם [אִם לֹא יֵשֶׁב בְּתַשׁוּבָה]. וּמִי שֶׁאֵינוֹ מֵאֲמִין בְּזֶה בְּאֵמֶת, הוּא בּוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה בְּלֵה, וְאֵין לוֹ חֵלֶק בְּכָלֵל יִשְׂרָאֵל ח"ו.	וְהִנֵּה בְּהַקְדָּמַת בְּאוֹר הַגֵּר"א לְאַרְחַת חַיִּים מוֹכָא בְּשֵׁמוֹ שְׁאֵמֹר, שֶׁעַל כָּל מֶה שֶׁאֲמָרוּ חֲכָמִים חַיִּים לְעִשׂוֹתוֹ - צָרִיךְ לְקַיְּמוֹ עַד פְּקוּדַת נֶפֶשׁ. גַּם כְּתוּב בְּשֵׁם הַגֵּר"א ז"ל, שֶׁכָּל מֶה שֶׁנִּפְסַח בְּשִׁלְחָן עֲרוֹךְ יֵשׁ חַיִּיב גְּמוּרָה עַל כָּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל לְקַיְּמוֹ, וּמִי שֶׁאֵינוֹ מְקַיְּמוֹ - נִקְרָא עֲבָרָן, ²³ וְאִם מְזִלְזֵל	קהלת רבה שם) שכל מצוותיו ותורותיו של אדם אינו מספיק למה שמוציא מפיו הבל חטא של דבר אסור (כלומר, שחטאי הלשון מכריעים במשקלם, יותר מכל מצוותיו ותורותיו של אדם), ועוד אמרו חכמינו ז"ל (חולין פט, א) מה אומנותו של אדם בעולם הזה, ישים עצמו כאלם כו' (כאילו אין פיו יכול לדבר מה שאין ראוי), וידביק שפתותיו (באופן שיהיה קשה לו וכבד לפתוח פיו ולדבר כל מלה שאינה ראויה) כשתי ריחיים כו' (שקשה וכבד להפריד את העליונה מהתחתונה) וכל (העונש בעולם הבא של) כף הקלע הכל בהבל (בעבור הבל) פיו של דברים בטלים ועל כל דיבור הבל צריך להתקלע (בכף הקלע) מסוף העולם ועד סופו, וכל זה (נענשים בעבור) בדברים יתרים (שהם דברים שאינם דבר מצוה, ואינם דברים המביאים לאדם איוו תועלת רוחנית או גשמית), אבל בדברים האסורים, כגון לשון הרע, וליצנות... על אלו צריך לירד לשאול (לגהינם) למטה הרבה מאד, ואי אפשר לשער גודל היסורים והצרות שסובל בשביל דבור אחד, ולא נאבד אפילו דבור אחד שלא נכתב... עכ"ל.

❖ ביאורים ❖

23. ואם מזלזל בזה תמיד. הלץ רגיל להתלוצץ ללעוג ולזלזל על דברי חז"ל, וממילא הוא לא חש

עיונים	ארחות	ליצנות	יושר
כב. אבל זה שבשאת נפש יושב שעה אחת כו' ולפעמים כל היום. רבינו יונה (ב"שערי תשובה" ג, קעז) כתב: "החלק הרביעי (מחמשה חלקי הליצנות) - הקובע עצמו תמיד לשיחה בטלה ודברים בטלים כדרך יושבי קרנות (יושבים בחוצות רשות הרבים). ושתים רעות יש בדבר הזה, האחת - כי כל המרבה בדברים מביא חטא (אבות סוף פ"א). והשנית - כי הוא בטל מדברי תורה. ויש בדבר דרכי מות, כי איך לא זכר ולא שם על לבו כי בעתים ההם אשר הוא משחיתם (בשיחה בטלה ודברים בטלים) יוכל להשיג הנעימות (רוצה לומר, נעימות התורה) ולקנות			בזה תמיד ואינו חש לקימו, הוא בכלל מה שאמרו באבות דרבי נתן (פ"ז)²⁴ כל האומר אין הלכה זו - אין לו חלק לעולם הבא, ונקרא מומר לדבר אחד ר"ל. וכתב רבנו יונה (מוכא בראשית חכמה פ"ב משעה"ק)²⁵ על אותן הקובעים עצמן לשחק בקביא ודברים בטלים, וזו לשוננו: ובעיני קשה לי הדבר הזה יותר מכל העברות, כי כל שאר העברות, אם יחמא לפי שעה פתאום המעשה יצרו ולא שם יראת ה' על פניו אין ענשו כל כך, (כ"א)²⁶ אבל זה שבשאת נפש יושב שעה אחת או ב' שעות ולפעמים כל היום לא יזכר ה' בנגדו, ולא יאמר

לקיים דבריהם. 24. כל האומר אין הלכה זו. גירסת הגר"א: "כל האומר אין הלכה זאת נראית". כדאיאת בסנהדרין (צט, א): תניא אידך "כי דבר ה' בזה", האומר אין תורה מן השמים, ואפילו אומר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה, שלא אמרו הקב"ה, אלא משה מפי עצמו, זה הוא כי דבר ה' בזה, ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מדקדוק זה, מקל וחומר זה, מגזירה שזה זו (כלומר, שכופר בפירושה, והוא תורה שבעל פה. רמב"ם הלכות תשובה ג, ח), זה הוא כי דבר ה' בזה. (ב"י). 25. על אותן הקובעים עצמן לשחוק בקביא ודברים בטלים. רבינו יונה (בשערי תשובה ג, קעד) כתב שהליצנות נחלקה לחמשה חלקים, ואחד מהם הוא: הקובע עצמו תמיד לשיחה בטלה ודברים בטלים כדרך יושבי קרנות. 26. ודברים בטלים. הגר"א (משלי יג, א) כתב על בעלי הלצון, לץ הוא ההיפוך של חכם, כי חכם הוא הלומד תורה, ולץ הוא היפך הלומד, כמו שאמרו (אבות ג, ב) "שנים שיושבין ואין ביניהן דברי תורה הרי זה מושב לצים".

עיונים	יושר	ליצנות	ארחות
חיי עולם, אם יקבע העתים המזומנים ההם לתורה, אשר הוא פנוי בהם ממלאכתו ועסקיו, (ומאחר שלא זכר חובתו בעולמו נכלל בכלל כת הלצים), אין זה כי אם בזות לבו את המצוות ואת שכר העולם הבא. ומלבד אשר אבד טובה הרבה ישא את עונו, כי אשמת הבטול מן התורה בעת היכולת לעסוק בה, אש היא עד אבדון תאכל, כאשר אמרו (סנהדרין צט, א) כי דבר ה'	בָּלְבוּ לִפְנֵי מִי אֲנִי עוֹמֵד וּמִשְׁחָק, עוֹמֵד וּמִכְעִים, וְלֹא אֶתְבוֹשֶׁשׁ מִגְדֻלָּתוֹ, וְלֹא אֶפְחֵד מִדִּינִי, וְהוּא עוֹבֵר עַל לֹאֹ ²⁷הַשְּׁמֵר לָךְ ^(כב)פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, וְאִפְּלוּ הָכִי עוֹמֵד וּמִשְׁחָק, הָרִי הוּא בְּמִיד מִכְזָה אֶת ה' וְאֵת תּוֹרָתוֹ, שְׂיֹאמֵר בָּלְבוּ אֵין הִקֵּב"ה מַעֲנִישׁ לְכֵת לְצִים, וְהוּא כּוֹפֵר בְּדַבְרֵי חו"ל, ²⁸וְהִירֵי הוּא צְדוּקִי, עַד כָּאֵן לְשׁוֹן רִבְנֵי יוֹנָה. וּפִשְׁט דְּהוּא הֲרִין כָּל כִּיּוֹצֵא בְּזָה, כָּל שְׂאִין מוֹכֵן לְקַבֵּל עָלָיו אִפְּלוּ מִצְוָה אַחַת ²⁹אִו הִלְכָּה	בזה - כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, ואמרו ז"ל (ע"ז יח, ב): ההולך למקום אשר אספו שם אסיפה לשחוק, זה הוא מושב לצים, ועליו אמר הכתוב (תהלים א, א): ובמושב לצים לא ישב, ונאמר אחריו (שם פסוק ב): כי אם בתורת ה' חפצו - למדת כי מושב לצים מביא לידי ביטול תורה. ואשר לא שת לבו לעסוק בתורה בשעותיו הבטלות, יתעשת לנפשו ולא יאבד, ויתבודד בהן לחשוב על קצו ולהבין לאחריתו ולחפש דרכיו ולקנות מעלת הנפש ולהתקרב אל השם יתברך. עכ"ל. כג. פן תשכח את ה' אלקיך. כתב ב"יד הקטנה" (הלכות דעות, פרק י, אותיות לד-לו): מי שפונה לבבו רגע אחת מדברי תורה או מן קבלת עול מלכות שמים הרי זה לץ ממש, כי הוא מבזה את גודל יקרת הנ"ל ואין זה חשוב בעיניו, ולכן פנה לבבו להבל הבלים. והרי זה דומה למי שאמרו לו "מנה זהב וכסף, וכל שתמנה יהיה שלך", והוא מתלוצץ מזה ההון ומבזה אותו ואינו משגיח עליו כלל. ולכן אמרו: אוי להם לבריות מעלבונה של תורה! (עיי"ש עוד).	

ביאורים

27. השמר לך וגו'. פסוק הוא בדברים ח, יא. 28. והרי הוא צדוקי. מכת הצדוקים הכופרים בדברי חז"ל, (עיי' רע"ב במסכת אבות פרק א משנה יא). 29. או הלבא אחת. או כאשר אינו נזהר מחטא ידוע ואינו מקבל על נפשו להשמר ממנו (כלומר, לא דיו שאינו נזהר, גם אינו מקבל עליו להזהר), גם אם הוא מהעוונות הקלים, אף-על-פי שהוא נזהר מכל העברות שבתורה, קראוהו חכמי ישראל

יושר

ליצנות

ארחות

אחת, הרי הוא בכלל בופר בתורה, שאין מאמין שהקב"ה צוה הלכה זו, וזה מבאר בכבודות (דף ל')³⁰ לענין גר שאין רוצה לקבל עליו אפילו דקדוק אחד מדקדוקי³¹ סופרים, אין מקבלין אותו, עין שם. [ורבנו יונה בשערי תשובה שער א' כתב וזו לשונו: אם אמור יאמר העבד לרבו, כל אשר תאמר אלי אעשה וזלתי דבר אחד - ³² כבר שבר על אדוניו מעליו]. והנהר בקל מה שאמרו חז"ל - אין כבוד שמים יותר מזה, ³³ וכמו שכתב הרמב"ם (בספכ"ד מסנהדרין)³⁴ והמכבד את התורה ³⁵ גופו מכבד על הבריות, ואין כבוד התורה אלא לעשות על פי חקיה ומשפטיה. עד כאן לשונו.

ביאורים

(חולין ד, ב) "מומר לדבר אחד", ואת פושעים נמנה, וגדול עונו מנשוא. (רבינו יונה ב"שערי תשובה" א, ו). ³⁰. לענין גר. גר שקיבל עליו לפני שהתגייר לקיים את כל דברי התורה חוץ מדקדוק אחד מדברי סופרים, כלומר, חוץ מחומרא אחת מדרבנן שאינו רוצה לקיימה, אין מקבלים אותו לגירות. ³¹. סופרים. החכמים נקראים סופרים, משום שעיקר הלימוד שנעשה בו רושם הוא הלימוד הבא מכתובת יד. (מהרש"א ב"ב י, ב, ד"ה שהיו). ³². כבר שבר עול אדוניו מעליו. ועל ענין הזה נאמר (דברים כז, כו) "ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם" - באורו, אשר לא יקבל על נפשו לקיים כל דברי התורה מראש ועד סוף, ויורה על זה "אשר לא יקים לעשות", ולא אמר "אשר לא יעשה אותם". (שערי תשובה א, ו). ³³. וכמש"כ הרמב"ם. וז"ל: "ואין כבוד התורה אלא לעשות על פי חוקיה ומשפטיה". ³⁴. והמכבד את התורה גופו מכבד על הבריות. משנה היא באבות (ד' ו'), וביאורה - כל המתחסס בכבוד למצוות התורה ולחכמה, מכבדים אותו וחשיבותו עולה אצל בני האדם. ³⁵. גופו מכבד על הבריות. מן השמים מסייעין שיכבדוהו הבריות אחר שהוא מכבד את התורה (רבינו יונה אבות ד, ו).

מדות

כתב מורנו הרב חיים ויטאל בשערי קדושה
 שער ב', שחמדות אינן נמנין בתרי"ג
 מצוות, כי הן עקרי יסודי המצוות, ^(א) ובלעדיהם
 אי אפשר כלל לקיים המצוות, לכן לא נמנו
 בכלל המצוות עין שם. ובאמת מצינו קצת
 אזהרות בתורה בענין המדות, כמו שכתוב
 בסוטה (ה' א') אזהרה לגבי הרוח וכתוב "ורם
 לבבך ושכחת", וכתוב "השמר לך פן תשכח את
 ה' אלקיך". ובספרי (פ' מסעי) "ולא תחניפו את
 הארץ" הרי זה אזהרה לחניפים. ובסנהדרין (ק')

א. ובלעדיהם אי אפשר
 כלל לקיים המצוות. זה לשון
 מהר"ח ז"ל (שם): הנה, ענין
 המדות: הן מוטבעות האדם
 בנפש השפלה הנקראת
 יסודית, הכלולה מארבע
 בחינות: הדוממת והצומחת
 והבהמית והמדברת (פירוש,
 נפש השפלה הנקראת
 יסודית, היא טבע האדם
 והתנהגותו המורכבת
 מארבע בחינות שהם דומם,
 צומח, חי, מדבר) כי גם הן
 [כל ארבע בחינות אלו]
 מורכבת משוב ורע. והנה,
 בנפש הזה - נפש השפלה
 הנקראת יסודית] תלויות
 המדות הטובות והרעות, והן

[הנפש השפלה והמדות] כסא ויסוד ושורש אל הנפש העליונה השכלית [ככסא אשר יושב עליו
 אדם, כן נפש הרוחנית - העליונה השכלית - יושבת על נפש השפלה] אשר בה [בנפש העליונה
 השכלית] תלוין תרי"ג מצוות התורה, ולפיכך אין המדות מכלל התרי"ג מצוות [כי תרי"ג מצוות
 תלויות בנפש העליונה, והמדות תלויות בנפש השפלה], ואמנם [אע"פ שהמדות אינם כלולות בכלל
 תרי"ג המצוות, מכל מקום] הן הכנות עקריות אל תרי"ג המצוות בקיומן או בביטולם, [ואם תשאל,
 מדוע אי אפשר לקיים את המצוות רק ע"י נפש השפלה, ומדוע צריך את הנפש השפלה. ע"ז מתרץ]
 יען כי אין כח בנפש השכלית [העליונה] לקיים המצוות על ידי תרי"ג אברי הגוף אלא באמצעות נפש
 היסודית [השפלה] המחוברת אל הגוף עצמו [והיינו, שהנפש העליונה והגוף, אין קישור ביניהם,
 והמחבר ביניהם היא הנפש היסודית-השפלה, שהיא הממצעת בין הנפש העליונה לאברי הגוף].
 ולפיכך, ענין המדות הרעות קשים מן העברות עצמן מאד מאד [מאחר ובלעדיהם אי אפשר לכנס
 לענין התורה והמצוות]... והבן זה מאד, כי להיותם [המדות] עקרים ויסודות, לא נמנו בכל התרי"ג
 המצוות התלויות בנפש השכלית, ונמצא כי יותר צריך לזהר ממדות הרעות, יותר מן קיום המצוות-

עיינים	ארחות	מידות	יושר
עשה ולא תעשה, כי בהיותו בעל מדות טובות, בנקל יקיים כל המצוות [אדם שיש בו מדות טובות יש לו את היסוד והעיקר לכל התורה כולה]. עכ"ל מהרש"ו. מבואר בדבריו העמוקים שענין המדות הם כפתח ושער ליכנס אל ענין התורה והמצוות, כי בלי מדות טובות חסר בחיבור בין גוף האדם לבין התורה ומצוותיה. ועיין גמרא (סוף יבמות) "כל האומר אין לי אלא תורה, אפילו תורה אין לו".	(א) ¹ כָּל הַמְחֲזִיק בַּמַּחְלֻקָּת עוֹבֵר בְּלֹא שְׁנֹאמֵר ²"וְלֹא יִהְיֶה בְּקִרְבְּךָ וּכְעֻדָּתוֹ". וּבְכַתְּבוֹת (מ"א א') ³אֶזְהָרָה לְמוֹצִיא שֵׁם רַע מ'לֹא תֵלֵךְ רַכִּיל", וּבִירוּשָׁלַיִם (ריש פאה) קֹאמֵר שֶׁזֶּה ⁴אֶזְהָרָה לְלִשׁוֹן הָרַע. וְהַרְמַב"ן כָּתַב ד"קדוּשִׁים תִּהְיוּ" אֶזְהָרָה ⁵שְׁלֹא יִהְיֶה נָבֵל בְּרִשּׁוֹת הַתּוֹרָה עֵין שָׁם. וְהַסַּמ"ק מְנַה צְנִיעוּת לְמִצְוַת עֲשֵׂה, דְּכָתִיב "וְהָיָה מִחֲנֹךְ קָדוֹשׁ" [מוֹכָא בְּבִיאור הֶלְכָּה ר"ס ג'].	וּמְצִינֵנו שְׁחֹזֵל הַחֲמִירוֹ מֵאֵד בְּעֶנֶשׂ מִדּוֹת רָעוֹת בְּמֹז שִׁכְתָּב הָרַב חַיִּים וַיִּטְאַל שָׁם, וְאָמְרוּ (בסוטה ד' א') כָּל הַמְתַּנָּאֵה ⁶הָרִי הוּא כְּבוֹפֵר בְּעֶקֶר, ⁷וְרֹאיוֹ לְגִדְעוֹ כְּאִשְׁרָה	

ביאורים

1. כל המחזיק במחלוקת. שממשיך במחלוקת ואינו מתאמץ להשקיט את המריבה. 2. ולא יהיה בקרבך וכעדתו. פשוטו של מקרא הוא שהפסוק בא להזהיר שלא יחלוק אדם על הכהונה כדי שלא ייענש כקרח וכעדתו, אמנם הגמרא דורשת שנאמרה כאן אזהרה נוספת, שאסור להחזיק במחלוקת כקרח וכעדתו. 3. אזהרה למוציא שם רע. שהכתוב אוסר לדבר רע על חברו, ובכלל זה להוציא על אדם שם רע שעשה מעשה לא טוב, והוא שקר. 4. אזהרה ללשון הרע. "לשון הרע" כולל כל גנות שאדם מספר על חברו, אף שהיא אמת. 5. שלא יהא נבל ברשות התורה. הרמב"ן שם מבאר שזו היא מצוה והוראה כללית למעט בתאוות העולם, אפילו באכילה ושתייה המותרים, לבל יהא נבל ברשות התורה. 6. הרי הוא כבופר. שנאמר "ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך" (דברים ח, יד). מהפסוקים שם למדים ששפע של חומריות גורמת לרום הלב, וזה מצידו גורם לשכחת ה', דהיינו לכפירה בעיקר ואמירת "כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה". 7. וראוי לגדעו כאשרה. אשרה היא עץ הנעבד לעבודה זרה. ואת אותו עץ צריך לגדוע, כלומר, לעוקרה ולשרש אחריה מכל וכל (לא רק

עיונים	יושר	מידות	ארחות
ב. ועל שנאה אמרו ששקולה כנגד ע"ז ג"ע וש"ד. טעם חומר שנאת חנם ששקולה כנגד שלש העבירות החמורות ביותר, כתב הר"ן (בדרשותיו, דרוש י): מפני שהנכשל בעבירות החמורות אינו נכשל אלא פעם אחת בזמן מרובה, ואילו הנכשל בשנאת חנם נכשל תמיד, ואפילו עבירה קלה שחוזרים	עליה פעמים הרבה עונשה קשה ביותר. ובשערי תשובה (ג, לט) כתב שהשנאה חמורה מפני שהיא גורמת לחסאים רבים אחרים, כגון לשון הרע ונקימה ונסירה ועוד.	8. ואין עפרו ננער. וכל הכועס כאלו עובד עבודה זרה (שבת ק"ה ב'), וכל מיני גיהנם שולטין בו (נדרים כ"ב א'). ועל קנאה אמרו⁹ עצמותיו מרקיבין (שבת קנ"ב ב'),¹⁰ והקנאה¹¹ והתאווה¹² והכבוד¹³ מוציאין את האדם מן העולם (פ"ד ראבות).^(ב) ועל שנאה אמרו¹⁴ ששקולה כנגד עבודה זרה גלוי עריות ושפיכות דמים (ימא ט' ב'), ואמרו¹⁵ המלכין פני	

ג. המלכין פני חברו. וכמו שאמרו בגמרא (ב"מ נח, ב) "דאזיל סומקא ואתי חיוורא" [-האדמימות הולכת ובא החיוורון], רש"י ורע"ב. ואף שאנו רואים שכשאדם מתבייש נעשים פניו אדומות, כתבו התוספות (ב"מ שם ד"ה דאזיל) שדרך המתביישים שבתחילה נעשים פניהם אדומות, שהם מתאספ לברוח מחמת בושתו, ולאחר מכן בורח הדם והפנים מלבינות, וזה הסימן האמיתי לבושה. וביאר

ביאורים

קציצה פשוטה). גם הרוח נידון כאשר משום שיש בו כחה של עבודה זרה, כפי שהגמרא לעיל שם (סוטה ד, ב) אמרה שהמתגאה הריהו כעובד עבודת כוכבים, בזאת נכלל שצריך אדם לשרש אחר מדת גסות הרוח שבו, כפי שנאמר (אבות ד, ד) "מאד מאד הוי שפל רוח" (מהרש"א). 8. ואין עפרו ננער. לא יזכה לתחיית המתים. 9. עצמותיו מרקיבין. לאחר מותו. ביאר המהר"ל: קנאה מצביעה על חסרון יסודי באדם החש בה. אילו לא היה חסר לו דבר מה, לא היה מרגיש קנאה כלפי מי שיש לו אותו דבר. "חסרון" זה הקיים בו במשך ימי חייו, מתבטא לאחר מותו ברקבון הגוף. 10. והקנאה. אדם המקנא בחבירו על עושרו והצלחתו. 11. והתאווה. אדם הרוצה למלא תאוותו באכילה ושתייה ושאר תענוגות העולם. 12. והכבוד. אדם האוהב כבוד ושררה, ורודף אחרים ומחפש שיכבדוהו בני אדם. 13. מוציאין. שלוש מדות מגונות אלו, מוציאות את האדם מן העולם הזה. 14. ששקולה כנגד ע"ז ג"ע וש"ד. שהרי בית המקדש הראשון חרב על שלש עבירות אלו, ובית שני חרב משום שנאת חנם לבדה. 15. המלכין פני חברו ברבים. המבייש את חבירו ברבים, שפניו מלבינות מחמת הבושה.

עיונים	ארחות	מידות	יושר
הרע"ב, שתכונות הנפש של המתבייש הן שתיים, שבתחילה הוא נסער ורוחו יוצאת לחוץ, ואז פניו מאדימות, וכשאינו מוצא דרך להסיר את הבושה מעליו, אז רוחו מכנסת לקרבו דאגה, ופניו מלבינות. ד. אין לו חלק לעולם הבא.	הרע"ב, שתכונות הנפש של המתבייש הן שתיים, שבתחילה הוא נסער ורוחו יוצאת לחוץ, ואז פניו מאדימות, וכשאינו מוצא דרך להסיר את הבושה מעליו, אז רוחו מכנסת לקרבו דאגה, ופניו מלבינות. ד. אין לו חלק לעולם הבא.	הרע"ב, שתכונות הנפש של המתבייש הן שתיים, שבתחילה הוא נסער ורוחו יוצאת לחוץ, ואז פניו מאדימות, וכשאינו מוצא דרך להסיר את הבושה מעליו, אז רוחו מכנסת לקרבו דאגה, ופניו מלבינות. ד. אין לו חלק לעולם הבא.	הרע"ב, שתכונות הנפש של המתבייש הן שתיים, שבתחילה הוא נסער ורוחו יוצאת לחוץ, ואז פניו מאדימות, וכשאינו מוצא דרך להסיר את הבושה מעליו, אז רוחו מכנסת לקרבו דאגה, ופניו מלבינות. ד. אין לו חלק לעולם הבא.

אבל אם חזר בתשובה קודם מותו, אין לך דבר שעומד בפני התשובה. רמב"ם, רבינו יונה. וכן מפורש בירושלמי (פאה א, א) שאין כל דבר עומד בפני כל בעל תשובה. (אולם עיין במרכבת המשנה מה שכתב בזה).

ה. לדורי דורות. הגמרא שם (ר"ה יז, א) אומרת על בני אדם אלו הנותנים חיתתם בארץ חיים "גיהנם כלה (נגמר) והן (אותם רשעים) אינן כלים". כלומר, עונשם ימשך אפילו לאחר שהגיהנם יגמר, מקשה המהרש"א, מכיון שגיהנם כלה, היאך יתכן שהרשעים ממשיכים להיות "נידונים בה לדורי דורות"? ב"ערוך לנר" מיישב, כיון שהפסוק אומר "אלה (הצדיקים) לחיי עולם ואלה (הרשעים) לחרפות ולדראון עולם", אם כן נחשב עונש להם החרפה שרואים את הצדיקים בשמחה והם בחרפה, וכמו שכתוב (ישעיה סה) "הנה עבדי ישמחו ואתם תבושו הנה עבדי ירונו וגו'", וכיון שזה הולך לחיי עולם לצדיקים, א"כ עונש זה הוא לרשעים גם כן לעולם, גם אחר שכלה הגיהנם, כי העונש של הבושה לרשעים לא יכלה, כי זה דין שלהם לדורי דורות, ולפי זה מיושב שמה שכתוב "ונידונים בה לדורי דורות" הפירוש הוא כל זמן שיש גיהנם, ואחר שכלה הגיהנם נידונים הם בדין הבושה הנ"ל.

ביאורים

16. אין לו חלק לעוה"ב. ואף אם מת מתוך יסורים, אין היסורים והמיתה מכפרים לו. [וביאר המאירי, שכל עבירות אלו אין יצר הרע מכריח בהעברתם, כמו שיש לאדם תאוה למאכלות אסורות ועריות וגזל ונקימה ונטירה, והעובר עליהם עושה זאת מחמת שהוא כופר בעיקר]. 17. והמכנה שם רע לחבריו. מביישו בכנותו אותו כך (בכינוי השם רע). 18. ואינו עולה. כל היורדי לגיהנם עולים לאחר זמן, אבל המכנה שם לחבירו אינו עולה אלא לאחר זמן רב (עיין עירובין ט, א, ותוס' והריטב"א ב"מ נח, ב. אולם עיין מאירי). 19. ושנתנו חיתתם בארץ חיים. שהטילו מוראם על הבריות בעודם חיים. (רד"ק יחזקאל לב, כג). 20. לדורי דורות. לעולמי עד.

ארחות	מידות	יושר	עיונים
וְהָיָה מְצִינִי²¹ בְּאַרְבַּעַת הַדְּיוּטוֹת שֶׁאֲמָרוּ חֲכָמֵינוּ זְכָרוֹנָם לְבָרָכָה (סנהדרין ז' א')²² בְּלָעָם וְדוֹאֵג²³ וְאַחִיתָפֶל²⁴ וְגִיחִזִּי אֵין לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, שֶׁכֵּלָם נִעְנְשׁוּ בְּשִׁבִּיל מִדּוֹת רַעוּת, שֶׁבַעֲנִין בְּלָעָם לֹא מְצִינִי²⁶ שֶׁכֵּלֶק אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא,²⁷ כִּי הוּא עָשָׂה כֵּן בְּשִׁבִּיל פְּחָדוֹ, כַּמְפָּרֵשׁ בַּפְּסוּק, אֲבָל בְּלָעָם - לֹא הָיָה לוֹ שׁוֹם שִׁיכּוּת לְיִשְׂרָאֵל, וְהִלָּךְ לְהַרְגֵּ אִמָּה שְׁלֵמָה בְּחֶנֶם, רַק בְּדִי שֶׁהוּא יְרִיחַ כֶּסֶף^(א) אוֹ כְבוֹד, וְעַל הַשְׁחָתָתָה כּוֹז אֲמָרוּ שֶׁאֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן דּוֹאֵג, אֲמָרוּ (בירושלמי סנהדרין פ"ה ח"ב) שֶׁהָיָה רֹאשׁ הַסִּנְהֶדְרִין, הָדוּחַק, כִּי אִי אֶפְשָׁר לוֹ לִסְבּוֹל וּלְדַאֵוֹת אֶת עֲצָמוֹ פָּחוּת מִחֲבֵרָיו, וְעַל דָּבָר זֶה נִכְשְׁלוּ רַבִּים וְנִאֲבָדוּ.			

ביאורים

21. בארבעה הדיוטות. שלא היו מלכים (המשנה שם מונה שלשה מלכים וארבעה הדיוטות שאין להם חלק לעולם הבא). 22. בלעם. שבא לקלל את ישראל. מעשה בלעם מבואר בתורה (במדבר פרקים כב-כד). 23. ודואג. יועצו של שאול המלך, שהרג את כהני נוב שנתנו לדוד צידה לדרך בעת שברח משאול. 24. ואחיתפל. יועצו של דוד המלך, שהשתתף עם אבשלום (בנו של דוד) כשמרד בדוד אביו, כמו שנאמר בשמואל-ב' (פרקים טז-יז). 25. וגיחזי. משרתו של אלישע הנביא, בגמרא (סנהדרין קז, ב) מבואר שהחטיא את הרבים וביזה תלמידי חכמים. 26. שכלק. בן ציפור, מלך מואב, אשר שלח לקרוא לבלעם לבוא אליו לקלל את ישראל. 27. כי הוא עשה כן בשביל פחדו כמפורש בפסוק. אחרי הנצחון של ישראל על סיחון ועוג, ראו בני מואב את ישראל בגבולם ופחדו מאד, והחליטו להשלים עם בני מדין שהיו אויביהם, (מיראתם את ישראל עשו שלום ביניהם). ואף המליכו את בלק שהיה מנסיכי מדין למלך עליהם מכורח השעה אף שלא היה ראוי לכך. כשראה

עיונים	ארחות	מידות	יושר
ז. ונעלב על שדוד הורה הלכה בפניו. ובל יחשוב אדם כי כשיבואו ימי הזקנה ממילא תחלוף לה המידה	⁽¹⁾ 28 ונעלב על שדוד הורה הלכה בפניו, ובל יחשוב אדם כי כשיבואו ימי הזקנה ממילא תחלוף לה המידה		29 ויש
המגונה הזו ואיננה, כי מחשבה זו טעות גדולה היא. אלא אדרבא, מי שרדף אחר הכבוד בנעוריו מעט, ירדוף אחריו בוקנותו הרבה. שכידוע בשעה שנחלש אצל האדם אחד החושים, מיד יתחזק בו חוש אחר. ולעת זקנה בעת רפיון הרצונות והתאוות, תגבר ותתחזק רדיפת הכבוד. וכן אנו מוצאים אצל זמרי בן סלוא, שהיה בנו של שמעון, והיה בן מאתיים וחמשים שנה באותו מעשה (שחטא עם כזבי בת צור. במדבר כה, ו-ט. וכמבואר בסנהדרין פב, ב ומהרש"א שם), והיה נשיא שבט שמעון, ותימה רבה היא היאך הגיע לידי כך. אלא כך היתה השתלשלות המעשה (שם א): "הלך שבטו של שמעון אצל זמרי בן סלוא, אמרו לו, הם דנים דיני נפשות ואתה יושב ושותק, מה עשה, הלך וקיבץ עשרים וארבע אלף מישראל והלך אצל כזבי וכו'".			

ביאורים

בלק את אשר עשה ישראל לאמורי לסיחון ולעוג, שהיו כמו שני אריות שהגנו על עמם, ואף אחד לא העזו לבוא להלחם אתם בנוכחותם, ובכל זאת עלה בידם של ישראל להורגם, אמר: אם אלו שהיינו בטוחים עליהם, לא עמדו בפניהם, אנו על אחת כמה וכמה. השלימו בני מואב עם בני מדין ובקשו עצה מזקני מדין. ומכיון שראו את ישראל מנצחים שלא כמנהג העולם, אמרו בני מואב: מנהיגם של אלו במדין נתגדל, נשאל מהם מה מדתו. אמרו להם זקני מדין: אין כחו אלא בפיו. אמרו: אף אנו נבוא עליהם באדם שכחו בפיו (בלעם). בלק שלח שליחים אל בלעם בן בעור לקרא לו ולבקשו לבוא לקלל את ישראל, ואולי על ידי הקללות שלו יצליחו לגרשם מסביב לארצם. את הסיבה שבגללה קרא לו בלק אל ארצו אף שהיה יכול לקללם ממקומו, מבאר רש"י: "לקרוא לו", שנאמר בפסוק שהקריאה היתה שלו ולהנאתו שהיה פוסק לו ממון הרבה. 28. ונעלב על שדוד הורה הלכה בפניו. שאלו את דוד בענין לחם הפנים שבבית המקדש האם הכנתו דוחה שבת, ואמר להם: סידורו דוחה את השבת, אבל לישתו ועריכתו אינן דוחין את השבת, והיה שם דואג ואמר מי הוא זה שבא להורות לפניי, אמרו, דוד בן ישי הוא, מיד הלך ונתן עצה לשאול מלך ישראל להמית את אנשי נוב עיר הכהנים שסייעו לדוד בשעה שברח משאול כנ"ל. 29. ויש אומרים שקינא בדוד על שכיון מקום המקדש. הגמרא בזבחים (נד, ב) מספרת שלאחר עיון מעמיק הצליח דוד לקבוע את מקומו המדויק של בית המקדש בודאות, ועל דבר זה נתקנא דואג האדומי בדוד על שכיון להלכה בדבר זה, ומחמת כן הלשין עליו בפני שאול שהיה בנוב אצל אחימלך ולקח ממנו צידה ואת חרב גלית.

עיונים	יִוֶּשֶׁר	מדות	ארחות
כאן גילו לנו חז"ל איך נתגלגלו הדברים, ואיך מגיע לידי כך זקן מופלג ונשיא שבט בישראל. "אמרו לו, הם דנים דיני נפשות ואתה יושב ושוקק", "הם" כלומר הצעירים והנערים הללו אשר הינם כאין וכאפס לעומתך - "דנים דיני נפשות" - חיי אדם נתונים בידם לשבט או לחסד, ואתה! הזקן והישיש אשר כמה הרפתקאות עברו עליך במצרים ועל הים ובמעמד הר סיני וכו', "יושב ושוקק", אתה הנשיא בנו של שמעון בן יעקב, אין איש שואל אותך מה לעשות ואיך לעשות, לך אין רשות הדבור, "מה עשה, הלך אצל כוזבי וכו'". כאן אנו רואים מהלך הענינים, מה גרם לזמרי לעשות כך, ומהו הכח המניע זקן מופלג כמותו להתדרדר עד לדיוטא התחתונה - הכבוד. כיון שפגעו בנקודת הכבוד שבו, נתקומם ומרד בכל קודש. (שיחות מוסר, מאמר פב).	וְהוּא לֹא בִּנְיָן (זבחים נ"ד ב'), וְעַל זֶה הָלַךְ וַיַּעֲזִיב לְשֹׂאוֹל לְהַרְגֵּם אֶת נֹכַח עֵיר הַכֹּהֲנִים, בְּמֹוֹ שֶׁכָּתוּב בִּירוּשָׁלַיִם שֶׁ. וְכֵן אֲחִיתּוֹפֶל שֶׁדָּוִד קָרָא רָבִי³¹ אֱלֹוִפִי וּמִיָּדָעִי, וְהוּא נֶעְלַב עַל שֶׁלֹּא מִנָּה דָוִד אוֹתוֹ בֵּין הַזְּקֵנִים, בְּמֹוֹ שֶׁכָּתוּב בִּירוּשָׁלַיִם (שם). וְהַטַּעַם שֶׁלֹּא רָצָה בְּאֵמַת לְמִנּוּתוֹ, אֵף עַל פִּי		

ביאורים

30. וע"ז הלך ויעזיב לשאול להרוג את נוכח עיר הכהנים. חטאו של דואג מתואר בספר שמואל א' (פרקים כא-כב), דואג הלשין לשאול המלך שכהני העיר נוב סייעו לדוד בשעה שברח ממנו. אף שטענו הכהנים שלא ידעו שדוד אכן נמלט מהמלך, לא האמין שאול לטענתם, וציווה להרוג את כל הכהנים בעון מרידה במלכות, דואג מילא אחר פקודתו של שאול והרג את הכהנים, על אף שידע בעצמו שאין בהם אשמה. ונמצא אם כן שהיה דואג גם בעל לשון הרע וגם רוצח, ולכך אין לו חלק לעולם הבא. 31. אלוּפִי וּמִיָּדָעִי. רבי שלמדני והודעתני חכמה. 32. והוא נעלב על שלא מינה דוד אותו בין הזקנים. בשמואל ב' (פרק ו' פסוק א') כתוב: "ויוסף עוד דוד את כל בחור בישראל שלושים אלף", ובירושלמי סנהדרין פירש, אמר רבי ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא תשעים אלף זקנים מינה דוד ביום אחד (להעלות את ארון האלהים מקרית יערים, עיי"ש), ולא מינה את אחיתופל עמון. (דורש מילת "ויוסף" לריבוי וכן "ועוד" הוא לריבוי, כלומר, שמרבה אני כפי מה שנאמר מפורש שלושים אלף, (ומרבה עוד פעמיים שלושים אלף) הרי סה"כ תשעים אלף. ומדכתיב "כל בחור בישראל" דרשין שמינה אותן כולם לזקנים. (פני משה, בירושלמי שם).

יושר

מידות

ארחות

שהוא היה הגדול מבולם, [ועין בירושלמי (שם) שגם היה לו רוח הקדש] כנראה שראה בו שחסר לו יראת שמים. ועל זה כעס וכמר כדור, ורצה להמליך את אבשלום במפרש בפסוקים. גם בגיחזי מצינו שהיה גדול בתורה, כדאיתא בירושלמי (שם) רק שהיה לו עין צרה, כמו שכתוב שם, ובבבלי (סנהדרין ק"ז ב')³⁴ רבנן דחה מקמיה, עין שם. וגם בפסוק מבאר שרין אחר נעמן ולקח ממנו ממון, ולא חש לחלול ה' ולכבוד רבו בשביל תאותו להכסף, וכל זה אינו אלא מדות משחתות, ועבור זה אמרו שאין לו חלק לעולם הבא [ואף שאמרו שם עליהם שעשו עוד עברות, אבל עקרון בא מדברים אלו המפרשים בפסוקים, ומזה הגיעו לעוד עברות אחר כך].

ובמדרש (פיתרון תורה סוף פרשת תזריע) אמרו, מעשה ברבי עקיבא שהשימו

ביאורים

33. שהיה לו עין צרה. בשעה שהיה אלישע יושב ושונה ישב לו מחוץ לשער, וכשהיו התלמידים באים ורואים אותו אמרו אם הוא לא נכנס היאך אנחנו נכנסים, והלכו להם, והיה המשנה ששנה אלישע נאמרת ואין בן אדם נהנה כלום, כיון שנתרחק גיחזי נתרבו התלמידים עד שלא היה המקום מחזיק לחיילות של התלמידים שהיו שם. 34. רבנן דחה מקמיה. שדחה את התלמידים שבאו ללמוד תורה מאלישע ולא הניחם להיכנס אליו (ללא ידיעת אלישע). 35. ולקח ממנו ממון ולא חש לחלול ה'. בספר מלכים (ב פרק ה) מובא חטא של גחזי שמחמתו דחהו אלישע ממנו לעולם. נעמן שר צבא ארם, נרפא מצרעתו בדרך ניסית על ידי אלישע, ומכל מקום אלישע סירב לקבל ממנו תשלום על מה שרופאו. עקב קידוש ה' שיצא ממעשיו של אלישע קבל נעמן על עצמו שבע מצוות בני נח ונעשה גר תושב. לאחר שיצא נעמן, רדף אחריו גחזי והשיגו, ואמר לו שאלישע חזר בו ומבקש ככר כסף ושתי חליפות בגדים עבור שני נערים עניים מבני הנביאים. נעמן נתן לו כבקשתו, וגחזי החזיק את הכל לעצמו. כאשר נודע לאלישע על מעשה המרמה של גחזי, קילל אותו שתדבק בו צרעת נעמן, ובזרעו אחריו.

ארחות מידות יושר

תלמידיו לשנות בבית המדרש, והיה הספד [היה נראה להם שרבי עקיבא בוכה ומספיד], אמרו שמא חסיד מת ונראה לרבי עקיבא וכו'פדו, הלכו לבתייהן ולבשו שחורין, וישבו לפני רבי עקיבא.³⁶ שאלו באבל ולא השיבן, אמר להן מה ראייתם לשאל בן ולחלף בגדיכם? אמרו לו שבאנו וראינו אותך³⁸ חלוין ומתניך קשורים ומספיד. אמר להן, שהייתי דורש בפרישת נגעים, וזכרתי לגיחזי שהיה ראוי להיות נביא באלישע, ובדבר קל³⁹ נטל שלו, עליו נאמר "וחוטא אחד יאבד טובה הרבה", עד כאן לשוננו. ולכן בכה רבי עקיבא, שנצטער על גיחזי שהפסיד הכל בשביל דבר קל, וכצ"ל.

וגם בירבעם בן נבט שהיה גדול בתורה, ואמרו עליו (סנהדרין ק"א) שתורתו של ירבעם לא היה בה⁴⁰ שום דפי, ⁴¹ ויחדש דברים שלא שמעתן און מעולם, ואמרו ⁴² שכל תלמידי חכמים דומין לפניו כעשבי השדה, ⁴³ וכל טעמי תורה מגלין לו בשדה, והסבה שנכשל, אמרו (שם ק"א ב), ⁴⁴ גסות

ביאורים

36. שאלו באבל. תלמידי רבי עקיבא שאלוהו בהלכות אבל. 37. ולחלף בגדיכם. לבגדי שחורים כאבלים. 38. חלוין. נעלים. 39. נטל שלו. הפסיד את מה שהיה ראוי לו. 40. שום דפי. פי' שום פגם, אלא תורתו היתה ברורה ובלי שום גמגום (רש"י). שהיה מכוון דבריו להלכה ולא היה מי שיכול לסתור דבריו (בן יהוידע). 41. וחדש דברים. ירבעם ואחיה היו גדולים כל כך בתורה שבשיחתם חידשו ודרשו דברי תורה שלא שמעה און מעולם (רש"י). 42. שכל תלמידי חכמים דומין לפניו כעשבי השדה. גדולי התורה משולים לארזי הלבנון (ראה תהלים צב, יג. ומועד קטן כה, ב) היחס בין אחיה וירבעם לבין שאר תלמידי החכמים בדורם היה כיחס ארזי הלבנון לעשבי השדה (מהרש"א). 43. וכל טעמי תורה מגלין לו בשדה. כל טעמי מצוות התורה מגולין להם כשדה הפתוחה לפני הרואה. 44. גסות הרוח. גאווה.

עיינים	ארחות	מידות	יושר
ח. אמר לו מי בראש. מבואר שירבעם בן נבט איבד את חייו הנצחיים בגלל הרדיפה אחר הכבוד. והרי אין לך טירוף הדעת גדול מזה, הקב"ה אומר לו "חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן". ואם כן בהישג ידו המצב הנפלא ביותר בבריאה, ומשמע שהיה ירבעם ראוי	הרוח שֶׁהָיָה בּוֹ⁴⁵ טָרְדָתוֹ מִן הָעוֹלָם, שֶׁנִּתְּיָרָא⁴⁶ שִׁיעָלָה לְרֵגְלִי⁴⁷ יִצְמָרְךָ לְעַמֹּד⁴⁸ וְרַחֲבָעִם יֵשֵׁב, וְאָמְרוּ (שם ק"ב א'),⁴⁹ שֶׁתִּפְסֹוּ חֶקֶב"ה בְּבִגְדֵי וְאָמַר לּוֹ, חֲזוּר בֶּךְ, וְאֲנִי וְאַתָּה וּבֶן יִשִּׁי נָטִייל בְּגַן עֵדֶן,⁵⁰ אָמַר לּוֹ מִי בְּרָאשׁ? בֶּן יִשִּׁי בְּרָאשׁ, אִי הָכִי לֹא בְּעֵינָא. וְהַטַּעַם, שֶׁמִּי שֶׁלֵּקְוִי בְּמִדּוֹת רְעוּת - כָּל תּוֹרָתוֹ וְכָל חֻקָּתוֹ אֵינּוּ עוֹמְדִת לּוֹ.		

של "מי בראש" מסרב ואומר: "אי הכי לא בעינא", מוטב לו לרדת לבאר שחת מלראות את עצמו פחות מזולתו, (וכמו שכתב המסילת ישרים סוף פרק יא).
והנה יש לשאול: מדוע ירבעם שאל על כך את הקב"ה "מי בראש"? וכי לא שמע את דברי הקב"ה שאמר לו קודם לכן "אני ואתה ובן ישי" שמלשון זה משמע שיהיה ירבעם בראש, שיטייל עמו לפני בן ישי?

אלא שבעלי גאווה מרוב להיטותם לכבוד תאבנים לשמוע את שבחם מאחרים. הלכך, אף שודאי הבין ירבעם את הרמז שיהיה בראש, גאוותו לא הניחה לו להסתפק בכך והיה חפץ לשמוע מה' בפירוש כי הוא יהיה בראש, וזו היתה שאלתו "מי בראש". מדה רעה זו היא שגרמה לו שישב לו ה' שבן ישי יהיה בראש, כי "הרודף אחר הכבוד בורח ממנו". ומתוך כך הגיע ירבעם לידי טירוף הדעת ואמר

ביאורים

45. טרדתו. הוציאתו. 46. שיעלה לרגלי. כשיעלה עם ישראל לבית המקדש שבירושלים. 47. יצמרך לעמוד. כי ישנה הלכה למשה מסיני שאין ישיבה מותרת בעזרה של בית המקדש אלא למלכי בית יהודה בלבד. 48. ורחבעם. מלך יהודה ישב. וחשב ירבעם בלבו כשיראו ישראל את רחבעם מלך יהודה יושב ואני עומד יחשבו שרחבעם הוא המלך האמיתי, וירבעם אינו נחשב אלא כעבדו. 49. שתפסו חקב"ה. את ירבעם בן נבט. 50. חזור בך. מחטאך, ועשה תשובה. 51. נטייל בגן עדן. כלומר, תזכו לקבל פני השכינה, ותהנו מזיו השכינה. (יד רמה). 52. אמר לו מי בראש. ירבעם שאל את ה', מי ילך בראש. אמר לו ה', בן ישי בראש ואתה אחריו. אמר ירבעם, אם כך, איני רוצה בכך, ולא אחזור בתשובה.

עיונים	יִוֶּשֶׁר	מדות	ארחות
אם כן אין אני רוצה בכך. [יש שכתבו, שאכן ירבעם היה ראוי להיות בראש, כפי משמעות דברי הקב"ה בתחילה שהזכיר את ירבעם לפני בן ישי, אך כששאל על כך בפירוש הפסיד כבוד זה, כי הוכיח בזה שאין תשובתו שלימה. הקב"ה רצה שישוב מאהבה, בלי לצפות לגמול, ואילו באמת היה עושה כן, אכן היה ראוי להיות בראש, אבל כשהראה שתשובתו היא על מנת לקבל פרס, איבד סיכוי זה. (ערוך לנר וכלי יקר)]. ואמנם מעשים בכל יום שמאבד אדם טובה הרבה בגלל ה"כבוד", והוא המפסיד העיקרי לבן הישיבה מלעלות במעלות התורה, כי פעמים הוא נמנע מלשאול מחברו את הדבר הקשה עליו שמא יתמעט כבודו, ופעמים הוא חושש לבקש את חברו ללמוד עמו בחברותא כי אינו לפי כבודו, וכך הוא מפסיד "נצחיות" בגלל חשבונות הבל של כבוד ובושה. (שיחות מוסר, מאמר פב). ט. שיהא קורא ושונה וכו' ויהא משאז ומתנו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו, אשרי אביו שלמדו תורה. יש לעיין, כשמשאז ומתנו בנחת עם הבריות, מקדש הוא שם ה', אם כן מדוע צריך שיקרא וישנה קודם לכן ולא מספיק מדותיו הטובות גם ללא לימוד התורה? בספר שיחות מוסר (מאמר ד) ביאר על פי מה ששינו במסכת אבות (ג, יז): "אם אין תורה אין דרך ארץ", ופירש רבינו יונה ז"ל: "כלומר, מי שאינו יודע תורה אינו שלם במידות של דרך ארץ, כי רוב המידות הטובות שיש בדרכי העולם, בתורה הם, כמו והעבט תעביטנו וכו', אם כן בלא תורה לא יהיו דעותיו שלמות בדרך ארץ". עכ"ד ר"י. ומלשונו של רבינו יונה ז"ל יש לדייק, שלא כתב מי שאינו "מקיים" תורה אינו שלם במידות של דרך ארץ, אלא מי שאינו "יודע" תורה אינו שלם במידות של דרך ארץ.	וְאָמַרְוּ בְּיוֹמָא (פ"א א') וְאַהֲבַתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ⁵³ שִׁיחָא שֵׁם שְׁמַיָּם⁵⁴ מִתְאַהֵב עַל יָדֶךָ, שִׁיחָא⁵⁵ קוֹרָא⁵⁶ וְשׁוֹנָה⁵⁷ וּמְשַׁמֵּשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, וְיֵהָא מְשַׁאזׁ וּמִתְנֹו בְּנִחַת עִם הַבְּרִיּוֹת, מָה הַבְּרִיּוֹת אֹמְרוֹת עָלָיו? אֲשֶׁרִי אָבִיו שְׁלֵמָדוֹ⁵⁹		

ביאורים

53. ואהבת את ה'. הגמרא שם מביאה דוגמא הקשורה לקידוש ה' ולחילולו ח"ו. ומפסוק זה למדים שיהא שם שמים... 54. מתאהב. לחברין על ירך, דהיינו שיהא... 55. קורא. מקרא. 56. ושונה. משנה. 57. ומשמש תלמידי חכמים. ללמוד מהם תלמוד, דהיינו ללמוד יישוב טעמי המשניות ומהיכן למדו כן (רש"י). 58. משאז ומתנו. עסקיו. 59. מה הבריות. פירוש, כשרואים אותו שכך מתנהג מה הבריות אומרות עליו...

עיינים	ארחות	מידות	יושר
ויסודו של דבר נראה, שהן אמנם מידות דרך ארץ בעיקרן מן המושכלות המה, דהיינו מן הדברים ששכל האדם מכריחם ומחייבם, והן מיסוד הצורה האנושית, אולם מידות דרך ארץ של התורה חיובן שונה לחלוטין. למעלה ממה שהשכל וההשגה האנושיים מחייבים, ולכן אי אפשר לו לאדם להיות שלם במידות דרך ארץ אם אינו יודע תורה. ועל הדרך ארץ הזה שאינו מושג בשכל האדם אלא אך ורק על ידי התורה אמרו באבות (שם בסיפא): "אם אין דרך ארץ אין תורה", שאפילו אם נוהג בדרך ארץ, אלא שחסר לו מידת הדרך ארץ של תורה, הרי הוא בכלל זה. על פי זה מבאר עוד, שלכאורה יש לעיין, מדוע הבריות מהללים אותו רק על התורה שלמד (אשרי אביו שלמדו תורה וכו') ולא על מדותיו הטובות? ולהנ"ל מובן היטב, לפי שגם הבריות יודעות ומכירות שהסיבה לזה שפלוגי נאים דרכיו ומתוקנים מעשיו, אינה מחמת מידותיו הטובות, דעתו הרחבה ושכלו האנושי, אלא מחמת שלמד תורה, כי דרכיו הנאים ומעשיו המתוקנים הם הרבה יותר ממה שהשכל מחייב, ועל כרחך שמן התורה הם באים. י. מזה הבריות אומרות עליו אי לו לפלוגי שלמד תורה אי לו לאביו שלמדו תורה אי לו לרבו שלמדו תורה. יש לעיין, מדוע הבריות מגנים אותו על לימוד התורה שלמד ושלימדוהו אחרים, הרי בעיתו היא במדותיו הרעות, והיה לבריות לומר עליו אי לזה שמדותיו גרועות? בפשטות יש לומר, שכוונת הבריות לומר: למרות שפלוגי למד תורה עם כל זאת לא השכיל להפיק ממנה הדרכה ישרה. במפרשים ביארו, שאינו דומה לומד תורה ומתנהג במדות רעות למי שאינו לומד תורה ומתנהג	תורה, אשרי רבו שלמדו תורה, אי לזהם לבריות שלא למדו תורה, פלוגי שלמד תורה ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתקנים מעשיו, עליו הכתוב אומר "ויאמר לי עבדי אתה ישראל" ⁶⁰ אשר כך אתפאר. אבל מי שקורא ושונה ומשמש תלמידו חכמים ואין משאו ומתנו באמונה, ואין דבורו בנחת עם הבריות, ^(*) מה הבריות אומרות עליו? אי לו לפלוגי שלמד תורה, אי לו לאביו שלמדו תורה, אי לו לרבו שלמדו תורה, פלוגי שלמד		

ביאורים

60. אשר כך אתפאר. שעל ידך שם שמים מתאהב ומתפאר.

ארחות מידות יושר עיונים

תורה ראו כמה מקלקלים מעשיו וכמה מכערין
 דרכיו, ⁶¹ ועליו הכתיב אומר "באומר להם עם ה'
 אלה ומאמצו יצאו".

וכן כתב רמב"ם (בפרק ה' מיסודי התורה הלכה י"א) וזה

במדות רעות, כי הלומד
 תורה ומתנהג במדות רעות
 מחלל שם ה' הרבה יותר ממי
 שאינו לומד תורה ומתנהג
 כמוהו, מאחר ולומד התורה
 מזוהה בעיני הציבור כשליח
 להפצת האמת והאמונה,
 כחייל בצבאו של הקב"ה

וכשגריר המייצג את רצונו של ה' בעולמו ואת המטרה שלשמה נברא האדם. מוטל עליו להתאים
 את מעשיו והנהגותיו לציפיות הנדרשות ממנו. על כן, כשהוא מתנהג במדות גרועות, הרי מחלל
 הוא את ה' במדה מרובה מאד, בזה שיאמרו הבריות שהחייל בצבא ה' שתפקידו לייצג את רצון ה'
 בעולמו - כך מתנהג. ואם כן אי לזה שלמד תורה, מוטב היה שלא ילמד תורה, כי אז לא היה מתחלל
 שם ה' במדה מרובה כל כך.

עוד יש מפרשים, על פי מה שכתב בספר "מעלות התורה" (להגאון רבי אברהם מוילנא, בשלהי
 הספר) בשם אחיו הגר"א זצ"ל, וז"ל: איתא בילקוט האזינו (רמז תתקמ"ב): "דבא רמי (הקשה) כתיב
 (דברים לב, ב) "יערוף כמטר לקחי", וכתיב (שם) "תזל כטל אמרתי", אם תלמיד חכם הגון הוא תזל
 כטל, ואם לאו ערפחו כמטר". ואמר אחי הגאון ז"ל הטעם שמדמה אותו (תלמיד חכם הלומד תורה)
 למטר, שהמטר יורה ומשקה שמגדל עשבים רעים וטובים, וביותר מתגדלים הרעים מהטובים, כך
 על ידי התורה, במי שאינו הגון, מתגדלים תכונות רעות בלבד... כך מי שהוא משוקע בהבלי עולם
 הזה מאד, ומעשיו מקולקלים, אז על ידי התורה מתבלבל ונבוך יותר, ומחשבותיו מבלבלים אותו
 יותר... עכ"ד.

נמצא לפי זה שהמתנהג במדות רעות ולומד תורה, הרי התורה שלומד מגדלת בו את תכונות הרעות
 שבלבו, וככל שלומד יותר (ולא מתקן מדותיו) הרי נעשה מושחת יותר ויותר, אם כן אי לו לפלוני
 שלומד תורה, מוטב היה אם לא ילמד תורה כי אז לא יתגברו בו מדותיו הרעות.

ביאורים

61. ועליו הכתיב אומר (ויחללו את שם קדשי) באומר להם עם ה' אלה וגו'. בני ישראל חיללו את שמו,
 ומהו החילול, שאומרים עליהם הגויים 'עם ה' אלה' ועם כל זה לא היה יכולת בידו להצילם שלא
 יגלו. כמו כן אדם חשוב שעובר עבירה ובאה עליו פורענות, יש חילול ה' משום שכולם אומרים ראו
 מה אירע לחכמים שרעה באה עליהם (רש"י).

עיונים	ארחות	מידות	יושר
יא. אדם גדול בתורה. רבינו יונה (בפירושו למסכת אבות ג, יז) כתב: "אם אין דרך-ארץ אין תורה". רצונו לומר שצריך תחילה לתקן את עצמו במדות, ובוה תשכון התורה עליו, כי איננה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מידות טובות. לא שילמד תורה ואחר כך יקח לו המדות - כי זה אי אפשר. עוד כתב (שם ג, ט): "כל שחכמתו מרובה ממעשיו, אין חכמתו מתקיימת". שלא יאמר אשנה הלכה זו ואקיימנה, אשנה כל התלמוד ואקיימנו, ואם כה יאמר לא תתקיים חכמתו בידו. כי צריך תיקון המדות תחילה, ואחר כך תתקיים חכמתו. והר"י מטולידו ז"ל בפירושו למסכת אבות (ג, יז) כתב בשם רבינו ישראל ז"ל: "כשתראה אדם שאין בו דרך ארץ, אל תשאל אם הוא בעל תורה, כי בודאי אינו, כי התורה עם טוב המידות נקשרים הם".			לשוננו: ויש דברים אחרים שהן בכלל חלול ה', והוא שיעשה אותם⁽⁶²⁾ אדם גדול בתורה ומפרסם בהסידות, דברים שהבריות מרגנים אחריו בשבילם, ואף על פי שאינן עבירות, הרי זה חלל את ה', כגון שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר, ⁶²והוא שיש לו ונמצאו המוכרים תובעין והוא מקיפן, או שירבה בשחוק⁶³ או באכילה ושתיה אצל עם הארץ וביניהן, או שדבורו עם הבריות אינו בנחת ואינו מקבלן כסבר פנים יפות, אלא בעל קטטה וכעס וכיוצא בדברים האלו, הכל לפי גדלו של חכם, צריך שיידקק על עצמו ויעשה לפנים משורת הדין, וכן אם דקדק החכם על עצמו, והיה דבורו בנחת עם הבריות, ⁶⁴ודעתו מערבת עמם, ומקבלם כסבר פנים יפות, ונעלב מהם ואינו עולבם, מכבד להן ואפילו ⁶⁵למקלין

ביאורים

62. והוא שיש לו. דמי המקח. 63. או באכילה ושתיה אצל ע"ה וביניהן. פירוש, שאוכל עמם ובביתם (כסף משנה). 64. ודעתו מעורבת עמם. ששומע את דעתם ואינו מתנשא עליהם, [ועיין כתובות (יז, א) "לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות". ופרש"י: "לעשות לאיש ואיש כרצונו"]. 65. למקלין לו. למזולזלין בו.

עיונים	יִוֶשֶׁר	מידות	ארחות
יב. קידש ה' כשהחזיר את כל רכוש סדום ועמורה. את ההלכה אם טעות גוי מותרת או אסורה, מסכם ה"באר הגולה" (חו"מ שמח, ה): אם החזיר האבידה לעכו"ם לקדש את ה' כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה, הרי זה משובח. וכן הדין בהחזרת הטעות שטעו העכו"ם מעצמו... רבים אשר קידשו ה' והחזירו טעויות העכו"ם - גדלו, העשירו הצליחו והניחו יתרום לעולליתם! יג. קידש ה' כשהחזיר את כל רכוש סדום ועמורה. את ההלכה אם טעות גוי מותרת או אסורה, מסכם ה"באר הגולה" (חו"מ שמח, ה): אם החזיר האבידה לעכו"ם לקדש את ה' כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה, הרי זה משובח. וכן הדין בהחזרת הטעות שטעו העכו"ם מעצמו... רבים אשר קידשו ה' והחזירו טעויות העכו"ם - גדלו, העשירו הצליחו והניחו יתרום לעולליתם!	לֹא, וְנִשְׂא וְנָתַן בְּאֶמוֹנָה, וְלֹא יִרְכֶּה.⁶⁶ בְּאִרְיָחוֹת עַמִּי הָאֲרָץ וַיִּשְׁיכְתֵּן, וְלֹא יִרְאֶה תַּמִּיד אֶלָּא עוֹסֵק בַּתּוֹרָה, עֲטוּף בְּצִיצִית, מְכַתֵּר בְּתַפְלִין, וְעוֹשֶׂה בְּכָל מַעֲשָׂיו לְפָנִים מִשְׁוֹרֶת הַדִּין,⁶⁷ וְהוּא שֶׁלֹּא יִתְרַחֵק הֶרְבֵּה.⁶⁸ וְלֹא יִשְׁתַּמֵּם, עַד שֶׁיִּמָּצְאוּ הַכָּל מִקְלָסִין אוֹתוֹ וְאוֹהָבִים אוֹתוֹ וּמִתְאַוִּים לְמַעֲשָׂיו - הֲרִי זֶה קִדְּשׁ אֶת ה', וְעָלָיו הַכֶּתֹּב אוֹמֵר "וַיֹּאמֶר לִי עֲבֹדִי אֶתֶּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּךְ אֶתְפָּאֵר" עַד כָּאֵן לְשׁוֹן הַרְמָב"ם. וְכָל זֶה לֹא רַק בְּתַלְמִיד חֶכֶם, אֲלָא כָּל יִרְאָ שְׂמִים שְׂמִדוֹתָיו טוֹבוֹת וּמִתְנַהֵּג בְּרָאוּי - הֲרִי זֶה קִדְּשׁ ה', וְאָמְרוּ (בְּתַרְא"ר פכ"ה)		⁶⁶שְׂאִכְרָהֶם אֲבִינוּ^(ט) קִדְּשׁ ה' בְּשֶׁחֲחִזִּיר אֶת כָּל רְכוּשׁ סְדוֹם וְעַמּוֹרָה.

ביאורים

66. באריות. לשון אירוח. 67. והוא שלא יתרחק הרבה. בכדי שתהא דעתו מעורבת עם הבריות. 68. ולא ישתומם. בקהלת (ז, טז): "אל-תהי צדיק הרבה ואל-תתחכם יותר, למה תשומם". ופירש במצודת דוד: למה תשומם, למה תעשה כזאת לשבת משומם מבלי בוא מי (-מבלי לתת לשום אדם) להתחבר עמך בעבור מרבית הפרישות ותהיה מובדל מן האנשים. 69. שאברהם אבינו קידש ה' כשהחזיר את כל רכוש סדום ועמורה. בתנא דבי אליהו (שם) הביא על כך משל, וז"ל: משלו משל למה הדבר דומה, למלך שאמר לבנו בני צא והרוג את כל הליסטיין הללו ולא תקח כלום מן הממון שלהם אם יפלו בידך כדי שלא יאמרו לא יצא בן המלך להרוג את הליסטים הללו אלא בשביל לקחת את הממון, מיד יצא והרג את כל הליסטיין בחזירתו יצא אביו לקראתו ואמר לו ברוך אתה בני ותהא לך קורת רוח בעולם שלא נהנית מן ממונם כלום עכשיו בא עמי ואתן לך כל כלי חמדה שבעולם ואבנים טובות ומרגליות מבית גזנים שלי. וכן לכך נדמה אברהם אבינו בשעה שיצא להרוג את המלכים ובחזירתו יצא מלך סדום לקראתו והיה כמדומה למלך סדום שאברהם לא יחזיר לו כלום

עיונים	ארחות	מידות	יושר
יג. כל עבודת ה' תלוי בתיקון המדות. האם ללא מדות טובות (-מצוות שבין אדם לחברו) אפשר להיות שלמים	וְכָתַב הַגֵּר "א" (באבן שלמה פ"א), כָּל עֲבֹדַת ה' תְּלוּי בְּתִקּוּן הַמְּדוּת, וְכָל הַחֲטָאִים		

במצוות שבין אדם למקום?

כתב החזו"א זצ"ל: "מן המונחים הקיימים כי תיקון המדות מתיחס לאלה המצוות שהם בין אדם לחברו, וחובת היראה בשביל מצוות שבין אדם למקום יתברך, ומן המונח הזה קיימת הדעה כי יש בני אדם שלמים במצוות שבין אדם למקום יתברך וחסרים בתיקון המדות והם רעים בין אדם לחברו. אמנם אין דעה זו קיימת באמת לחודר אל פנימיות חזיון הזה, כי האמת, זה שמדותיו כבריינתן ולא הותקנו על פי המוסר והדעה והוא מסור בידי יצרו ואין יצרו מסור בידו, לא יתכן שיהא שלם במצוות שבין אדם למקום, ואם מקיימן במדה ידועה הוא רק מפני שאינו פוגש בהן התנגדות מטעם אחת המדות המגונות, אבל בהפגשו בהתנגשות שלהן לא תעמוד יראתו בפניהן".

כמה מבהילים דבריו של ה"חזון איש" זצ"ל! ללא מוסר אי אפשר להיות שלמים אף בין אדם למקום, ואם קורה מצב מסוים שבו קיימו מצוות ה' בשלמות הוא רק בגלל שלא באו לידי נסיון. ואילו באו לידי נסיון לא היו עומדים בו!

ומביא לכך ה"חזון איש" דוגמא: חרד שמכבדים אותו לעלות לתורה - ואין הכיבוד מספיק לו לפי מעלתו ולכן הוא אינו עולה - מידת הכבוד שבו גרמה לו לעבור על לאו מן התורה שכתוב: "ועוזבי ה' יכלו" - זה שקורין לו לעלות לתורה ואינו עולה.

האדם הזה מקולקל בשורשו שיצר הרע שופטו וכל עשיית מצוותיו הן פרי ההרגל המתאימות לכבודו ולתאוות ולהלך חייו אך נסו לפגוע בו כי אז יתהפך הקערה על פיה! [ועיין בהמשך שהובא מדברי הגר"א בזה].

ביאורים

והיה מבקש ואמר לו לאברהם בבקשה ממך "תן לי הנפש והרכוש קח לך", מיד "ויאמר אברהם אל מלך סדום הרימותי ידי אל ה'" וגו' "אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך" וגו', וכבר נשבעתי שלא אקח כלום מכל אשר לך. ואמר לו אברהם למלך סדום: שוטה שבעולם וכי לכסף ולזהב ולכל כלי חמדה שלך אני צריך, אני אשליך לפניך הכל לארץ ותראה שלא נהנתי מממונך כלום "בלעדי רק אשר אכלו הנערים" וגו'. באותה שעה קדש אברהם את שמו של הקב"ה ועמד והחזיר את כל רכוש סדום ועמורה, מיד "אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברהם במחזה" וגו' "שכרך הרבה מאד". עכ"ד.

ארחות	מידות	יושר	עיונים
מִשְׁרָשִׁים בַּמִּדּוֹת, וְעֵקֶר חַיּוֹת הָאָדָם הוּא לְהִתְחַזֵּק תָּמִיד בְּשִׁבְרֵת הַמִּדּוֹת, וְאִם לֹא לָמָּה לֹא חַיִּים, וְאָמְרוּ (פסחים ק"ג ב') שְׁלֹשָׁה הֻקְבְּ"ה אוֹהֶבֶן, וְאַחֶר מִהֵן ⁷⁰ מִי שֶׁאִינוֹ מַעֲמִיד עַל מִדּוֹתָיו. וְאָמְרוּ (תענית כ"ה ב') שֶׁנֶּזְרָו תַּעֲנִית, וְיֵרֵד רַבִּי עֲקִיבָא לִפְנֵי הַתֵּבָה, וּמֵיֵד יֵרְדוּ גְּשָׁמִים ^(טו) מִפְּנֵי שֶׁהָיָה מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו. וְאָמְרוּ (ר"ה י"ז א'),			
לימוד בשקידה - פלט לו מכל זה, אבל עדיין אינו מוכרח שהוא בעל מידות טובות, אלא מי שעובד על זה, בלימוד המוסר הרבה ובבדיקת מצבו הרוחני תמיד, ובשבירת מדותיו ותאוותיו ורצונותיו, ואז נהיה לבעל מדות טובות" עכ"ד.			
ויש להקשות מכמה וכמה אנשי רחוב, שנראים בעלי מידות טובות בלי יגיעה ועמל ובלי ספרי יראה ומוסר? כבר עמד על זה הגר"א (משלי יא, ט, והובא באבן שלמה ד, יג) וז"ל: "רוב המינים והחוטאים בין אדם למקום הם לפי הנראה טובים בטבע, וזו אחת מתחבולות היצר לפרוש רשת לפני תועי רוח להמשך אחריהם" עכ"ד. ויש שהעירו שהגר"א לא כתב שהם באמת טובים בין אדם לחברו, רק "לפי הנראה", שבאמת כאשר יגיעו לנקודה מסוימת שם יתגלה כל קלונם וזוהמת מידותיהם הרעות, ובכל אופן כך נראה בחוץ (עד גבול מסוים).			
טו. מפני שהיה מעביר על מדותיו. ביאור הענין, כי הנה ידוע דרכי הנהגת הקב"ה עם בריותיו להתנהג עמהם מדה כנגד מדה וכמאמר חז"ל (שבת קנא, ב) "כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים", "כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו", ולכן מי שבעצמו מעביר על מדותיו, מסוגל להתפלל על צרת הציבור ולבקש רחמים מלפני הקב"ה שיעבור על פשעם ולענות להם בעת צרתם, מדה כנגד מדה. רבי עקיבא שמדתו היה כשיטת הלל רבו שלעולם יש לו לאדם להתנהג במדת הענוה (ואמרו במסכת שבת ל, א) לעולם יהא אדם ענוותן כהלל), על כן היה מעביר על מידותיו. ולכן כאשר התפלל נענה מן השמים מדה כנגד מדה ("אור ישראל" כח).			

ביאורים

70. מי שאינו מעמיד על מדותיו. אינו נוקם במי שפגע בו, ואינו שומר לו שנאה, אלא מוחל לו על

ארחות	מידות	יושר
⁷¹ כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו, ⁷² ורב הונא בריה דרב יהושע חלש ונגזר עליו מיתה, ואמר להם הקב"ה, ⁷³ הואיל ולא מוקים במיליה לא תקומו בהדיה, דכתיב "נושא עון ועובר על פשע", למי נושא עון - ⁷⁴ לעובר על פשע, עין שם. ובחפת אליהו רבה (פ"ג), רב הונא בריה דרב חלש ונמשך לאותו עולם כמזה לילות וכמה ימים, בין שחזר אמר להם, בני, אשרי למי שאינו עומד על מדותיו, ⁷⁵ העבודה, באו בתות של מלאכי השרת ולמדו עלי זכות ולא קבלו מהם, עד שבא מלאך אחד ואמר להם, על מי אתם מלמדים זכות, שמא על זה שמעולם לא עמד על מדותיו? מיד פטרוני במיתה לחיים, עד כאן לשונו. ואשרי למי שזוכה להעביר על מדותיו ומקדש ה' על ידי זה.		

ביאורים

פגיעתו. ⁷¹ כל המעביר על מדותיו. "המניח (מלשון מניח והולך) את מדידתו", שנמנע מלמדוד מדה כנגד מדה למי שמצער אותו (רש"י). ⁷² ורב הונא בריה דרב יהושע חלש. שם בגמרא מסופר על רב פפא שנכנס לשאול בשלומו של רב הונא בן רב יהושע (שחלה), כאשר רב פפא ראה את רב הונא שעומד למות, אמר לעומדים שם הכינו תכריכים למת, לבסוף הבריא רב הונא, רב פפא היה מתבייש לראותו, מפני שהזכיר עליו צרכי מתים, כאשר שאלו לרב הונא מה ראית, אמר להם, אכן כך היה (כמו שאמר רב פפא שהייתי צריך למות) וכאשר עלתה נשמתו למרום אמר הקב"ה לבית דין של מעלה... ⁷³ הואיל ולא מוקים במיליה. מכיון שאינו מדקדק לעמוד על מדותיו לאלו שהרעו לו, אף אתם (בית דין של מעלה) אל תדקדקו אחריו. ⁷⁴ לעובר על פשע. לאדם שעובר על פשע שנעשה נגדו. ⁷⁵ העבודה. מלשון שבועה.

נְקִימָה וְנִטְרָה

בְּיוֹמָא (כ"ב ב') קָל תַּלְמִיד חָכֵם ¹שְׂאִינוּ נֹקֶם ²וְנוֹטֵר ³בְּנֶחֱשׁ ⁴אֵינוּ תַלְמִיד חָכֵם. ⁵וְהִקְטִיב: "לֹא תִקֵּם וְלֹא תִטֹּר?" ⁶הֲהוּא בְּמִמּוֹן הוּא דְכִתִּיב. דִּתְנֵינָא, אִיזוּ הִיא נְקִימָה וְאִיזוּ הִיא נִטְרָה? נְקִימָה - אָמַר לוֹ: הֲשִׂאֵלְנִי מִגֻּלָּה, אָמַר לוֹ: לֹא. לְמַחֵר אָמַר לוֹ הוּא: ^(א)הֲשִׂאֵלְנִי קַרְדָּמָה, ⁷אָמַר לוֹ: אֵינִי מִשְׂאֵילָךְ בְּרִדָּךְ שְׁלֹא הֲשִׂאֵלְתָנִי. ⁸זוּ הִיא נְקִימָה. וְאִיזוּ הִיא נִטְרָה? אָמַר לוֹ: הֲשִׂאֵלְנִי קַרְדָּמָה, אָמַר לוֹ: לֹא. לְמַחֵר אָמַר לוֹ: הֲשִׂאֵלְנִי חֲלוּקָה. אָמַר לוֹ: ⁹הִילָךְ, ¹⁰אֵינִי כְמוֹתָךְ שְׁלֹא

א. השאלני קרדומך. כתבו הראשונים, שחז"ל בחרו דוקא בסירוב להשאלת כלים כדוגמא לפגיעה עליה אסור לנקום, לפי שפגיעה זו אינה מחייבת את הפוגע ממון. ללמדנו, שבפגיעה המחייבת את הפוגע ממון, מותר לנפגע לתבעו לדין תורה על מעשיו, כדי לקבל ממנו ממון המגיע לו, שנאמר (ויקרא כד, יט): "ואיש כי יתן מום בעמיתו, כאשר עשה כן יעשה לו" (יד הקטנה' דעות ז, ט).

ביאורים

1. שאינו נוקם. את נקמתו. 2. ונוטר. שומר איבה בלבד. 3. כנחש. שמירת שנהא בלב היא תכונת הנחש. 4. אינו תלמיד חכם. כלומר, אין מדתו מדה שראויה לתלמיד חכם לכבוד תורתו (מאירי).
5. והכתיב וכו'. מקשה הגמרא והלא כתוב לא תקום ולא תטור? מיישבת הגמרא והוא... 6. ההוא בממון הוא דכתיב. אותו הכתוב מדבר רק בנקימה ונטירה על דברים הנוגעים בממון (לדוגמא, סירוב להשאיל כלים), ולא על דברים הנוגעים בגופו או בכבודו. 7. אמר לו איני משאילך. כתב ה"חפץ חיים" (אהבת חסד א, ד): ודע, דמוכח מכל הראשונים, כי איסור נקימה ונטירה, הוא אפילו אם לא השיב לו "איני משאילך" כדרך שלא השאלתני. אולם כשיודע בנפשו שמתעם זה הוא מונע מלהיטיב עמו - עובר בלאו "לא תקום". וכן בענין נטירה, אין האיסור בזה דוקא כשאומרם בפה, אלא צריך שימחה הדבר מלבו. 8. זו היא נקימה. הנמנע מלגמול חסד עם חברו מפני שחברו נמנע מלגמול חסד עמו בעבר, עובר על איסור נקימה (חפץ חיים בשם היראים). 9. הילך. הנה לך, קח אותו בהשאלה. 10. איני כמותך. אני איני כמותך שלא השאלתני קרדומך.

עיונים	ארחות נקימה ונטירה	יושר
ב. הנעלבין ואינן עולבין, שומעין חרפתן ואינן משיבין. השאיפה לנקימה היא רגש חזק הטבוע עמוק בנפש האדם, וקשה מאד לדכא אותו ולהתגבר עליו. "כי האדם מרגיש מאד בעלבונותיו ומצטער צער גדול, עד שהנקמה מתוקה לו מדבש, כי היא מנוחתו לבדה" (מסילת ישרים פי"א). ואכן, רוב בני האדם יחפשו כל הזדמנות לגמול רעה למי שציערם, ולא תנוח דעתם עד שיכאיבו לו מידה כנגד מידה (ספר החינוך). אולם, התורה מצווה על האדם מישראל שיתגבר על טבעו, ירסן את מידותיו, ולא ינקום במי שעשה לו רעה, אלא יסיר את המשטמה מליבו (מסילת ישרים שם). ויש לו לאדם כוח לשלוט במידותיו אם רק ירצה, משום שעל המידות הטבעיות הופקד השכל האנושי, ששורשו במרומים, המסוגל לכבוש ולבלום רגשות טבעיים של קנאה וכעס (אמונה ובטחון [לחזון איש] פרק א). לכן, אף על פי שהנקמה היא מידה הטבועה עמוק בטבע האנושי, דרכם של הצדיקים והחסידים לעשות כל מאמץ כדי להתגבר על מידה מגונה זו, עד כדי הטבה וגמילות חסד עם אותם אנשים שהרעו להם, כמו שעשה יוסף הצדיק לאחיו. "כי אצל הצדיקים לא קשה להפך טבע לבבם, כמו שאמרו חז"ל (ב"ר סז, ח): צדיקים - ליבם מסור בידם" (ספר הברית ח"ב מאמר יג, אהבת רעים פי"ז).	הנשאלתני.¹¹ זו היא נטירה¹² [שְׁהִדְכָּר שְׁמוֹר בְּלָבוֹ וְלֹא הִסִּיחוּ מֵאִתּוֹ. רַש"י].¹³ וַיַּעֲרֵא דְגוּפָא לָא? וְהָא תַנְיָא: ^(ז)הַנֶּעְלָבִין וְאֵינָן עוֹלְבִין, שׁוֹמְעִין חֲרַפְתָּן וְאֵינָן מְשִׁיבִין, עוֹשִׂין מֵאֲהָבָה	

ביאורים

11. זו היא נטירה. הוא עובר על "לא תטור" מפני שהוא נוטר (-שומר) הדבר בלבו ולא הסיחו מדעתו (רש"י), אלא ימחה הדבר מלבו ולא יטרנו (רמב"ם הלכות דעות ז, ח). 12. שהדבר שמוֹר בְּלָבוֹ. כאשר אדם שומר בלבו טינה לחבירו, משום שהתעלם מצרכיו וסירב להיטיב עמו, יכולה המשטמה לפרוץ לחוץ, ובסופו של דבר עלול הוא לעבור בפועל על איסור הנקימה. על כן, אסרה התורה גם את נטירת האיבה בלב, כדי לעשות סייג וגדר לאיסור "לא תקום". שכל זמן שהוא נוטר את הדבר וזוכרו, שמא יבוא לנקום. לפיכך הקפידה תורה על הנטירה, עד שימחה העון מלבו ולא יזכרנו כלל. וזו היא הדעה הנכונה, שאפשר שיתקיים בה ישוב הארץ, ומשאן ומתנן של בני האדם זה עם זה" (רמב"ם דעות פ"ז ה"ח). 13. וַיַּעֲרֵא דְגוּפָא לָא. והאם על צער של עצמו (כדברים הנוגעים בגופו או בכבודו) לא נאמר שאין לנקום ולנטור. 14. הַנֶּעְלָבִין. מאחרים ואינם חוזרים ועולבים את מעליביהם. 15. עוֹשִׂין. רצון ה' מאהבת ה', לא כדי ליטול שכר ולא מיראת העונש (רש"י גיטין לו,

ארחות נקימה ונטירה יושר עיונים

16. ושמחין ביסורין, עליהן הכתוב אומר: 17. ואוהביו כצאת השמש בגבורתו? לעולם 18. דנקיט ליה בליביה. והאמר רבא: כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו? דמפסו ליה [לבקש מחילה] ומפסו. ומשמע מסקנת הגמרא [אם ניקא דתרוצא קמא "הוא בממון הוא דכתיב" נשאר גם למסקנא], דבדבר שבממון אסור לנטר הדבר כלל בלבד, אכל צערא דגופא מתר לנטר בלבד, ואם בא אחר לנקם עבורו - ישתק. אכל אם יפסוהו - ימחל. וכן כתב רבנו יונה ב"שערי תשובה" (שער ג' ס' ל"ח וכן בפירושו לאבות פ"ה מ"ב). (א) אכל 19. יש ראשונים דסבירא להו 20. דלמסקנא 21. אין חלוק בזה. (כמו שביאר בחפין חיים בפתיחה אות ט' ע"ש בכמ"ח).

ג. אבל יש ראשונים דכ"ל דלמסקנא אין חלוק בזה. להלכה למעשה, כתב החפץ חיים (פתיחה לאוין ח-ט בבאר מים חיים): שמכיון שנחלקו הראשונים אם בצער הגוף מותר מן התורה לנקום ממנו, אזי נקטינן שספיקא דאורייתא לחומרא, וממילא גם בצער הגוף אסור לנקום ממנו, ואם עבר ונקם עובר בלאו של נקימה ונטירה.

ביאורים

ב). 16. ושמחין ביסורים. הבאים עליהם מחמת עלבון (רש"י שבת פח, ב). 17. ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. אוהבי ה' יהיו כצאת השמש בבוקר שהולך ומאיר בכל פעם יותר עד שהוא בגבורתו, שהוא חצי היום, כן יהיו אוהבי ה' הולכים וחזקים עד אשר יהיו בגובה המעלה (מצודת דוד). 18. דנקיט ליה בליביה. תלמיד חכם מחזיק ושומר הדבר בלבד, ואינו מוחה באחד הבא לנקום את נקמתו, אך אין התלמיד חכם משיב בעצמו לפוגעים בו. 19. יש ראשונים. כן הוא שיטת החינוך (מצוה רמא) וכן משמעות הרמב"ם (המובא בהמשך) שלא חילק בדבר. וכן דעת הרמח"ל בספרו מסילת ישרים פרק יא. 20. דלמסקנא אין חלוק בזה. כלומר, שאיסור נקימה נאמר בכל אופן הן על עניני ממון והן על צער הגוף. 21. אין חלוק בזה. ואף שהגמרא שם בתחילה חילקה בין צער הגוף לדבר שבממון? צריך לומר, שסברא זו (להתיר בצער הגוף) נדחית לאחר מכן כשמקשה הגמרא מהברייתא "והא תניא הנעלבין" וכו'. ומה שהגמרא מתרצת במסקנא "דנקט ליה בליביה" (שמשמע מכך שמותר לשמור הדבר בלבד), זה מדובר רק על תלמיד חכם שמכיון שחרפוהו בפרהסיא ויש בזיון התורה אזי מותר לו

עיונים

ארחות נקימה ונטירה יושר

וְזוֹ לְשׁוֹן הַרְמָב"ם סוֹף הַלְכוֹת דְּעוֹת: הַנּוֹקֵם מִחֲבֵרוֹ עוֹבֵר כָּלָא תַעֲשֶׂה, שְׁנֵאָמַר: "לֹא תִקֵּם", וְאֵף עַל פִּי שְׂאִינוֹ לִזְקָה עָלָיו, דְּעָה רָעָה הִיא עַד מָאֵד. אֲלֵא רָאוּי לוֹ לְאָדָם לִהְיוֹת מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו עַל כָּל דְּבָרֵי הָעוֹלָם, ^(ה')שֶׁהַכֹּל אֲצֵל הַמִּבְנִיִּים דְּבָרֵי הַכֹּל וְהַכֹּאֵי וְאֵינֶן כְּרָאִי לְנִקָּם עֲלֵיהֶם. כִּיצַד הִיא הַנְקִימָה? אָמַר לוֹ חֲבֵרוֹ: הַשְׂאִילֵנִי כְּרִדְמָךְ, אָמַר לוֹ: אֵינִי מִשְׂאִילָךְ. לְמַחֵר צָרִיךְ לִשְׁאֹל מִמֶּנּוּ. אָמַר לוֹ חֲבֵרוֹ: הַשְׂאִילֵנִי כְּרִדְמָךְ. אָמַר לוֹ: אֵינִי מִשְׂאִילָךְ כְּרִדְךָ שְׁלֹא הַשְׂאִילֵנִי כְּשִׂשְׂאִילֵתִי מִמֶּךָ - הֲרִי זֶה נּוֹקֵם. אֲלֵא

ד. שהכל אצל המבינים דברי הכל והכאי. ביאור הדבר: הסבל והצער הבאים על האדם כתוצאה מפגיעת חבירו, מתגמדים ומצטמצמים, כשיודע אותו אדם להתבונן בענייני העולם הזה במבט נכון. לכן, ראוי לו לאדם להיות 'מעביר על מידותיו', ולמחול למי שעלב בו או ציערו. שהרי כל מאורעות העולם הינם בני חלוף ואינם קיימים לנצח, וגם הפגיעה והעלבון, כלשון הרמב"ם: "הכל אצל המבינים, דברי הכל והכאי ואינן כדאי לנקום עליהם".

משל למה הדבר דומה, לילד המשחק בבנין ובנטיעה, ובא משהו וקלקל את כל אשר בנה הילד ונטע. הילד צועק צעקה גדולה ומרה, אבל לעומתו, אביו נותר רגוע ואינו מצטרף לזעקתו של בנו. הטעם להבדיל ההתייחסות הוא, שהילד בטוח שנעשתה לו רעה גדולה ועצומה, ולדעתו הקטנה והעניה, ראוי המקלקל - שהחריב את 'עולמו' - לעונש חמור ביותר. לעומתו, מבין האב ברוחב דעתו, שאין משחקי הילדות של בנו חשובים כל כך, עד שיהיה כדאי בעבורם להפוך לאויב לאותו אדם שקלקל את המשחק ולנקום בו. הנמשל הוא - כל עניני העולם הזה. לאדם נדמה, כי זולתו עשה לו רעה גדולה עד מאד, וצועק הוא לאביו שבשמים שינקום את נקמתו, או אף נוקם הוא בעצמו. אך במבט אמיתי, דומים כל ענייני העולם הזה למשחקי הילדים. על כן, אין מן הראוי להתנקם בשום אדם, או אפילו לבקש מה' לנקום בו, לפי שאין הדברים שבגוף או שבממון חשובים כל כך, עד שיהיו ראויים לנקום עליהם (כלי יקר ויקרא יט יח).

ביאורים

לשמור הדבר בלבו. (חפץ חיים, פתיחה לאוין ח-ט בבאר מים חיים).

יושר

נקימה ונטירה

ארחות

בְּשִׁיבָא לֹו לְשֹׂאֵל, יִתֵּן בְּלֵב שְׁלֵם, וְלֹא יִגְמַל לֹו בְּאִשֶּׁר גָּמְלוֹ, וְכֵן כָּל כִּיּוֹצֵא בְּאֵלָיו. [רצונו לומר דלאו דוקא בְּשֹׂאֵלָה דְהוּא הָדִין כָּל רָעָה שְׁמִי שְׁלֵם לֹו עֲבוֹר מַה שֶּׁעָשָׂה לֹו,²² וְכֵן מִבְּאֵר בְּהִדְיָא בְּנִדְרִים ס"ה ב']. וְכֵן אָמַר דּוֹד בְּדַעוֹתָיו הַטּוֹבוֹת: "אִם גָּמְלָתִי שׁוֹלְמִי רַע"²⁴ וְאַחֲלָצָהּ וְגו'. וְכֵן כָּל הַנוֹטֵר לְאַחַד מִיִּשְׂרָאֵל עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשָׂה, שְׁנֹאֲמַר: "וְלֹא תִטֵּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ". בִּיצֵד הִיא הַנְטִירָה? רְאוּבֵן שֶׁאָמַר לְשִׁמְעוֹן הַשֹּׁכֵר לִי בֵּית זֶה אִוּ הִשְׁאִילֵנִי שׁוֹר זֶה וְלֹא רָצָה שְׁמַעוֹן. לִימִים בָּא שְׁמַעוֹן לְרְאוּבֵן לְשֹׂאֵל מִמֶּנּוּ אִוּ לְשֹׁכֵר מִמֶּנּוּ, וְאָמַר לֹו רְאוּבֵן: הֵא לָךְ, הֲרִינִי מִשְׁאִילָךְ וְאִינִי בְּמוֹתָךְ! לֹא אֲשַׁלֵּם לָךְ כְּמַעֲשֶׂיךָ! הַעוֹשֶׂה כֵּזֶה עוֹבֵר בְּ"לֹא תִטֵּר", אֲלֵא יִמְחָה הַדָּבָר מִלְּבֹו וְלֹא יִמְרֹנוּ. שְׁכָל זְמַן שֶׁהוּא נוֹטֵר אֶת הַדָּבָר וְזוֹכְרוֹ - שְׁמָא יָבֵא לְנֶקֶם, לְפִיכָךְ הַקְפִּידָה תּוֹרָה עַל הַנְטִירָה עַד שִׁיִּמְחָה הָעוֹן מִלְּבֹו וְלֹא יִזְכְּרֶנּוּ כָּלָל. וְזוֹ הִיא הַדַּעַת הַנִּכְוָנָה שֶׁאֶפְשָׁר שִׁיתְקִים בָּהּ יֵשׁוּב הָאָרֶץ וּמִשְׁאָם וּמִתְנַם שֶׁל בְּנֵי אָדָם זֶה עִם זֶה [וּבְמִדְרָשׁ לְעוֹלָם פ"ו לְעוֹלָם יִגְמַל אָדָם חֶסֶד אֶפְלוֹ עִם מִי שֶׁחָרַע לֹו,

ביאורים

22. וכן מבואר בהדיא בנדרים סה ב'. שם מבואר שאם אדם אסר הנאתו על חברו (פירוש, שחברו לא יהנה ממנו) מחמת שביקש מחבירו להשאיל לו כלי ולא נתן לו, הרי הוא עובר ב'לא תקום'. וכן כתב היראים (ה, קצז): איסור נקימה ונטירה הוא לאו דוקא במניעת השאלת כלים, אלא אפילו שלא נמעט לעשות לו צדקה וגמילות חסדים, בשביל שהלה לא היטיב עמי פעם. והעושה כן עבר בלאו 'לא תקום'". 23. אם גמלתי שולמי רע. בעוד שהיה שאול איש שלומי, וכי גמלתי אז רעה תחת טובה כאשר חשב הוא שאני לו לאויב. (מצודת דוד). 24. ואחלצה וגו'. הלא אף בעת שהיה צר עלי לרדוף אחרי בחנם על לא חמס, יקרה עוד נפשו בעיני והוצאתי מן המיתה, כי הצלתי מיד אנשי, אשר בקשו להרגו כמ"ש בשמואל א', וכאומר והנה בעבור זה כרתי מעילו, להודיעו זאת שהיה מסור בידי ולא שלחתי בו יד. (מצודת דוד).

עיונים

ה. ולא תטור. יש לשאול על הכתוב: "ולא תטור את בני עמך" (ויקרא יט יח), מדוע הוצרכה התורה לאסור דבר שכבר אסור מן הכתוב (שם יז): "לא תשנא את אחיך בלבבך"?

הראשונים יישבו קושיה זו, שאדם עובר על איסור "שנאת אחים", רק אם שונא בלבו בלבד. אולם, אם הוא מראה לחבירו את שנאתו, אינו עובר על האיסור. נמצא, שהנוסח אינו עובר על איסור "שנאת אחים", הואיל והוא

ארחות נקימה ונטירה

יושר

וְלֹא יִהְיֶה נֹקֶם וְנוֹטֵר, שְׂנֵאָמֹר: "לֹא תִקֵּם" (ה) וְלֹא תִטּוֹר, וְזֶה דִּרְכָּן שֶׁל יִשְׂרָאֵל חֲקֻדָּשִׁים. אֲכַל הַגּוֹיִם הָאֲכֻזִּים וְעַרְלֵי לֵב, נֹקְמִין וְנוֹטְרִין, וְעֹבְרִין שְׂמוּנָה לְנֶצַח.

וְכָתֹב בַּחֲנוּךְ בְּמִצְוַת רמ"א: מִשְׁרָשֵׁי הַמִּצְוָה - שִׁידַע הָאָדָם וְיִתֵּן אֶל לְבוֹ כִּי כָל אִשָּׁר יִקְרָהוּ מְטוֹב וְעַד רָע, (ו) הוּא סָבֵחַ שֶׁתִּבְאֵא אֱלִיּוּ מֵאֵת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ, וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו לֹא יִהְיֶה דָּבָר בְּלִתֵּי רְצוֹנוֹ בְּרוּךְ הוּא. עַל כֵּן

מגלה לחבירו את שנאתו. ולכן יש למנות את איסור "נטירה" כמצוה בפני עצמה. אולם יש סוברים שאיסור "שנאת אחים" נאמר אף בשנאה גלויה, וכן דקדקו אחרונים בדעת הרס"ג. לפי דעה זו, עדיין קשה מדוע מנה הרס"ג אף את איסור "נטירה". יש ליישב, על פי מה שכתב הרמב"ן (ויקרא יט יח) לפרש שאיסור "נטירה" נאמר אף כאשר הנוסח אינו שונא את חבירו על הרעה שעשה לו, אלא רק זוכר את מעשה הרעה. וזו לשונו: "כי יתכן שלא ישנא אותו, אבל יזכור החטא בלבו, ולפיכך יזהירו [הכתוב] שימחה פשע אחיו וחטאתו מלבו". כלומר, אף אם האדם אינו שונא את חבירו, אם הוא זוכר את הרעה שעשה לו - הריהו עובר על איסור "נטירה". אף בדעת הרס"ג אפשר לומר בדרך זו, ומובן אם כן, מדוע מנה את איסור "נטירה" בפני עצמו.

ו. הוא סיבה שתבא אליו מאת השי"ת. המאמין באמונה שלימה, כי ה' הוא המנהיג את העולם, וכל המאורעות הקורים בו הם על פי רצונו, לא יקשה בעיניו שלא לנטור איבה למי שנמנע מלהיטיב עמו. מבין הוא בלי ספק, שבדאי מן השמים לא נקצבה לו הטובה שביקש מחבירו, וזהו הגורם האמיתי לכך שחבירו סירב לבקשתו, וממילא אין לו סיבה להתרעם עליו (שם עולם [לבעל החפץ חיים] ח"א פ"ג בהערה).

השקפה זו הינה אחד מיסודות התורה: להאמין, שכל צרה המתרגשת ובאה על האדם, היא בצדק

ארחות נקימה ונטירה יושר עיונים

ובמשפט, מונהגת ומכוונת על ידי ההשגחה העליונה. וכך אמרו חז"ל (חולין ז, ב): "אין אדם נוקף [=נוגף, מכה ופוצע] אצבעו מלמטה, אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה". על כן, במקום לנקום בפוגע בו, על האדם

כְּשִׁיזְעָרְהוּ או יכְּאִיבְהוּ אָדָם, יֵדַע בְּנַפְשׁוֹ כִּי עֲוֹנוֹתָיו גָּרְמוּ לוֹ, וְהַיֵּשׁ יתְּכַרֵּךְ גֹּזֵר עָלָיו בְּכָךְ, וְלֹא יִשִּׁית מַחֲשָׁבוֹתָיו לְנֶקֶם מִמֶּנּוּ,²⁵ כִּי הוּא אֵינוֹ סֶבֶת רָעָתוֹ,⁽¹⁾ כִּי הָעֵוֹן הוּא הַמְּסַבֵּב,²⁶ וְכִמּוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד ע"ה, "הִנֵּיחוּ לוֹ וַיִּקְלָל, כִּי אָמַר לוֹ

לפשפש במעשיו ולשוב מדרכיו הרעים (פלא יועץ ערך נקימה ונטירה).

ז. כי העין הוא המסבב, ואם אכן יעביר על מידותיו וימחל ויסלח לחבירו, יזכה שגם הקב"ה יעביר את פשעיו ויסלח לעוונותיו, שהרי הנהגת ה' היא 'מידה כנגד מידה'. "וכלום יש שכר יותר מזה? כמה תעניות וכמה סיגופים ודברים קשים האדם רוצה לקבל על עצמו למען יתכפרו לו כל עוונותיו ויצא נקי. ובדבר הזה, הוא יוצא נקי ברגע, וקונה עולמו בשעה אחת, ונרצה לו לכפר עליו בלי שום סורים וצער" (ספר הברית ח"ב מאמר יג פי"ד).

ח. וכמו שאמר דוד ע"ה, כאשר שמעי בן גרא קללו קללה נמרצת, מנע דוד את אבישי בן צרויה מלהרגו. אך לעומת זאת בשעת מיתתו ציוה לשלמה בנו: "אל תנקוה - והורדת את שיבתו בדם שאול". תמוה הדבר, מדוע דוקא לפני פטירתו הניח דוד את ענוותו וחיפש את הנקמה בשמעי, שהוא ההיפך הגמור מדרך האדם, בחיי יגעש וינקום, ואילו סמוך למותו שמרגיש כי הכל הבל - ימחול וישכח מכל תשוקת נקמתו?

מבאר רבי משה חגיו, כי כבר אמרו חז"ל, שלשבתו של דוד הוא, שלא רצה שיהיה שמעי נענש בעבורו בעולם הבא, ויותר טוב שיקבל עונשו בעולם הזה. ובוזו בחן אם ה' מסכים להוריד שיבתו בדם שאולה, כשיראה שמן השמים יכשילוהו ויחייבוהו. (כמסופר בספר מלכים א', ב' שנכשל ויצא מירושלים ועבר בזה על צו המלך שציוהו לא לצאת מירושלים.) אך חלילה לדוד להיות נוקם ונוטר

ביאורים

25. כי הוא אינו סֶבֶת רָעָתוֹ. משום שאין הוא אלא שליחו של הבורא לייסרו, כמו שאמרו חז"ל (שבת לב, א): "מגלגלין ... חובה על ידי חייב". 26. וכמו שאמר דוד ע"ה הניחו לו ויקלל. כאשר ברח דוד ע"ה מאבשלום בנו, ועמד שמעי בן גרא וקללו קללה נמרצת, בקשו עבדי דוד להנקם ממנו ולהרגו, לא הניחם דוד מפני גודל ענוותו, באמרו (שמואל ב טז י'): "כי ה' אמר לו קלל את דוד, ומי יאמר מדוע עשיתה כן".

עיונים

אחרי שסבל חרפתו והיתה אז יכולת בידו להנקם בו ושתק. (משנת חכמים מעלה ד').

אמנם עדיין צריך ביאור, שאם כוונת דוד בהענשת שמעי בן גרא היתה לטובה כדי להענישו כאן בעולם הזה ושלא יענש בעולם הבא, אם כן מדוע חיכה עד שעת מיתתו ולא הענישו תיכף בעודו בחייו?

רבי נפתלי אמסטרדם (תלמיד רבי ישראל מסלנט) מפרש: בחייו היה דוד מפחד אם יעניש את שמעי אולי יתערב במעשיו שום צד נקמה כלשהי. לכן כבש מדותיו ולא נתן להרע לו מאומה. אולם בשעת מיתתו שאז היה בטוח שהוא נקי מכל חשש של נקימה, רק אז מצא לנכון לצוות את שלמה בנו שיעשה עמו כדין תורה

ארחות נקימה ונטירה יושר

הי". תלה הענין בחטאו ולא בשמעי בן גרא. עד כאן לשונו. ורפנו יונה (במשלי כ' ב') כתב: אם הוֹיֵק לך אָדָם, אל תאמר אֲנִי מְמַנּוּ בְעִבּוֹר שְׂוִירָאוּ בְנֵי אָדָם לְהוֹיֵקֵנִי. אל תאמר כֵּךְ, כִּי אִם אֲשֶׁם חִבְרָךְ לֹא חָתַר לְךָ לְחַטָּא לְמַעַן זֹאת. לְכֹד אִם הוֹיֵק לךְ בְּנוֹךְ שְׁנֵת־חַיִּיב לְשֵׁלֶם לְךָ בְּבֵית דִּין - יִשְׁלֶם לְךָ עַל פִּי הַמִּשְׁפָּט. וְאֲשֶׁר אֶתָּה יֹגֵר שֶׁן יִהְיֶה כֵךְ יֵד הַבְּרִיּוֹת בְּרֹאוֹתֶם כִּי לֹא תִקַּח נִקְמָתְךָ מֵהֶם - קִנְיָה אֶל ה' וְיִוָּשִׁיעַ לְךָ, כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר תִּתְחַדֵּל לְנַקָּם²⁷ מִיִּרְאַת הַשֵּׁם וְתִבְרָךְ - קִנְיָה אֱלֹוִי וְיִוָּשִׁיעַ לְךָ. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.

ואפלו לגרם שיכבא לידי נקימה ונטירה אסור, כמו שכתוב באבות דרבי נתן פרק כ"ו: כל הנושא אשה²⁸ שאינה מהגנת לו, עובר²⁹ משהו: "לא תקם ולא תטר", שמתוך שישנא וכמשפט מורד במלכות דוד משיח ה'. (פתיחת צוואתו תנה"מ ב', כה).

ביאורים

27. מיראת השי"ת. שציוה בתורתו "לא תקום". כשיחדל משום כך לנקום, זה כשלעצמו מהווה סיבה שה' יושיע לו. 28. שאינה מהגנת לו. שמלכתחילה לוקח אשה שאינה ראויה ומתאימה בשבילו. 29. עובר משום לא תקום. משום שסופו לשנאותה, ויעבור על לא תקום ולא תטר.

ארחות נקימה ונטירה יושר עיונים

אותה, יבוא לידי נקימה ונטירה. ומוכא בפספריים (גם בספר אוצר גדולים): מעשה ברבנו שמואל הנגיד שהלך לטיל עם המלך, ויצא לקראתם גוי אחד וקלל את רבי שמואל, וצוה המלך להרבי שמואל שיחתך את לשונו. והוא הלך^(ט) ושלח לו מתנות, עד שנהפך לאוהבו. ופעם אחרת הלך עם המלך, ויצא הגוי והוא וברך להרבי שמואל, וכעס המלך למה לא חתך לשונו. ואמר לו: עשיתי כפקדתיך, חתכתי לשונו הרעה ושמתי לו לשון טובה תחתיה. ואמרו (אדר"כ פכ"ג): איזהו גבור?

ט. ושילח לו מתנות עד שנהפך לאוהבו. שלמה המלך אומר במשלי (כה, כא-כב): "אם - רעב שונאך האכילהו לחם, ואם-צמא השקהו מים. כי גחלים אתה חותה על-ראשו, וה' ישלם-לך". פירש המלבי"ם (שם) וזה לשונו: הכתוב מיעץ את מי שרוצה לנקום נקמה גדולה בשונאו, לא בזאת ינקום שימנע מאתו לחם ומים, רק בהפך שיעשה עמו כל טוב, כי תרויח שני דברים, א. במה שאתה מטיב

לו ידמה לו שאתה חותה גחלים על ראשו לשרפו, כי יזכור את אשר חטא לנגדך והרע לך, ויבוש ויכלם שעתה מוכרח לקבל לחם ומים תחת רעתו, [בזכרו המאכל והמשקה שנתת לו, תשרפנו כאילו גחלים הבאת על ראשו לשרפו, וישמור מעשות לך רע" (אבן עזרא). "שנכוה ראשו, ולא יוכל להקים ראשו נגדך מחמת זה" (הגר"א)]. ב. שתקבל שכר מה' בעבור הצדקה שעשית. אבל אם תנקום במה שלא תתן לו לא תקבל שכר. עכ"ד המלבי"ם.

י. איזהו גבור העושה שונאו אוהבו. קודם הביא עצה לכך, על ידי שיתן מתנות לשונאו שבכך ישבר לב שונאו לאוהבו. אמנם מצינו עצה נפלאה נוספת כיצד להפוך לב שונא לאוהב, אף ללא שום פעולה חיצונית. והוא מה שכתב בספר "פה קדוש" (להגאון רבי יצחק מוולוז'ין, עה"ת בראשית כד, מד) בשם אביו הגאון רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל, וזה לשונו: כלל גדול אמר רבי חיים מוולוז'ין: דבר בדוק ומנוסה הוא, שאם יש לו לאדם שונאים ומבקש להשלים עמם, שיבדוק בעצמו אם יש בלבו כעס עליהם, שאם יקבע בלבו שהינם צדיקים גמורים, וידון אותם לכף זכות עד שלבו יהיה שלם עמם, אזי מיד יתהפך לבבם להיות לו לאוהבים. עכ"ד.

וכן כתב בספר "פנים יפות" לבעל ההפלאה סוף פרשת תולדות, וז"ל: "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם" (משלי כז, יט), כי אם יאהב אדם חבירו ותתחזק מאד אהבתו אליו הוא גורם שגם חבירו יאהבוהו והוא נקרא אור חזור, וכן להיפך אם ישנא חבירו ותתחזק שנאתו מאד גורם שגם

³⁰העושה שונאו אוהבו.

חבירו ישנא אותו. עכ"ד.

וכדבריהם כתב רש"י במסכת

יבמות (ק"ז, א) וז"ל: קרא כתיב "כמים הפנים לפנים" - כמים הללו שאדם צופה בהם ורואה בהם פנים כפניו, אם הוא שוחק הם שוחקות ואם הוא עוקם הם עקומות. כן לב האדם לאדם האחר, אם הוא אוהב את זה גם הוא אוהבו ואם הוא שונא את זה גם הוא שונאו, עכ"ד. וביאר המאירי (משלי שם) שמתוך לבו של עצמו יודע לו לב חבירו, שאם הוא אוהבו בנאמנות ידע שאף חבירו כן, וכן בכל צד של אהבה... עכ"ל.

ביאורים

30. העושה שונאו אוהבו. פירוש, זהו גבור, דזה גבורתו שכבש רצונותיו ועשה היפך טבעו ועשה שונאו אוהבו (מאורי אור).

סֵבֶר פָּנִים יְפוֹת

א. הוי מקבל את כל האדם
בסבר פנים יפות. כתב
בשפתי חיים (ח"ב מדות
ועבודת ה'): מורי ורבי זצ"ל
אמר, היינו מצפים שמאמר
זה ייאמר מפני הלל שהצטיין
במדת הענוה, והיה מתנהג
עם כל אדם לפנים משורת
הדין וכמאמרו 'הוי אוהב

שלום ורודף שלום, ולא מפני שמאי שמידתו היתה על פי מדת הדין, אלא לומדים מכאן, שדוקא
מדת הדין היא שמחייבת את הסבר פנים יפות, הסבר פנים יפות אינו מנהג דרך ארץ או מדת
חסידות גרידא, אין זה רק ענף הנובע ממדת החסד, אלא זהו חוב מעיקר הדין! כי זהו עיקר החיוב
של החסד, אדם חייב לגלות כלפי כל אחד סבר פנים יפות כי זה מגיע לו, על ידי סבר פנים חמורות
הוא עלול לצער בני אדם. עכ"ד.

ב. בסבר פנים יפות. מדוע אמר התנא 'בסבר' פנים יפות, ולא די שיאמר ב'פנים יפות', מילת 'בסבר'
למה לי?

ביאר המאירי, שהתנא בא ללמדנו שאפילו אם אתה בלבך פנימה אינך מחבב את פלוני, סוג אדם
שאינו לפי רוחך, ביקורו לטורח עליך, ואין לך שמח בו, גם אז עליך לקבלו בפנים יפות ומסבירות,
ועליך להראות את עצמך לפניו כשמח על ביאתו עד שהלה יהא סבור שאתה מחבבו ושמח על
ביאתו, היות והוא בא בצל קורתך חייב אתה להנעים לו שהותו עמך ולא יפגע מרצינות פניך.
הריב"ש מבאר 'בסבר' בסברא דעת ומחשבה, דהיינו שיהיו רצונך ומחשבתך שלימים להיטיב
לבאים. וכתב עוד שיעשה זאת באופן שגם הבאים יראו שבמחשבה וברצון טוב נותן להם.
ג. אפילו אדם שאין אתה יכול לסובלו קבלהו גם כן בסבר פנים יפות. ואם יבוא השואל וישאל: הכיצד
דורשים חז"ל מן האדם להראות כלפי חוץ פנים יפות ומסבירות כאילו מחבב הוא את פלוני - בעוד
שבלבו אינו כן, והלא האריכו חז"ל בגודל חוב האדם להיות פיו ולבו שוים?!

ביאורים

1. בסבר. "סבר" פירושו הבעת פנים, וכמו שתרגם אונקלוס על הפסוק (בראשית לא, ה) 'רואה אני
את פני אביכך' חזי אנא ית סבר אפי אבוכך (רשב"ץ). 2. פנים יפות. האר פניך לכל אורח וקבל את
פניו בחביבות ובשמחה.

עיינים ארחות סבר פנים יפות יושר

מִלְמֹד שָׂאֵם נָתַן אָדָם לְחֶבְרוֹ כֹּל מִתְּנוּת טוֹבוֹת
שֶׁבְּעוֹלָם וּפְנֵי וְעוֹמֹת, מַעֲלָה עָלָיו כָּאֱלוֹ לֹא נָתַן
כָּלוּם. אֲבָל הַמִּקְבֵּל אֶת הַחֶבֶר כְּסִבֵּר פְּנִים יְפוֹת -
אֶפְלוּ לֹא נָתַן לוֹ כָּלוּם, מַעֲלָה עָלָיו הַכְּתוּב
(^ה) כָּאֱלוֹ נָתַן לוֹ כֹּל מִתְּנוּת טוֹבוֹת שֶׁבְּעוֹלָם.
וּבְאֲבוֹת (פ"ז מ"ז): (ח') וְהָיָה מִקְבֵּל אֶת כֹּל הָאָדָם
(^י) בְּשִׂמְחָה. פֶּרֶשׁ הַרְמֵב"ם: צִרִיךְ לְקַבֵּל כֹּל אָדָם,
קֵטָן וְגָדוֹל, בֶּן חוֹרִין וְעֶבֶד, כֹּל אִישׁ מִמִּין הָאָדָם

התשובה לכך נעוצה בדקדוק לשון חז"ל: "הוי מקבל את כל האדם" לא אמרו את כל "אדם" אלא את כל "האדם" כלומר, כדי שיוכל להסביר פנים לכל אדם, לקבל כל אדם בשמחה והארת פנים אמיתית הנובעת מעמקי לבו, עליו לקבל את "כולו" על מכלול תכונותיו. שהרי אין אדם שאין בו מעלה כלשהי. הוא שאומר התנא

במשנה: אף אם אינך מחבב את האדם מחמת מגרעותיו הידועות לך, מכל מקום עליך לקבלו בחביבות מחמת אותה מעלה טובה אשר ודאי קיימת בו בין שלל חסרונותיו.

ד. כאילו נתן לו כל מתנות טובות שבעולם. וכל כך למה? כי עם סבר פנים היפות נותן אדם לחבירו את לבו, ולזה זקוק חבירו - לתשומת-לב. מתנה היא רק ביטוי לשימת-לב, שחשבתי על חבירי למה הוא זקוק, ובמה אני יכול לשמחו. סבר פנים יפות היא המתנה הגדולה ביותר שאפשר להעניק לזולת - "כאילו נתן לו כל מתנות טובות שבעולם", כי נותנים לו את ליבו. אבל בלי סבר פנים יפות מרוקנים את המתנה מתוכנה וייעודה - 'כאילו לא נתן לו כלום'. (על פי "שפתי חיים ח"א עמ' 25). ה. והוי מקבל את כל האדם בשמחה. זוהי מימרת רבי ישמעאל, כתב הרמב"ם שרבי ישמעאל מוסיף על דברי שמאי שאמר 'הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות', וסובר שאין די בכך, אלא צריך גם לקבלם בשמחה. ומבואר במפרשים (עיין מדרש שמואל) שמעלת השמחה גדולה יותר מסבר פנים יפות, מפני שיוכל האדם להראות פנים יפות ובלבו חושב להיפך, אבל כאשר מוזהר לקבל בשמחה, אם הלב אינו בשמחה אין זה שמחה כלל.

ו. בשמחה. היאך הדרך להגיע לידי זה? כתב ב'אור יחזקאל' (ח"ה מאמר חביבין ישראל), מובא במשנה (אבות ג, יד): רבי עקיבא אומר חביב אדם שנברא בצלם וכו' חביבין ישראל שנקראו בנים למקום חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה וכו'. נראה לבאר שדברי רבי עקיבא הם המשך וביאור

ביאורים

3. בשמחה. עם כל אדם יהיו דבריך נעימים (רש"י).

ארחות סבר פנים יפות יושר עיונים

לדברי רבי ישמעאל (תאומר קודם לכן) שחייב לקבל פני כל אדם בשמחה. ובא רבי עקיבא וביאר את הדרך היאך יגיע לידי זה, בעת שידע ויבין גדלות כל איש מישראל שיש לו מעלות עליונות שנברא בצלם אלוהים ונקרא בנים למקום, וחיבה יתירה נודעת לו מאת הקב"ה עבור כך, בודאי שמתוך כך יקבל פני כל אחד בשמחה.

ז. יותר ממשקו חלב. נצייר לעצמנו - ממחיש בטוב טעם

הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל (בספרו אור הצפון) - איזו הנאה גורם אדם לחברו בשעה שהוא משקהו חלב, ובפרט בזמן שחברו מעולף מצמאוננו או קופא מקור והלה בא ומשקה אותו חלב חם ומרוה... כמה מחיה נפשו בשעה זו! והנה באים חז"ל ומגלים לנו, שבלא טרחה יתירה יש לכל אדם היכולת לגמול חסד עם הבריות, להיטיב להם ולהנותם במדה אף יותר גדולה מזו, בכך שיחייך ויראה להם פנים מסבירות, מאירות ושמחות, ומתוך כך נראות שניו הלבנות. הנעמה זו, מלמדים אותנו חז"ל, גדולה במעלתה מהשקאת חלב...

בְּשִׂמְחָהּ. וּבְקִבּוּת (ק"א ב'): טוֹב הַמִּלֵּין שִׁנִּים לְחֵבְרוּ [שִׁמְרָאֵהוּ פָּנִים צְהֻבּוֹת וְשִׁחְקוֹת, רש"י] ⁽¹⁾ יוֹתֵר ⁴ מִמִּשְׁקָהוּ חֵלֶב, ⁵ שְׁנֵאמַר: "וּלְכֵן שִׁנִּים מִחֵלֶב". וְאָמְרוּ (ש"ה ש"ר פ' סמכוני): ⁶ הַצִּרְפִּית, עַל יְדֵי שֶׁקִּבְּלָהּ אֶת אֱלֹהֵיהּ בְּסֶבֶר פָּנִים יְפוֹת וְשִׂמְשֻׁתוֹ, וְזָכְתָּה לְחַיּוֹת אֶת בְּנָהּ. וּבְמִסְכַּת חֲבוּט הַקֶּכֶר פ"ד (א"מ עמוד צ"ג): ⁷ שְׁוֹאֲלִין לְאָדָם ⁸ בְּשַׁעַת הַדִּין: ⁹ הַמִּלְכֶּת אֶת חֲבִירָהּ בְּנִחַת רֹחַ? וְהָרָא"ש כְּתֵב (בא"ח ס' נ"ו): אֵל יִהְיֶה פָּנֶיהָ ¹⁰ זְעִימוֹת

ביאורים

4. ממשקהו חלב. מזה המשקהו חלב. 5. שנאמר ולבן שינים מחלב. אל תקרי "לבן שינים" אלא "ליבון שינים" [בחיוך, שכשהוא צוחק שיניו נראין] עדיף "מחלב". 6. הצרפית. במלכים (א יז, ח-י): "ויהי דבר ה' אליו [לאליהו] לאמר: קום לך צרפתה אשר לצידון וישבת שם, הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך, ויקם וילך צרפתה ויבוא אל פתח העיר, והנה שם אשה אלמנה מקוששת עצים, ויקרא אליה ויאמר קחי נא לי מעט מים בכלי ואשתה". 7. שואלין לאדם. לאחר פטירתו מן העולם.
8. בשעת הדין. בבית דין של מעלה. 9. המלכת את חבריה. המלכת - לכבדו כאילו היה מלך. לא די שלא יפגע בחברו ויזלזל בכבודו, אלא חייב להמליכו עליו ולחוש את עצמו נכנע כלפיו כעבד לפני מלך (אור יחזקאל). 10. זעומות. כעוסות.

ארחות סבר פנים יפות יושר

עיונים

^(ח)נגד עוזרים ושבים, וקבל אותם בפנים מאירות.

ח. נגד עוזרים ושבים. לא רק את אלה הבאים לביתך צריך לקבלם בסבר פנים יפות, אלא גם בלכתך ברחוב צריך לשים לב שפניך יהיו מאירים לכל אדם, אף לאלה שאינך מכירם, כדי שלא לצער את העוברים ושבים.

וְגַבִּי צִדְקָה אָמְרוּ (כיו"ד כ" רמ"ט ט"ג) צִדְקָה לָתֵן הַצִּדְקָה בְּסִבְר פְּנִים יְפוֹת, בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵב, ¹¹וּמִתְאַוֵּן עִם הָעֲנִי בַּצַּעַר, וּמְדַבֵּר לוֹ דְּבָרֵי תִנְחֻמִּין. וְאִם נִתְּנָה בְּפָנִים זֹעֲפוֹת וְרָעוֹת - הַפְּסִיד זְכוּתוֹ, וְאִפְלוּ נָתַן לוֹ הָרָבָה, וְעָבַר עָלָיו: "וְלֹא יֵרַע לְבָבָהּ" (ע"ש כט"ד). וְאָמְרוּ (בברכות י"א א'): ¹²מִרְגְּלָא בְּפִימִיָּה דְּאַבְיִי: לְעוֹלָם יִהְיֶה אָדָם ¹³עָרוֹם בִּירְאָה, ¹⁴מַעֲנֶה רַךְ מְשִׁיב חֲמָה, וּמְרַבָּה שְׁלוֹם עִם אֲחָיו וְעִם קְרוֹבָיו וְעִם כָּל אָדָם, וְאִפְלוּ עִם גּוֹי בְּשׁוּק ¹⁵בְּדֵי שְׂיָהָא אֲהוּב לְמַעַלָּה וְנִחְמָד לְמַטָּה וְיִהְיֶה מְקַבֵּל עַל הַבְּרִיּוֹת.

ט. ואהבת את ה' אלקיך שיהא שם שמים מתאהב על ידך. הקשה הסבא מקלם (רבי שמחה זיסל ז"ו וצ"ל), מדוע הגמרא הוציאה את

וְהַנְחִיג בְּךָ מִקֵּדָשׁ אֶת ה' בְּכָל הָרָבָיו, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בִּירְמְיָא (פ"ו א'): ¹⁶"וְאֶהְבֶּתָ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ" - שִׁיְהֵא שֵׁם שְׁמַיָּם ¹⁷מִתְאַהֵב עַל יְדֶךָ:

ביאורים

11. ומתאוּן עם העני. משתתף עמו בצערו שעל ידי זה מקל מעליו צערו. 12. מרגלא בפומיה ראביי. דבר זה היה רגיל בפיו של אביי (רש"י). 13. ערום ביראה. להתנהג בערמומיות נגד היצר הרע, שעל ידי כך בא לידי יראת בוראו. 14. מענה רך משיב חמה. פסוק הוא במשלי (טו, א) ופרושו, תשובה בלשון רכה משקיטה חרון וכעס. 15. כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה. כמו שאמרו באבות (ג, י) "כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו" (מהרש"א). 16. ואהבת את ה'. הגמרא שם מביאה דוגמא הקשורה לקידוש ה' ולחילולו ח"ו. ומפסוק זה למדים שיהא שם שמים... 17. מתאהב. לחבריק על ידך, דהיינו שיהא...

ארחות סבר פנים יפות יושר עיונים

^(*) שִׁיחַא קוֹרָא ¹⁸ וְשׁוֹנָה ¹⁹ וּמִשְׁמַשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, וְיֵהָא ²¹ מִשְׁאֵל וּמִתְנָה בְּאִמּוֹנָה, וְדַבּוּרֵי בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת. ²² מָה הַבְּרִיּוֹת אוֹמְרוֹת עָלָיו? אֲשֶׁרִי אָבִיו שָׁלְמָדוֹ תוֹרָה! אֲשֶׁרִי רַבּוֹ שָׁלְמָדוֹ תוֹרָה! אוֹי לָהֶם לַבְּרִיּוֹת שֶׁלֹּא לָמְדוּ תוֹרָה! פְּלוֹנִי שָׁלְמָד תוֹרָה, רָאוּ כִּמְהָ נְאִים דְּרָכָיו, כִּמְהָ מִתְקַנְנִים וְרוֹצֵה לְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ בְּרַבִּים. אֵךְ דַּבְּרֵי הַגְּמָרָא מְכוּוֹנִים לֵאחַד שְׁעִדִּין לֹא הִגִּיעַ לְדִרְגַּת אֲהַבְתָּ ה', וְעַלִּיו אִמְרוּ חו"ל שִׁיעֶשֶׂה מַעֲשִׂים הַמְּבִיאִים לְיַדִּי קִידוּשׁ שֵׁם שָׁמַיִם, וְהִאֲהַבְתוּ עַל אַחֲרִים, וְכַתּוּצָא מִכָּךְ מַעֲשִׂים אֵלּוּ יִשְׁפִּיעוּ עַל פְּנִימִיּוֹת נַפְשׁוֹ, עַד שִׁיִּגִיעַ מִזֶּה לְדִרְגַּת אֲהַבְתָּ ה'.

י. שִׁיחַא קוֹרָא וְשׁוֹנָה וְכו' וְדַבּוּרֵי בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת. יֵשׁ לַעֲיִין, כִּשְׁמִשְׁאוֹ וּמִתְנָה בְּאִמּוֹנָה וְדַבּוּרֵי בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת, הֵרִי מִקֹּדֶשׁ הוּא בּוֹזֵה שֵׁם ה', אִם כֵּן מְדוּעַ צָרִיךְ שִׁיקְרָא וְיִשְׁנָה קוֹדֶם לָכֵן, וְלֹא מִסְפִּיק מְדוּתָיו הַטּוֹבוֹת גַּם לֵלֵא לִימוּד הַתּוֹרָה?

מִבְּאֵרִים הַמְּפֹרָשִׁים: כְּדֵי שִׁמְצִיאוֹתוֹ וּמַעֲשָׂיו שֶׁל הָאָדָם יִבְטָאוּ "קִידוּשׁ ה'", יֵשׁ עָלָיו תַּחֲלִילָה לְהַצְטָרֵף אֶל נוֹשְׂאֵי דְגֻלָּה שֶׁל הַתּוֹרָה, שֶׁבְּכָךְ יִהְיֶה מְזוּהָה עִם אֱלֹהִים שֶׁבְּמַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים מְקַדְּשִׁים אֶת ה', מִמִּילָא נִחְשָׁבִים מַעֲשֵׂיהֶם הָרַעִים כְּחִלּוּל שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ חו"ו. אֵךְ מִי שֶׁאֵינוֹ בְּדִרְגָּה זוֹ, אֵין לְמַעֲשָׂיו כָּל הַשְׁפָּעָה עַל הַתְּדַמִּית שֶׁל אֲנָשֵׁי הַתּוֹרָה. עַל כֵּן, רִאשִׁית יֵשׁ לְבָנוֹת בְּסִיס וְיִסּוּד יָצִיב לְעִבּוּדֵת ה' עַל יְדֵי לִימוּד תּוֹרַת ה', שְׁבֵה מִבְטָאִים תַּלְמִידֵי חֲכָמִים אֶת אֲהַבְתָּם לַה'. שֶׁהֵרִי לִימוּד הַתּוֹרָה, הוּא הַבִּיטוּי הָרִאשׁוֹן לִאֲהַבְתָּ ה', כִּפִּי שְׁאוֹמְרִים חו"ל: מִתּוֹךְ הַלִּימוּד אֲתָה מְכִיר אֶת הַקֶּב"ה וּמִתְדַּבֵּק בְּדַרְכָּיו וְאוֹהֵב אוֹתוֹ (סְפָרֵי דְבָרִים ו' ו, מוֹבָא בְּרַמְבַּ"ם ס"ה מ' ע"ו). פִּי כִיוֹן שֶׁדִּרְשׁוּ חו"ל מִמִּקְרָא "וְאֲהַבְתָּ אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ" שִׁיחַא שֵׁם שָׁמַיִם מִתְאַהֵב עַל יָדֶךָ, וְהֵינּוּ שִׁמְכָה אֲהַבְתָּ ה' שֶׁבְּךָ תִּקְדֵּשׁ שֵׁם שָׁמַיִם, וּמִכִּיוֵן שֶׁעַל יְדֵי לִימוּד הַתּוֹרָה מִגִּיעַ הָאָדָם לְיַדִּי אֲהַבְתָּ ה', אִם כֵּן מוֹכֵרָה הוּא קוֹדֶם לָכֵן לְלִימוּד תּוֹרָה בְּכַדִּי לְזֻכּוֹת לִאֲהַבְתָּ ה' וְלֵאחֲרַי שִׁיִּגִיעַ לָכֵךְ, אוֹי עַל יְדֵי מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים יִקְדֵּשׁ אֶת שֵׁם ה'.

ביאורים

18. קוֹרָא. מִקְרָא. 19. וְשׁוֹנָה. מִשְׁנָה. 20. וּמִשְׁמַשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים. לְלַמּוֹד מֵהֶם תַּלְמוּד, דִּהְיִינוּ יִישׁוּב טַעְמֵי הַמִּשְׁנָיוֹת וּמֵהֵיכָן לְמַדּוֹ כֵּן (רש"י). 21. מִשְׁאֵל וּמִתְנָה. עֲסָקִיו. 22. מָה הַבְּרִיּוֹת. פִּירוּשׁ, כִּשְׁרוּאִים אוֹתוֹ שֶׁכֵּךְ מִתְנַהֵג מֵהַ בְּרִיּוֹת אוֹמְרוֹת עָלָיו...

יושר

סבר פנים יפות

ארחות

מעשיו. עליו הכתוב אומר: "ויאמר לי עבדי אתה, ישראל²³ אשר בקד אתפאר" אבל מי שקורא ושונה ומשמש תלמיד חכם ואין משא ומתן באמונה ואין דבורו בנחת עם הבריות - מה הבריות אומרות עליו? אי לו לפלוגי שלמד תורה! אי לו לאביו שלמדו תורה! אי לו לרבו שלמדו תורה! פלוגי שלמד תורה, ראו כמה מקלקלין מעשיו, וכמה מכעירין דרכיו,²⁴ ועליו הכתוב אומר: "באמר להם עם ה' אלה ומאדצו יצאו".

וכן כתב הרמב"ם סוף פרק ה' מיסודי התורה, וזה לשונו: ויש דברים אחרים שהן בכלל חלול ה', והוא - שיעשה אותם אדם גדול בתורה וכו', או שדבורו אינו בנחת עם הבריות, ואינו מקבל בסיכור פנים יפות, אלא בעל קטטה וכעס, וכיוצא בדברים האלו וכו'. וכן אם דקדק החכם על עצמו והיה דבורו בנחת עם הבריות,²⁵ וידעתו מערבת עמהם, ומקבלם בסבר פנים יפות, ונעלב מהם ואינו עולקם, מכבד להן ואפילו²⁶ למקלין לו, וגו' ואנחנו יגזרין באמונה וכו', עד שימצאו הכל מקלסין אותו ומתאווים למעשיו, הרי זה קדש את ה', ועליו הכתוב אומר: "ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בקד

ביאורים

23. אשר כך אתפאר. שעל ידך שם שמים מתאהב ומתפאר. 24. ועליו הכתוב אומר (ויחללו את שם קדשי) באומר להם עם ה' אלה וגו'. בני ישראל חיללו את שמו, ומהו החילול, שאומרים עליהם הגויים 'עם ה' אלה' ועם כל זה לא היה יכולת בידו להצילם שלא יצאו לגלות. כמו כן אדם חשוב שעובר עבירה ובאה עליו פורענות, יש חילול ה' משום שכולם אומרים דאז מה אירע לחכמים שרעה באה עליהם (רש"י). 25. ודעתו מעורבת עמהם. ששומע את דעתם ואינו מתנשא עליהם. 26. למקלין לו. למזלזלין בו.

עיונים

ארחות סבר פנים יפות יושר

אַתָּפְאָר" עַד כָּאֵן לְשׁוֹן הַרְמֵב"ם.

יא. שקבלו כל אדם בסבר פנים יפות ובסבלנות. מצאנו בדברי חז"ל עד כמה הקפידה התורה וענשה על העדר הארת פנים, ועל החובה המוטלת על האדם להנעים לזולתו. רש"י על התורה (דברים כא, ז) הביא מחז"ל, שעל כן נתחייבו הזקנים להביא עגלה ערופה [כאשר נמצא אדם הרוג ולא ידוע מי

וְאוֹתָן תִּלְמִידֵי חֻכְמִים שֶׁמְקַבְּלִין כָּל אָדָם בְּפָנִים זְעוּפּוֹת וְגוֹעָרִים בָּהֶם, עַל זֶה אָמְרוּ חֲז"ל (בבלי רבתי פ"א), שֶׁצָּרִיךְ תִּלְמִיד חָכָם לְהִיּוֹת²⁷ עָרֵב לְכָל אָדָם, וְלֹא יִהְיֶה בְקִנְיָה²⁸ שְׂאִין בֵּה מֶלֶח, ²⁹עֲלוּב וְאַהוּב לְכָל אָדָם, וְשֹׁפֵל רוּחַ לְאַנְשֵׁי בֵּיתוֹ - שְׁלֹא יִהְיֶה מְטִיל אִימָה יִתְרָה עֲלֵיהֶם וְכו', הָיִי

³⁰בְּאַסְקֻפָּה חֲתוּתוֹנָה שֶׁחֵבֵל³¹ דִּשְׁיִין בָּהּ, וְלֹא³² בְּפִתַּח קֶטֶן - שְׁלֹא יִהְיֶה³³ קָצֵר הַלֵּב שֶׁהוּא מְבֻזָּה אֶת³⁴ הַיְּקָרִים, יִהְיֶה מְרַחֵק לָךְ מִן בְּנֵי אֲנָשָׁא. אֵל יִהְיֶה³⁶ פְּרָקֶךְ³⁷ רַע, שְׂאִין שְׂבַחָה שֶׁל תוֹרָה. יִהְיֶה פְּרָקֶךְ יִפָּה, שֶׁכֵּן שְׂבַחָה שֶׁל תוֹרָה (כַּן הִגְרַסָּא בְּרֵא"פ א'). שְׁלֹא תִהְיֶה קִפְדָּן³⁹ שְׂאִין אָדָם יָכוֹל לְשֹׂאֲלָךְ, לְפִי שְׂאִין אֶתָּה יוֹדֵעַ⁴⁰ יוֹם אֲסִיפְתָּךְ, וְאִין מוֹכִירִין שְׁמֶךְ. עַד כָּאֵן. וְכָךְ רָאִינוּ כָּל גְּדוּלֵי יִשְׂרָאֵל הָאֱמִתִּיִּים^(א') שֶׁקִּבְּלוּ כָּל אָדָם בְּסִבְרָ פָּנִים יָפוֹת וּבְסִבְלָנוּת [חֲוִין

ביאורים

27. ערב. נעים. 28. שאין בה מלח. שהיא תפלה ואינה ערבה לחיך האדם. 29. עלוב. עניו.
30. באסקופה. מפתן הדלת שהכל... 31. דשין בה. דורכים עליה. 32. בפתח קטן. שלא כולם יכולים לעבור שם עקב היותו צר. 33. קצר הלב. שאינו שומע דברי חברו מחוסר סבלנות. 34. היקרים. אלו שמגיע להם כבוד. 35. דהיא מרחקא לך. מדה זו מרחקת אותו מן האנשים שהם בדלים ממנו.
36. פרקך. ימי שחרותך. 37. רע. שלא יהא המראה שלך רע, כלומר, שלא יהא פניו זועפות.
38. שאין שבה של תורה. שאין זה השבח של תורה שתלמיד חכם פניו יהיו זועפות. 39. שאין אדם יכול לשאלך. מפחד לשאלך מפני קפדנותך. 40. יום אסיפתך. יום מיתתך, ואם אתה קפדן ואינך מלמד לתלמידים אין בני אדם מזכירין שמך אחר כך.

עיינים

הוא זה שהרגו, לוקחים זקני העיר הקרובה אל החלל, עגלה, ומורידים אותה אל נחל ועורפים את ראשה ומתודים הזקנים שלא גרמו להריגת זה שנמצא חלל] ועליהם לומר "ידינו לא שפכו את הדם הזה", שואלת

ארחות סבר פנים יפות יושר

מפגעים מיוחדים שצריך דוקא לגער והכל לפי הענין], וזה הוא קדוש ה', שזוכין על ידי זה לכל המעלות שאמרו חכמים, וזוהי לרבות הקדש, כמו שכתוב בעבודה זרה (כ"ב): ענוה מביאה לידי רוח הקדש.

הגמרא (במסכת סוטה מה, ב): וכי עלתה על לב אדם מחשבה שזקני בית-דין שופכי דמים? אלא כך הם אומרים: אין אנו אשמים במיתתו, לפי שלא ראינוהו יוצא לבדו בלא לוויה. ביאור הדבר, שכן אילו בית דין ראו אותו ביציאתו מן העיר ולא ליוו אותו, אזי הבין אותו האיש כי אינו רצוי עליהם, והיתה לו מכך חלישות הדעת מפני יחסם הגרוע אליו, ומשום כך לא היה לו הכח והיכולת לעמוד למול הרוצח. נמצא שכן אילו היו מנהיגים לקבל כל אדם בסבר פנים יפות והיו רואים ומקרבים אותו, לא היה מגיע למצב שיצא מן העיר והרוצח יהרגנו.

עוד מצאנו בענין העונש שנענשו עמון ומואב "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'" והטעם לכך: "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים" בהיותם במדבר. והדבר פלא, וכי צריכין היו להם ישראל? והלא כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היה המן יורד להם, והבאר עולה, והשליח מצוי להם, וענני כבוד מקיפים אותם, ועמוד ענן נוסע לפניהם, נמצא שעם ישראל לא היה זקוק ללחם ומים של עמון ומואב, שהרי היה להם "מן" שהוא לחם משופר מלחמם הפשוט של עמון ומואב, וכן מים היה להם מהבאר, ולא הוצרכו לטרור ולשאת מים מעמון ומואב, אם כן מדוע הקפידה עליהם התורה כל כך והענישה אותם בעונש כה חמור? אלא למדים אנו מכאן כלל גדול, שבעשיית חסד עם הזולת לא חשוב כל כך מה מביאים לו, אלא בעיקר חשוב ה"תשומת לב", ה"סבר פנים יפות" שמראים לו כאשר מקבלים את פניו. ועל כך נענשו עמון ומואב בעונש כה חמור על שהיתה חסרה להם מדה חשובה זאת!!

ענוה

א. מאד מאד. המפרשים נתקשו בכפל מילת 'מאד'. הרמב"ם כותב בפירושו, שכפל המילה מרמז על כך שצריך להרחיק הרחקה יתירה מן הגאווה, ושלא כשאר המידות שבהם הדרך הראויה היא המיצוע.

דהנה בכל מדה ומדה יש לאדם לאחוז בדרך האמצעית, מלבד במדת הגאווה, שבוה על האדם לנטות אל קצה האחרון של הענוה, וכתב הרמב"ם שני טעמים (ונוכחים הם בדברי הרע"ב אבות ד, ד): א. משום שהגאווה מאוסה ביותר, ועל כן יש להתרחק ממנה כל כך, שלא יהיה בו אפילו שמץ ממנה. ב. משום שרוב בני אדם נכשלים בה, ואם יעמוד על הממוצע ימשך לעבר הגאווה, לכן צריך לעשות לה הרחקת יתירה.

במדרש חכמים הסביר את הכפילות "מאד מאד": ישנם שני סוגי בעלי גאווה, גאווה גופנית וגאווה רוחנית. גאווה גופנית - המתגאה ביופיו, קומתו, גבורתו, בגדיו, עושרו וכו'. גאווה רוחנית - המתגאה בחכמתו, כשרונותיו, מדותיו ומצוותיו. על שני סוגי הגאווה מזהירנו התנא: "מאד מאד הוא שפל רוח", הוא שפל רוח בשניהם.

החפץ חיים (עה"ת, פרשת בהעלותך) מבאר: חז"ל הזהירונו על הסכנה הגדולה הטמונה בגאווה, היות וידוע כי בעולם הזה אין כל תשלומין עבור מצוות, מכיון שהמצוה היא רוחנית, ואין ישלמו עבורה הגאות חומריות. שונה היא איפה מדת הכבוד, שהיא סיפוק רוחני, שעבורה מנכים זכויות העולם הבא, וכן רואים שאנשים מזילים זהב מכיסם לאלפים ורבבות בשביל כבוד מדומה, שמע-מינה שיש לאדם סיפוק רוחני במה שמתכבד בריבים.

ולכן מזהירנו התנא: השמר והזהר והסתלק מן הכבוד ככל האפשר, פן ישולם לך שכר מצוותיך במעט כבוד וינכו את כל זכויותיך. ולכן מאד מאד הוא שפל רוח, ברח מן הכבוד כמי שבורח מן האש, כדי שלא תבא לעולם הנצחי החי וקיים - ערום וחסר כל.

ב. שתקנות אנוש רמה. הביאור הפשוט בדברי התנא הללו, שלכן תהיה שפל רוח, כיון שאחריתך רימה.

ביאורים

1. מאד מאד הוא שפל רוח. התרחק ביותר ממדת הגאווה, ואחוז בקצה האחרון ממנה שהוא שפלות הרוח (רמב"ם).
2. שתקנות אנוש רמה. שכל אדם סופו בודאי להיות רמה ותולעה לאחר מותו ועל כן

עיינים	ארחות	ענוה	יושר
הרמב"ם מפרש, שעל ידי כך תהיה שפל רוח, כאשר תשים אל לבך שאחריתך רימה. אמנם המפרשים נתקשו בביאור המלה 'שתקות', הלא תקוה משמעותה שהאדם מייחל ומקוה ורוצה, ומי זה שיאמר על עצמו שהוא מקוה להיות רימה. המהר"ל מבאר, שכל שהוא מיועד ומתוקן לדבר מסוים, נופל עליו לשון 'תקוה', שהוא מקווה ומיועד לדבר. ולכן, כיון שהצורה האנושית מיועדת ומתוקנת למיתה, שייך לומר על כך שתקות אנוש רימה.	³ וְעֵנְוָה גְדוּלָּה מְבֻלָּן. וְאַמְרוּ (אותיות דר"ע אות נ): ⁴ אֵין לָךְ מְדָה טוֹבָה בְּעוֹלָם כְּעֵנְוָה. וְכַסְנֵה־רֵיִן (פ"ח ב): ⁽²⁾ אֵיזְהוּ בֶן עוֹלָם הַבֶּא? עֲנוּתָן וְשֹׁפֶל בְּרַךְ, יֵשׁ מִפְרָשִׁים תְּקוּת - הוא לשון חוט, כמו שנאמר (יהושע ב, יח): "את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון". רומז לנו התנא שאין אדם שיינצל מלהיות רימה ותולעה. ההעדר והמיתה קשורים באדם מרגע היוולדו. ואם-כן, איך יתגאה האדם ולא יהיה שפל-רוח?	יש מפרשים תקות - הוא לשון חוט, כמו שנאמר (יהושע ב, יח): "את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון". רומז לנו התנא שאין אדם שיינצל מלהיות רימה ותולעה. ההעדר והמיתה קשורים באדם מרגע היוולדו. ואם-כן, איך יתגאה האדם ולא יהיה שפל-רוח?	בשם ה"חתם סופר" מפרשים, שכל תקותו של האדם לינצל מעונש בבי"ד של מעלה היא שיוכל לטעון אשר הוא עפר ואפר רימה ותולעה ואיך יוכל לנצח את יצה"ר שהוא מלאך ואש משמים, או אז ישאלוהו האם גם בעוה"ז התנהג כן, בשפלות ובהכנעה כיאה לרימה ותולעה, לכן אומר התנא שכדאי לו לאדם להיות שפל רוח, כיון שתקות אנוש בעוה"ב לינצל מדין שמים היא - "רימה", שיביטו במצבו לאחר מותו, אי לכך יבדקו האם גם בחייו התנהג בהתאם להרגשה זו.
	ג. אֵיזְהוּ בֶן עוֹלָם הַבֶּא: עֲנוּתָן, וְשֹׁפֶל בְּרַךְ, שִׁיף עֵייל שִׁיף נִפְיָן. ביאר המהרש"א: נקטו החכמים שלש לשונות של ענוה כנגד שלשה כוחות באדם שיכולים להביאו לידי גאווה: חכמתו, גבורתו, ועשרו, אדם שהוא "בן עולם הבא" חייב להיות נקי מגאווה בכל שלושת עניינים אלו: "ענוותן" -		

ביאורים

לא ראוי שיהיה בו אפילו שמץ גאווה. 3. וענוה גדולה מבוילן. ענוה היא הדרגה הגדולה מכל המדות הנמנים שם על ידי רבי פנחס בן יאיר, [ואלו הן: זהירות, זרירות, נקיות, פרישות, טהרה, קדושה, ענוה, יראת חטא, חסידות, רוח הקודש, תחיית המתים]. 4. אין לך מדה טובה בעולם כענוה. אין בכל המדות גדול מיראה וענוה (במד"ד יח, יז). מדת הענוה היא מדה טובה מכל המדות הטובות (אגרת הרמב"ן). 5. כענוה. מדת הענוה כוללת הכל, והיא מדה על כל המדות ומפתח הכל... וכאשר יתייגע תמיד להשיגה, כל שאר המדות נגררות אחריה, שהרי הכתר הראשונה בה, וזו תהיה סיבת קנין המדות הטובות (תומר דבורה פ"ב). 6. ענוותן ושפל ברך. 'ענוה' היינו שפלות הרוח בפנימיותו של האדם, ו'שפל ברך' היינו ההכנעה בהתנהגותו החיצונית (בן יהודע).

ארחות	עניה	יושר	עיונים
⁷שִׁיף עֵיל שִׁיף נָפִיק, ⁸וְנָרִים בְּאוֹרֵי תֵדִירָא, וְלֹא מַחְזִיק טִיבוֹתָא לְנַפְשִׁיהּ. וְכָרִישׁ מִסְכֶּת דְּרִיף אָרִיץ זוטָא: דְּרִיף שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים - עֵנִי, שֶׁפֶל רוּחַ, עֲלוֹב וְאֶהוּב לְכָל אָדָם, שֶׁפֶל לְאִנְשֵׁי בֵיתוֹ וְכו', וּבְכֻלָּהּ רִבְתִּי (פ"ט): ⁹אֶפְלוּ אֶת מְשָׁלִים בְּכָל הַמְדוּת, אִם אֵין בָּךְ עֲנוּה אֵתָה חֶסֶד. ¹⁰דְּהִכִּי אִמְרֵי בְנֵי אִנְשָׁא: מָה גִבְרָא רְבָא פִלְגִיָא, אֱלוּלִי גִאָוָה. וּבְאֲבוֹת (פ"ה מ"ט): ¹¹רוּחַ נְמוּכָה ¹²וְנַפְשׁ שֶׁפֶלָה - ¹³מִתְלַמְּדֵי שֶׁל ¹⁴אֲבָרָהָם אֲבִינוּ, רוּחַ גְּבוּהָה וְנַפְשׁ רַחְבָּה - מִתְלַמְּדֵי שֶׁל בָּלָעַם הָרָשָׁע.			
שאינו מתגאה בשכלו, "שפל ברך" - ביחס לגבורת גופו, שיהיה כבדניים שהן במקום שפל בגופו של אדם, ויהיה גם עניו ברכושו ובעשרו, שאינו מהדר שתהיה לו דירה נאה ובית גבוה כדרך העשירים, אלא פתח ביתו כה נמוך, עד שצריך לשחות ("שייף עייל...") בכניסתו וביציאתו.			

וְשִׁכָר עֲנוּה - אִמְרוּ בְּמוֹטָה (ה' ב') מִי שֶׁדַּעַתּוֹ שֶׁפֶלָה עָלָיו, מַעֲלָה עָלָיו

ביאורים

7. שייף עייל. כפוף נכנס וכפוף יוצא, כלומר, הילוכו בדרך ענוה והכנעה. 8. וגרים. ולומד תורה תמיד, ולא מחזיק טובה לעצמו בשל כך. [אף על פי שיכול היה לצאת ידי חובתו בקביעות עתים לתורה והרי הוא לומד יומם ולילה, אינו מתגאה בכך. מהרש"א]. 9. אפילו את משלים. אפילו אתה מושלם בכל המדות אם אין בך ענוה אתה חסר. 10. דהכי אמרי וכו'. כך אומרים בני אדם: מה גדול הוא אדם פלוני אילולא גאוה שיש בו. 11. רוח נמוכה. עניו ושפל ברך. 12. נפש שפלה. שמשפיל עצמו בין אנשים ומעורב ביניהם, ואינו גס רוח. (רש"י). 13. מתלמידיו של אברהם אבינו. פירש הרע"ב שנקרא תלמידו של אברהם אבינו לפי שלמד ממנו והולך בדרכיו. וכן כתבו הרמב"ם והמאירי שגם מי שנמשך אחר ההנהגה של השני נקרא תלמידו. ולכן כל מי שהוא אפילו בדורות הללו, ומתנהג בדרכי אברהם אבינו נקרא תלמידו, וכן להיפך, המתנהג בדרכי בלעם נקרא תלמידו. 14. אברהם אבינו. שכן מצינו בו שהצטיין בשלש מדות אלו.

עיינים	ארחות	ענוה	יושר
ד. ואין התורה מתקיימת אלא בעניים. כתב האורחות צדיקים (בהקדמתו) וז"ל: מי שהולך בחושך ואינו מתבונן בתקון מדותיו, אפשר שתהא מדה המאבדת כל זכויותיו. כגון המתגאה במעשיו, ומתפאר ומייפה עצמו בגנות של חבריו ומתכבד בקלונו. האיש ההוא דומה למי שממלא חבית יין משובח, ויש בתחתיתו נקב קטן, אין ספק שיאבד כל היין המשובח בנקב הקטן אם לא יסתום אותו, כך המתגאה אף על פי שהוא מלא בתורה, אבד הכל על ידי המדה הרעה הזאת, אם לא יחוש לתקנה. ה. התורה נקנית בענוה. במדרש שמואל כתב: צריך שיהיה שפל רוח בפני כל חכם הוא - ¹⁸ חכמתו מסתלקת ממנו, ואם נביא הוא - נבואתו מסתלקת	הכתוב באלו הקריב כל הקרבנות שבעולם. ואמרו (עירובין י"ג ב') כל ¹⁵ המושפיל עצמו, הקב"ה מגביהו. ואמרו (משנת ר"א פ"י) אין הקב"ה מוריש את העולם הבא אלא לעניים, ואין הקב"ה משרה את רוח הקדש אלא על העניים (וכן הוא בנדרים (ל"ה) אין הקב"ה משרה שכנתו אלא על עניו). ובמכילתא (יתרו פ"ט): "ומושה נגש אל הערפל" - מי גרם לו? ענותנותו, שנאמר: "והאיש מושה עניו מאד" מגיד הכתוב, שכל מי שהוא עניו סופו להשרות שכניו ¹⁶ עם האדם בארץ, וכל שהוא גבה לב גורם לטמא את הארץ ולסלק את השכינה ¹⁷ וקרוי תועבה כמו עבודה זרה וכו', ע"ש. (אין התורה מתקיימת אלא בעניים, כמו שכתוב (נפ"ו ראבות) ^(ה) התורה נקנית בענוה. ואמרו (נפסחים ס"ו ב') כל המתיחר, אם		

ביאורים

15. המושפיל עצמו. המתנהג בענוה. 16. עם האדם. על ידי האדם. 17. וקרוי תועבה כמו עבודה זרה. כל גבהי לב קרויים "תועבה" שנאמר (משלי טז): "תועבת ה' כל גבה לב", והעבודה זרה נקראת "תועבה" שנאמר (דברים ז): "ולא תביא תועבה אל ביתך", כשם שעבודה זרה מטמא את הארץ ומסלק את השכינה - כך גבה לב מטמא את הארץ ומסלק את השכינה (עיין מכילתא שם).
18. חכמתו מסתלקת. אפשר לפרש: היות והגאווה היא סרוחה, והתורה אסור להניחה במקום

עיונים	יושר	ענוה	ארחות
אדם, כי לכך זכה משה שניתנה תורה על ידו, לפי שהיה עניו מכל האדם אשר על פני האדמה. ועוד שבהיותו שפל רוח ילמוד מכל אדם, אפילו ממי שהוא	מִמֶּנּוּ. וְאָמְרוּ (כתענית ז' א') דְּבָרֵי תוֹרָה אֵין מִתְקַיֵּימִין אֱלָא בְּמִי שְׁדַעְתּוֹ שְׁפִלָּה עָלָיו.		וְכִירֵשֶׁלְמִי (יבמות פ"ב ה"ז): בְּנֵי סִימוֹנִיָּא אֶתוֹן
קטן הערך כמו שאמר הכתוב מכל מלמדי השכלתי.			

בדרך חיים כתב: הענוה היא סיבה ראשונה לתורה, וכמו שהיה אצל משה, שכל המעלות שהיו למשה לא היו סיבה לתורתו רק הענוה. ובמסכת תענית, אמר רבי חנינא בר אידי, למה נמשלו דברי תורה למים, מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה עליו.

בלחם שמים כתב: זו גדולה מכל המדות כידוע, והיא צריכה ביחוד לקניית התורה, שעל ידי כן לא יבוש מללמוד מכל אדם אפילו מקטן ממנו, וכמו שאמר הכתוב מכל מלמדי השכלתי, ולכן לא יתבייש לילך אפילו רב אצל תלמיד להזכירו תלמודו, וכדאיתא פ"ק דמנחות באבימי (שנשכחה ממנו מסכתא והלך לרב חסדא תלמידו שזכירו את מה שנשכח ממנו) וכן יודה ולא יבוש לומר דברים שאמרתי טעות הם בידי, שאין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהם.

ביאורים

הטינופת - לכן חכמת התורה מסתלקת ממנו (דבש לפי ג). 19. **בני סימוניא וכו'.** בני סימוניא באו לפני רבי, אמרו לו: בבקשה תן לנו אדם אחד, שיהא דרשן, דיין, חזן, מלמד תינוקות, ויעשה לנו כל הצרכים הרוחניים. נתן להם את לוי בר סיסי. ערכו לו בני סימוניא קבלת פנים מפוארת. הקימו בימה גדולה והושיבוהו שם. בתוך כך, באו ושאלוהו בהלכה: הגידמת במה היא חולצת ליבם? לא ידע לוי מה להשיב. המשיכו ושאלו: יבמה שרקקה במקום רוק דם, מה דינה? לא ידע. אמרו ביניהם: אולי הוא אינו בעל הלכה אלא בעל אגדה, נשאל לו בזה. באו ושאלוהו: נאמר בכתוב (דניאל י): "אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת", אם "אמת" למה "רשום" ואם "רשום" למה "אמת", כלומר הרי "אמת" משמע כתב מפורש ומובן לכל, ואילו "רשום" משמע שרק מרומז בסימנים? ושוב לא ידע להשיב. הלכו לרבי והתלוננו: איזה רב שלחת לנו, וכי אדם כזה ביקשנו? אמר להם רבי: חייכם, אדם גדול בתורה כמוני שלחתי לכם. שלח רבי וקרא לו, הציע לפניו השאלות: רקקה דם מהו? אמר לו: אם יש בדם צחצוחית (תערובת) של רוק - כשר. הגידמת במה היא חולצת? אמר: בשיניה. המשיך ושאלו: אם "אמת" למה "רשום", ואם "רשום" למה "אמת"? אמר לו: עד שלא נחתם גזר דינו

יושר

ענוה

ארחות

לגבי רבי. אמרין ליה בעא תתן-לן חד פר-נש דריש, דין וחזן, ספר מתניין, ועבר לן כל צרכינן. ויהב לון לוי בר סיס. עשו לו במה גדולה והושיבוהו עליה, אתון ושאלון ליה: הגדמת במה היא חולצת? ולא אניבון. רקקה דם? ולא אניבון. אמרין: דילמא דלית הוא מרי אולפן, נישאול ליה [שאלון ליה] דאגדה. אתון ושאלון ליה: מהו הדין דכתיב: "אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת?" אם אמת - למח רשום, ואם רשום - למח אמת? ולא אניבון. אתון לגבי דרבי, אמרון ליה: הדין פייסונא דפייסנתך? אמר להו חייבון, פר נש דכוותי ויהית לכון. שלח איתיתיה ושאל ליה: אמר לו: רקקה דם מהו? אמר לו: אם יש בו צחצוחית של רק - כשר. הגדמת במה היא חולצת? אמר לו: בשניה. אמר לו: מהו הדין דכתיב: "אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת?" אם אמת - למח רשום, ואם רשום - למח אמת? אמר ליה: עד שלא נתחתם גזר דין - רשום, משנתחתם גזר דין - אמת. אמר ליה: ולמה לא אניבתינן? אמר ליה: עשו לי בימה גדולה והושיבו אותי עליה, וטפח רוחי עלי. וקרא עליו: "אם נבלת בהתנשא, ואם זמות יד לפה" מי גרם לך להתנבל בדברי תורה? על שנשאת בהן עצמך. והביאוהו תוספות ושנים (ביבמות ק"ה א'), וסימו, שהנאזה משפחת לאדם תלמודו. וכן הוא בבביתא

ביאורים

הוא בבחינת "רשום", כי אפשר לבטלה על ידי תפילה, משנחתם גזר דין - אמת. עכשיו פנה אליו רבי: ולמה לא השבת תשובות אלו לבני סימוניא? אמר לו בימה גדולה עשו לי והושיבו אותי עליה, וזוהי עלי דעתי ושכחתי. קרא עליו רבי את הכתוב: "אם נבלת בהתנשא, ואם זמות יד לפה", מי גרם לך להתנבל בדברי תורה - "בהתנשא", רמות הרוח שנישאת עצמך. "ואם זמות" כשזממת וחשבת להתגאות בדברי תורה - סוף שתשים יד לפה, ולא היה בידך להשיב.

ארחות	עניה	יושר	עיונים
דְּמַעֲיֵשָׁה תוֹרָה (מוכא ככל בו סי' ק"ח): כָּל מִי שֵׁיִשׁ בּוֹ גִּפּוֹת הָרוּחַ תוֹרָתוֹ מִשְׁתַּכַּחַת מִמֶּנּוּ. וְעֵינֵשׁ גִּאֲוָה מְבַאֵר בְּסוּטָה (ה' א'): ²⁰ לֹא מִיִּנְיָה ⁽¹⁾ וְלֹא מִקְצָתֶיהָ! מִי זוּטָר מֵאִי דְכְּתִיב בֵּיהּ: "תוֹעֵבֶת ה' כָּל גִּבַּח לֵב"? וְאָמְרוּ (שם) אָדָם שֵׁיִשׁ בּוֹ גִּפּוֹת הָרוּחַ, ⁽²⁾ לְפִנֵּי נִכְשָׁל בְּאִשְׁתִּי אִישׁ, וְכֵאלוֹ עוֹבֵד עֲבוּדָה זָרָה [וּבְמִשְׁנַת ר"א פ"י כֵאלוֹ עֲשָׂה עֲצָמוֹ עֲבוּדָה זָרָה, וּבְשִׁבְלֵם חָרַב בֵּית			ו. ולא מקצתיה. במשך חכמה פרשת וילך (דברים לא יז) ביאר בארוכה מה שכתב הרמב"ם (פיהמ"ש אבות פ"ד מ"ד) שבכל המדות והענינים הדרך הממוצע, שלא להיות קיצוני לא לצד זה ולא לצד זה הוא הטוב ביותר, חוץ ממדת הגאווה שבוה צריך לנטות עד קצה האחרון, וכמו שאמרו כאן לא מיניה ולא מקצתיה, וזה הטעם שהתנא אמר "מאד מאד" הוי שפל רוח, כלומר בלי
שום נטיה וכיוון של גאווה.			
וביאר ה"משך חכמה" טעמו של דבר, שכיון שבפסוק כתוב (דברים ח, יב) ורם לבבך ושכחת וגו' והיה אם שכח תשכח וגו' והלכת אחרי אלהים אחרים ועבדתם וגו', הרי שמי שלקוי במדת הגאווה בסופו של דבר מביאתו לידי עבודה זרה, והרי בעבודה זרה אין שום היתר ומיצוע, לכן גם הגאווה נשללה לגמרי מכל וכל.			
ז. לְפִנֵּי נִכְשָׁל בְּאִשְׁתִּי אִישׁ. בספר תוספת ברכה כתב לבאר מה השייכות של המתגאה למכשול זה, על פי מה שאמרו חז"ל (סוטה מז, ב) האי מאן דיהיר (מי שמתגאה) אפילו על אנשי ביתו לא מתקביל, והרשב"ם בבבא בתרא (צח, א) ביאר, אנשי ביתו זו אשתו, ומכיון שכן הוא עוזב את ביתו, תועה בדרכיו ובא גם עד מכשול זה.			
ח. וכאילו עובד עבודה זרה וכאילו בא על העריות. בשל"ה הקדוש (פרשת עקב) כותב: מאמר זה מדבר אפילו בתלמיד חכם, הלומד ומקיים מצות התורה אלא שיש לו פניות בלימודו, כגון שאחרים ידעו על גדולתו ותורתו, כי אז הרי הוא עובד בשיתוף, לא רק לשם ה' אלא גם לשם אנשים, ושיתוף הרי הוא עבודה זרה. ור' יוחנן אמר "כאילו כפר בעיקר" כי בסופו של דבר יעשה הטפל עיקר, ורוב			

❖ ביאורים ❖

20. לא מיניה ולא מקצתיה. לא ממנו ולא מקצתו, שלא תהיה באדם אפילו מעט גאווה.

עיינים	ארחות	ענינה	יושר
מעשיו יהיו עבור בני אדם לשם ולתפארת. ור' חמא בר חנינא אמר כאילו בא על העריות, כיון שהוא מתכוין ליהנות מן המצוה ולא לשם שמים, והרי אמרו בראש השנה (כה, א) מצוות לאו ליהנות ניתנו, וא"כ כיון שהוא נהנה מדבר האסור לו הרי זה "כאילו בא על העריות".	המקדש], ובאלו בא על העריות, ובאלו כפר בעקב, ובאלו בנה במה, וראוי לגדעו באשרה ואין עפרו נגער ^(ט) שאין קם לתחיית המתים], ושכינה ²² מיללת עליו, ולבסוף ²³ מתמעט, ואמר הקב"ה: אין אני והוא יכולין לדור באחת, ואין תפלתו ²⁴ נשמעת. ואמרו (סוכה כ"ט ב') ^(ג) נכסיו יורדין לטמיון. ואמרו (ע"ז י"ח ב') כל המתגלה		
בספר ילקוט הגרשוני הביא מספר אדרת אליהו שפירש מדוע המתגאה הוי כעובד עבודה זרה, כי דרך החכם להתבטל בפני החכם היותר גדול ממנו, וכן עשיר מתבטל במציאות ביושבו לפני עשיר גדול ממנו. ואם כן המתגאה אילו היה מאמין במציאות הבורא ובהשגחתו ויכולתו והיה מצייר לעיניו גדולת ה', בודאי היה מתבטל במציאות, כמו בעמדו לפני חכם גדול ממנו ולפני עשיר גדול ממנו, אלא ודאי שאינו מאמין בכל זה.			
המהרש"א בחידושי אגדות מבאר, שעל ידי רוח הטומאה (שנוצר מעון הגאווה) מגיע לכל זה.			
ט. שאין קם לתחיית המתים. כתב החפץ חיים (שמירת הלשון תבונה יד): פירוש הדבר, כי זה מדה כנגד מדה, כי במקום שהיה לו לחשוב תמיד שסופו לילך למקום עפר רמה ותולעה ולא להתגאות, הוא לא חשב כן, כי אם דמיין לעצמו כי במרומי סלעים יהיה משגבו ובעליות מרווחות תהיה מנוחתו לעד, יתר על בני גילו, לכן כאשר גופו נעשה עפר, אין בעפרו כח להתנער ממקומו. כל המתים יעמדו ויקומו על רגליהם, והוא ישאר מושכב נמוך תחת כפות כל האנשים אשר התגאה עליהם בימי חייו!!			
י. נכסיו יורדין לטמיון. כתב החפץ חיים: ואל יפלא בעיני האדם, ממה שרואים שיש כמה רשעים בעוה"ז שמצליחין בנכסיהם והשעה משחקת להם. שכאשר נתבונן היטב, נראה שלבסוף ישולח			

ביאורים

21. לגדעו באשרה. לעוקרו ולשרשו כעץ אשר עבדו אותו לעבודה זרה (-אשרה) שצריך לעוקרו עם שרשיו ולאבדו מן העולם. 22. מיללת. מקוננת ובוכה. 23. מתמעט. מחשיבותו ונעשה פחות באנשים. 24. נשמעת. ומתקבלת.

ארחות	עניה	יושר	עיונים
(א) נופל בניהם. ואמר (ד"ר פ"ט) גסי הרוח עליהן הכתוב אומר: "הנה היום בא בוער כתנור" וגו'. ואמר (איתות דר"ע) אפלו הוא כמושה רבנו וכאברהם אבינו ויש בו גסות הרוח לא ינקה וכו', ונקרא תועבה וכו', ואמר (סנהדרין צ"ה) (ב) אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח.			
כל מאכל עד שיגוע שם ברעב, והושיבוהו שם. לאחר כמה ימים החל לנשוך את עור בשרו מגודל רעבונו. עבר שם אדם אחד ושאל מאנשים שעמדו סביב ההיכל מה יש כאן, אמרו לו, כאן נענש אחד מהסריסים בעונש רעב נורא מאד. ויקרב לראות, ויאמר האיש, הלזה רעבון תקראו, הלא אנכי רואה שלוועס בשר בשיניו. וענו אותו, אוי ואבוי על אכילת בשר כזה, הלא בשר נפשו הוא אוכל, מגודל מרירותו וצערו.			
כן הדבר לענינו, כשהשם יתברך נותן השפעה לכלל ישראל לכלכלם ולפרנסם הוא רק מן הפירות, אבל הקרן של המצות אינו נוגע כלל, שהוא שמור להם לעולם הבא, לכך אמרה המשנה (פאה פ"א מ"א): אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא וכו', לא כן אלו האנשים שסרו מדרכי ה' לגמרי, וממילא הם מסולקין מהעולם הבא אם יש להם שום זכות באיזה מצוה, משלם להם על פניהם גם הקרן. ובוזה ממילא יהיו אבודים שם לגמרי שלא יהיה להם שום זכות. וזהו שכתוב (דברים ז, י): "ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו". ושכר כזה באמת עונש הוא, כהשר הנ"ל, שאכל בשרו מעליו.			
יא. נופל בניהם. כתב רבינו יונה (שע"ת א, כז): הגאווה מסבבת כמה עבירות, ומגברת יצר לב האדם עליו, שנאמר: "ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך" ונאמר (משלי כא): "רום עינים ורחב לב ניר רשעים חטאת". פירוש: הגאווה ניר (חרישת) הרשעים, כי ממנו יפרו חטאים, כאשר נאמר "ורם לבבך ושכחת". ונאמר: "בגאות רשע ידלק עני", ונאמר (יחזקאל לב): "כי נתנו חתיתם בארץ חיים". וכמו שעושים בני אדם ניר בשדה כדי לפרות בו הזרע ולאסוף הרבה תבואות, כן עושים הרשעים את הגאווה ניר בלבבם, וזורעים בו המחשבות הרעות להוליד ולהצמיח העבירות שהן פרי מחשבותם. ובעל הגאווה נמסר ביד יצרו, כי אין עזר ה' עמו אחרי אשר הוא תועבת ה'. עכ"ל.			
ובשערי קדושה כתב, הגאווה היא שורש להרבה עבירות אם בין אדם למקום, ואם בין אדם לחבירו. יב. אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח. כי עיקר הגלות הוא סילוק השכינה, והלא הגמרא (סוטה ה,			

עיינים	ארחות	ענה	יושר
(א) אומרת: "כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקדוש ברוך הוא אין אני והוא יכולים לדור בעולם", אם כן הוא גורם לסילוק השכינה, ולכן נאמר כאן שהשכינה תחזור ותבוא הגאולה רק כאשר יכלו גסי הרוח מישראל (עיון יעקב). יג. עד קצה האחר. בפירוש המשניות (אבות פ"ד מ"ד) פירש הרמב"ם שהענווה	וְאֵפִלּוּ אֲנִישֵׁי בֵּיתוֹ שׁוֹנְאִין אוֹתוֹ, ²⁵ כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּכ"ב (צ"ח א'). וְאָמְרוּ (בסוטה ט"ז ב') ²⁶ מַעֲקָרָא קַפְצָה עָלֶיהָ, ²⁷ וְלִבְסוֹף מִיִּתְזִיל עָלֶיהָ. וְאָמְרוּ (בתרא"ז פט"ו) לְעוֹלָם יִהְיֶה אָדָם עֲנִיו בַּתּוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וּבִירָאָת שָׁמַיִם, עִם אָבִיו וְאִמּוֹ וְעִם רַבּוֹ וְאִשְׁתּוֹ וְעִם בָּנָיו וְעִם בְּנֵי בֵּיתוֹ וְשִׁכְנָיו וְעִם קְרוֹבִים וְרְחוּקִים וְאֵפִלּוּ עִם גּוֹי בָּשׂוֹק, כִּדְרִי שִׁיָּהָא אַהֲבָה לְמַעַלָּה וְנִחְמָד לְמַטָּה וּמִתְקַבֵּל עַל הַבְּרִיּוֹת וּמְמַלֵּא אֶת יָמָיו וְשִׁנּוּתָיו בְּשֵׁם טוֹב, כִּי בְּזֶמֶן שֶׁהָאָדָם הוּא עֲנִיו בַּתּוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים ²⁸ אִזּוֹ אִשְׁתּוֹ מִתְּרַאֵת מִמֶּנּוּ, וְכֵן בְּנֵי בֵּיתוֹ וְשִׁכְנָיו וְקְרוֹבָיו, וְאֵפִלּוּ הַגּוֹיִם מִתְּרַאֲיוֹן מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וִירָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיהָ וִירָאוּ מִמֶּךָ". עכ"ל.	יג. עד קצה האחר. בפירוש המשניות (אבות פ"ד מ"ד) פירש הרמב"ם שהענווה	יג. עד קצה האחר. בפירוש המשניות (אבות פ"ד מ"ד) פירש הרמב"ם שהענווה

וְכַתֵּב הַרְמַב"ם (בפ"ב מדעות ח"ג): וַיֵּשׁ דְּעוֹת שְׂאֵסוֹר לוֹ לְאָדָם לְהִגֵּה בָּהֶן בְּבִינוּנִית, אֲלָא יִתְרַחֵק מִן הַקְּצָה הָאַחֵר ^(י) עַד הַקְּצָה הָאַחֵר. וְהוּא

ביאורים

25. כמו שכתוב כבא בתרא. אמר רב מרי: האי מאי דיהיר [המתגאה] אפילו אינשי ביתיה לא מייקבל [אפילו על אשתו ומשפחתו הוא לא מקובל ויבוזהו] שנאמר וכו'. 26. מעיקרא קפצה עליה. מתחילה קופצת עליו להגשא לו, שמחמת יהירותם נראים להן חשובים, אולם... 27. ולבסוף. בסוף בעלי הגאווה נעשים זולים בעיני נשותיהם והם נמאסים בעיניהן. 28. אז אשתו מתייראת ממנו. היות והיא מכירה גדלותו, יראה ממנו יראת כבוד. ועוד סיבה, כי השכינה שורה על העניו ולכן מביא הדבר מורא (מפרשים).

עיונים	יושר	עניה	ארחות
ממעלות-המידות היא ממוצעת בין הגאווה ושפלות-הרוח. מבואר שהעיקר הנדרש מן האדם הוא שפלות-הרוח, והענווה אינה אלא אמצעי להגיע אל שפלות-הרוח.	גבה לב, שאין דרך המוכה שיהיה אדם עניו בלבד, אלא שיהיה שפל רוח, ותהיה רוחו נמוכה למאד, ולפיכך נאמר במשנה רבנו "ענו מאד", ולא נאמר ענו בלבד, ולפיכך צויו חכמים "מאד מאד הוי שפל רוח", ועוד אמרו ^(יד) "שפל המגביה		
בהמשך דבריו כותב	הרמב"ם, שבעוד שבכל מדה ומדה על האדם להטות עצמו לאחד הקצוות עד שיעמוד באמצע, הרי שבמדת הגאווה, בשל פחיתותה וגריעותה, על האדם להתרחק ממנה עד הקצה האחרון, [לעיל עיונים א' הובא ב' טעמים לכך]. כהמחשה בוחר הרמב"ם במה שראה באחד מספרי-המידות: אדם חשוב וחסיד נשאל איזהו היום ששמח בו יותר מתמיד. וענה: אותו היום שהייתי הולך בספינה ומקומי היה בירכתייה וסוחרים ובעלי-ממון ביוזני בתכלית הביזוי... ותמהתי מהתחזק תכונת העזות שבנפשי "וחי ד", לא כאבה נפשי... ושמחתי שמחה גדולה כשהגעתי לגבול שלא יכאיבני ביזוי החסר ההוא ולא הרגישה נפשי אליו".		
	הוי אומר - מסיק המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל (אור יחזקאל ח"ד עמו' קפז-ח) - "זו היא המידה הראויה לחסידים החשובים שבאו לדרגת שפלות-הרוח, שאף בשעה שמתבזים כל-כך אינם מרגישים כלל בבזיונם ואינם שמים-לב לזה כלל. ובאותה שעה חושבים רק על מאיסות גודל מידת העזות שיכול אדם להגיע אליה, והיינו שנאמר: 'מאד מאד הוי שפל-רוח'. לא להסתפק במידת הענווה הממוצעת אלא להגיע עד שפלות-הרוח".		
	וכאן נשאלת השאלה: כיצד ביכולתו של אדם להגיע למידה כזו של שפלות-רוח - שאינו מרגיש כלל בבזיונו ובהשפלתו?		
	והתשובה היא - ממשיך הגר"י לוינשטיין זצ"ל - "שלמעלה זו יכול להגיע רק מי שכל מציאותו היא 'הנפש', שהוא חלק-אלוקי-ממעל, ואין לו בעולמו אלא את הריבונו-של-עולם, ומלבד זאת אין נוגע לו מאומה, ולכן לא משנה לו כלל יחס בני-אדם אליו ומשום-כך אינו מרגיש כלל בהשפלת בני- אדם, שכל מאווייו ושאיפתו היא רק להידבק בבוראו".		
	ומכלל הן משמע לאו. מי שמרגיש בבזיונו ובהשפלתו הרי מוכח שגופו שליט עליו. כל ההרגשות מסוג זה נוגעות רק מכח הגוף. אך כשהנפש מושלת באדם, אין יכולים לפגוע בו כלל (עיי"ש עוד). יד. שכל המגביה לבו כפר בעיקר. וביארו המפרשים - כי מי שמכיר שהכל מהקב"ה, אין מקום לגאווה כלל. ומי שמתגאה באיזה מעלה שיש לו, וחושב עצמו למשהו בשביל זה - הוא לא מכיר הקב"ה		

עיינים	ארחות	ענוה	יושר
בפרט זה והוי כופר בעיקר. וכן כתב הרמב"ן ב"אגרת הרמב"ן" - ועתה בני, דע וראה, כי המתגאה בלבו על הבריות, מורד הוא במלכות שמים, כי מתפאר הוא בלבוש מלכות שמים, שנאמר (תהלים צ"ג) "ה' מלך גאות לבש וגו'". ובמה יתגאה לב האדם? אם בעושר [וכי הוא העשיר את עצמו? הלא ה' נתן לו, כי] - "ה' מוריש ומעשיר" (שמואל א' א'). ואם [מתגאה] בכבוד [בזה שבני אדם מכבדים ומהללים אותו] - הלא לאלקים הוא, שנאמר (דב"ה א' כ"ט) "והעושר והכבוד מלפניך" [ה' יתברך הוא הנותן את העושר והכבוד לאשר יחפוץ, כי כל העושר והכבוד שייכים לו], ואיך מתפאר בכבוד קונו [בכבוד ששייך לבוראו והוא נתנו לו]? ואם מתפאר בחכמה [לא ראוי לו להתפאר, כי החכמה באה לו מאת ה', והוא יכול לקחתה ממנו כענין שנאמר] - "מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח" (איוב י"ב). נמצא, הכל שוה לפני המקום, כי באפו משפיל גאים, וברצונו מגביה שפלים. לכן השפל עצמך וינשאך המקום. בספר ראשית חכמה (ענוה ה') כתב בטעם הדבר שהמתגאה נקרא כופר בה': כי לא נוצר האדם אלא להכיר גדולתו של הבורא, ולעובדו כעבד העובד את רבו. וכל המתגאה מראה ומוכיח שאינו משועבד לה', ולכן נקרא כופר בהקב"ה. וע"ע בסמוך. טו. מי שהוא עניו באמת אין אצלו שום ספקות ובלבולים. הגרי"ל חסמן זצ"ל (אור יהל ח"ב) מגדיר את מידת הענווה, ומפנה את מבטנו לכיוונו של הסבל, נושא-המשאות. "הרים גבוהים" נושא הסבל על גבו הכפוף. קשה להניח שהסבל מעלה על דעתו - ולו לרגע אחד - שכל המשא שנושא או אפילו חלקו הקטן, שייך לו.	לבו כפר בעקר, שנאמר: "וְרָם לְכָבֶד וְשִׁכְחַת אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ", ועוד אמרו: ²⁹ בְּשִׁמְתָא מֵאֵן דְּאִית בִּיה גִּסּוּת הָרוּחַ, וְאַפְלוּ מִקְצָתָהּ. עכ"ל. ועי' בספר "חיי עולם" לאאמו"ר זללה"ה (ה"א פכ"ז) שְׁהֶאֱרִיךְ לְבָאָר, שְׁכַל הַסְּפָקוֹת וְהַבְּלֻלִים בְּעֵינֵי אַמוּנָה, אֵינָם אֱלֹא אֲצֵל בְּעָלֵי נַאֲוָה, אֲכַל ^(טו) מִי שֶׁהוּא עֲנִיו בְּאֵמֶת, אֵין אֲצֵלוֹ שׁוּם סְפָקוֹת וּבְלֻלִים. עֵין שֵׁם שְׁהֶאֱרִיךְ בָּזֶה.		

ארחות	עניה	יושר	עיונים
וְכַתֵּב שְׁזֶה הָעֵצָה הַנְּכוֹנָה לְכָל אֱלֹהֵי שָׁיֵשׁ לָהֶם בְּעֵינֵי, וְהוּא פְּרוֹק וּמְנַסֶּה. עֵינֵי שָׁם. וּבְאֵמֶת, (טז) כָּל הַמְּרִיבוֹת בְּבֵתִים וְשֹׁאֵין שְׁלוֹם בֵּית, שְׁמִצּוֹי מְאֹד בְּזִמְנֵנוּ, רָבֵן כְּכֶלֶן בָּאֵין עַל יְדֵי גְאוּהָ, וְאִם כָּל אֶחָד הָיָה מְחֻזֵּק בְּעֵנָה וְלֹא הָיָה אֲכַפֶּת לֹו עַל כְּבוֹדֹו וְעַל גְּאוּתֹו הָיָה רֵב הַמַּחְלֻקֹת מִסֵּתֶרִים בְּשְׁלוֹם. דּוֹק וְתִשְׁפַח שְׁעֵנָה אֲמִיתִית הִיא רְפוּאָה			הוא הדין, בענין החכמה ושאר המעלות. עניו אינו נקרא זה שאינו יודע מהותו וכוחות נפשו, ההוא שוטה ייקרא ולא עניו. אלא מיהו עניו? מי שמכיר בהכרה מלאה שכל מה שיש לו אינו שלו, אלא מתנת ה' היא! אם יש לו 'חכמה' 'דעת' 'תבונה' הרי הוא מכיר שזה מאתו יתברך וכנאמר: "כי ה' יתן
			חכמה מפיו דעת ותבונה", וכן אם יש לו 'עושר' 'כבוד' הרי גם זה מאתו ית' כנאמר: "והעושר והכבוד מלפניך, ואתה מושל בכל", ועל דרך זו כל מה שיש לו הרי הוא מכיר שאינו שייך לו, אלא קיבל זאת מהבורא יתברך.
			כתב ב'חיי עולם' (ח"א פכ"ז): העניו הוא מי שמתבונן ויודע שכל מהותו, חכמתו, הרגשותיו כשרונותיו וקנייניו - אינם שלו אלא הושאלו לו לזמן קצוב מאת הבורא. תחושתו דומה לעני ששאל בגדי עשירים לצורך הופעה במשתה וכדו'. בודאי לא יעלה על דעת העני להתגאות בבגדים השאולים ביודעו כי אינם שלו ושכיום המחרת עליו להחזירם למי שנתנם לו. מי שלאור זה לבבו נשבר באמת - הגיע למידת הענווה ומיד שורה עליו רוח טהרה וכו'.
			מי שזוכה להגיע לענווה אמיתית - להרגיש ולחשוב את עצמו כמי שאינו כלום - מיד מסתלקים ממנו כל הספיקות, וההרהורים והבלבולים נעלמים. דבר זה בדוק ומנוסה בבירור גמור! טו. כל המריבות וכו' רובם ככולן באים על ידי גאוה. הגמרא בחולין (ז, א): משרבו זוחוי הלב [רש"י: גבוהי הלב וכו'] רבו מחלוקת בישראל.
			אמר ר' לוי: כל טילוי סירוי, וכל סירוי טפשין! "מתנות כהונה": כל המתגאה ומתנשא וחכם יחשב בעיניו - הוא כעסן ומדקדק עם כל המתנגד לו. וכל כעסן - טיפש, כדכתיב: "כעס בחיק כסילים ינוח" (קהלת רבה יב, א).
			מה שאדם כועס זה נובע מהגאוה, כי אין עושים רצונו, ואילו היה שפל רוח ומכיר חסרונו לא היה כועס כלל. הקפדנות היא ענף ותולדות הגאוה, כי לולא הגאוה לא היה מקפיד בלבו! (שערי קדושה). המתגאה, יבוא להשתרר על בני אדם, ומתוך כך נכנס למחלוקת, ומן המחלוקת יבוא לקנאה ושנאה (אורחות צדיקים).

עיונים	ארחות	ענוה	יושר
זו. לרוב הבעיות. כתב בספר שבט מוסר (ב): נקוט כלל זה בידך: כל המתגאה, כל ימיו במכאובים ודאגות, כי מרוב גאותו כולם כאין נגדו, כולם חייבים לשרתו ולקום לפניו, הוא צריך לישב תמיד בראש. והנה בראותו כי אין איש קם וזע ממנו, ולדבריו אין שומע, הוא מתמלא בכעס דאגה ותוגה כל רגע. ומאורעות אלו תמיד לו, ערב בוקר וצהרים, עד שמרוב צערו הוא נופל על ערש דוי, ואם יקום ממטתו ישוב לשטותו, וחוזר חלילה. עכ"ד.	מְדוּקָה וְאַמִּתִּית (י) לְרֹב הַבְּעִיּוֹת שֶׁיֵּשׁ בְּמִנְּנוּ. וְהַשִּׁי"ת יַעֲרָה עָלֵינוּ רוּחַ טְהָרָה מִמָּרוֹם שְׁנוֹכָה לְעִנְיָה אִמִּתִּית.		המשתרר, ירבו יגונותיו ועצבונותיו (לשון הרמב"ם בתשובות פאר הדור, קמב). המתגאה, לא יהיה שמח בחלקו, כי ימעט בעיניו מה שיש לו, לפי רוב הוצאות תאות גאותו (אורחות צדיקים שער ב).

פחד ודאגה

יש אנשים שמפחדים תמיד ומתיראים מכל מיני פרעניות כגון ממחלות וממלחמות ומאנשים רעים וכו', והם כל ימיהם בפחדים ורעדות ודאגות מכל מיני דברים שמא יהיה כך ושמא כך. ויש שמרב פחדים מתיראין לנסע למקום אחר, ויש שמתיראים לצאת מביתם, רחמנא לצלן. וזו הנהגה מאוד לא טובה, כמו שכתוב בברכות (ס' א): 'ההוא תלמידא דהנה אויל בתריה דרבי ישמעאל ברבי יוסי בשוקא דציון, חזיה דקא מפחיר. אמר לו: חטאה אתה, דכתיב: "פחדו בציון חטאים"'. אמר ליה: והכתיב "אשרי אדם מפחד תמיד"? ההוא ברברי תורה כתיב [פירש'] אשרי אדם מפחד תמיד שמא תשתכח ממנו שמתוך כך הוא מחזיר לשנותם תמיד'.¹ והודא בר נתן הוה שקיל ואויל בתריה דרב המנונא. אתנת. אמר ליה:

ביאורים

1. ההוא תלמידא. תלמיד אחד היה הולך אחרי רבי ישמעאל ברבי יוסי בשוק של ציון. ראהו רבי ישמעאל ברבי יוסי לאותו תלמיד שהיה מפחד, אמר לו רבי ישמעאל בר'י לתלמיד: חוטא אתה! שכתוב (ישעיה לג, יד): "פחדו בציון חטאים". אמר לו התלמיד, והרי כתוב (משלי כח, יד): "אשרי אדם מפחד תמיד", הרי שפחד טוב לאדם? אמר לו רבי ישמעאל בר'י: פסוק זה לענין דברי תורה נאמר, אשרי אדם המפחד תמיד שמא ישתכחו ממנו דברי תורה, שמתוך כך הוא חוזר עליהם תמיד.
2. יהודה בר נתן. וכעין סיפור הג"ל מצינו עוד: יהודה בן נתן היה הולך לו אחורי רב המנונא, נאנח יהודה בר נתן. אמר לו רב המנונא: וכי רצונך להביא עליך יסורים? כי בזה שמתאנח נראה כמתיירא ממשוהו, והמפחד מביא על עצמו יסורים, שנאמר (איוב ג, כה): "כי פחד פחדתי ואתיני ואשר יגורתי יבוא לי" [הפחד שפחדתי בעת שלותי פן יבואו עלי רעות ויסורים - הנה כי כן שבאו אלי, 'ואשר יגורתי' - ממה שפחדתי 'יבואו לי' - באו עלי (מצודות דוד)]. השיב לו יהודה בן נתן: והרי כתוב "אשרי אדם מפחד תמיד"! הרי שפחד טוב לאדם? ענה לו רב המנונא: פסוק זה נאמר בדברי תורה

עיינים	ארחות	פחד וראיה	יושר
א. והבריות מתפחדים ממנו. [עין בביאורים]. במסכת שבת (קנא, ב): אמר רמי בר אבא אין חיה שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה, שנאמר (תהלים מט): "אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו" [פירש רש"י: מי שחיה מושלת בו, בידוע שכבהמה נדמה]. מבאר המהרש"א: "דאימת האדם על החיות משום הנשמה שבו, שהיא צלם אלהים, וכיון שנדמה כבהמה, וצלם אלהים אזל (-הלך) לו ממנו, והרי הוא כשאר בהמה שהחיה שולטת בה". עכ"ל. וכמו כן כתב שוב המהרש"א במסכת סנהדרין (לח, ב): "שהאדם נמשל ונשלט מחיה רעה ששולטת ומושלת עליו לפי שכבהמות נדמו בעיני החיה, והוא מבואר שכל זמן שיש לו צורת אדם נאמר "ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ" וגו', ומשאבד לו צורה זו ונדמה לבהמה שולט בו החיה כמו בבהמה". עכ"ד המהרש"א.	יפּוּרִים כְּעִי הָהוּא נִבְרָא לְאַתּוּי אֲנֶפְשִׁיהּ, דְּכִתִּיב: "כִּי פֶחַד פָּחַדְתִּי וַיֵּאֲתָנִי, וְאֲשֶׁר יִגְרַתִּי יָבֵא לִי". וְהָא פְתִיב: "אֲשֶׁר אָדָם מִפֶּחַד תִּמִּיד"? הָהוּא בְּדַבְרֵי תוֹרָה פְתִיב. וְאָמְרוּ (זוה"ק בראשית דף ר"ב) ³ וְכָל מֶאֶן דְּאִית חוּבִין בִּידוּי, ⁴ דְּחִיל תְּדִיר, כְּמֶאֶן דְּאָמַר: "וּפְחַדְתָּ לִילָה וַיּוֹמֶם". וְאָמְרוּ (שחש"ר פ"ג סי' י"ד) עַד שְׁלֹא יִחְטֵא אָדָם, ⁵ נִוְתָּנִין לוֹ אֵימָה וַיִּרְאָה ⁶ (א) וְהַבְּרִיּוֹת ⁷ מִתְּפַחְדִּין מִמֶּנּוּ. ⁸ כִּיּוֹן שֶׁהוּא חוּטֵא, נִוְתָּנִין עָלָיו אֵימָה וַיִּרְאָה ⁹ וּמִתְּפַחַד הוּא מֵאַחֲרֵיהֶם. וְאָמְרוּ (אדר"נ רפ"ב) רַבִּי חֲנִינְא סָגַן		

ביאורים

(כנ"ל), אבל פחד אחר מביא יסורים. 3. וכל מאן. וכל מי שיש לו חובות (-עונות) בידיו, מפחד הוא תמיד. 4. דחיל תדיר. אדם שחוטא הרי הוא מתרחק מבוראו ויורד ממדרגתו שהיה בה קודם לכן. ושוב אין לו את הסייעתא דשמיא והשמירה ממנו יתברך כמו שהיה לו קודם עשיית החטא, וכיון שרחוק הוא ממנו יתברך ממילא נופל עליו פחדים מכל מאורע ושינוי בחייו. 5. נותנין לו. זיו ודמות וקומה שלמים ותואר צלם אלהים שאדם נברא בו כראוי לו מראש, שיהיו מפניו אימה ויראה. 6. והבריות. השפלות ממנו, כבהמה וחיה (כבשבת קנא, ב) ושדים ורוחות. 7. מתפחדין ממנו. מגשת אליו ומלהזיקו, והוא אינו ירא מהם ומכל פגע רע שיבוא (כברכות ס, א הנ"ל), ורק... 8. כיון שהוא חוטא. נפגם וניטל מעליו אותו זיו וקומה המיוחדים לאדם, וכבהמה מן הבהמות יראה וידמה (שבת קנא, ב), ובכך נותנין עליו בדין שמים אימה ויראה. 9. ומתפחד הוא. בעבור חטאיו (ברכות ס, א).

ארחות פחד ודאגה יושר עיונים

הַבְּהִימִים אוֹמֵר: ¹⁰כֹּל שְׂאִינוּ נוֹתֵן דְּבָרֵי תוֹרָה עַל לְבוֹ, נוֹתְנִין לוֹ הִרְהוּרֵי תִרְבָּה, הִרְהוּרֵי רָעָב, הִרְהוּרֵי שְׂמֹת, ¹¹הִרְהוּרֵי עַל בָּשָׂר וָדָם. ¹²וְכָל הַנוֹתֵן

וכן מבואר בזהר (בראשית דף קצ"א ע"א) וזה לשונו (בתרגום): ואחר כך ברא את האדם בצורה עליונה דהיינו בצלם אלהים, וצלם דמות תבנית נשמתו נחתמת בפניו הגשמיות ממש, והשליטו על כל הבריות בצורה זו, שכל זמן שהאדם חי וקיים בעולם, כל הבריות כשזוקקים ראשם ומסתכלים בצורה העליונה של האדם, אז כולם יראים וזעים מפניו, כמו שכתוב "ומוראכם וחתכם" פירוש אימתכם, "יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים" וגו', ומתי הדברים אמורים כשסתכלים בו רואים עליו אותה צורה הקדושה... כשאין אדם הולך בדרכי התורה, צורתו הקדושה נחלפת לצורת חיה ונדמה להחיה כצורת חיה יותר קטנה ממנה, ואז חיות השדה ועוף השמים יכולים לשלוט עליו, לפי שכשנחלפה צורתו הקדושה, נתחלפה והלכה ממנו צורת האדם וסר צלו מעליו לכן החיות יכולות לשלוט עליו לפי שנדמה להם כבהמה... דניאל לא נשתנה צורתו הקדושה כשהפילו אותו בגוב האריות לכן ניצל... ועל כן צריך האדם לשמור דרכיו ושביליו כדי שלא יחטא לפני הקב"ה, ויתקיים בצורת אדם... לפי שכל הבריות שבעולם כולם יראים מלפני צורת אדם, שהוא שולט על כולם, כעין צורת אדם של מעלה דכתיב ופני אריה אל הימין וגו', ועל כולם ודמות פניהם פני אדם, והוא מלך על כולם. עכ"ד.

ב. וכל הנותן דברי תורה על לבו, אמרו חז"ל "כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ, וכל הפורק ממנו עול תורה נותנים עליו עול מלכות ועול דרך ארץ" (אבות פ"ג מ"ה). וכתב שם רבינו יונה וזה לשונו: כל המקבל עליו עול תורה וכו' - אחר שעושה תורתו עיקר ומלאכתו עראי, הקב"ה ישמרה מכל דבר רע שלא יצטרך לבטל מלמוד התורה, ולא יתן בלב העריץ [המושג] הלוקח נפשות לעשות מלאכתו לקחת את זה וינצל ממלאכת העריצים. ועול דרך ארץ - לא יצטרך לעשות מלאכה הרבה לצורך פרנסתו ובמעט יספיק לו לכדי חיותו, כי מלאכת הצדיק מתברכת ונפשו שמחה בחלקו.

וכל הפורק ממנו עול תורה נותנים לו עול מלכות - שהוא חושב לעשות מלאכתו הרבה אם יניח מלאכת התורה, והשי"ת יפר מחשבתו ויתן בלב המלך לקחתו לעשות מלאכה לו, כי "פלגי מים לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ יטנו" (משלי כא, א). ונותנין עליו עול דרך ארץ - שהוא נודד

ביאורים

10. כל שאינו נותן דברי תורה על לבו. שאינו מהרהר תמיד בדברי תורה (מהרש"א ע"ז יז, ב).
11. הרהורי עול בשר ודם. הפורק ממנו עול תורה נותנים עליו עול מלכות ועול דרך ארץ. 12.

עיינים	ארחות	פחד וראנה	יושר
וטורח אחר מחיתו ולא יוכל למוצאה. גם כי ימצאנה, לא ישמח בחלקו, וכל ימיו להבל ייגע להעשיר, להוסיף עושר על עושר, וכענין שנאמר "אוהב כסף לא ישבע כסף" (קהלת ה, ט), ונמצאו כל ימיו יוצאים בעמל ויגיעה ולא תהיה לו מנוחה לעולמי עד, עכ"ל. וכתב בספר "נפש החיים" (שער ד' פרק ט"ז) שמה שאמרו חז"ל שמעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ, בכלל זה כל שאר עניני העולם המונעים תמידות עסק התורה, ולא דוקא עול הפרנסה והמלכות בלבד, אלא כל שאר עניני העולם למיניהם המונעים ממנו עסק התורה - גם את אלו מעבירים מעליו. וכפי ערך הקיבול אשר יקבל עליו עול תורה באמת ובכל כוחו, כן לפי זה הערך יסירו ויעבירו ממנו טרדות עניני זה העולם. והשמירה העליונה חופפת עליו, ומזונותיו מוכנים לו תמיד בלא שום עמל ויגיעה מועטת עליהם, ולא עוד אלא שהקב"ה ממציא לו מזונותיו בכל יום ויום שנאמר "ותתן טרף לבייתה". עכ"ל. ג. מבטלין ממנו הרהורי וכו'. מדוע הנותן דברי תורה על לבו מבטלין ממנו הרהורי חרב וכו'? יש מבארים, שהגזירה "בזיעת אפך תאכל לחם", משמעותה עמל ויגיעה, ולפי הפשט מכוון הדבר ללחם הגשמי. ובאמת, ניתן להחיל הדברים גם על התורה, שאחד מכינוייה הוא "לחם", שנאמר: "לכו לחמו בלחמי וגו'". הכרח היגיעה בתורה נתחדש על-ידי החטא. קודם החטא, לא היה צריך אדם ליגיעה. ואם-כן, אף שהגזירה של "בזיעת אפך" חלה, ונקנסו כל בני-האדם, אך אותם שתורתם אומנותם אין צריכים לשום השתדלות לטרפם, שהרי הגזירה נתקיימה בהם בעמל התורה. ועל-כן: "כל המקבל עליו עול תורה - מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך-ארץ", לגמרי! וכן להיפך. הפורק עול תורה, צריך להשתדלות מכוח הגזירה והקנס הקדום. ואצל הבינוניים, משלים זה את זה. בספר "ברכת פרץ" (פרשת מקץ) הביא מה שאמרו חז"ל (מד"ר פ' מקץ): "אר"א אין לך אדם בלא יסורין אשרי לאדם שיסורין באין עליו מן התורה שנאמר וכו'". עיי"ש שהאריך לבאר הדברים, ותוכן דבריו הוא, שעל ידי היסורין שיש לאדם על-ידי עסק התורה והמצוות (עצם יגיעת התורה ובפרט כשיגע בה בזמן שאין לו חשק ורצון לזה וכן כשמגדד שינה מעיניו למען שקידת התורה) ינוכה לו ממתת היסורין אשר היו צריכין לבוא עליו ובנוסף לכך עוד מקבל שכר עבור זה שלמד תורה מתוך יסורין, וכמו שאמרו חז"ל "יפה אחד בצער ממאה שלא בצער" ושנינו לפום צערא אגרא (-לפי גודל			

ביאורים

וכל הנותן דברי תורה על לבו. שמהרהר תמיד בדברי תורה (מהרש"א הנ"ל). התורה משמחת את הלב ולא יהיה מפחד ודואג מהרהורי חרב ורעב ועול בשר ודם (בן אברהם). 13. הרהורי חרב.

עיונים	יִוֶּשֶׁר	פחד ודאגה	ארחות
הצער בקיום המצוות כך גודל השכר ע"ז. נמצא שהרויח בכפליים בזה שעסק בתורה ובמצוות מתוך קשיים ויסורין: א. שחסך מעצמו יסורין אחרים אשר היו אמורים לבוא עליו, ב. עוד יקבל שכר עבור יסורין אלו שבאו עליו בגין עסק התורה והמצוות.	חֲרֹב, הִרְהוּרִי רָעָב, ¹⁴ הִרְהוּרִי שְׁטוּת, ¹⁵ הִרְהוּרִי עַל בָּשָׂר וָדָם. וְגַם הִרְאָגוֹת מִזִּיק לְגוֹף וְגוֹרֵם לְכָל מִינֵי מַחְלֹוֹת, רַחֲמָנָא לְפָלֵן, כְּמוֹ שֶׁבְּתוֹב בְּסִנְהֶדְרִין (ק' ב'): ¹⁶ לֹא תַעֲזוֹל דְּוִיָּא [דְּאַנְה] בְּלִבֵּךְ, דְּנִבְרִי גְבוּרִין קָטַל דְּוִיָּא.		^(ה) וְכָל-זֶה בָּא מִמַּעֲוֵט אַמוּנָה, שְׁאֵם הָיָה מֵאֲמִין בְּאַמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַכֹּל בָּא מִהֶקֶב"ה, וְאֵין אָדָם נוֹקֵף אֶצְבָּעוֹ מִלְּמַטָּה אֶלָּא אִם בֶּן מַכְרִיזִין עָלָיו מִלְּמַעְלָה - אִם בֶּן, מַה-לוֹ לְפַחַד? ¹⁷ אִם חָס וְשְׁלוֹם נִגְזֵר עָלָיו - ¹⁸ אֵין חֲכָמָה וְאֵין תְּבוּנָה לְנִגְדֵי ה', וְאִם לֹא נִגְזֵר - אֵין לוֹ מַה
זהו לשון הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל ("קובץ שיעורים" א, עמוד רז): "כשטורח ויגע לדבר-מצוה או שמתבזה בשבילה, ינכו לו על ידי זה מטורח וביזיון במקום אחר". עכ"ד.	ד. וכל זה בא ממייעוט אמונה.	כתב ה"בית הלוי" (בליקוטים): חובת הבטחון בא בפסוקים הרבה רבו מספר, ומי שמחסר בו - עבירה גדולה היא, ועבירה זו עצמה גורם לו ליפול כמאמר הכתוב (משלי כט): "חרדת אדם יתן מוקש ובוטח בה' ישוגב" שעל ידי זה שיחרד האדם ויפחד מאיזה דבר ולא בטח בה' - זהו עצמו גורם לו שינתן לפניו מוקש שלא היה כלל מקודם באותו דבר, "ובוטח בה' ישוגב" שגם מהצרה שהיה בו ינצל. ובירמיה (א) כתוב: "אל תחת מפניהם פן אחיתך לפניהם" ... וכתוב "ה' לי לא אירא מה יעשה	
ביאורים			
בזמן שהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו. 14. הרהורי שטות. ש"עדות ה' נאמנה מחכימת פתי". 15. הרהורי עול בשר ודם. ר"ל עול דרך ארץ. 16. לא תיעזל דוויא. אל תכניס צער בלבך, מפני שהצער כבר הרג אנשים גבורים. 17. אם ח"ו נגזר עליו. פורענות. 18. אין חכמה ואין תבונה לנגד ה'. ואין אדם יכול למנוע את הגזר עליו מן השמים, זולתי על-ידי תשובה ומעשים טובים שהם כתריס בפני הפורענות. (אבות ד, יג).			

עיונים

לי אדם, כיון שלא אירא לא יכול אדם לעשות לי מאומה. והירא מבשר ודם מבואר בפסוק שזה בא מצד שכחה בה' יתברך וכמאמר הכתוב (ישעיה נא): "מי את ותראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן ותשכח ה' עושך ותפחד תמיד וגו'". כי אם היה האדם מעלה בלבו אשר כל הנמצא בעולם הכל מאתו יתברך ואין בשום בריה יכולת לשנות גזרתו לא להעדיפה ולא לחסרה אפילו כחודה של מחט ולא להקדימה ולא לאחרה אפילו רגע אחת וכמאמר הכתוב (איוב כג): "והוא באחד ומי ישיבנו ממילא אין לו לירא משום אדם וכמאמר הכתוב "מה יעשה לי אדם" וכתוב (איוב לד): "והוא ישקיט ומי ירשיע".

וגם בעת אשר שלט אדם באדם לרע חלילה, יבין כי הכל מאתו יתברך ואין האדם ההוא רק השבט אשר בו מעניש להחייבים וכמאמר הכתוב (ישעיה י'): "הוי אשור שבט אפי" וכתוב עוד שם "היתפאר הגרון על החוצב בו" ואם כן כשהאדם מבקש אז תחבולות ומתחנן לרודפו ואינו נותן ללבו לבקש מאת ה' הרי זה דומה למוכה שבוכה ומרבה תחנונים להשבט והמטה. ואין לך פתיות גדול מזה וכמאמר הכתוב (ישעיה ט): "אדם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה גו' והעם לא שב עד המכה ואת ה' צבאות לא דרשו" והבקשה לשבט לא יועיל.

ה. שאם היה מאמין באמונה שלמה שהכל בא מהקב"ה. ואם יאמר האדם, הרי אין לי זכויות ואין אני ירא ה', ומה יועיל בטחוני בה' כתב על כך ה"חפץ חיים" (שם עולם' קונטרס 'נפוצות ישראל' פרק ח) בזה"ל: ודע עוד, שמדת הבטחון אין תלוי בזכותים, שאפילו הוא אדם שאינו הגון אך שחזק בטחונו בה', כח הבטחון מגין עליו ומתחסד עמו ה' יתברך, כן כתב הגר"א (ודלא כחובת הלבבות). ושמעתי שכן איתא במדרש על הפסוק "רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו". וכן מוכח פשוט הפסוק "עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו" וגו', ומכך שלא כתוב "יראיו המיחלים לחסדו", משמע שמדובר בשני סוגי אנשים [יראים, ומיחלים], ולמדנו מזה, שאפילו איננו עדיין בכלל כת יראי ה' רק הוא מייחל לחסדי ה', גם כן עין הקב"ה עליו להחיותו ברעב. עכ"ד.

ו. אין חכמה ואין תבונה לנגד ה'. כתב ה'ברכת פרץ' (פרשת שמות): "הכלל כי כל מעשה אנוש ותחבולותיו לא יועילו אפילו כל שהוא להוסיף או לגרוע ממה שנגזר עליו בראש השנה [זולת על ידי תפלה ועל ידי זכויות ותשובה יכול הגזר-דין להשתנות] ומה שהאדם בתחבולותיו ובהשתדלותו מצליח כמה פעמים לפעול כרצונו זה יבוא בדבר שכבר נגזר משמים שיהיה כן שגם לולי השתדלותו היה נגמר הדבר בכי טוב לטובתו בצורה זו או כיוצא בזה, ויש שלא נגזר עליו דבר זה וגם כן הרבה פעמים מניחים אותו להצליח רק שלעומתו יפסיד כמות הנאה זו ממש במקום אחר ממה שהיה ראוי לו, כי לא יועיל שום השתדלות לשנות משהו מכפי מה שנגזר עליו, וכן אמרו חז"ל (ביומא דף ל"ה) אין אדם נוגע במה שמוכן לחבירו אפילו כמלא נימא". עכ"ל.

עיונים

יושר

פחד ודאגה

ארחות

ז. ולפחד שמא יעבור על אחת מהעבירות ח"י או לא יקיים המצוות. הפורענויות המגיעות לאדם הם אך ורק בגין עשיית עבירות או משום אי קיום המצוות המוטלות עליו. וכבר נאמר (איכה ג, לח-לט): "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב, מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו". ופירש רש"י (שם): כל איש ואיש יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה, מפי עליון לא תצא. אמר רבי

להתירא. ואנחנו תמיד כל רגע ביד ה', בין בזמן מלחמה ובין בזמן שלום, וחרבה דרכים למקום, ואין לפחד - רק מהקב"ה, ולפחד שמא יעבר על אחת מהעבירות, חס ושלום, או לא יקיים המצוות, וחויץ מזה אין לפחד כלום.

וצר על גב דמצינו שצריך זהירות, כמו שכתוב (ב"ק ס' ב'): ¹⁹דבר בעיר - ²⁰כנס רגליך, רעב בעיר - פזר רגליך, וזהו ^(ח)מדיון השתדלות בכל

יוחנן מיום שאמר הקב"ה (דברים ל) ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב וגו' לא יצא רעה וטובה מפיו (-של הקב"ה), אלא הרעה באה מאליה לעושה רע, והטוב לעושה טוב, לפיכך 'מה יתאונן' - למה יתרעם האדם אם לא על חטאיו. עכ"ל רש"י.

וברמב"ן (סוף פרשת בא) כתב בזה"ל: "שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד; אלא אם יעשה המצוות - יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם - יכריתנו ענשו, הכל בגזירת עליון".

בספר 'החינוך' (מצוה רמא) כתב: "משרשי המצוה (שלא לנקום), שידע האדם ויתן אל לבו, כי כל אשר יקרהו, מטוב עד רע - הוא סיבה שתבוא עליו מאת ה' ברוך הוא. 'ומיד האדם מיד איש אחיו' - לא יהיה דבר בלתי רצון ה' ברוך הוא. על כן כשיצערהו או יכאיבהו אדם - ידע בנפשו כי עוונותיו גרמו, וה' יתברך גזר עליו בכך, ולא ישית מחשבותיו לנקום ממנו, כי הוא אינו סיבת רעתו, כי העוון הוא המסבב".

ח. מדיון השתדלות. יש לעיין, מדוע חויבנו להשתדל? כיצד ניישב את הסתירה, הרי אנו מאמינים

ביאורים

19. דבר. מגפת דבר (-סכנת חרבו של מלאך המות בחוצות). 20. כנס רגליך. הסתגר בביתך ואל תצא לחוץ.

עיינים	ארחות	פחד וראנה	יושר
שהכל בא מהקב"ה, ואם ח"ו נגזר על האדם דבר לא טוב הרי אין חכמה ואין תבונה לנגד ה', ואם לא נגזר אין לו מה להתיירא, נמצא שהשתדלות אינה עוזרת, ולפעמים אף מזיקה - ואנו מחוייבים לעסוק בהשתדלויות שונות? המסילת ישרים (פרק כא) ביאר בזה"ל: "וכבר היה האדם יכול להיות יושב ובטל, והגזרה היתה מתקיימת, אם לא שקדם הקנס לכל בני האדם: 'בזעת אפיך תאכל לחם' (בראשית ג'). אשר על כן, חייב אדם להשתדל איזה השתדלות לצורך פרנסתו, שכן גזר המלך העליון. והרי זה כמס שפוער כל המין האנושי, אשר אין להמלט ממנו. על כן אמרו (ספרי): 'יכול אפילו יושב בטל? תלמוד לומר: 'בכל משלח ירך אשר תעשה'. אך לא שהשתדלות הוא המועיל, אלא שההשתדלות הוא המוכרת, וכיוון שהשתדל הרי יצא ידי חובתו". ההשתדלות באמת אינה מועילה, אבל היא קנס, ומס המחויב. מוטל עלינו להבין: מדוע חוייבנו להשתדל, אם אנו מאמינים שהשתדלות אינה מועילה במאומה? האחרונים למדו בדרך הרמב"ן (בראשית ו, יט) שסיבת חיובו של האדם להשתדל בכל המצבים, לעשות כל שבידו, היא כדי למעט בנס. זהו רצון ה', שנמעט בנס, למרות שלא נועיל בכך מאומה לגבי התוצאה. ב"חובת הלבבות" (שער הבטחון פ"ג) מבוארים שני טעמים מדוע חוייבנו בהשתדלות: האחד - כדי לבחון את הנפש בעולם הזה במצוות ועבירות, כיצד ינסה להשיג את צרכיו. והשני - שאם לא יצטרך אדם לטרוח, יבוא לידי "וישמך ישרון ויבעט" (דברים לב, טו). דהיינו: משא ההשתדלות הועמס על האדם בעולם הזה, למרות שאין בהשתדלות תועלת עצמית, כדי לבחון את האדם כיצד יתנהג, האם ייסחף במאמציו להשיג צרכיו או שינהג כיהודי מאמין? בספר "חכמה ומוסר" מבאר ר' שמחה זיסל מקלם שסיבת חיוב ההשתדלות היא להעמיד את האדם בנסייון. כלומר: מאחר ולמראה עיניו של האדם נראה שהוא השולט בכל עניינו, ועל ידי השתדלותו משיג את אשר חפץ, מוטל עליו להתחזק באמונה שהכל בידי ה' ואין לטבע ממשלה כלל. זהו בעצם שילוב של דברי הרמב"ן ובעל "חובת הלבבות" שהבאנו לעיל. אם אדם יקבל את כל צרכיו לפי מעשיו - לא תהיה לאנשים בחירה בין טוב לרע, שזוהי עיקר מטרת בואו של האדם לעולם הזה. על ידי ההשתדלות אנו מסתירים את הנס ומשאירים לאדם מקום לנסייון: האם יטעה ויחשוב שמעשיו השיגו את התוצאה, או יבין ויאמין שהכל בגזרת עליון לפי זכויותינו. דהיינו, אפילו שההשתדלות אינה מועילה לשינוי התוצאה, היא עוזרת להעמיד אותנו בכל נסיונות העולם הזה, ואם נעמוד בהם כראוי נקבל את שכרנו.	דָּבָר מֵהָשֵׂאֲפֹשֶׁר, אֲכַל הַפְּתָדִים וְהַדָּאגוֹת אֵין לָהֶם מְקוֹם. וְכִסְנֵה־רֵיִן (ק' ב') אָמְרוּ: "כָּל יְמֵי עֲנִי		

ארחות פחד ודאגה יושר עיונים

רעים" - זה שדעתו קצרה [פירש"י משים ללב וכו']²¹ ודואג על כל מה שעתיד לבוא עליו]. "וטוב לב משתה תמיד" - זה שדעתו רחבה [פירש"י^(ט) ואינו משים ללב דאגה כל כך]. ואין לדאג - רק על התורה ומצוות כנ"ל: "הוא בדברי תורה בתיב". ויש להתפלל להקב"ה שיחא הכל טוב²² ולא יותר.^(כ) וישבחו חז"ל (תענית כ"ב א) לאנשים ששמחים תמיד ומשמחים אחרים ואמרו^(א) שהם בני עולם הבא.

הרחמים, וכמאמר הכתוב (שמואל ב) "ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל" כי גם מירכתי שאול הוא מעלה, ויזכור האדם מעשה יונה הנביא. וכן אם קמו עליו שונאים להזיקו כתיב "ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אותו" ובשונאים עמלקים כתיב "ישמח צדיק כי חזה נקם", ויזכור מלחמתו

ביאורים

21. ודואג על כל מה שעתיד לבוא עליו. דואג שמא יבואו עליו מאורעות רעים. המהר"ל מבאר, מדוע ימיו רעים, כי הוא נפגש על פי טבעו של עולם 'בכל עת' בדבר המפריע למדתו, ולפיכך 'כל' ימיו רעים, ואלו שטבעם להיפך מזה, אף שנפגשים באופן קבוע עם מקרי העולם, אין הדבר פוגע בשמחתם ולכן לבם טוב תמיד. 22. ולא יותר. מעבר לדאגת התורה והמצוות ותפלה לה' - אין לאדם לדאוג כלל. 23. ושבחו חז"ל לאנשים ששמחים תמיד ומשמחים אחרים. הגמרא (תענית כב, א) מספרת: רבי ברוקא מבי חוזאי היה רגיל ללכת בשוק של מקום ששמו "בי לפט", אליהו הנביא היה רגיל להיות מצוי עמו. שאל פעם רבי ברוקא לאלהיו: האם יש בשוק זה מי שעתיד לזכות לעולם הבא?... תוך כדי דיבורם באו שני אנשים לשוק, אמר אליהו לרבי ברוקא: אלו בני עולם הבא הם. הלך רבי ברוקא ושאלם: מה מעשיכם? אמרו לו: אנחנו אנשים שמחים ולדיבורינו יש חן, ועל ידי כך אנחנו משמחים את העצובים. כמו כן, כאשר אנו רואים שנים שיש ביניהם מריבה, אנחנו טורחים ועושים ביניהם שלום, בשל מעשיהם אלה הם בני עולם הבא.

עיונים

של אברהם אבינו עם המלכים ומלחמתו של דוד עם גלית הפלשתי שהיה לא בחרב ולא בחנית. וכן בענין מזונות כתיב "ה' מוריש ומעשיר" וכתיב "השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך", "ה' רועי לא אחסר", ויזכור כי ארבעים שנה הלכו אבותינו במדבר לא חסרו דבר. וכן בכל הדברים שיתחדשו לו, וגם כשעסק באיזה עסק והצליח, יבין כי לא הסיבה גרמה לו הריחוק רק להיפוך הריחוק ההוא שנגזר עליו גרמה לו שיודמן לו הסיבה שממנה יצאה המסובב הנרצה לו יתברך [ולזה כיונו חכמינו ז"ל במדרש רבה על פסוק 'ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם' הדא הוא דכתיב 'קץ שם לחושך' זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה בבית האסורים, כיון שהגיע הקץ (-הסוף) חלם פרעה חלום. רצו בזה לשלול שלא יאמר כי חלומו של פרעה גרמה ליוסף היציאה מבית האסורים רק היציאה של יוסף שהגיע זמנו גרמה שיחלום פרעה חלום]... וכן בכל דבר המסובב הנרצה לו יתברך גורם שיודמן להאדם הסיבה. עכ"ל.

י. ושבחו חז"ל לאנשים ששמחים תמיד. כתב הגר"א בבאורו למשלי (יח, יד): "כשהאיש תמיד בשמחה הוא יכלכל מחלהו - אף שתבא עליו מחלה, חס ושלום, הוא יכלכל מחלהו", בשמחתו יבטלנה". יא. שהם בני עולם הבא. אף-על-פי שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא (סנהדרין צ, א). היינו שאף פושע מישאל, לאחר שמת ונידון בחיבוט (יסורי) הקבר ובעונשו של גיהנם, המיתה והעונשים מכפרים עליו, אז נעשה בן עולם הבא. אמנם אדם זה (ששמח ומשמח אחרים) כבר ראוי לעולם הבא כמות שהוא. (תורת חיים סנהדרין פח, ב).

צניעות

א. היה אומר לה תהא אשה צנועה. מעבר לחשיבות שנושאת הצניעות כערך עליון בפני עצמו, היא נושאת ערך נוסף, בו תלוי חלק גדול מעבודת ה' של האשה. בדומה ללימוד התורה שמהווה "תרופה" כנגד היצר - לגברים, כך הצניעות משמשת "תרופה" בפני היצר הרע - לנשים. חז"ל אומרים (קידושין ל, ב): "בראתי יצר הרע (המפתה את האדם לחטוא) בראתי

לו תורה תבלין (-רפואה למכתו, שעל ידי לימוד התורה האדם מחליש את כוחו של יצר הרע)". לפיכך הגברים מסוגלים להתגבר על יצרם הרע בכל תחום בו הוא עלול לתוקפם, ולכן נחשב האדם כאחראי למעשיו.

לנשים יש "חיסון" משלהן כנגד הנסיונות, השקול כנגד לימוד תורה והוא: מידת הצניעות הנפלאה. מידה זו, בהשמרה כראוי - מקיפה הכל. הצניעות מעניקה לאשה קדושה ועוצמה ברמה כזו, המאפשרת לה להערים על היצר הרע ולעמוד בפני לחציו הבלתי פוסקים.

מצויות גירסאות ממכתבו של רבינו הגר"א זצ"ל, בהן הרעיון הנ"ל מובע מפורשות. בגירסא

ביאורים

1. אין לך חיבה. אין לך דבר חביב לפני הקב"ה כמידת הצניעות, שנאמר (מיכה ו, ח): "והצנע לכת עם אלהיך".
2. מנה צניעות מצות עשה. הצנוע מקיים מצות עשה של "והיה מחניך קדוש" (דברים כג), שמצוה זו היא אחת מרמ"ח מצוות עשה שבתורה. 3. ויבן ה', פסוק הוא (בראשית ב, כב) הנאמר כאשר ה' ברא את חוה: "ויבן ה' אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה" [להיות אשה. רש"י].
4. התבונן. הקב"ה התבונן איך וממה לבראותה, כלומר, מהיכן לקחת מן האדם כדי לברא את האשה. 5. ממקום שהוא צנוע באדם. מן הצלע [מן הירך], שאפילו בשעה שאדם עומד ערום, אותו המקום מכוסה (מדרש שם).
6. ועל כל אבר ואבר. מאבריה.

עיונים	ארחות	צניעות	יושר
שנתגלתה בארם צובא (שנת תרכ"ו) מופיעות המילים הבאות: "ותבלין שלו לזכרים עסק התורה ולנקבות הצניעות". כלומר, היצר הרע לא יוכל לגברים בהיותם שקועים בלימוד התורה, ולנשים בהיותן דבוקות בצניעות. לסיכום, לימוד תורה וצניעות הינם צירים מרכזיים, סביבם סובבים החיים. קיומם מעניק חיים בעוד העדרם טומן בחובו חורבן. אשרי הדבק בעץ החיים!	ב. וכל אשה שהיא מצנעת עצמה וכו' ראייה היא שתנשא לכהן ותעמיד כהנים גדולים. ובהמשך הביא על קמחית שמפני הקפדתה בענין צניעות זכתה שיצאו ממנה שבעה בנים וכולן שמשו בכהונה גדולה. יש לעיין, מדוע שכר הצניעות הוא לזכות לבנים הראויים להיות כהנים גדולים? איה ה"מדה כנגד מדה" ומהו ההקשר בין צניעות לכהונה גדולה?	בשולחן ערוך (או"ח ב, ב): "אל יאמר הנני בחדרי חדרים מי רואני, כי הקב"ה מלא כל הארץ כבודו". מבואר שיסוד הצניעות היא השרשת ההרגשה שהקב"ה מסתכל עלינו בכל מקום. כלשון המשנה באבות: "דע מה למעלה ממך, עין רואה ואוזן שומעת, וכל מעשיך בספר נכתבים".	לכן המתנהג בצניעות אפילו בחדרי חדרים, משריש בלבו את ההרגשה שהקב"ה רואה אותו בכל מקום. דבר זה ודאי גורם התעלות עצומה ביראת שמים, ובוהירות מכל סוגי העבירות, שהרי אדם שחש באמת שהקב"ה מסתכל עליו לא יעז לעשות שום עבירה.
על פי זה ניתן להבין מדוע שכר הצניעות היא לזכות לבנים כהנים גדולים, כיון שמי שמקפידה כל ימיה, אפילו בחדרי חדרים, להתהלך בהרגשה שהקב"ה מסתכל עליה, ודאי מחדירה הרגשה זו גם			

ביאורים

7. יפה היא הצניעות. שם איתא: כיון שעמד אהל מועד אמר הקב"ה יפה היא הצניעות - שאהיה מדבר עם משה בתוך אהל מועד. 8. שנאמר. בדברי הנביא אל ישראל (מיכה ו, ח). 9. והצנע לכת עם אלוך. אינו אומר "לפני" אלא "עם", כלומר, כשאתה הולך להתועד עם הקב"ה תהא עמו בצניעות, ולכן כשבא הקב"ה להיועד בדיבור עם משה, הרי הוא מדבר עמו באהל מועד. 10. וכן, אתה מוצא במזמור שאמר דוד על התורה וחכמיה ועושי דבריה. 11. אשה שהיא מצנעת עצמה. לנהוג בצניעות, בהליכותיה ולבושיה ותכשיטיה וכיסוי ועיטוף ראשה. 12. אפילו היא ישראלית. בלבד, ולא בת כהן.

ארחות	צניעות	יושר	עיונים
ראויה היא שתנשא לכהן¹³ ותעמיד כהנים גדולים. ואמרו (שם ח' ט'): "אשתך כגפן פריה בירכתי ביתך" - בזמן שהיא נוהגת בעצמה דת יהודית, שהיא צנועה - זוכה שיוצאין ממנה בנים¹⁴ בעלי משנה. ואמרו (תנחומא וישב ס' ו'): הקב"ה ברא את האשה¹⁵ מן הצלע,¹⁶ כדי שתהא צנועה יושבת בבית. ואמרו (זוה"ק בראשית דף קט"ו): כל זמן דאתתא בירכתי ביתה ולא נפקא לבר - הרי היא צנועה, ואתתאי לאולדה בני דכשרין. ובחינו, כל הנשים צדקניות השתבחו בצניעות, ונבי שרה אמרו (ב"מ פ"א א')¹⁸ להודיע ששרה אמו צנועה היתה, ונבי רחל אמרו (מגילה ז')¹⁹ בשכר צניעות שהיה בה ברחל,			
בבני ביתה משחר ילדותם. בנים כאלה ראויים מטבעם לשמש לפני ולפנים, במקום בו מורגשת שכונה בחוש. ג. כשכר צניעות שהיה בה ברחל. [עיין בביאורים], גילוי הסימנים לאחותה הוא מעשה הצניעות שבעבורם הוחזרה הבכורה לרחל. צניעות במשמעות זו היא היכולת להצניע ענינים פרטיים ולא לגלותם לאחרים. רחל לא רצתה שיתפרסם שיעקב מסר לה סימנים, כדי שלא לא			

ביאורים

13. ותעמיד כהנים גדולים. שנאמר: "כל כבודה בת מלך פנימה, ממשבצות זהב לבושה" אשה צנועה - שאפילו בביתה פנימה היא נוהגת בצניעות לכבוד שהיא בת מלך מלכי המלכים העומדת תמיד לפניו - ראויה שיצא ממנה כהן גדול הלבוש משבצות זהב. (רש"י יומא מז, א בשם הירושלמי).
14. בעלי משנה. יודעים בששה סדרי משנה. 15. מן הצלע. ממקום שהוא צנוע באדם כנ"ל.
16. כדי שתהא וכו'. לרמז לאשה שתהא צנועה וכו'. 17. כל זמן דאתתא וכו'. כל זמן שהאשה נמצאת בביתה ולא יוצאת לחוץ הרי היא צנועה וראויה היא להוליד בנים כשרים. 18. להודיע ששרה אמו צנועה היתה. כשביקרו המלאכים אצל אברהם נאמר (בראשית יח, ט) "ויאמרו אליו, איה שרה אשתך? ויאמר הנה באהל". התורה מספרת כך להודיע ששרה אמו צנועה היתה, ולא יצאה מן האהל לאכול עם האורחים, אלא השתדלה שלא יבחינו בה. 19. כשכר צניעות שהיה בה ברחל.

עיונים	ארחות	צניעות	יושר
תתבייש. [ואף שתתגלה הרמאות בבוקר, כיון שאז אין הכרה תלויה בסימנים (אלא משום שבבוקר יעקב יראה שזאת לאה ולא רחל),	²⁰ וְכָתָהּ וַיֵּצֵא מִמֶּנָּה שְׂאוֹל, (ב"ב קכ"ג א') ²¹ וְהַחֲזִיר לָהּ חֶקֶב"ה אֶת הַבְּכוֹרָה. וַנִּבֵּי תִמָּר אֲמָרוּ (מגילה י' ב') ²² כָּל כָּלָה שֶׁהִיא צְנוּעָה בְּבֵית חָמֶיהָ, (ז"כ)		

לעולם לא יודע שהיו סימנים (רש"י מגילה יג, ב ד"ה מסרתן)).

אלא שקשה, שהרי מהגמרא משמע שהסיבה שגלתה את הסימנים ללאה היתה כדי שלא תתבייש אחותה, ולא משום צניעות? וצריך לומר שעשתה כן גם משום מדת הצניעות, ואף שלא היתה זאת הסיבה העיקרית, מכל מקום קבלה שכר עבור הצניעות (שיחות מוסר לגר"א שר, ב, עמוד רצב). ד. זוכה (בגלל צניעותה) ויוצא ממנה מלכים ונביאים, הלקח הנלמד מכך הוא מעלתה של הצניעות, שהיא שליטתה של הנפש על הגוף והתגברות על דחפים שפלים מתוך התרוממות הרוח. הדרגה הגבוהה ביותר של רוממות זו, ששורשה בצניעות, היא התכונה האצילית והמעמד הגבוה של מלכות ונבואה. חז"ל ראו את התשתית לזכות לבנים מלכים ונביאים, בהתאם לרמת הצניעות האמיתית של אדם (על פי המהר"ל סוטה י'). וראה נתיב הצניעות למהר"ל עמוד ק"ה, כי מעלת הצניעות עוברת בירושה ולהורים צנועים מובטח שיהיו להם ילדים כאלו.

ביאורים

הגמרא במסכת בבא בתרא (קכג, ב) מספרת: כשיעקב ביקש להנשא לרחל אמרה רחל ליעקב אבא (לבן) רמאי הוא ולא תוכל לו, שודאי ירמה אותך. שאל אותה יעקב: במה יוכל לרמות אותי? אמרה לו רחל: יש לי אחות (לאה) שהיא מבוגרת ממני ולא ישיא אותי לפניך. כדי למנוע אפשרות שלבן ירמה אותו, מסר לה יעקב סימנים שתאמר לו בליל הנישואין בעת השכיבה, שעל ידם יוכל להכיר אותה. כשעמדו להכניס את לאה לחדרו במקום את רחל, חשבה רחל: עכשיו תתבייש אחותי, שהרי יעקב יבקש ממנה את הסימנים שמסר לי, ולא תדע אותם. הלכה רחל ומסרה ללאה את הסימנים. [ועיין בעיונים למה זה נקרא צניעות]. ²⁰. וכתה ויצא ממנה שְׂאוֹל. שהיה בו מידת הצניעות בצורה מיוחדת (עיי"ש בגמרא). ²¹. והחזיר לה זכר. בגמרא שם מבואר: ראויה היתה בכורה לצאת מרחל (פירוש: שהיתה רחל ראויה ללדת את יוסף לפני שילדה לאה את ראובן, ואז היה יוסף "ראשית אונו" של יעקב במקום ראובן, רשב"ם) דכתיב... אלא שקדמתה לאה לרחל להוליד בן ברחמים (שבקשה מה' בתפילותיה, וזכתה בכך בבכורה), ומתוך צניעות שהיתה בה ברחל (כמבואר לעיל) החזיר הקב"ה את הבכורה לרחל. ²². כלָה שֶׁהִיא צְנוּעָה בְּבֵית חָמֶיהָ. פירוש: שהיא צנועה אפילו בבית חמיה, למרות ששם מרגישה היא את עצמה כמו בביתה.

ארחות	צניעות	יושר	עיונים
^(ה) וַיּוֹצֵא מִמֶּנָּה ²³ מַלְכִּים וְנָבִיאִים. וְגַם רוֹת אָמְרוּ (שבת ק"ג ב) ²⁴ דָּבַר צְנִיעוּת רָאָה בָּהּ. ²⁵ וְגַם קִמְחִית אָמְרוּ (יומא מ"ז) מִיָּמִי לֹא רָאוּ קוֹרוֹת בֵּיתִי שְׁעָרוֹת רֹאשִׁי. וְלֹכֵן זָכְתָּה שִׁיּוּצָאוּ מִמֶּנָּה שִׁבְעָה בָּנִים וְכָלֶן שְׁמִשּׁוֹ בְּכָהֳנָה גְדוֹלָה. וְאָמְרוּ (שבת נ"ג ב') ²⁶ כָּמָה צְנוּעָה אִשָּׁה זוֹ - שְׁלֹא הִכִּיר בָּהּ בַּעֲלָהּ. וְאָמְרוּ			
ונביאים - אם רצון ה' לבראם בעולם. ומלמדנו שאין צריך לחזר אחר מעולה ממנה. ובבן יהוידע יישוב קושיא זו, שגם ראשי ישיבה נקראים בשם 'מלך', כביטוי הנזכר בגמרא (ברכות סד, ב): 'מלך רבה' 'מלך רב יוסף', וכן תלמידי חכמים בכלל נקראים מלכים, כמו שאמרו (גיטין סב, א): 'ורבנן איקרו מלכים, שנאמר (משלי ח, טו): 'בי מלכים ימלוכו' ואם כן מנשים צנועות יוצאים אלה הנקראים 'מלכים'.			

ביאורים

23. מלכים ונביאים. למדים דבר זה מתמר (כלת יהודה), שלפי שכסתה את פניה בבית חמיה (עיי"ש בגמרא מנין למדים שכסתה פניה), זכתה ויצאו ממנה מלכים - דוד המלך שהיה מצאצאה. ונביאים - ישעיה הנביא שהיה בן אחיו של אמציה, ומאחר שאמציה, כשאר מלכי יהודה, היה מצאצאי דוד, שכאמור יצא מתמר, נמצא שגם בן אחיו, הנביא ישעיה, היה מצאצאה. 24. דבר צניעות ראה בה. בועז ראה ברות שמתנהגת בצניעות. ומבואר שם בגמרא, שראה שכאשר ראתה שכחת שבלים (שמותר לעניים ללוקטן לעצמם) עומדות, היא לקטה אותן כשגופה מעומד, ואם ראתה שכחת שבלים נופלות, לא התכופה אליהן משום דרך צניעות (שלא תתגלה גופה) אלא ליקטה אותן כשגופה מיושב. 25. וגבי קמחית אמרו. שם בגמרא מסופר: שבעה בנים היו לה לקמחית, וכולן שמשו בכהונה גדולה! אמרו לה חכמים: מה עשית שזכית לכך (לראות את כל בניך משמשים בכהונה גדולה)? אמרה להם: מימי (-במשך כל ימי חיי) לא ראו קורות ביתי קלעי שערי, שהייתי נוהגת לכסות שערי בכל שעה, גם באין רואה, ולכן זכתה לראות שבעת בניה כהנים גדולים. 26. כמה צנועה אשה זו. בגמרא שם מסופר באדם אחד שנשא אשה גידמת (קטועת יד), ולא הכיר בה שהיא גידמת עד יום מותה. אמר רב: בא וראה כמה צנועה אשה זו, שכל כך הקפידה לכסות עצמה עד שלא הכיר בה בעלה שהיתה גידמת!

עיונים	ארחות	צניעות	יושר
ו. אלא שתהא מתקשטת בהן בתוך ביתה. מבואר שבתוך הבית יש לאשה להיות מקושטת יותר מבחוץ. אחד הראשונים, רבינו יוסף גיקטיליה זצ"ל (מחבר הספר "שערי אורה" - נזכר בבית יוסף או"ח חלק כה) המשיל את הדבר בספרו - ספר המשלים (משל קלו): "למה תכשיטי האשה דומים, לבית! פירוש, כמו שכתלי הבית הפונים כלפי חוץ אין עושין בהם תכלית הנגי והיופי, אלא בתוך כתלי הבית הפנימיים עושים ציור וכיור וכל מיני משכיות, כך האשה, אינה ראויה לעשות רוב תכשיטיה אלא בפני בעלה כדי שלא תתגנה על בעלה, ומיעוט תכשיטיה כשהיא יוצאת לחוץ. וכבר אמרו (חז"ל) על אשה חכמה שהיתה מתקשטת עד מאד בפני בעלה וכשהיתה יוצאת לחוץ היתה יוצאת בתכשיטים בינונים, אמרו לה מה זאת שאת עושה, אמרה להם כל חפצי הבית שהם לפני מן הפתח משתמרים, ושהם מחוץ לבית אינם משתמרים, לפיכך אני מניח חפצים היקרים מפתח הבית ולפנים כדי שישתמרו יפה". כמה קולעת השוואה זו: אנשים צובעים את הקירות החיצוניים של ביתם, כדי להעניק להם מראה נאה ולתרום למראה הסביבה. אולם הם אינם מקשטים אותו באופן שימשוך אליו אחרים ויעורר בלבם רצון להפוך לבעליו. כך צריכה להיות גישתה של האשה, אמנם עליה להיות לבושה בצורה מכובדת, אך לא כשהיא מקושטת במידה רבה.	וְכָל יָשָׁן כְּשִׁיוָצֵאֵין בַּחוּץ בֵּין אַנְשִׁים שְׂאָרֵיהֶן מְאֹד לְזָהָר בָּזָה, וְאָמְרוּ (תנחומא וישלח ס' ה') לֹא נִתְּנוּ תְּכֵשִׁיטֵיהֶן לְאִשָּׁה, (אֵלָּא שְׂתֵּהָא מִתְּקַשְּׁטַת בֵּהֶן בְּתוֹךְ בֵּיתָהּ. וְכִירוּשְׁלָמִי (תענית פ"א		

ביאורים

27. תיהוי צניעתן באפי גברייכו. הגמרא שם מביאה הדרכת רב חסדא לבנותיו בעניני התנהגותן עם בעליהן, והדבר הראשון הוא: 'תהיינה צנועות בפני בעליכן'. 28. לא ניתנו תכשיטין לאשה אלא וכו', במדרש שם מובא כך: ילמדנו רבינו, מהו שתצא אשה (בשבת) בעיר של זהב (תכשיט שחקוק בו צורת ירושלים) האם זה משאוי שאסור לטלטלו בשבת ברשות הרבים או שזה תכשיט ומותר... רבנן אמרי אף בחול (בימות החול) אסור לצאת בהן לרשות הרבים מפני שהעם מסתכלין בה, ופגם הוא לאשה, שלא ניתנו תכשיטים לאשה אלא שתהא מתקשטת בהן לתוך ביתה, שאין נותנין פרצה (מקום פרוץ בכותל, אפילו) לפני הכשר ביותר וכל שכן לפני הגנב (שלא נותנין פרצה).

עיונים	יושר	צניעות	ארחות
ז. ובעוה"ר היום הדור פרוץ ומתקשטים ביותר. תכשיטים הינם חלק טבעי מלבושה של האשה, בתנאי שהם צנועים ועדינים. מותר לאשה לענוד תכשיטים, באופן שיהא זה במינון הנכון עפ"י גדרי ההלכה והצניעות, כראוי לבת ישראל כשרה, וזהו כבודה האמיתי של בת מלך. למעשה, אנו מוצאים בחז"ל שאפילו נשים חשובות ביותר, כאשתו של רבי עקיבא, ענדו תכשיטים. יותר מכך, תכשיטים ניתנו במפורש על ידי הבעל לאשתו המיוחדת כאות הערכה על תכונותיה התרומיות ומעשי החסד.	ה"ד) ²⁹ גבי חסידא דכפר אימי איתא: כד הנה במוזרא, איתתא לבשה מאנין צאין, [מלכלכין] שלא יתן בה איש עיניו. וכד עליל מן מוזרא, היא לבשה מאנין נקיים, שלא יתן דעתו באשה אחרת. וכל כך הקפידו על זה, ³⁰ עד שרבי יוסי דמן יקרת אמר לבתו: שובי לעפרוך ואל יכשלו בך בני אדם! (תענית כ"ד א). וְהַרְמְזוּם כְּתַב (כפ"ו מאישות ה"ח): צויו חכמים על האשה שתהא צנועה בתוך ביתה, ותתרחק מן הפעור ומן הדומה לפעור.		⁽¹⁾ ובעוונותינו הרבים, היום הדור פרוץ

המיוחדים שעשתה [ראה נדרים נא, ירושלמי שבת ד, א, הגר"א על משלי א, ט].
אמנם, להתקשט בכמות מוגזמת של תכשיטים, אינה הנהגה מתאימה לבת ישראל, והמתקשטת

ביאורים

29. גבי חסידא דכפר אימי. מסופר שם לגבי איש חסיד מכפר אימי, שכאשר היה בהר (שהיה עובד שם), אשתו לבשה בגדים מלוכלכין כדי שלא יתן אדם עיניו בה. וכאשר היה נכנס לביתו לבשה בגדים נקיים כדי שבעלה יתן עיניו בה ולא באשה אחרת. 30. שר' יוסי דמן יקרת אמר לבתו. בגמרא שם מסופר: היתה לר' יוסי בת בעלת יופי. יום אחד ראה רבי יוסי אדם אחד, שהיה מפרק את גדר העצים על יד ביתו כדי להסתכל בבתו דרך החור, אמר לו רבי יוסי: מה זה? כלומר, מה אתה מעיין כאן? אמר לו האיש: רבי, אם ללוקח לאשה לא זכיתי, לראותה גם לא אוכה? כששמע זאת רבי יוסי, אמר לבתו: בתי, את גורמת צער לבריות, שובי לעפרוך, ואל יכשלו בך בני אדם. [הב"ח מוסיף לגירסת הגמרא שם: "וכן הוה" - וכן היה, כלומר שהיא מתה].

עיינים	ארחות	צניעות	יושר
כך, נכשלת בחוסר צניעות חמור, משום שהיא מושכת תשומת-לב מיותרת, והיגו ההפך המוחלט של הצניעות והעדינות. הראשונים כותבים שבדיוק כפי שנדרש מהגבר שלא להתבונן בנשים, כך אסור לנשים לגרום לגברים להתבונן בהן. שימוש מופרז בתכשיטים סותר ציווי זה באופן ישיר, ואף אסור משום: "לפני עוור לא תתן מכשול" (ויקרא יט, יד) - אסור מן התורה להחטיא את הזולת. רבינו יונה (אגרת התשובה, פרק עח) כותב במילים חריפות במיוחד אודות האחריות המוטלת על האשה בנושא זה: "וצריכה האשה שתאשה צנועה ונוהרת שלא יסתכלו בה בני אדם חוץ מבעלה, מפני שהמסתכלים בפניה או בידיה יורדין לגהינם, והיא ענושה (תענש) בעונש כל אחד ואחד מהם, מפני שהחטיאה אותם ולא נהגה צניעות בעצמה ונכשלו בה". ח. ומתקשטים ביותר. כפי שנאמר לעיל, התייפות-יתר גורמת לאשה להחטיא את הרבים, ולפיכך זו עבירה על האיסור "לפני עוור". פרט לכך, טמון איסור נוסף בהתמכרות לכל סוגי הנאות ותענוגות אלו, בעצם מהותם. התורה מצוה עלינו: "קדושים תהיו" (ויקרא יט, ב). הרמב"ן מבאר כי ציווי זה מתייחס למעשים כגון אכילה, שתיה, לבוש והתנאות. מובן שאלו הם מעשים מותרים, אך, יש לנהוג בהם במשקל ובמסורה, משום שהתמכרות יתר אליהם הופכת את האדם ליצור גס וחסר תרבות. הרמב"ן מסביר כי התמכרות לרדיפה אחר תענוגות אלו עלולה להזיק לאדם עד כדי כך שייחשב ל"נבל ברשות התורה". כדי למנוע זאת, אסרה התורה מעשים של "פינוק-יתר". לפיכך, האכילה והשתיה מותרות, אך אסור לאדם להיות גרגרן או שתיין. בדומה לכך, אשה אמורה להתלבש בצורה מכובדת, אך אסור לה להרבות בתכשיטים מיותרים הנובעים מרדיפה אחר הנאות יתרות. אנו לומדים על חשיבות המצוה של "קדושים תהיו", מכך שנאמרה בהקהל - בפני כל עם ישראל (ויקרא יט, א). כל הגברים והנשים נאספו כדי לקבל הוראות לגבי נושא מסוים זה. עצם מהותו של עם ישראל תלויה בחיים על-פי צו זה, ולכן היה צורך שכולם יהיו נוכחים בזמן אמירתו. יותר מכך, רש"י כותב כי מצוות "קדושים תהיו" מתייחסת במיוחד לגבי כל דבר שעלול לגרום למידת מה של מחשבת עבירה, אנו מצווים להימנע מעשיית כל מעשה שעלול לגרום לפלישה לתחום אסור זה. ט. ולא תסתכל על חברותיה. אדם ברמה מוסרית גבוהה, אשר נתקל בהתנהגות בלתי-הולמת, ומראה עיניו אכן מעורר בו תיעוב וסלידה אמיתיים - גם הוא מושפע לרעה. "כח הראיה" הוא כח כה חזק, המותיר את רישומו, אף על פי שהאדם יודע כי מדובר במעשה רע, והוא מתעבו בכל לב. בספר דברים (כט, טז) מזהיר הקב"ה את עם ישראל שלא יושפעו ממראות העבודה-זרה בהם ייתקלו בארץ ישראל: "ותראו את שיקוציהם ואת גילוליהם וגו'" ומזהירים לא להמשך אחריהם ולעבדם.	^(ח) ומתקשטים ביותר וכו', והרבה יש לדבר על זה בעיונותינו הרבים. ואשרי מי שנוהרת בזה ^(ט) ולא		

ארחות צניעות יושר עיונים

תַּסְתַּכֵּל עַל חִבְרוּתֶיךָ, (וְכָל שָׂכֵן עַל הַפְּרוּצוֹת).

לכאורה, צריך הדבר ביאור: אנשים המתייחסים לעבודה

זרה כאל מעשה משוקץ ומתועב, עלולים להימשך אחריה ונמצאים בסכנה שמא יגררו לעבדה! הרב מבריסק, הגרי"ז סולובייצ'יק זצ"ל, מסביר כי הדבר מובן בהחלט, אם מבינים את עוצם כוחה של הראיה: יכול אדם לראות משהו המעורר בו גועל ודחיה, ועם כל זאת להיות כה מושפע ממנו, עד שלבסוף ימשך אליו.

ראיית מראות טומאה אינה גורמת רק להתעוררות הדחפים הבהמיים הרדומים באדם. הנזק הבא מראייה אסורה מתפשט הרבה מעבר לגבולות ההשפעה המובנים בדרך כלל. אנו סבורים כי אדם הרואה מראה טמא ולא מתעורר בו כל יצר רע למראהו - לא הושפע כלל מהמראה, והוא נשאר בטהרתו בדיוק כפי שהיה קודם לכן. אך האמת - לא כך הדבר. כל אחד באשר הוא, מושפע וניזוק מן המראות אותם הוא רואה, גם כאשר אין לו כל ענין בהם. כאשר אדם רואה טומאה, נוצר למעשה קשר ישיר בינו לבין הטומאה (קשר הדומה למגע), וכפי שידוע לנו, כאשר טהור נוגע בטמא, הוא נטמא, גם כאשר המגע בשוגג. [עם כל זאת, טומאה ממשיכה אינה עוברת בראייה בלבד, משום שמגע עין אינו ממש].

היות ועל פי התורה, הראייה הינה סוג של "מגע", אדם סופג באופן ממשי מרוחו ומהשפעתו של האדם עליו הוא מתבונן (ראה "תורת חיים" ערובין יג, ב).

חז"ל אומרים: "אסור לאדם להסתכל בצלם דמות אדם רשע" (מגילה כח, א). לעומת זאת, אומר הפוסק: "והיו עיניך רואות את מוריד" (ישעיה ל, כ). מאחר שהסתכלות מכוונת גורמת לאדם לספוג מרוחה של הדמות בה הוא מתבונן, עליו להימנע מהבטה מכוונת על הרשע. ברוח זו, יש להתאמץ במיוחד להתבונן בצדיקים, כדי שמשוהו מקדושתם יעבור אל האדם. הואיל והראייה היא סוג של מגע גופני בין בני-אדם, יכול האדם אף "להעניק מעצמו" ולהשפיע בצורה חיובית על האדם בו הוא מתבונן. בהקשר זה, הלא ידועים לנו הכוחות העצומים שיש ב"עין טובה" ו"עין הרע".

כאשר נבין מושג זה, נקלוט את עצמת ההשפעה שיש לראיית דרכי לבוש והתנהגויות בלתי הולמות, הן על גברים והן על נשים, ואף נבין מדוע עלינו להתאמץ בכל כוחינו כדי להתרחק מהן. כאמור, לא רק היצר הרדום באדם מתעורר ממראות אלו, אלא האדם סופג לתוכו חלק מן הטומאה הנובעת מן הדמות הלבושה שלא כרוח התורה, פשוטו כמשמעו.

י. וכל שכן על הפרוצות. אסור מן התורה, לאיש או לאשה, להתנהג בצורה המאפיינת את תרבות אומות העולם. זאת על מנת שלא יאמצו לעצמם ערכים וצורות התנהגות המנוכרות לרוח היהדות. האיסור נלמד מן הפסוק "ובחוקותיהם לא תלכו" (ויקרא יח, ג). הרמב"ם בהלכות עבודה זרה (יא, א) כותב: "אלא יהיה הישראלי מובדל מהן וידוע במלבושו ובשאר מעשיו כמו שהוא מובדל מהן במדעו

עיינים	ארחות	צניעות	יושר
ובדעותיו". כל קיומה ועתידיה של האומה היהודית תלויים בשמירת ההבדלה הברורה בין אורחות חייו של היהודי לבין תרבויות נכר. הפוסקים כותבים כי בגדי	ומה שחלפוש יותר בגדי צניעות - תזכה ביושר לבנים צדיקים ותלמידי חכמים, ובעלה זוכה לכל-טוב ³¹ כמו שכתב בזהר הקדוש (מוכא כמ"ב ס' ע"ה פק"ד), ותקים בית לתפארת.		

נשים אשר אינם הולמים את דרך התורה ורוח היהדות, נכללים גם כן באיסור של "ובחוקותיהם לא תלכו". בהיותו בגד פרוץ - הוא שייך לתרבויות אחרות וזר ליהדות. זאת כמובן בנוסף לכל שאר האיסורים הכרוכים בלבישת בגד כזה. כיון שאופייני לרבים מאומות העולם ללבוש פריט כזה, אין ספק שהוא נכנס בגדר האיסור של "ובחוקותיהם לא תלכו" (שו"ת דברי חיים א, ל). חז"ל אומרים (סנהדרין לו, א) כי המילה "בגד" ניתנת לקריאה גם במובן "בוגד". באמצעות הבגדים, יכולה האשה לקשט עצמה, או חלילה לבגוד באומתה. ראה בישעיה (כד, טז) כיצד מתאר הנביא בצורה שאינה משתמעת לשני פנים את חומרת השימוש לרעה בבגדים.

אם בגד נאסר משום "ובחוקותיהם לא תלכו" האיסור נותר בעינו, גם אם במשך הזמן טעו יהודים וחיקו את דרכי הנכרים, עד שסגנון תסרוקת או לבוש מסויימים הפכו להיות אופייניים הן ליהודים והן לנכרים. כי עדיין נחשב הדבר כחיקוי הנכרים וכהזדהות עם תרבותם על כל הכלול בה. (שו"ת חתם סופר, או"ח קנט סוף ד"ה תבנא וכן שו"ת אבני נזר חו"מ קג). ברם, במידה והבגד אינו נושא עוד תווית שלילית, ואינו מסמל עוד שחצנות והתבלטות כבעבר, אזי הוא לא כלול עוד באיסור "ובחוקותיהם לא תלכו", ומותר לכולם ללבושו. (דרכי תשובה קעח, טז בשם הב"ח ובשם ר' יצחק אלחנן זצ"ל).

ביאורים

31. כמו שכתב בזהר הקדוש. וזה לשון הזוהר (בתרגום): "אמר רבי חזקיה, תבוא קללה על האיש המניח לאשתו להראות שערות ראשה בחוץ. וזהו אחד מיסודות צניעות הבית. ואשה המוציאה שערותיה, מלבד בזמנים שמתעסקת בסידורן, הרי היא גורמת עניות לביתה וגורמת שבניה לא יהיו נחשבים בדור, וגורמת שהסטרא אחרא יהיה בביתה. מה גורם לכל אותן פורענויות? השיער שגילתה בתוך ביתה! אם זו השפעתה של חשיפה בתוך הבית פנימה, שער בנפשך מהו הנזק הנגרם מחשיפת שיער בפרהסיא... לפיכך, צריכה האשה לדאוג לכך שאף שיערה בודדת לא תתגלה, אפילו בהיותה בביתה, וכל שכן כאשר יוצאת לרחוב. ואם נזהרת ועושה כן, מתקיים בה מאמר הכתוב: "בניך כשתילי זיתים", כמו שהזית - שמנו חשוב, כך בניה יעלו בחשיבות על שאר בני העולם, ולא עוד אלא שבעלה מתברך בכל הברכות של מעלה ושל מטה, בעושר, בבנים ובני בנים".

קנאה

א. קנאת סופרים תרבה חכמה. יש קנאה שהיא טובה, והיא, כשרואה שחביריו גדלו בחכמה ובמעשים טובים, הוא מתקנא בהם, וטורח ומשתדל לעשות כמותם מפני שגם הוא חפץ להיות כמותם, הרי קנאה זו גורמת לו להרבות על חכמתו וללכת בדרך טובה.

[ואין זה דומה לקנאה הרעה,

כי שם עיקר חפצו שלשני לא יהיה. העובדה שלשני יש את מה שלו אין - היא מציקה לו, ולכך מקנא ברצונו שגם לו יהיה את מה שיש לשני, אמנם היה מעדיף שלשני לא יהיה, מאשר לטרוח להשיג לעצמו את מה שיש לחברו. זוהי הקנאה השלילית. אמנם בקנאה החיובית, אין עינו צרה במעלת חבירו, אדרבא שמח הוא על כך, אלא צר לו שלא הגיע גם הוא למעלות אלו, וקנאה זו 'מרבח חכמה' מאחר וזה ממריץ אותו להשיג גם-כן מעלות אלו, אבל עצם העובדה שלחבירו יש מעלות אינה מפריעה לו].

וכתב רבינו יונה, שלמרות שקנאת סופרים אינה רעה, מ"מ עדיפה העשיה מפני ציווי הבורא, כי טוב יותר מי שעושה המעשים הטובים מנדבת לבו באמת ובלב שלם, ולא מתוך שמתקנא באחרים העושים. ועיין במהרש"א (ב"ב שם ח"א ד"ה דקנאת) שכתב, שקנאה זו ראויה רק לאלו שמתחילים ללמוד, ועדיין לא הגיעו למעלת החכמים.

ביאורים

1. את כל עמל. הם העבירות שהמה עמל בעיני הקב"ה ורע לפניו. 2. כשרון המעשה כי היא קנאת איש מרעהו. מעשה כשר וישר שלא עשהו לשם שמים, כי אם מחמת קנאה בראותו תפארת רעהו בעבור כשרון מעשיו, ומתקנא בו ואוחז במעשיו למען לא תגדל תפארתו עליו (רש"י, מצודת דוד). והוסיף המצודת דוד בביאור המשך הפסוק "גם זה הבל": למרות שעשה מעשה כשר וישר, מכל מקום הוא דבר שאין בו ממש, כי אינו עושה מרצונו (-לשם שמים) כי אם בעל כרחו עושה המעשה (מחמת קנאת איש מרעהו), ונשבר אם כן הרצון. עכ"ד. [באבן עזרא פירש פסוק זה לא על מעשה המצוות אלא בענין רדיפת האדם את עניני עולם הזה, וז"ל: וראיתי רוב עמל האדם גם

עיינים	ארחות	קנאה	יושר
ב. הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם. כתב במדרש שמואל, שהקדים התנא הקנאה לשאר המדות, באשר היא גורמת להוציא את האדם מן העולם יותר מאשר שאר המדות, שאפילו אם הוא נקי מן התאוה והכבוד, מכל מקום הקנאה גורמת לו להאבד מן העולם, אבל מי שאין בו קנאה אינו נאבד מן העולם. וכהמעשה שהובא בקטע הבא.	אָבֵל בְּמָקוֹם שְׂאִינָה טוֹבָה - ³ הָיָא מְדָה רַעָה מְאֹד, כְּדִתְנִין (אבות פ"ד מכ"א) ⁴ (חֲקִנְיָא ⁵ וְהִתְאַוָּה ⁶ וְהִכְבֹּד ⁷ מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם. וְאִמְרוּ (שבת קנ"ב ב') ⁸ מִי שֵׁישׁ בְּלִבּוֹ קִנְיָה עַל חֲבֵירוֹ - ⁹ עֲצֻמוֹתָיו מִרְקִיבִין, וּמִי שֵׁאִין בּוֹ קִנְיָה - אֵין עֲצֻמוֹתָיו		

ומבאר שם הטעם שעונש הקנאה חמור מן התאוה, כיון שהמקנא גרוע יותר, שרוצה להרע לאחרים, וכמו המשל הידוע, שהמלך אמר למתאוה ולמקנא שכל אחד מהם יבקש משאלת לב וינתן לו, ולחבירו יתן כפליים, ולא רצה המקנא לבקש תחילה כדי שלא יקבל המתאוה כפליים ממנו, והמתאוה גם כן לא רצה לבקש תחילה, כי נתאוה לכפליים. לבסוף ביקש המקנא תחילה שניקר לו המלך את עינו האחת, וכן עשה המלך שניקר למקנא עין אחת ולמתאוה שתי עיניו.

ג. עֲצֻמוֹתָיו מִרְקִיבִין. מסופר שם בגמרא שהחופרים חפרו בשדהו של רב נחמן, ופתאום גער בהם אחאי בר יאשיה שהיה קבור שם. בא רב נחמן ושאל אותו כיצד נשאר שלם בגופו ולא הרקיבו עצמותיו, והרי נאמר (קהלת יב, ז) 'וישוב העפר על הארץ כשהיה', השיב לו אחאי בר יאשיה שלכך נאמר (משלי יד, ל) 'ורקב עצמות קנאה', מי שיש לו קנאה בלבו עצמותיו מרקיבות, אבל מי שאין בו

ביאורים

כשרון מעשיהם בעבור בני האדם שיקנא זה בזה וירצה להתפאר על חבירו, ושלא יהיה הוא חסר ממנו בדירתו ומלבושיו ובניו ומאכלו וחכמתו וטוב השם. עכ"ל. 3. היא מדה רעה מאד. גם היא אינה אלא חסרון-ידיעה וסכלות, כי אין המקנא מרויח כלום לעצמו וגם לא מפסיד למי שהוא מתקנא בו, ואינו אלא מפסיד לעצמו. (מסילת ישרים, פרק יא). 4. הקנאה. אדם המקנא בחבירו על עושרו והצלחתו. 5. והתאוה. אדם הרוצה למלאות תאוות באכילה ושתייה ושאר תענוגות העולם. 6. והכבוד. אדם האוהב כבוד ושררה, ורודף אחריהם ומחפש שיכבדוהו בני אדם. 7. מוציאים את האדם. שלוש מדות אלו מוציאים את האדם מן העולם הזה (רש"י). ובאבות דרבי נתן (נו"ב פל"ד) כתוב 'מוציאים את האדם מן העולם הזה ומחיי העולם הבא'. 8. מי שיש בלבו קנאה. בחייו. 9. עצמותיו. לאחר מותו.

עיונים	יושר	קנאה	ארחות
קנאה אין עצמותי מרקיבות ואינו נעשה רימה ותולעה. וביאר המהר"ל: הרגשת קנאה מצביעה על חסרון יסודי באדם החש בה. אילו לא היה חסר לו דבר מה, לא היה מרגיש קנאה כלפי מי שיש לו אותו דבר. "חסרון" זה הקיים בו במשך ימי חייו, מתבטא לאחר מותו ברקבון הגוף. עכ"ד.	מִרְקִיבִין. וְאָמְרוּ (משנת ר"א פ"ד) מִנֵּין ^(ה) שְׂאֵכֹוֹר לְהַקְנוֹת זֶה בָּזָה? שְׂנֵאָמֶר: ¹⁰ "כִּי לְאֵייל יִהְרֶג כָּעֵשׂ, ¹¹ וּפְתָה תָמִית קִנְאָה".		
			¹² על הקנאה הרג שואל את נוב עיר הכהנים. ¹³ על הקנאה הקשינו הכשרים את חנניה
			בספרים מובא רעיון נפלא בשם הגאון רבי חיים ברלין זצ"ל על הפסוק בו מבקש יוסף מאחיו: "והעליתם את עצמותי מזה" (בראשית נ, כה). כך אמר להם יוסף: בעוד מספר שנים תווכחו לראות שלא היה בלבי כל קנאה ושנאה כלפיהם. וזאת כאשר ימצאו האחים את עצמותיו של יוסף כשהם שלמים, ולא שלט בהם "דקב עצמות קנאה" וכדברי חז"ל בגמרא (שבת קנב) הנ"ל.
			ד. שאסור להקנות זה בזה. והעצה להסרת הקנאה כתב המסילת ישרים וז"ל: ואמנם, לו ידעו ולו יבינו, כי "אין אדם נוגע במוכן לחברו אפילו כמלא נימא (כמלוא עוביה של שיערה, כלומר, אפילו מעט שבמעט)" (יומא לח, ב), והכל כאשר לכל מה' הוא, כפי עצתו הנפלאה וחכמתו הבלתי נודעת (שאינה מושגת על ידי שכלנו) - הנה לא היה להם טעם להצטער בטובת רעיהם כלל. עכ"ד.
			וב'בית הלוי' (ליקוטים) כתב בזה"ל: גם ינצל הבוטח בה' מהקנאה אשר כתוב עליה "ורקב עצמות קנאה" כי אחרי שנתאמת בלבו כי כל מה דעביד רחמנא (כל מה שעושה הקב"ה) הכל לטובתו שוב אין מקום לקנאה וכמו שלא יתרעם החולה על הרופא אשר לו נותן סם זה ולחבירו סם אחר יען כי הרופא מכיר טבע כל אחד ומחלתו ונותן לכל אחד סם הצריך לו לרפאותו. עכ"ד.

ביאורים

10. כי לאייל יהרוג כעש. את הטיפש יהרוג הכעס אשר יכעס. 11. ופיתה תמית קנאה. כלומר, הקנאה ממיתה את הפתי המגביר בעצמו את המידה הזו. 12. על הקנאה הרג שואל את נוב עיר הכהנים. שואל קנא בדוד (כמבואר בהמשך), ולכן כאשר דואג האדומי הלשין על דוד בפני שואל, קיבל שואל את ההלשנה ומחמת זה גזר שואל מיתה על שמונים כהנים מנוב עיר הכהנים על שנתנו לדוד צידה לדרך בעת שברח משאול (כמבואר בשמואל א-פרקים כא-כב-כג). 13. על הקנאה השנינו הכשרים את חנניה מישאל ועזריה ועליהם נהפכה. כמבואר בספר דניאל פרק ג' פסוק כב'.

עיינים	ארחות	קנאה	יושר
ה. אל תתן בלבך קנאה. על האדם לחפץ בטובתו של חברו ולשמוח בה! דבר זה נלמד מהפסוק "ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן	מִיִּשְׂאֵל וְעֶזְרִיָּה, וְעַלֵּיהֶם נִהְפְּכָה. ¹⁴ עַל הַקִּנְאָה הַלְּשִׁינוֹ הַכְּשָׁדִים אֶת דְּנִיָּאל, וְעַלֵּיהֶם נִהְפְּכָה. וְאָמְרוּ (שֶׁה־רַפָּ"ח ס' ו') ¹⁵ "קִשָּׁה כְּשָׂאוֹל קִנְאָה" - ¹⁶ שְׂקִנָּא עֲשֹׂו לְעֵקֶב, ¹⁷ שְׂקִנָּא אַחִיו בְּיוֹסֵף,	מִיִּשְׂאֵל וְעֶזְרִיָּה, וְעַלֵּיהֶם נִהְפְּכָה. ¹⁴ עַל הַקִּנְאָה הַלְּשִׁינוֹ הַכְּשָׁדִים אֶת דְּנִיָּאל, וְעַלֵּיהֶם נִהְפְּכָה. וְאָמְרוּ (שֶׁה־רַפָּ"ח ס' ו') ¹⁵ "קִשָּׁה כְּשָׂאוֹל קִנְאָה" - ¹⁶ שְׂקִנָּא עֲשֹׂו לְעֵקֶב, ¹⁷ שְׂקִנָּא אַחִיו בְּיוֹסֵף,	מִיִּשְׂאֵל וְעֶזְרִיָּה, וְעַלֵּיהֶם נִהְפְּכָה. ¹⁴ עַל הַקִּנְאָה הַלְּשִׁינוֹ הַכְּשָׁדִים אֶת דְּנִיָּאל, וְעַלֵּיהֶם נִהְפְּכָה. וְאָמְרוּ (שֶׁה־רַפָּ"ח ס' ו') ¹⁵ "קִשָּׁה כְּשָׂאוֹל קִנְאָה" - ¹⁶ שְׂקִנָּא עֲשֹׂו לְעֵקֶב, ¹⁷ שְׂקִנָּא אַחִיו בְּיוֹסֵף,
¹⁸ שְׂקִנָּא שְׂאוֹל בְּדוֹד. ¹⁹ וְדוֹאֵג לֹא נִטְרָד ²⁰ אֶלָּא בְּשִׁבִּיל הַקִּנְאָה (ע' זכח: נ"ד ב.). וְאָמְרוּ (מדרש תרשא ט"ז) הַצִּרְעָה נִדְבָּקָה לְבָרִיּוֹת מִקִּנְאָתָהּ הַבֵּל. וְאָמְרוּ (אדר"פ כ"ח) כָּל הַמֵּטִיל קִנְאָה וְתַחֲרוּת בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, מַעֲלָה עָלָיו הַתְּנוּבָה ²¹ בְּאֵלּוֹ מֵטִיל קִנְאָה וְתַחֲרוּת בְּיִשְׂרָאֵל. וְכַתֵּב הָרָא"ש (באו"ח ס' קי"ג): (ה) אֵל	¹⁸ שְׂקִנָּא שְׂאוֹל בְּדוֹד. ¹⁹ וְדוֹאֵג לֹא נִטְרָד ²⁰ אֶלָּא בְּשִׁבִּיל הַקִּנְאָה (ע' זכח: נ"ד ב.). וְאָמְרוּ (מדרש תרשא ט"ז) הַצִּרְעָה נִדְבָּקָה לְבָרִיּוֹת מִקִּנְאָתָהּ הַבֵּל. וְאָמְרוּ (אדר"פ כ"ח) כָּל הַמֵּטִיל קִנְאָה וְתַחֲרוּת בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, מַעֲלָה עָלָיו הַתְּנוּבָה ²¹ בְּאֵלּוֹ מֵטִיל קִנְאָה וְתַחֲרוּת בְּיִשְׂרָאֵל. וְכַתֵּב הָרָא"ש (באו"ח ס' קי"ג): (ה) אֵל	¹⁸ שְׂקִנָּא שְׂאוֹל בְּדוֹד. ¹⁹ וְדוֹאֵג לֹא נִטְרָד ²⁰ אֶלָּא בְּשִׁבִּיל הַקִּנְאָה (ע' זכח: נ"ד ב.). וְאָמְרוּ (מדרש תרשא ט"ז) הַצִּרְעָה נִדְבָּקָה לְבָרִיּוֹת מִקִּנְאָתָהּ הַבֵּל. וְאָמְרוּ (אדר"פ כ"ח) כָּל הַמֵּטִיל קִנְאָה וְתַחֲרוּת בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, מַעֲלָה עָלָיו הַתְּנוּבָה ²¹ בְּאֵלּוֹ מֵטִיל קִנְאָה וְתַחֲרוּת בְּיִשְׂרָאֵל. וְכַתֵּב הָרָא"ש (באו"ח ס' קי"ג): (ה) אֵל	¹⁸ שְׂקִנָּא שְׂאוֹל בְּדוֹד. ¹⁹ וְדוֹאֵג לֹא נִטְרָד ²⁰ אֶלָּא בְּשִׁבִּיל הַקִּנְאָה (ע' זכח: נ"ד ב.). וְאָמְרוּ (מדרש תרשא ט"ז) הַצִּרְעָה נִדְבָּקָה לְבָרִיּוֹת מִקִּנְאָתָהּ הַבֵּל. וְאָמְרוּ (אדר"פ כ"ח) כָּל הַמֵּטִיל קִנְאָה וְתַחֲרוּת בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, מַעֲלָה עָלָיו הַתְּנוּבָה ²¹ בְּאֵלּוֹ מֵטִיל קִנְאָה וְתַחֲרוּת בְּיִשְׂרָאֵל. וְכַתֵּב הָרָא"ש (באו"ח ס' קי"ג): (ה) אֵל

ביאורים

- על הקנאה הלשינו הכשרים את דניאל ועליהם נהפכה. כמבואר בספר דניאל פרק ו' פסוק כה'.
- קשה כשאול קנאה. היתה קשה כאשר הגיהנם אותה קנאה. ¹⁶שקנא עשו לעקב. על הברכה שברכו יצחק אביו תחת לברך אותו, את עשו. ¹⁷שקנאו אחיו ביוסף. אחי יוסף קנאו בו על האהבה שאהב יעקב את יוסף יותר מכל בניו [כדכתיב (בראשית לו, ג): "וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא לו"], ועל החלומות שהוא חולם, שלדבריהם לא היו אלא מפני האהבה שהוא זכה לה [שנאמר (שם, יא): "ויקנאו בו אחיו"]. ¹⁸שקנא שאול בדוד. גבורתו וצדקתו של דוד והיותו ראוי למלוך על ישראל, היא אשר הביאה את שאול לקנא בדוד, על המלוכה שמא תסוב מבית שאול לבית דוד כאמור שם (שמואל-א יח) בענין, ועל כן היה מה שנאמר שם בענין: "ויהי שאול עוין את דוד מהיום ההוא והלאה". ¹⁹ודואג לא נטרד. מהעולם הזה ומהעולם הבא (שאין לו חלק בעולם הבא). ²⁰אלא בשביל הקנאה. שמואל ודוד ישבו ועסקו בענין קביעת מקומו של בית המקדש, היכן המקום הנבחר שיש להעמיד עליו את בית המקדש, עד שזכו לכיין ולגלות את מקום המקדש, ועל זה נתקנא דואג האדומי בדוד על שכיון להלכה, [מאחר וגם הוא התאמץ בענין זה ולא הצליח לפושטו (מדרש"א סנהדרין קו, א)]. קנאה זו היא שגרמה לדואג לקצוץ על דוד, ומחמת כן הלשין עליו בפני שאול, כמבואר באריכות שמואל-א (פרקים כא-כב-כג). ²¹כאילו מטיל קנאה ותחרות ביישראל. הטעם מפני שכל אחד מבני ביתו ילמד מדה זו ממנו לנהוג את עצמו עם בני ביתו גם כן ונמשך מדה זו ומתפשטת בכל ישראל להיות קנאה ביניהם (מפרש, עיין בנין יהושע שם).

ארחות קנאה יושר עיונים

תִּתֵּן בְּלִבְּךָ קִנְיָה, ⁽¹⁾ שִׁזּוּ הִיא רְעָה חוֹלָה כל עם ה' נביאים" (במדבר יא, כט). בפסוק זה רואים -

לדעת בעל העקידה והאור החיים הק' - את מעלתו הנשגבה של משה רבינו ע"ה, שלא היה בו כל שמץ של קנאה, לא רק כלפי אלו מתלמידיו שיהיו מאוצלים מן הרוח אשר עליו, כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין קה, ב) "בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו". אלא אפילו אם יתן ה' את רוחו על כל העם ויהיו נביאים, לא מכוחו הוא, אלא "בזכות עצמם" דבר שמתקנאים בו - אף על פי כן לא יקנא בהם, אלא אדרבה, משתוקק הוא שאכן כך יהיה.

שנינו במסכת אבות (ה, יט): "עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו", ופירש רש"י: "עין טובה" - שאין לו קנאה על חברו, וחביב עליו כבוד חברו ככבודו. שלשה אלו - מפרש החיד"א (בספרו חסדי אבות) - הם כנגד "הקנאה והתאוה והכבוד" אשר מוציאים את האדם מן העולם. שמי שיש לו עין טובה, שמח בחלקו ואין לו קנאה. ורוח נמוכה - אינו מבקש כבוד. ונפש שפלה - אינו מתאוה תאות הגוף.

ובספר ראשית חכמה (בשער הענוה פ"א) כתב: ורוב המפרשים הסכימו כי "עין טובה" היא ההסתפקות במה שיש לו, ואף על פי שיהיה לחברו ממון יותר ממנו, אינו מתקנא בו, אלא המעט שיש לו - בעיניו הרבה, ושל אחרים - מעט בעיניו, יחפץ שיהיה להם יותר ממה שהיה חפץ לעצמו. עוד אומרים המפרשים כי מדת עין טובה יש בה יתרון על פני שאר מדות טובות באשר אדם משתמש בה בכל עת ובכל שעה, תמיד רואה הוא את הזולת ואת כל אשר לו בעין טובה ולא כשאר המדות שאין אדם יכול לקיימן תמיד.

ו. שִׁזּוּ הִיא רְעָה. כתב הפלא יועץ: גדולה שנאה שהיא מחמת קנאה, אש אוכלת היא לאין מרפא. ומי שיש בו מדה רעה זו, כל ימיו מכאובים ואוכל לחם העצבים, ואין לו רעים אהובים, ומרבה ריבות, והוא שמח לאיד, ורוצה בתקלת חברו ושיכשלו חבריו בדבר הלכה וכו' וכהנה רעות רבות ועבירות שנגרמות מן הקנאה. מי האיש החפץ חיים יברח ממנה, ויהא גיבור הכובש את יצרו וכו' שיאמין באמונה שלימה שאין אדם נוגע במוכן לחברו.

ובילקוט מעם לועז הביא: דרכו של הקנאי שמצטער מדוע זוכה חברו למעלה גדולה בעושר ובבנים ובנכסים. עליו לדעת, כי בחשיבה זו הרי הוא פוגע בכבוד שמים, שהרי הקב"ה רוצה לתת לחברו טובות אלו. משל למה הדבר דומה? למלך המחלק לשריו ועבדיו מעלות כל אחד לפי ראות עיניו. ואם יבוא אחד מן השרים וישאל מפני מה יושב פלוני למעלה, הרי הוא יענש על שפגע במלך. ק"ו במלך מלכי המלכים הקב"ה.

כתב הזוהר הק': כל דרדף בטר דלאו דידיה איהו עריק מקמיה, ולא עוד, אלא מה דאית ביה אתאביד מיניה [=כל הרודף אחר מה שאינו שלו, הוא בורח ממנו, וגם מה שיש לו נאבד ממנו].

⁽¹⁾שאיין לה רפואה.

ז. שאין לה רפואה. ביאר רבי דניאל מקלם זצ"ל מהי קנאה: אילו נולד אדם בעל כנפים היה בעל מום. אילו האדם היה מקבל את מה שהוא מקנא ברעהו היה לו זה למום, כי אם אמנם באמת היה צריך לאותו דבר היה הקב"ה נותנו לו, ואם אין לו ודאי שאינו צריך לכך, כי מיותר לו ודבר מיותר זה מום. עכ"ד. ולפי זה יבואר מה שכתב זו היא חולה רעה שאין לה רפואה דוקא אצל קנאה.

הקנאה היא מדה שאוכלת את האדם ללא תועלת, הוא שאמרו "רקב עצמות קנאה", והיינו שמרקיב את

ובחפז אליהו רבה (פ"ג): רב נחמן בר יצחק היה לו ²²תל עפר בתוך פרמז. הביא שם פועלים לטל את התל, וחקרו אותו כל היום בלו. ליום שני קשהן חופרין, ²³קפין אדם אחר מתוך ביתו [צ"ל קברו] וישב על התל והתחיל להתנודד ולקרוא. ומה היה ²⁴קורא? - ²⁵שמה הגיע זמן תחית המתים? שמה הגיע זמן תחית המתים? רצו הפועלים והודיעו לרב נחמן. בא ומצאו, אמר לו: מי אתה? אמר לו: מת אני, שמה הגיע זמן תחית המתים? אמר לו רב נחמן: עדין לא הגיע זמן תחית המתים. אמר לו: ²⁶מה טיבך

העצמות ואין בו תועלת רק הפסד. וביאר רבינו בחיי, מדוע המשיל שלמה המלך את הקנאה לרקב בעצמותיו, לומר לך, כמו שבעצמות אם נהיה רקב אין לו תרופה, ולא כשאר בשר שיש לו תרופה, כך מידת הקנאה אין לה תרופה.

אמנם - כתב ב"אור יחזקאל" - גם לקנאה תמצא רפואה, אם ישריש בלבו יסודות האמונה שלא הכל אפשר להבין ולא הכל צריך להבין, וכמו שכתב המסילת ישרים (פ"א): כי אין אדם נוגע במוכן לחברו אפילו כמלא נימא והכל מה' הוא כפי עצתו הנפלאה וחכמתו הבלתי נודעת הנה לא היה להם טעם להצטער בטובת רעיהם כלל.

ביאורים

²². תל עפר. ערימת עפר. ²³. קפין אדם אחד. שכבר מת. ²⁴. קורא. שואל. ²⁵. שמה הגיע זמן תחיית המתים. כך שאל אותו מת את הפועלים. ²⁶. מה טיבך. כלומר, מדוע הנך כאן בתל הזה.

ארחות	קנאה	יושר	עיונים
בְּתֵל הָזֶה? אָמַר לוֹ: וְהִלֵּא אֶמְרָתִי לְךָ שְׁמֵת אָנִי. אָמַר לוֹ: ²⁷וְיָמֵת אֵינִי נִרְקֵב? אָמַר לוֹ: הִכְנִיסוּךָ לְבֵית הָרֵב וְלֹא הִקְרוּךְ סֵפֶר מִשְׁלִי! וְלֹא כֵךְ אָמַר שְׁלֹמֹה: "וְרִקֵּב עֲצָמוֹת קִנְאָה"? ²⁸וְזֶה מַעֲשֵׂה קִנְאָה, וּמִיָּמִי ²⁹לֹא הֶעֱמַדְתִּי עַל מְדוּתִי, ^(ח)וְלֹא תַפְשִׁיתִי בְּלִבִּי קִנְאָת חֲבֵרִי מֵעוֹלָם, ³⁰וְלֹא סִפְּרָתִי בְּבֵית הַכְּנָסֶת וּבְבֵית הַמִּדְרָשׁ, וְלֹא נָתַתִּי לִבִּי וְאֶזְנִי	ח. ולא תפשתי בלבי קנאת חברי מעולם. אחת מהמתנות הטובות והנפלאות שנתן הקב"ה לאדם היא מדת ההסתפקות והשמחה בחלקו. ולא נותר לאדם אלא לדעת כיצד להשתמש במתנה זו. המשיל זאת המגיד מלובלין לאדם עשיר שהיה מחלק צדקה ביד רחבה, מאכיל ומשקה	את המחזורים לפתחו ומעניק להם מנדבת לבו. פעם בא עני וביקש נדבה. הציע לו העשיר קודם כל לאכול ולשתות. אמר העני: זה עתה אכלתי ושבעתי אבל אם תתן לי כוס יי"ש יתעורר תאבוני, ואז אוכל לשוב ולאכול! צחק העשיר ואמר: "דרכי להאכיל רעבים, אבל מדוע אעורר תאבונך כדי להאכילך"?...	והנמשל: אדם שמבקש פרנסה טובה מהקב"ה, יכול הקב"ה לומר לו: אם אמלא מבוקשך עדיין יהיה חסר לך, כי כשיש לאדם מנה רוצה מאתיים וכן הלאה, נמצא שלעולם לא תבוא על סיפוקך. ואולם מה עושה הקב"ה ברוב טובו? הוא נענה לו בכפליים: גם נותן לו מבוקשו וגם מעניק לו את מדת ההסתפקות והשמחה בחלקו. הוא שנאמר (במשלי כב): "ברכת ה' היא תעשיר - ולא יוסיף עצב עמה".
דברים מאלפים מצאנו לבעל ה"נודע ביהודה" בספרו צל"ח (על ברכות ד, ב). נאמר: "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון". מקשה הצל"ח: לכאורה היה לו לומר "ומשביע לכל חי מזון" או "שובע", ומה פשר הלשון "רצון"?	ומבאר הצל"ח, כי פסוק זה אמר דוד המלך כלפי מי שמונותיו מצומצמים בדוחק ובעוני, שאז הקב"ה, נותן וחונן בו דעה לשמוח בחלקו. ואיזהו עשיר השמח בחלקו, ואין לך מדה טובה כמדת		

ביאורים

27. ומת אינו נרקב. וכי מת אינו נרקב, כלומר, אם מת אתה מדוע הנך שלם ולא נרקב. 28. וזה מעשה קנאה. זה תוצאות המקנא להרקב לאחר מותו. 29. לא העמדתי על מדותי. לא שמרתי בלבי שנאה לאלה שציערוני. 30. ולא ספרתי. לא דברתי דברים בטלים בבית הכנסת ובבית המדרש.

עיינים	ארחות	קנאה	יושר
ההסתפקות. ועל רבי חנינא נאמר בגמרא (ברכות) "כל העולם ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין", לא אמרו "אין לו אלא קב חרובין" אלא אמרו "די לו בקב חרובין" שהיה לו בזה די והותר וקיבל זה ברצון כאדם שיש לו כל צרכו. מעתה, הוא שרמז הכתוב: "ומשביע לכל חי רצון" - משמביע לכל חי במה שנתן לו בדעתו שישמח בחלקו וכאילו נתמלא כל רצונו. עכ"ד הצ"ח. נמצא שהקב"ה לא רק פותח את ידו ונותן לנו כל טוב, אלא הוא מוסיף על כך שנהיה גם שבעי רצון ושמחים בחלקנו, וזו אכן הנתינה הטובה ביותר. ט. שלא תהא עינו של אדם צר במשנתו של חברו. בספר עלי שור (ח"א עמוד לו) פנה לתלמיד שסבל ממדת הקנאה וקנא במעלות חבריו, וכך כתב: הן הקב"ה הבוחר בתורה נתן לך כל הכוחות הדרושים כדי שתקבל חלקך בתורה. תוכל לברך בשמחה רבה בכל בוקר "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם	אֱלֹהִים לְדַבְּרֵי תוֹרָה, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: "וְשׂוּמַע לִי יִשְׁכַּן לְבַטַּח". אָמַר לוֹ רַב נַחֲמָן: אֲבָנָה לָךְ ³¹קִיבָא אַחַת? אָמַר לוֹ: אֵל תַּעֲשֶׂה לִי מְאוּמָה וְאֵל תַּעֲבִירֵנִי מִמָּקוֹם זֶה, מִפְּנֵי שֶׁכָּרְשׁוֹת ³²קָבְרוּנִי, אֱלֹהִים הִשָּׁב הָעֶפֶר שֶׁנִּטְלָתָה לְמָקוֹמוֹ. וְהָיָה רַב נַחֲמָן מִפְּחַד וּמִתַּעֲצָב כָּל הַיּוֹם בָּלוּ, וְאָמַר: אוֹי לִי, שְׂמָא הִרְגֵּזְתִּי לְאוֹתוֹ חֵמַת. מִיָּד רָאָה בַּחֲלוֹם שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב ³³בְּתוֹכָהּ דְּאֶסָּא. מִיָּד נָתַן שִׁכְתָּה וְהוֹדָאָה לְמָקוֹם, וְקָרָא מִקְרָא זֶה: "אִשְׁרֵי אָדָם שׂוּמַע לִי לְשִׁקְדָּה עַל דְּלִתּוֹתַי יוֹם יוֹם". עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. (ויע') בשבת קנ"ב ב' הספור בקצרה ובאופן אחר קצת). וְאֶפְלֹה בְּמָקוֹם שְׂמִתָּה, כְּגוֹן קִנְיָנָת סוּפְרִים, אֵין הַכּוֹנֵה אֱלֹהִים שֶׁיִּלְמַד מִמֶּנֶּשִׁי לַעֲשׂוֹת גַּם חוּא כֵּן, אֲבָל לֹא שֶׁתִּהְיֶה עֵינּוֹ צָרָה בְּשֵׁל חֲבֵרוֹ, שֶׁהָרִי אָמְרוּ בְּאֵבוֹת דְּרַבִּי נָתַן (רפ"ט ז'): עֵין הָרַע בִּיצֵד? ^(ט)שְׁלֹא תִהְיֶה עֵינּוֹ שֶׁל אָדָם צָר בְּמוֹשָׁנְתּוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ. מַעֲשֵׂה	הקנאה וקנא במעלות חבריו, וכך כתב: הן הקב"ה הבוחר בתורה נתן לך כל הכוחות הדרושים כדי שתקבל חלקך בתורה. תוכל לברך בשמחה רבה בכל בוקר "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם	

ביאורים

31. קיבא אחת. ביתן קטן. 32. קברוני. במקום זה, לכך אל תעבירני מכאן. 33. בתוכה ראסא. חופה העשויה מעצי הדס.

אֲרָחוֹת	קִנְיָה	יוֹשֵׁר	עֵינִינִים
בְּאַחֵר שֶׁהָיָה עֵינֵנו צָרָה בְּמִשְׁנֵתוֹ יֵשׁ חֶבְרוֹ, נִתְקַצְּרוּ חַיָּיו וְנִפְטָר וְחֻלְף לֹו.			
וְהִנֵּה בְּחֻלִּין (פ"ד ב') אָמְרוּ, מֵאֵי דִכְתִּיב: "טוֹב			
שְׂעֵשֶׂה לִּי כָל צָרָכִי, גַּם בְּגִשְׁמִיּוֹת וְגַם בְּרוּחָנִיּוֹת. כָּל מֵה שְׁצָרִיךְ לִי בְכַדִּי לְמַלְאוֹת תִּפְקִידִי בְעוֹלָם, כָּל הַדְּרוֹשׁ לִי לִזְכוּת לְחֻלְקִי בְתוֹרָה - הַכֹּל הוּא יִתְבָּרֵךְ נִתֵּן לִי! אֹוֹלָם אֵתָהּ - יוֹתֵר מִמָּה שְׂאֵתָהּ רוֹאֵה וּמַעֲרִיךְ אֵת כּוֹחוֹת שְׁכֻלְךְ - אֵתָהּ רוֹאֵה כְּשֶׁרוֹנוֹת חֲבֵרֶיךָ, וְאַצֵּל עֲצֻמְךָ אֵתָהּ רוֹאֵה רַק שְׁאִין לְךָ מֵה שִׁישׁ לְאַחֲרִים. הִרְגֵּשָׁה זֹו נִקְרָאת - קִנְיָה!			
הַמְּכִיר אֵת עֲצָמוֹ וְיִוְדַע תְּכוֹנוֹתָיו, וְיִוְדַע כִּי מֵה שְׁחַנְנוּ הַבוֹרָא יִתְבָּרֵךְ - מִתְּנָה גְדוֹלָה הִיא, וְאֵם רַק יִנְצֵל אֵת כּוֹחוֹתָיו יִגִּיעַ לְכָל מַעֲלָה חֲמוּדָה, וְיִשִּׁיג בְּתוֹרָתוֹ הַקְּדוּשָׁה מֵה שֶׁהַבוֹרָא עוֹלָם רָצָה שֶׁהוּא יִשִּׁיג וּבְאוֹפֶן שֶׁהַבוֹרָא עוֹלָם רָצָה שִׁישִׁיגוּהוּ - אָדָם זֶה אֵינוֹ סוֹבֵל עוֹד מִקִּנְיָה. עַל הָאָדָם לְהִכִּיר אֵת אֲשֶׁר חֲנָנוּ הַבוֹרָא בְּמַעֲלֹת וּכְשֶׁרוֹנוֹת נְעִלִים, וְלִהְיֵר, כִּי "אֵין מַלְכוּת נוֹגַעַת בְּחִבְרָתָהּ", כְּלוּמֹר: חֻלְקֶךָ בְּתוֹרָה שְׁמוֹר לְךָ לְבָד, וְכָל הַחֲבֵרִים שֶׁבִּסְבִּיבְתְּךָ לֹא יִגְעוּ בּוֹ כִּי אֵין יָד שְׁכָלָם מִגַּעַת לְחֻלְקֶךָ הַמִּיּוּחָד לְךָ. הֵם בְּשִׁלְהֵם וְאֵתָהּ בְּשִׁלְךָ. אֵל תִּמְדוֹד אֵת עֲצֻמְךָ בְּקִנְיָה-הַמְּדָה שִׁלְהֵם. דַּע וְהִיא מִין לְבוֹרָאךָ, כִּי נִתֵּן לְךָ כָּל צָרָכְךָ הַרוּחָנִי!			
וּמֵה נִעִים מֵה שֶׁמְּסוּפֵר עַל תְּלִמִּידוֹ הַמּוֹבָהק שֶׁל הַגָּאוֹן רַבִּי יִשְׂרָאֵל מְסֻלֵּנֵט זצ"ל, ר' נִפְתָּלִי אֲמִסְטֶרְדָם זצ"ל, שְׁאֵמֵר פֶּעַם לְרַבּוֹ: "רַבִּי, אֵילוֹ הִיָּה לִי מוֹחוֹ שֶׁל בַּעַל "שְׁאֵגַת אֲרִיָּה" ז"ל (שֶׁהִיָּה חֲרִיף עֲצוֹם), וְלָבוּ שֶׁל בַּעַל "יִסּוֹד וְשׁוֹרֵשׁ הָעֵבֻדָה" (מִקְדוּשֵׁי עֲלִיּוֹן), וּמִדּוּתָיו שֶׁל רַבִּי - אֲזִי יִכּוֹלֵתִי לַעֲבֹד לָהּ!" הִשִּׁיב לוֹ רַבִּי יִשְׂרָאֵל: "נִפְתָּלִי, בְּמוֹחַ שְׁלֶךְ וּבְלָב שְׁלֶךְ וּבְמִדּוֹת שְׁלֶךְ תּוֹכֵל גַּם כֵּן לִהְיוֹת עֶבֶד ה' אֲמִיתִי!" הֵן זֹוּהִי רַעֲנֻנָּת הַקְּדוּשָׁה שֶׁבְּאָדָם, שִׁידַע, כִּי עֲלִיו לַעֲבֹד אֵת ה' בְּמוֹחוֹ שְׁלוֹ, בְּלָבוּ שְׁלוֹ, בְּמִדּוּתָיו שְׁלוֹ! עַכ"ד. יְדוּעָה קוֹשִׁיית הָאֵבֶן עוֹרָא עַל הַפִּסּוֹק (דְּבָרִים ה', יח) "לֹא תַחֲמוֹד... וְלֹא תִתְּאוּהָ", הִיא כִּי אֲפֶשֶׁר לֹא יַעֲלֶה חִימוֹד עַל לֵב הָאָדָם בְּשַׁעֲה שְׁרוּאָה אוֹשֵׁר וְהַצִּלַּחַת חֲבֵרוֹ, וּמֵה שִׁיךְ אוֹהֶרָה לְצוּוֹת לְאָדָם לֹא יַחֲמוֹד וּתְאוּהָ, הִרִי דְבַר זֶה נוֹצֵר מֵאֲלִיו וּלְכֹאוּרָה אֵין לְאָדָם שְׁלִיטָה עַל מַחֲשֶׁבֶה זֹו?			
בִּיאוֹר מַעֲנִיין בִּיאֵר הַגָּאוֹן רַבִּי אֲלִיָּהוּ אֲלִיעֶזֶר דְּסֵלֶר זצ"ל (מּוֹבָא בְּסִפֵּר זְכָרוֹן ל"מִכְתָּב מֵאֲלִיָּהוּ"): מִשֵּׁל לְמֵה הַדְּבַר דּוּמָה? לְאָדָם שִׁישׁ לוֹ צוֹרֵךְ חִיוֹנִי בְּמִשְׁקָפִים מִקְטִּינוֹת, וְאֵילוֹ חֲבֵרוֹ מִרְכִּיב מִשְׁקָפִים מִגְדִּילוֹת. וְכִי יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שִׁיחֲמוֹד וּתְאוּהָ לְמִשְׁקָפִי חֲבֵרוֹ, הִרִי לֹא יִהְיֶה לוֹ כָּל תּוֹעֲלַת בְּמִשְׁקָפִים אֵלוֹ, וְאֲדַרְבָּא, הֵם יִזְיָקוּ לוֹ. כִּךְ צָרִיךְ אָדָם לְהִכִּיר וּלְהִבִּין כִּי כָּל עֲנִינֵי הַחַיִּים הֵם כְּלִים לַעֲבֹדוֹת ה' בְּסוֹד מִרַע וְעֵשֶׂה טוֹב, וְלָכֵל נִשְׁמָה יֵשׁ לָהּ הַכְּלִים הַמִּיּוּחָדִים לְתִפְקִידָה בְּעוֹלָם, וּמִמִּילָא לֹא שִׁיךְ לְהִתְאוּוֹת לְמַצֵּב שֶׁל חֲבֵרוֹ שְׁכֵן לֹא יִהְיֶה לוֹ כָּל תּוֹעֲלַת בְּכָלִים הַשִּׁיכִים לְזוּלָתוֹ.			

עיינים	ארחות	קנאה	יושר
י. ולא יטריח על עצמו יותר מדאי. רבינו יוסף חיים זצ"ל מבגדר (בעל ה"בן איש חי") מביא (בספרו "חסדי אבות") כי יש למסתפק במועט רווח גדול בעלמא דקשוט (-עולם הבא) לפי מה שכתוב בספר "משפט צדק", כי ידוע שהקב"ה מעניש מדה כנגד מדה. מעתה, כאשר יגיע לעולם האמת אדם שלא היה לו כלל מדת ההסתפקות בעולם הזה אלא הרבה במותרות בריבוי אכילה ושתיה ובמלבושים רבים ויקרים, יתבע ממנו הקב"ה: הראנו נא תורה ומצוות שהרבית בעולם הזה, ואז ישחר משחור תארו כי בוודאי אין בידו תורה ומצוות כפי חיובו בעולם הזה ויוצא דינו קשה רח"ל. אולם אם חי האדם במדת ההסתפקות ולא היה נבהל לקנות הון, אזי אחר פטירתו אומר הקב"ה לבית דין של מעלה להקל בדינו, כשם שהוא הסתפק במועט בטוב הגשמי שהטבתי עמו והיה נחשב בעיניו המעט להרבה, כך מעט התורה והמצוות שעשה יחשבו בעיני להרבה, מדה כנגד מדה.	איש חונן ומלך וכלל דבריו במשפט, לעולם לא יאכל אדם וישתה ³⁴ פחות ממה שיש לו, וילבש ויתכסה ³⁵ במה שיש לו. ופרש רש"י: טוב המכלכל דבריו במשפט לפי היכולת הוא עומד על צרכיו ולא בכל תאות לבו. עד כאן לשונו. וזה לשון הרמב"ם פ"ה מדעות ה': תלמיד חכם מכלכל דבריו במשפט, אוכל ושותה וזן את אנשי ביתו כפי ממונו והצלחתו, ולא יטריח על עצמו יותר מדאי. עד כאן לשונו. ויש הרבה		
	ושתיה ובמלבושים רבים ויקרים, יתבע ממנו הקב"ה: הראנו נא תורה ומצוות שהרבית בעולם הזה, ואז ישחר משחור תארו כי בוודאי אין בידו תורה ומצוות כפי חיובו בעולם הזה ויוצא דינו קשה רח"ל. אולם אם חי האדם במדת ההסתפקות ולא היה נבהל לקנות הון, אזי אחר פטירתו אומר הקב"ה לבית דין של מעלה להקל בדינו, כשם שהוא הסתפק במועט בטוב הגשמי שהטבתי עמו והיה נחשב בעיניו המעט להרבה, כך מעט התורה והמצוות שעשה יחשבו בעיני להרבה, מדה כנגד מדה.		
	נמצא, שמי שיש לו מדת ההסתפקות ושמח בחלקו - אומר רבינו יוסף חיים - יהיה לו טוב בעולם הבא כאשר מעט זכויות יחשבו לו להרבה. וגם בעולם הזה יהיה מאושר שינצל מעצב ודאגות מכיון ששמח הוא בחלקו.		
	בוה תתבאר אמרת חז"ל (אבות ד, א): איזהו עשיר השמח בחלקו שנאמר, "יגיע כפיו כי תאכל אשריך וטוב לך", אשריך בעולם הזה - כי אתה שמח בחלקך ואינך שואף ליותר מ"יגיע כפיו", ומלבד זאת, "וטוב לך לעולם הבא" - כי על ידי כן מעט הזכויות יחשבו לך כהרבה, מדה כנגד מדה.		

ביאורים

34. פחות ממה שיש לו, פחות מכפי יכולתו. 35. במה שיש לו, לפי יכולתו שלא יתבייש בבגד שאינו מכובד.

ארחות	קנאה	יושר	עיונים
אֲנָשִׁים בְּדוֹרֵנוּ, בְּעוֹנוֹתֵינוּ הָרְבִים, שְׁחִיִּים בְּלִי חֶשְׁבֹן, וְכָל מַה שְּׂרֹאִים אֶצֶל אֲחֵרִים - (א) מְכָרָה לְהִיזֹת גַּם אֶצְלָם. [וְאָמְרוּ בְּשֵׁם ה' חֲתָם סוֹפֵר, מַה שֶּׁכָּתוּב: "מִתּוֹקָה שְׁנַת הָעוֹבֵד אִם מַעֲט וְאִם הָרַבָּה יֹאכֵל, וְהַשֹּׁבֵעַ לְעֹשִׂיר אֵינָנו מְנִיחַ לוֹ לִישׁוֹן" (קהלת ה), הַבִּנְיָה - בְּאֵמַת הִיָּתָה מִתּוֹקָה שְׁנַת הָעוֹבֵד אִם מַעֲט וְאִם הָרַבָּה יֹאכֵל, וְכִן הַשֹּׁבֵעַ לְעֹשִׂיר - רְצוֹנוֹ לִזְמַר מַה שֵּׁשִׁשׁ לְעֹשִׂיר שֹׁבֵעַ - זֶה אֵינוֹ מְנִיחַ לוֹ לְעֹנֵי לִישׁוֹן, וְזֶה מַה שֶּׁאֵכָפֶת לוֹ]. וְעַל יְדֵי זֶה נִכְנָסִין לְחֻבּוֹת בְּלִי חֶשְׁבֹן, עַד שֶׁבִסּוֹף נִתְקַעִים בְּאֵלְפֵי חֻבּוֹת, וְנִתְּלָצִים לְמִבְּרֵי אֶת בֵּיתָם אוֹ לְנִסְעַ לְחוּ"ל וְכו', הַגּוֹל. וְלִכֵּן שֶׁבֶט לֹוִי לֹא הִקְרִיבוּ קִרְבָּנוֹת עִם הַנְּשִׂאִים, שֶׁלֹא הָיָה לָהֶם קַעֲרַת כֶּסֶף, מִזֶּרֶק כֶּסֶף, וְכַף אַחַת עֶשְׂרֵה זָהָב, וְהֵם כּוֹלֵם עֲנִיִּים מַחְזִירִין עַל הַגִּרְנוֹת. וְאִם לֹא אֶחָד מִבְּנֵי לֹוִי פִשֵּׁט יָד, לֹא בִבִּיּוֹת הֵם וְלֹא שָׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם, מִלְּבַד קוֹרַח עֲלִיוֹ נֹאמֵר "נִבְהֵל לַחֲנוֹן אִישׁ רַע עֵין וְלֹא יָדַע כִּי חֹסֵר יִבּוֹאֵנוּ" (משלי כב, כח) וְהָיָה הוֹלֵךְ מִבֵּית לְבֵית וְחוֹמֵד וְרוֹאֵה אֵיךְ כָּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל נוֹטֵל מִמוֹנֵם שֶׁל מִצְרַיִם, וְנִכְנָס חֲמִדַּת הַמָּמוֹן בִּלְבּוֹ. כִּשְׂרָאָה הִקְבֵּה כָךְ, גִּילָה לוֹ הַמַּטְמוֹן וְכו' וְכִמּוֹ שֶׁאֲמָרוּ חֲזו"ל "בְּדֶרֶךְ שֶׁאָדָם רוֹצֵה לִילֵךְ מוֹלִיכִין אוֹתוֹ". אֲמַר לוֹ הִקְבֵּה: אַתָּה חוֹמֵד מִמּוֹן שֶׁאֵינוֹ שֶׁלךְ, טוֹל מִמּוֹן רַב, אֲבָל אוֹתוֹ תִּרְאֶה וּמִמֶּנּוּ לֹא תֹאכֵל... וְלִפִּי שֶׁהָיָה הַמָּמוֹן גּוֹל בִּידּוֹ, לֹא נִהְיָה מִמֶּנּוּ שׁוֹם אָדָם... וּמִכָּאֵן תִּדַּע מַעֲלַתֵּן וְקִדּוּשְׁתָּן שֶׁל בְּנֵי לֹוִי, שֶׁרָאוּ כָל כֵּךְ מִמּוֹן וְלֹא חֲמִדּוּהוּ וּבִבִּיּוֹהֵם לֹא שִׁלְחוּ אֶת יָדָם, כִּי מֵאִסּוֹ בְּחִמְדַּת הָעוֹלָם כִּנְגַד לִימּוּדָם וְאֲמָרוּ טוֹב לִי תוֹרַת פִּיךָ מֵאֵלְפֵי זָהָב וְכֶסֶף. וְעַלֵּיהֶם אֲמַר הַתָּנָא (אֲבוֹת ו, ה) "לֹא תַחֲמוֹד כְּבוֹד יוֹתֵר מִלִּימּוּדֶיךָ", וְעַל זֶה בָּחַר בָּהֶם הִקְבֵּה וְהִבְטִיחָם: 'אֲנִי חֲלֹקֶךְ וְנִחְלַתְךָ' (בְּמִדְבָר יח, כ).			

עיינים	ארחות	קנאה	יושר
יב. וכל מה שרואים אצל אחרים רוצים. כתב המסילת ישרים (פרק י"א): "ותראה, כי אחות הקנאה היא החמדה והתאוה, הלא היא המיגעת לב האדם עד יום מותו, וכמאמרם ז"ל (קהלת רבה א, יג): "אין אדם מת וחצי תאותו בידו" (כלומר, האדם לעולם אינו מגיע אפילו למחצית ההישגים שהוא מתאוה להשיגם). ואמנם, עיקר התאוה פונה לשני ראשים: האחד הוא הממון והשני הוא הכבוד; שניהם כאחד רעים מאד וגורמים לאדם רעות רבות. הנה חמדת-הממון היא האוסרת אותו במאסר העולם (משעבדת אותו לטרוח בעניני העולם-הזה, על ידי שהוא מקדיש להם את זמנו, כוחותיו, מרצו ושאיפותיו), ונותנת עבותות העמל והעסק על זרועותיו, כענין הכתוב (קהלת ה, ט): "אוהב כסף - לא ישבע כסף", היא המסירה אותו מן העבודה, כי הנה כמה תפלות נאבדות וכמה מצוות נשכחות מפני רוב העסק ויגיעת המון הסחורה, כל-שכן תלמוד-תורה. וכבר אמרו ז"ל (עירובין נה, א): "לא מעבר לים היא" (דברים ל, יג) - באותם שהולכים מעבר לים בסחורה". וכן שנינו (אבות ב, ו): "לא כל המרבה בסחורה מחכים" (כלומר, כל המרבה בסחורה - לא יתחכם לעולם. עפ"י פירוש רבינו יונה). היא המוסרת אותו לסכנות רבות ומתשת את כוחו ברוב הדאגה, אפילו אחרי השיגו הרבה. וכן שנינו (שם ב, ז): "מרבה נכסים - מרבה דאגה". היא המעברת פעמים רבות על מצוות התורה, ואפילו על חוקות השכל הטבעיים. עכ"ד.	ויש מהם שסופם רע ומר, בידוע, רחמנא לצלן.	וְכָל-זֶה בָּא עַל יְדֵי שְׁלֹא כִלְּלוּ אֶת בֵּיתם בְּמִשְׁפָּט, הַחוּצָאָה עַל פִּי הַהֲכַנְסָה וְלֹא יוֹתֵר, וּבְדֶרֶךְ כָּלֵל זֶה נִגְרַם עַל יְדֵי הַנָּשִׁים שֶׁדַּעְתָּן קָלָה, ^(י) וְכָל מַה שֶּׁרְוִאִים אֶצֶל אֲחֵרִים - רוֹצִים, וְהַבַּעַל אֵין יָכוֹל לַעֲמֹד בְּהַלְחִין וְכו' וְהַכֹּל בָּא מִקְנָאָה, כַּנ"ל. וְכֵן כָּתַב בְּ"בֹאֵר הַלְכָה" (ר"ס תקכ"ט), עֵין שָׁם שֶׁהֲאִירָהּ.	
	וְאֲשֵׁרֵי מִי שֶׁמְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט וְאֵינוֹ מְתַפְתֵּה מִפְתֵּי הַנָּשִׁים, וְאֵינוֹ מוֹצִיא - רַק כְּפִי הַיְכָלָת, וְאֵינוֹ הוֹלֵךְ אַחֵר הַ"מוֹדָה" הָאֲרוּרָה, שֶׁזֶּה בָּא מִגִּזְיִים וְיוֹשְׁבֵי קִרְנוֹת, וּבְעֻזּוֹנוֹתֵינוּ הַרְבֵּים הַרְבֵּה מוֹשְׁלָנוּ גַם כֵּן נִתְפַסִּים		

עיונים	יושר	קנאה	ארחות
יג. ויש לברוח מחובות כבורח מן האש. כתב רבי אליהו הכהן מאיזמיר זצ"ל (בספר שבט מוסר - פרק יד): יסתפק האדם בהכרחי ואל יבקש המותרות פן יסירו אותו מאחרי ה', אלא ידמה לו המועט כהרבה, וכאילו יש בידו כל הטוב שבעולם, וזהו פתח לעבוד את בוראו, כיון שאינו מוציא זמנו לבקש המותרות. ורמז לזה מהפסוק: "ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה" (שמואל-ב' יבג), לא כתוב ולרש אין "לו" אלא אין "כל", בא לרמוז על חסידות הרש שמסתפק במועט וה"אין" שבידו נדמה לו כאילו כל טוב בידו. וזהו "אין כל" כלומר: ה"אין" נדמה לו כ"כל", וכן יש לבאר בפסוק: "אין לשפחתך כל בבית" כלומר: מה שאין לשפחתך שום דבר בבית, נדמה לי ש"כל" בבית כיון שבעלי הוציא הכל לצדקה לזון הנביאים שנחבאו. הגר"נ פרצוביץ זצ"ל הוכיח מהתלמוד כי בזמן חז"ל הנהיגו את חיי היום יום רק לפי המעות שיש בידו עכשיו, והראיה ממה שאמרו בגמרא (שבת כג, ב) אדם שיש לו מעות בצמצום ואין בידו לקנות רק נר אחד, נר שבת או נר חנוכה, מה עדיף? נר שבת עדיף משום שלום בית. ולכאורה מדוע שלא ילוה כסף ויהיה לו גם לנר חנוכה? אלא מכאן שלא חייבו את האדם לטרוח ולהשיג מעות יותר ממה שיש בידו, ואם יש בידו רק כדי נר אחד יקנה נר שבת. וכבר נאמר במשלי "טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב" והיינו שיותר טוב לחיות באופן זה שאוכלים פת יבשה אבל "שלוה", שאין ממנה חובות המטרידים והמלחיצים את נפשו של האדם. יד. ולקיים כל המרעיב עצמו. על האדם להסתפק במה שחננו השי"ת ולשמוח בחלקו! יעקב אבינו	בְּזֶה, וְאִשְׁרֵי מִי שֶׁעִינָיו בְּרֹאשׁוֹ.^(יג) וַיֵּשׁ לְכָרֶחַ מִחֻבּוֹת כְּבוֹרֶחַ מִן הָאֵשׁ, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב מָרְן בְּ"קֶהֱיִין אֲגָרוֹת" (ח"א סי' ב'): לָזֶהֱרַר מְאֹד שֶׁלֹּא לָלוֹזֶת בְּסֶפֶךְ מִשּׁוֹם אָדָם. וְשֵׁם (ח"ב סי' י"ב): לְפָלֵא בְּעֵינֵי שֶׁהִנֵּה מִחֻזִּיק בְּמִדַּת הַפְּזִיזוּת כָּל כֶּךָ, שֶׁבִּשְׂבִּיל יוֹם אֶחָד בְּכָר הִכְרַחְתָּ לְכַטֵּל וּלְפָרִיץ בְּגָדָר לְשַׁלַּח יָד בְּהִלְזָאוֹת, הַמּוֹשְׁחִית אֶת אֲצִילוֹת הַנֶּפֶשׁ וְגוֹרֵם בּוֹשָׁה לְעֶצְמָךְ וְלְאַחֲרֵימָם. מוֹטֵב לְנֶהֱגֶה³⁶ בְּדַרְכָּהּ שֶׁל תוֹרַה יוֹם אוֹ יוֹמִים,^(יד) וְלִקְיִים³⁷ כָּל הַמְרַעִיב		

ביאורים

36. בדרכה של תורה. כמובא במסכת אבות (פ"ו מ"ד): כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל. 37. כל המרעיב עצמו.

עיינים	ארחות	קנאה	יושר
מבקש: "ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש" (בראשית כח, ב). וכתב "חובת הלבבות" (שער הבחינה פ"ה) כי "זאת שאלת הצדיקים מאת ה', לא ישאלו המותרות, רק הדבר ההכרחי בלבד, שאי אפשר לו לאדם שיחיה בלעדיו. ובידוע כי נטיית האדם אחר בקשת המותרות, הוא גורם לו מהומות רבות, ועל כן כל איש ירא את ה', ראוי לו שיהיה שמח בחלקו ושיסתפק במועט, ושלא יתאוה המותרות, וייטב לבו ביראת ה'".	עצמו, בְּרִי שְׁתַּשְׁרָה עָלָיו רוּחַ מְהֵרָה וְכוּ'. עֵינַי שָׁם. וְעֵינַי בְּסֶפֶר "שֵׁם עוֹלָם" לְרִבְנֵנוּ בַּעַל הַחֲפִיץ תִּימִים זצ"ל בְּקוֹנְטָרַם "נְפֻצוֹת יִשְׂרָאֵל" (פרק ו')	עצמו, בְּרִי שְׁתַּשְׁרָה עָלָיו רוּחַ מְהֵרָה וְכוּ'. עֵינַי שָׁם. וְעֵינַי בְּסֶפֶר "שֵׁם עוֹלָם" לְרִבְנֵנוּ בַּעַל הַחֲפִיץ תִּימִים זצ"ל בְּקוֹנְטָרַם "נְפֻצוֹת יִשְׂרָאֵל" (פרק ו')	עצמו, בְּרִי שְׁתַּשְׁרָה עָלָיו רוּחַ מְהֵרָה וְכוּ'. עֵינַי שָׁם. וְעֵינַי בְּסֶפֶר "שֵׁם עוֹלָם" לְרִבְנֵנוּ בַּעַל הַחֲפִיץ תִּימִים זצ"ל בְּקוֹנְטָרַם "נְפֻצוֹת יִשְׂרָאֵל" (פרק ו')

כתב השל"ה הק': יעקב אבינו לא ביקש מהקב"ה אלא רק ההסתפקות "לחם לאכול ובגד ללבוש". וכן שלמה המלך ע"ה התפלל (משלי ל, ח): "ריש ועושר אל תתן לי..." על כן אל יהיה אדם נבהל אחר הממון לבקש תחבולות איך יאסף, ואז מפריד עצמו מחיי עולם הבא הוא עסק התורה תורת אמת חיי עולם נטע בתוכינו, וציונו להגות בה יומם ולילה. אמת כי טוב תורה עם דרך ארץ אמנם התורה תהיה עיקר... עכ"ד.

יעקב אבינו אמר: "כי חנני אלוקים וכי יש לי כל" (בראשית לג, יא), מפרש ה"כלי יקר": כי דרך הצדיקים אפילו שיש מעט בידם, מסתפקים בו ושומחים בחלקם, ונראה כאילו יש להם כל, אבל עשו אמר "יש לי רב", כי הרשעים אף על פי שיש להם כל כסף וזהב שבעולם, מכל מקום נראה להם שעדיין הם חסרים. ואמנם יש להם רב אבל לא כל צרכם, כי "יש בידו מנה רוצה מאתיים"...

ביאורים

במסכת סנהדרין (ק', א) מובא: כל המרעיב עצמו על דברי תורה בעולם הזה - הקב"ה משיביו לעולם הבא. ובמסכת תענית (י"א, א): כל המרעיב עצמו בשני רעבון ניצל ממיתה משונה.

רוח הקדש

בסוף (מ"ח ב'): תגנו רבנן, משמתי חגי זכריה ומלאכי¹ נסתלקה רוח הקדש מישׂראל. וצריך עיון, והא מצינו בכמה מקומות אצל התנאים שהיה להם רוח הקדש, עין ערוכין (ס"ד ב'): ²למדנו שכן רבן גמליאל ברוח הקדש, ובנדרים (נ ב'): ³צפה רבי עקיבא ברוח הקדש, עין שם ברבנו נסים. ובירושלמי שביעית (פ"ט ה"א): ⁴צפה רשב"י ברוח הקדש שהוא נתנו שם.

ביאורים

1. נסתלקה רוח הקדש. של נבואה. 2. מישׂראל. שהם היו הנביאים האחרונים. 3. למדנו שכן רבן גמליאל ברוח הקדש. בגמרא שם מובא: מעשה ברבן גמליאל שהיה רוכב על החמור, והיה מהלך מעכו לכזיב, והיה רבי אלעאי מהלך אחריו, מצא גלוסקין (עוגה) בדרך, אמר לו (רבן גמליאל): אלעאי! טול גלוסקין מן הדרך. מצא נכרי (גוי) אחד, אמר לו (רבן גמליאל לגוי) מבגאי! טול גלוסקין הללו מאילעאי! נטפל לו (נתקרב אצל הנכרי) ר' אילעאי, אמר לו: מהיכן אתה? אמר מעיירות של בורגנין, (שוב שאלו) ומה שמך? מבגאי שמני (כך שמי). כלום הכירך רבן גמליאל מעולם? אמר לו: לאו. באותה שעה למדנו שכיוון רבן גמליאל ברוח הקדש (שכיוון לשמו של הגוי מבלי שהכירו). 4. צפה רבי עקיבא ברוח הקדש. אשתו של הקיסר באה לפני רבי עקיבא, כשראה אותה רבי עקיבא - שחק, מפני שצפה ברוח הקדש שעתידה להתגייר ולהנשא לו (ולא רצה להודיעה), וכך היה שלאחר מכן התגיירה ונשאת לרבי עקיבא (ר"ן נדרים ג, ב, עיי"ש עוד). 5. צפה רשב"י ברוח הקדש שהוא נתנו שם. רבי שמעון בן יוחאי ובנו נחבאו במערה שנים עשרה שנה, מפני גזירת הרומיים (שגזרו על רשב"י עונש מוות על שגינה אותם). כשמת הקיסר ובטלה הגזירה, בא אליהו הנביא ובישר להם זאת. כשיצא רבי שמעון מהמערה, אמר: הואיל ונתרחש נס וניצלתי מגזרת הרומיים אלך ואתקן דבר לטובת הרבים [כמו שמצינו אצל יעקב אבינו כאשר ניצל מלבן ועשיו וחזר שלם אל ארץ כנען, תיקן דבר לטובת הרבים (עין שבת לג, ב)]. כאשר נודע לרשב"י שיש מקום שיש בו ספק לענין טומאה (שהיה יסוד לחשוש שמתים קבורים מתחת לדרך, אלא שלא היה הדבר ודאי או שלא נודע בדיוק היכן נקברו), קיצץ רבי שמעון תורמוסין (מין קטניות בעל זרעונים שטוחים) ופיזר אותם על פני אותו המקום, נעשה נס וצפו המתים (או המת) עד מתחת לפני האדמה, ועל ידי

יושר

רוח הקדש

ארחות

ובירוּשָׁלַיִם כֹּהֵן (פ"א ה"ד): ⁶צָפָה רַבִּי מֵאִיר בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ. וּבְסִנְהֶדְרִין (י"א א'): ⁷שְׁמוּאֵל הַקָּטָן אָמַר בְּשַׁעַת פְּטִירָתוֹ כִּמְיִן נְבוֹאָה. וְעַיֵן בְּתוֹסָפוֹת מְנַחֲוֹת (ק"ט

ביאורים

כך התפורר והתרכך עפר מקום קבורתם. כל מקום שעפרו נותר קשה - טיהר אותו רבי שמעון, וכל מקום שעפרו נמצא רפוי - ציין אותו רבי שמעון כמקום קבר כדי שידעו הכהנים להזהר ולעבור סביבו. כך תיקן רבי שמעון שיוכלו הכהנים ללכת באותה דרך. ראהו כותי (גוי) אחד, אמר: אני אלך ואעשה צחוק על אותו רב היהודים. לקח הגוי מת אחד והטמינו במקום שטיהר רשב"י, ובא אצלו ואמר לרשב"י: וכי לא טיהרת ופנית כל הטומאות ממקום פלוני, בא ואראך שאוציא מת אחד משם, צפה רשב"י ברוח הקודש שנתנו (הכותי) שם, אמר: גוזר אני עליך העליונים שירדו (פירוש: על אותו הכותי שירד למטה לארץ) ועל התחתונים שיעלו (אותו המת יעלה ויחיה), וכן היה! ⁶. צפה רבי מאיר ברוח הקודש. רבי מאיר היה רגיל לדרוש בבית כנסת של חמת כל ליל שבת, היתה שם אשה אחת שהיתה רגילה לשמוע הדרשה. פעם אחת היה רבי מאיר מאריך בדרשתו, הלכה ורצתה לשוב לביתה ומצאה הנר שכבה. אמר לה בעלה, היכן היית? אמרה לו לשמוע קול הדרוש. אמר לה כך וכך יעשה לי אלוקים (לשון שבועה) שאין את נכנסת לבית עד שתלכי ותרכי בפני הדרוש. צפה (ראה) רבי מאיר ברוח הקודש כל המעשה הזה, עשה את עצמו כאילו יש לו מיחוש בעינו, אמר רבי מאיר: כל אשה שיודעת ללחוש על העין תבוא ותלחוש, וידע רבי מאיר שלוחשין ברקיקה ותוכל האשה הזאת לרוק בפניו ולחזור לביתה. אמרו לה שכינותיה: הגיע העת והעונה שתוכלי לחזור לביתך, עשי עצמך כיודעת ללחוש ומתוך כך תרכי בעיניו של רבי מאיר לעשות רצון בעלך. באה האשה לפני רבי מאיר, אמר לה רבי מאיר, האם יודעת את ללחוש על גבי העין, מתוך שהיתה יראה ממנו אמרה לו שאינה יודעת. אמר לה רבי מאיר אע"פ כן תרכי (בלא לחש) שבע פעמים בעיני ויהא לי לרפואה. לאחר שרקקה אמר לה רבי מאיר שתלך לבעלה ותאמר לו שהוסיפה על דבריו, שהוא אמר לה שתרוק פעם אחת בפני הדרוש והיא רקקה בפניו שבע פעמים. אמרו לו תלמידיו: רבי! כך מבזין את התורה?! אילו ספרת לנו מהמעשה הזה וכי לא היינו מביאים את הבעל הזה ומלקים אותו עד שהיה מתפייס ומרצה לאשתו?! אמר להם רבי מאיר: ומה אם שם הקדוש שנכתב בקדושה אמרה התורה שימחה על המים בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו, וכי כבודי יהיה חשוב יותר מכבוד הבורא יתברך שמו. ⁷. שמואל הקטן אמר בשעת פטירתו כמין נבואה. בגמרא שם מובא על שמואל הקטן: "אף הוא [הוכיח סופו ששרתה עליו שכינה שנתנבא בשעת מיתתו. רש"י] אמר בשעת מיתתו: "שמעון וישמעאל לחרבא [רבן שמעון בן גמליאל הנשיא ורבי ישמעאל בן אלישע

ארחות רוח הקדש יושר עיונים

ב' ד"ה בתהלה): שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הִגִּיהַ רַבֵּנוּ קְלוּנִימוֹס בְּשִׁעַת פְּטִירָתוֹ כְּמִפִּי נְבוּאָה. וְהֶרֶב חַיִּים וַיִּטָּאֵל בְּסֵפֶר "שְׁעָרֵי קִדְשָׁה" (ח"ג שער ז') כְּתֹב: וְהִנֵּה בְּאֲזֵנֵינוּ שְׁמַעְנוּ וּבְעֵינֵינוּ רָאִינוּ יְחִידֵי סִגְלָה הַשִּׁיגוּ לְמִדְּרַגַּת רוּחַ הַקֹּדֶשׁ בְּזִמְנֵנוּ זֶה, וְהָיוּ מַגִּידִים עֲתִידוֹת, וּבָהֶם בְּעֲלֵי חֻכְמָה, לֹא נִתְגַּלּוּ בְּדוֹרוֹת שְׁקֻדָּמוֹ אֲלֵינוּ. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.⁸ וְגַם בְּדוֹרוֹת הָאַחֲרוֹנִים יְדוּעִים בְּמָה דְּבָרִים, כְּגוֹן מִהֶגֶר"א, וּמִרְבֵּנוּ ה' חֲפִיץ חַיִּים" זצ"ל, וְעוֹד הֶרְבֵּה גְּדוּלִים, מִה שְׁאֲמְרוּ דְּבָרִים בְּלִי שִׁידְעוּ מֵהֶם כָּלֵל - וְהַכֵּל נִתְקַנֵּם, וְגַם רָאִינוּ הֶרְבֵּה דְּבָרִים כְּאֵלוֹ מִרְבּוֹתֵינוּ זִלְלָה"ה.

וְצָרִיךְ לִזְמֹר, שֶׁיֵּשׁ הֶרְבֵּה מִדְּרַגּוֹת בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, דְּמִה שְׁאֲמְרוּ בְּנִמְרָא 'נִסְתַּלְקָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מִיִּשְׂרָאֵל', הַכּוֹנֵה עַל ⁽⁸⁾נְבוּאָה מִמֶּנֶּה, שֶׁזֶּה

ביאורים

כהן גדול יהרגו בחרב. רש"י [וחברוהי] [וחבריו], כגון רבי עקיבא ורבי חנניא בן תרדיון. רש"י [לקטלא] [לשאר מיתות, רבי עקיבא במסרקות של ברזל, ר' חנניא בשריפה] ושאר עמא לביזא ועקן סגיאן עתידין למיתי על עלמא" [ושאר העם לביזא, וצרות גדולות עתידים לבוא על העולם]. 8. וגם בדורות האחרונים. וזה לשון החיי עולם' (לקהלות יעקב', סוף פרק ל'): "ובכל הדורות נמצאים קדושי עליון אשר רוח הקודש שורה עליהם, כמו שאמרו חז"ל (בסוכה דף מה) לא פחות עלמא מל"ז צדיקי דמקבלי אפי שכינתא בכל יום (ר"ל דבוקים בו יתברך ושכינה שורה עליהם), וכן ראינו בחוש בכל הדורות קדושים וטהורים שזכו לרוח הקודש, וגם בדורות שלפנינו כגון הגר"ל דיסקין בירושלים עיה"ק וכן הרבה" וכו', עכ"ל.

עיינים	ארחות רוח הקדש	יושר
ב. רק בתורה תמצאו הכל. וכמובא במשנה באבות (ה, כב): "הפך-בה והפך-בה (בתורה) דכלא בה (שהכל תמצא בה)". משמיה דרבו, הגאון בעל ה"חפץ חיים" זצ"ל, מביא הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל, שהיה רגיל להגיד: "יש בחיי אדם רגעים אשר הוא נאלץ להחליט		נִסְתַּלֵּק עַד שִׁיבּוֹא אֵלָיו, וְכֵמוֹ שֶׁאָמַר הַנְּבִיא הָאֲחֵרוֹן: "זָכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה וְגו' הִנֵּה אֲנִכִּי שׁוֹלֵחַ לָכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא לְפָנַי בּוֹא יוֹם ה'". וְהִינֵנו, שֶׁמַּעֲתָה לֹא יֵהָא נְבוּאָה - (ב) רַק (ב) תּוֹרָה (ר) תִּמְצְאוּ הַכֹּל, וְהַנְּבוּאָה לֹא תִחֲזַר עַד שִׁיבּוֹא אֵלָיו לְפָנַי מְשִׁיחַ, כִּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲזו"ל (עירובין מ"ג ב.).

בעניין מסויים ואינו יודע מה להחליט, ויש שהעניין נוגע לו עד נפש, ומשאינו יודע מה לעשות, הוא בא לידי יאוש. והנה לוחש לו אחד על אוננו: הרי תוכל לשאול בעצתו של ה' יתברך בכבודו ובעצמו. איככה זה? ישתומם האדם, ובאמת - אמר ה' חפץ חיים ז"ל - ניתנה אפשרות זו לכל אדם ואדם. יש לנו תורה, הכוללת תשובות על כל השאלות שבעולם. ליכא מידי דלא רמזא באורייתא. הפתרון שמוצאים אותו בתורה, הוא עצת ה'.

יש לדעת, כי מלבד המצוות והאיסורים הכתובים בתורה, רשומות שם גם עצות, מצוות מנוסות, וכשם שהתורה עצמה נצחית היא, כך גם עצת התורה נצחית היא. לדוגמא: 'לעולם ישליש אדם את מעותיו, שליש בקרקע, שליש בפרקמטיא (-סחורה) ושלש תחת ידו' - כי במקרה שיפסיד עסק אחד והיה הנשאר לו לפליטה. זאת היא עצה מנוסה. מי שלא נהג לפי כלל זה, לא ביטל מצוה, אלא סירב לקבל עצה טובה".

והיה רבי אלחנן מוסיף נופך ומשלים את הרעיון במשל ציורי: הרי שבא ראובן ומעיר לך שנתלככו פניך, ועמיתו שמעון מכחישו ואומר שפניך רחוצים למשעי, מה הנך עושה? הוה אומר: אתה ניגש אל הראי ונוכח בעצמך לידע עם מי הצדק. והנה התורה היא הראי הבהיר שלנו, הכל משתקף בה, וכשיש ספיקות, וכשמתגלים חילוקי דעות, יש להתבונן קודם כל - מה כתוב בתורה.

[ועוד מרגלא בפומיה של החפץ-חיים: דרושות עיניים מאירות לראות את הכתוב בתורה ואיפה שכתוב בה, כי הכל כתוב בה. אם יש עצות אפילו בשביל הפרט, קל-וחומר כי בשביל כלל ישראל יש בתורה ציונים ברורים, בין אלה גם על אודות יחס היהודים בגלות לגבי אומות העולם. אם לא הולכים אחרי עצת התורה, מכניסים את כלל-ישראל לסכנה חמורה. עד דורותינו האחרונים ערכו היהודים את מדיניות הגלות שלהם בהתאם לעצת התורה. התנאים טרם שהלכו לרומא לבטל גזירות קשות היו נוהגים ללמוד את פרשת יעקב ועשו ושם מצאו קווים לפעולתם (כן כתב הרמב"ן

יושר

רוח הקדש

ארצות

עיונים

בפרשת וישלח). ברור, כי המוסמכים לברר שאלות הנוגעות לכלל ישראל הם אך ורק מנהיגי הדור אשר שואבים כל זה מתורתנו הקדושה, אשר חזתה הכל מראש, וגם הגידה את הכל מראש! עכ"ד].

ג. בתורה **תמצאו הכל**. באבות דרבי נתן (ד, א): "לפי שאם אדם למד תורה יודע דעתו של מקום". כתב ב'מעשי למלך' (עה"ת פרשת בראשית אות ה') משמו של ה"חפץ חיים" וז"ל: "הוא היה אומר, מי שדעתו דעת תורה, יכול לפתור כל בעיות העולם בכלל ובפרט, אלא שתנאי התנה, שהדעת תורה תהיה צלולה בלי איזה פניה או נטיה כל שהיא. ואם יש לך אדם שדעת תורה לו, אלא שמעורבת אפילו מעט עם דעות אחרות מן השוק או מן העתונות, הרי דעת התורה עכורה היא, מעורבת עם פסולת, ואין ביכולתה לדרת לסוף הענין".

בדברים שנשא הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל בכנסיה הגדולה בשנת תרצ"ז, אמר בין השאר: "התורה היא מקור חיינו - ככתוב, 'כי היא חייך ואורך ימך' - ומבלעדי התורה אין לנו דעת. לכל מאורעות החיים אפשר למצוא פתרון בתורה. מרגלא בפומיה דרבי איצ'לה מוולוז'ין, שבשעה שסוחר עצים בא להימלך אם לקנות יער פלוני, נמצאת תשובה עבורו בתורה, צריכים רק למצוא אותה..." "לכל אחד מאתנו יש דעת תורה. אבל באחוזים! יש שאחד זכה בחמישים אחוז, משנהו בשבעים וחמשה, והשלישי בחמשה-עשר אחוז, אולם האחוזים הנותרים אצל כל אחד ואחד הם לא מדעת תורה, כי-אם דעות אחרות, דעת פרנסה, דעת מסחר, דעת אשתו ובניו וכיוצא, ממילא דעת תורה שלו בטילה במיעוט, ממילא אי-אפשר לסמוך על דעתו. דעת תורה במאה אחוז אפשר למצוא רק אצל גדולי הדור, שפרקו מעליהם כל הבלי העולם והתמכרו אך ורק לדעת תורה, על-פי התורה אשר יורוך". עכ"ל. (אור אלחנן ח"ב עמוד קכ"א).

ד. **תמצאו הכל**. וזה לשון מדרש תנחומא (פרשת נח): אור גדול, אור שנברא ביום ראשון, שגנוז הקדוש ברוך לעמלי תורה שבעל פה ביום ובלילה, שבזכותן העולם עומד. ע"ש. ומהו האור הזה, מפורש בילקוט שמעוני (פרשת בראשית ד'): אמר רבי אלעזר אור שברא הקב"ה ביום ראשון היה אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו, וכיון שנסתכל ברשעים שמעשיהן מקולקלים עמד וגנוז. ע"ש. זהו הכוח שיש לעמלי התורה שבע"פ יומם ולילה, הכוח מאור הגנוז שנברא ביום ראשון, ולכן הם רואים הכל ויודעים דעתו של מקום, כמו שכתב באבות דרבי נתן (ד, א) וז"ל: "לפי שאם אדם למד תורה יודע דעתו של מקום" וכו'. מבואר שהאור נשאר בתורה, ובזהר (ח"ב, קמח, ב - קמט, א) נאמר שבכל עת שאדם מתאמץ בלימוד התורה נח עליו קרן מהאור הראשון (ראה גם מהרש"א חגיגה יב, א), ועיין בבעל הטורים (בראשית א, ד) בזה"ל: 'את האור' בגימטריה 'בתורה' ועולה מנין תרי"ג. עכ"ל.

עיונים

ארחות

רוח הקדש

יושר

ה. המכשירו כי אמנם יעזרהו
ח'. במסכת ברכות (ס, א):
"תנו רבנן: מעשה בהלל הזקן
שהיה בא בדרך (אל תוך עירו)
ושמע קול צוה בעיר. אמר:
מובטח אני שאין זה בתוך
ביתי. ועליו הכתוב אומר:
"משמועה רעה לא יירא נכון
לבו בטוח בה" (תהלים קיב,
ז). [רבא ממשיך שם ואומר:
בכל דרך שתדרוש פסוק
זה יש לו אותה משמעות.

אָמוּנָה, גַּם בְּרוּיָה הַקֶּדֶשׁ שְׂאֵחֶר כֶּךָ יֵשׁ כְּמֹה
מִדְּרָגוֹת. יֵשׁ שְׂהַחֲכָם מְרִנִּישׁ בְּאַמֵּת
כְּאַלֹּי שְׂהוֹדִיעוּהוּ מִן הַשָּׁמַיִם כֶּךָ וְכָךְ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב
מֶרְן הַחֲזוֹן אִישׁ בְּסֵפֶר "אֱמוּנָה וּבִטְחוֹן" (סוף פֶּרֶק
ב'), וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: יֵשׁ עוֹד מְמִדַּת הַבִּטְחוֹן, כִּי עַל
הַבּוֹטָח שׁוֹרָה רוּחַ קִדְּשׁ וּמִתְלַוָּה עִמּוֹ רוּחַ עִזּוֹ
(ה) הַמְכַשֵּׁרוֹ כִּי אָמוּנָה יַעֲזְרֶהוּ ה', וּכְמוֹ שְׂאֵמֶר דָּוִד
הַמֶּלֶךְ ע"ה: "אִם תַּחֲנֶה עָלַי מַחֲנֶה לֹא יִירָא לִּבִּי

הפסוק נדרש בין מתחלתו לסופו ובין מסופו לתחילתו. כך הוא נדרש מתחלתו לסופו: "משמועה רעה לא יירא" מה הטעם? כי "נכון לכו בטוח בה". וכך הוא נדרש מסופו לתחלתו: מי ש"נכון לכו בטוח בה" אז "משמועה רעה לא יירא". יש לעיין, מנין היה בטוח הלל שהצווחה אינו מביתו? בחידושי רבי יונתן [אייבשיץ] ביאר: הלל היה בטוח שהצווחה איננה מתוך ביתו. לא שהיה בטוח שלא תבא צרה לתוך ביתו, שודאי באות צרות גם לבתי הצדיקים; אלא שהצדיקים מקבלים עליהם את הצרות בדרך שונה משאר העם. בעל אמונה שלמה מכיר את הטובה הטמונה בכל צרה, כגון למרק את עוונותיו וכדומה, והוא רואה בצרה מעין תרופה מרה הנמסרת על ידי רופא מומחה, והוא צריך לסבול את המרירות באופן זמני כדי להבריאו. אין הוא צווח בעת צרה, ואם חינך את משפחתו במדה זו, גם הם לא יצווחו בעת צרה. משום כך, הלל היה בטוח שאין הצווחות באות מתוך ביתו. עכ"ד.

להבנת הענין הנ"ל ביתר שאת, יש לבאר על פי דברי החזון איש בספרו אמונה ובטחון (ב, א) המדגיש, שצרות באות גם על הבוטח בה'. טעות הוא - אומר החזון איש - לבטוח שהכל "ייהיה טוב" בכל מקרה, כל זמן שאין נבואה על העתיד, העתיד איננו מוחלט. אלא הבטחון האמיתי הוא האמונה שכל אירועי העולם הם בידי הבורא יתברך, ובמצב של סכנה אין כאן שום פגע רע מיד המקרה אלא הכל ממנו יתברך, ואפילו אם חרב חדה מונחת על צוארו אל יתיאש מן הרחמים, ואם ירצה הקב"ה - יצילהו גם במצב כזה. עכ"ד. מכיון שגם להלל יתכנו צרות, על כרחך לא היה בטוח אלא שאין הצווחה מתוך ביתו.

אמנם לדברי החזון איש (אמונה ובטחון ב, ז) שכתב, שיש בעל בטחון שרוח אלהים שורה עליו

ארחות רוח הקדש יושר עיונים

ונוכח להכרה שאכן יצילהו ה' מצרות מסויימות, ניתן לפרש שהלל היה בטוח שלא באה צרה לתוך ביתו. וכעין זה כתב הגר"א (בחיידושו למסכת ברכות ס, א) לאחר שהביא יש מפרשין שהבטחון של הלל היה שאין הצווחה בתוך ביתו, שאי אפשר לומר שאין הצרה בתוך ביתו, כי הרי מצינו כמה צדיקים שהיה להם צרות. והקשה על כך הגר"א שממה שהביאה הגמרא על זה פסוק "משמועה רעה לא יירא", משמע שהבטחון היה שאין הצרה בתוך ביתו. לכך פירש: "אלא צריך לומר דבאמת הכי פירושו דהוא היה בטוח בה' שלא תבוא לו צרה בתוך ביתו. [ומה

אם תקום עלי מלחמה" וגו'. וזה ענין מתחלה לפי מעלת הבוטח ורב קדשו. עד כאן לשונו. [ועין רמב"ן (ב"ב י"ב א') שקתב: אף על פי שנטלה נבואת הנביאים שהוא המראה והחזון, נבואת החכמים שהיא בדרך החכמה לא נטלה, אלא יודעין האמת ברוח הקדש שבקרבם. עד כאן לשונו].

ויש הרבה פעמים שהחכם אומר לפי חכמתו מה שנגראה לו והקב"ה מסכים עמו, כמו שקתב ב"ספר חסידים" (החדש סי' תתשצ"ה): כל הדובר אמת ואינו רוצה להשב שקר ולא לדבר שקר - אפלו דברים שיחשב ושידבר, אף על פי שלא יתפון להם - ⁽¹⁾ כל מחשבותיו

שמצינו כמה צדיקים שהיה להם צרות, יש לומר דהכל לפי אומץ הלב בבטחונו על ה', וכמו שאמרו במסכת חולין דף ד' 'שאני רבי חנינא דנפיש זכותיה' [עכ"ד הגר"א]. ו. כל מחשבותיו ודבריו יתקיימו. מבואר שהנוהר מלשקר יתקיימו כל ברכותיו, שכמו שהוא נזהר שלא לשקר גם מן השמים שומרים שכל מה שיאמר יהיה אמת ויתקיים. כתב החיד"א על הפסוק "לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה" (במדבר ל, ג), רמז לנו הכתוב שאם האדם ישמור לשונו מדיבורים אסורים, אזי כל אשר יבקש מהשם יתברך יתקבל. כאשר "לא יחל דברו" - לא יעשה דבריו חולין, ויקדש פיו ולשונו, הרי - "ככל היוצא מפיו" הקב"ה "יעשה". וב"אור זרוע" (אלפא ביתא דף ו') כתב: ולכך אותיות 'אמת' הם כסדרן, מפני שהצדיקים דוברים אמת בלבבם ועוסקים בתורת אמת, הם אמת ומעשיהם אמת ועצתם אמת ומתקיימת, כדכתיב

עיונים	ארחות	רוח הקדש	יושר
(משלי יט): "ועצת ה' היא תקום", כל עצה שיש בה דבר ה' היא תקום, ועליהם נאמר (קהלת ז): "טוב אחרית דבר מראשיתו", טוב אחרית דבר	וְדַכְרִיּוֹ יִתְקִימוּ, שְׁנֵאמָר: ⁽⁹⁾ וְהַתְגֹּר אִמָּר וְיָקָם לָךְ. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְזֶהוּ שְׁמַעֲנוּ בְּמִקְרָא גָבִי חֲנִי הַמַּעֲגָל (תענית כ"ג א): ⁽¹⁰⁾ עֲלֶיךָ נֶאֱמַר "וְהַתְגֹּר		

שהוא טוב מראשיתו, כשמראשיתו היתה עצת אמת, אז טוב אחריתו.

ז. וְהַתְגֹּר אִמָּר וְיָקָם לָךְ. במדרש רבה (שיר השירים א, ב) דרש על הפסוק: "רוממות אל בגרונו וחרב פפיות בידם" (תהילים קמט, ו), שהן גוזרין על העליונים (להשמע להם) ועושין (העליונים כדבריהם, והם גוזרים) על התחתונים (להשמע להם) ועושין (התחתונים כדבריהם). [דרש מילת "פפיות" "פה פיות", פה אחד ופיות הרבה, כלומר, תלמידי החכמים, שכל אחד מהם עוסק בתורה בפיהו האחד, סופם שהם זוכים שניתן להם לכל אחד "שני פיות" לגזור, שהעליונים והתחתונים נשמעים לגזירת פיהם ופועלים על פיהם. גם שרי מעלה וצבא השמים, כיעקב ששלח מלאכים אל עשיו אחיו (בראשית לב, ד, וכפרש"י שם בשם ב"ר עז, ד), וכיהושע בן נון שהעמיד חמה ולבנה וכוכבים ברקיע במאמר פיו (יהושע י, יב). וגם ברואי מטה, כמשה שקרע את הים, ואלישע שהמתיק את המים, ועוד רבות כהנה שבכל דור ודור, (עיין דב"ר י, ב-ג)].

ח. עֲלֶיךָ נֶאֱמַר וְהַתְגֹּר אִמָּר וְיָקָם לָךְ. במסכת מועד קטן (טז, ב): "אמר אלקי ישראל לי דיבר צור ישראל [דוד המלך אומר: אלהי ישראל שהוא צור ישראל דיבר אלי ואמר לי], אני מושל באדם, מי מושל בי - צדיק [ומה היא הממשלה שלו], שאני גוזר גזירה [ובא הצדיק] ומבטלה [ונמצא שהצדיק כביכול מושל בה]". ופירש רבינו חננאל: כי מבטל בתחיתו גזירות של הקב"ה הרעות מלבא על

ביאורים

9. וְהַתְגֹּר אִמָּר וְיָקָם לָךְ. כשתחליט בדעתך, אתה הצדיק, לעשות דבר מה, הקב"ה יקיים לך אותו הדבר (מצודת דוד איוב כב, כח-ל). כי כל הטבע תהיה נכנעת תחתך, וכמו שגור יהושע על השמש שתדום, ואליהו שאמר אם יהיה טל ומטר כי אם לפי דברי. 10. עֲלֶיךָ נֶאֱמַר וְהַתְגֹּר אִמָּר וְיָקָם לָךְ. כך שלחו הסנהדרין מלשכת הגזית לחוני המעגל, והוסיפו ואמרו לו: "אתה גזרת מלמטה והקדוש ברוך הוא מקיים מאמריך מלמעלה", גבי המעשה המובא שם: פעם אחת יצא רוב חודש אדר ועדיין לא ירדו גשמים, שלחו לחוני המעגל: התפלל וירדו גשמים. התפלל, ולא ירדו גשמים. עג עוגה (עשה עיגול כמו עוגה שהיא עגולה) ועמד בתוכה, אמר לפניו רבונו של עולם, בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך, נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך... ירדו כתיקונן, עד שעלו כל העם להר הבית מפני הגשמים... עיי"ש.

ארחות רוח הקדש יושר עיונים

אמר ויקם לך.¹¹ וכן אמר גבי רבי (כתובות ק"ג ב.). עמו ישראל. ויש להבין ענין זה, וכי הכוונה שהצדיק גזור

דבר שהוא נגד רצון הבורא יתברך?

ביאר בספר 'מכתב מאלוה' (ח"ב עמוד 186): ענין "צדיק גזור והקב"ה מקיים" ברור הוא שאין הכוונה שהצדיק גזור דבר שהוא נגד רצון הבורא יתברך ח"ו, אלא הענין הוא כמאמרם ז"ל שיש צדיקים שכל העולם מתקיים בזכותם, כיון שכל המתרחש בעולם - אמצעי הוא שילמד ממנו הצדיק להתעלות בעבודתו הנשגבה, ואפשרויות אלו של למודי הצדיק הן הנותנות קיום לדור כולו, גם לשפלים שבו. כך מתפרש אמרם ז"ל שכולם חיים בזכות הצדיק, כלומר להיות כלים לצדיק, כגון שיוכל לראות את חסדי השם יתברך העצומים שזן את העולם כולו בחינם. ובראות הצדיק הנמצא במדרגה גבוהה זו דבר שיש בו הסתר לכבוד ה', בדיון שיבקש מהשם יתברך שימנענו אף אם כרוך בדבר שינוי הנהגתו יתברך. וזה שנקרא "צדיק גזור והקב"ה מקיים".

ביאורים

11. וכן אמר גבי רבי. רבי בשעת פטירתו ציווה כמה דברים, וא' מהם "חנינא בר חמא ישב בראש". מספרת הגמרא: לא קיבל רבי חנינא להיות ראש הישיבה, מפני שהיה רבי אפס גדול ממנו שתי שנים ומחצה וסבר רבי חנינא שאין זה לפי כבודו של רבי אפס שהוא (רבי חנינא) יכהן כראש הישיבה בחייו. הלכך, ישב רבי אפס תחילה בראש הישיבה, ורבי חנינא ישב מחוץ לבית המדרש, שלא היה נכפף לרבי אפס, ובא לו לוי וישב אצלו בחוץ (משום כבודו, רש"י. פי', לוי לא רצה להניח אדם גדול כרבי חנינא לישב לבדו). לאחר זמן נפטר רבי אפס וישב רבי חנינא בראש הישיבה. ולא היה לו ללוי אדם גדול שיהא ראוי ללמוד ממנו (לוי לא רצה להיות נכפף לרבי חנינא משום שרבי חנינא לא היה גדול ממנו לא בתורה ולא בשנים. רש"י שבת נט, ב). ולכן בא לבבל. וזהו שאמרו חכמים לרב: אדם גדול הזדמן לנהרדעא וצולע הוא והורה בדרשתו שמותר לאשה לצאת בשבת כשהיא מקושטת בעטרה הנקראת "כלילא" (עיי"ש). בשמעו דברים אלו, הבין רב שלוי הוא שהגיע ואמר: יש להבין ממה שעזב לוי את ארץ ישראל ובא לבבל, שרבי אפס נפטר ונתמנה רבי חנינא להיות ראש הישיבה, ולא היה לו ללוי אדם גדול שיהא ראוי ללמוד עמו, ולכן בא לבבל. הגמרא שואלת על מסקנתו של רב: הרי באותה מדה יש לומר שרבי חנינא הוא שנפטר, ורבי אפס המשיך לשבת בראשות הישיבה כמקודם, ולא היה ללוי אדם גדול שיהא ראוי ללמוד עמו, ומשום כך בא הוא לבבל! מנין הסיק רב שרבי אפס נפטר? הלא יתכן שהיה זה רבי חנינא שנפטר! מבארת הגמרא: סברתו של רב היתה, כיון שאמר רבי בשעת פטירתו: "חנינא בר חמא ישב בראש", לא יתכן שרבי חנינא לא יכהן בראשות הישיבה במשך הזמן, שכן כתוב לגבי הצדיקים (איוב כב, כח) "ותגזר אומר ויקם לך", היינו,

עיונים	ארחות	רוח הקדש	יושר
ט. כשנגה היוצא מלפני השליט. כתב החינוך (מצוה רלא): "כי בהיות הנפש המדברת שבאדם חלק עליוני, וכמו שכתוב (בראשית ב, ז) "ויפח באפיו נשמת חיים", ותירגם אונקלוס "לרוח ממללא", נתן בה כח רב לפעול אפילו במה שהוא חוץ ממנה, ועל כן ידענו ונראה תמיד כי לפי חשיבות נפש האדם ודבקוה בעליונים כנפש הצדיקים והחסידים, ימהרו דבריהם לפעול בכל מה שידברו עליו, וזה דבר ידוע ומפורסם בין יודעי דעת ומביני מדע". המהרש"א (במועד קטן יח, א) מבאר ענין זה באופן אחר, שדיבוריו של אדם עשויים לכלול בתוכם מעין נבואה על העתיד, ללא ידיעתו. [לכן על אדם להימנע מלהוציא מפיו כל דבר רע שעלול לקרות בעתיד, שמא יהיה בדבריו מעין נבואה, כי לאחר שנאמרה ה"נבואה" בפה, קשה היא להתבטל].	12 וּמִצִּינֵהוּ (כ"מ ק"א) שְׂאֵחַד יָכוֹל לְטַעֵן: הִנֵּה מְקִיָּם בִּי "וְתִגְזֹר אֲמַר וַיִּקָּם לָךְ". עֵינַי שָׁם. וְזֶה הָעֵנִינִי גַם בֶּן שְׁמִצְיָנוּ 13 כְּשֶׁנֶּגְהָ הַיּוֹצֵא מִלִּפְנֵי הַשְּׁלִיט' בְּמוֹעֵד קָטָן (י"ח א') 14 נָבִי שְׂמוּאֵל, וּבִקְרָבוֹת (כ"א)		

ביאורים

מה שהצדיק גוזר - הקב"ה מקיים, ומאחר שהיה ברור לרב שסופם של דברי רבי להתקיים, מוכרח הדבר שרבי אפס הוא שנפטר, ורבי חנינא נתמנה לכהן בראשות הישיבה. 12. **ומצנינו שאחד יכול לטעון הוה מקיים בי ותגזר אומר ויקם לך**. המקבל שדה מחברו בחכירות [שמשלם למחכירו (-בעל השדה) סכום קבוע בין אם הוציאה השדה מעט ובין שהוציאה הרבה] ואכלה ארבה או נשדפה, אם מכת מדינה היא (שגם השדות האחרות שמסביב נשדפו או שאכלן חגב) מנכה החוכר לבעל השדה את חלקו בהפסד מן הדמים שצריך לשלם לו עבור חכירת השדה, שכיון שהיא מכת מדינה, אף על בעל השדה להפסיד מכך, ואם רק שדה זו הוכתה אין מנכה לו, משום שיכול בעל השדה לומר לו 'מולך גרם' שכאשר השדה אצלך תיפסד (שהגזירה לא היתה על בעל השדה אלא על החוכר) ואין עלי להפסיד. הגמרא דנה במקרה שבעל השדה אמר לחוכר לזרוע את השדה בחיטים והלך החוכר וזרעה שעורים, ונשתדפו רוב שדות הבקעה, ופוסקת שיכול בעל השדה לומר לו: אילו זרעתה חיטים, היה מתקיים בי הפסוק "ותגזר אומר ויקם לך" שכל מה שאבקש מהבורא יתקיים, ואני הרי לא בקשתי השנה שיצליחני בשעורים אלא בחיטים. ונמצא שאילו זרעה חיטים היה הקב"ה שומע לתפילתי, והיו החיטים שלי מצליחים אף שאר השדות נשדפו. 13. **כשנגה היוצא מלפני השליט**. כהוראה שגויה היוצאת מפי מלך, שאף על פי שגויה היא אינה מתבטלת (רש"י קהלת י, ה). 14. **נבי שמואל**. פנחס, אחיו של האמורא הידוע שמואל, "אירע בו דבר", כלומר - נפטר אחד מקרוביו, ונעשה אבל. נכנס שמואל אליו לדבר על לבו ולנחמו. ראה שמואל את צפורניו של אחיו

ארחות

רוח הקדש

יושר

¹⁵ גְּבִי אַבוּהָ דְשִׁמְוֵאל, וְשֵׁם (ס"ב ב') ¹⁶ גְּבִי רַבִּי יִנְאִי, וְכִי־וִישְׁלִיטִי (שבת ספ"ד) ¹⁷ גְּבִי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי, וְשֵׁם (פט"ז ה"א) ¹⁸ גְּבִי רַבִּי חִיָּיא בֶר אַבָּא, וְכִנְבָּא מְצִיעָא

ביאורים

שהיו גדולות. אמר שמואל לפנחס אחיו: מדוע לא נטלת את צפורניך? (שהרי לדעתו של שמואל הלכה שמותר לאבל ליטול צפורניו), אמר לו פנחס לשמואל: "אילו שלך היה האבל", כלומר: אילו היית אבל, וכי היית מזלזל באבילות כל כך, ליטול את צפורניך? היו דברים אלה של פנחס "אילו שלך היה האבל" על שמואל "כשגגה שיצא מלפני השליט" ונתקיימו דבריו אף על פי שלא נתכוון לכך. ¹⁵ גבי אבוה דשמואל. מעשה בשביות שהביאון שוביהן לנהרדעא כדי לקבל דמי פדיון, הושיב אביו של שמואל שומרים עליהן שלא ייטמאו על ידי שוביהן הנכרים. אמר לו שמואל לאביו: ועד עכשיו מי שמרן, כלומר, מה תועיל להן השמירה עכשיו לענין ההיתר שלהן להנשא לכהן, הלא בין כך כבר נאסרו מדין שבויה? אמר לו אבוה דשמואל לבנו: אילו היו הבנות האלו בנותיך, האם היית מזלזל בהן כל כך להניחן גם עכשיו ברשות השבאים בלא שמירה? [כלומר, שאף שהדין אמת שהשביות הללו כבר נאסרו לכהונה, מכל מקום לא היה לו לשמואל להתבטא כלפיהן בלשון מזלזלת כזו, שמשמע ממנה שאינן צריכות עוד שמירה לפי שכבר נטמאו (מהרש"א)]. הדברים שיצאו מפי אבוה דשמואל היו "כשגגה שיצא מלפני השליט", והגם שלא נתכוין אבוה דשמואל לכך, לא שבו דבריו ריקם, ונשבו בנותיו של שמואל. ¹⁶ גבי רבי ינאי. במסכת כתובות (סב, ב) מספרת הגמרא: יהודא בנו של רבי חייא, היה חתנו של רבי ינאי. במשך ימות השבוע היה יושב בבית המדרש, וכל ערב שבת היה בא לביתו, וכשהיה בא, היה רבי ינאי רואה עמוד אש שמקדים לפניו. יום אחד בערב שבת נמשך בלימודו יותר מהרגיל, כיון שלא ראה את אותו הסימן, שמקדים לפניו עמוד אש, אמר רבי ינאי לבני ביתו: כפו מטתו כדין אבל, שבוודאי נפטר, שאם היה יהודא חי לא היה מבטל עונתו והיה בא לביתו. היה דיבורו זה של רבי ינאי 'כשגגה שיצא מלפני השליט' ונפטר יהודה מכח דיבורו של רבי ינאי אפילו שלא התכוון להורגו בדיבורו. ¹⁷ גבי ר' יהושע בן לוי. בן בנו של רבי יהושע בן לוי בלע שרץ (או עצם), בא אדם אחד ולחש לו שם טומאה ונתרפא. כשיצא זה שלחש, שאלו רבי יהושע בן לוי מה לחשת לבן בני? אמר לו דבר זה, אמר לו רבי יהושע בן לוי, טוב היה לו לבן בני שימות ולא יהנה משם של טומאה זו. דברי רבי יהושע בן לוי היה "כשגגה שיצא מלפני השליט" ומת בן בנו. ¹⁸ גבי רבי חייא בר אבא. רבי חייא בר אבא ראה ספר הכתוב בו דברי אגדה, אמר, אפילו כתוב בו דברים טובים ונכונים אף על פי כן תכרת יד מי שכתבה, מאחר וכתב דברים שלא ניתנו לכתב (עיי"ש הטעם), אמר לו אחד, שאביו הוא שכתבה, אמר לו רבי חייא,

(כ"ח א') ¹⁹גְּבִי רֵב אֲשִׁי, וְכִאִיכָה רָכָה (פ"ה ס"ז ט"ז) ²⁰גְּבִי שְׁמוּאֵל, וְכִקְהֶלֶת רָכָה

ביאורים

כן אני אומר עוד הפעם: תקטע יד מי שכתבה. וכן היה שנקטעה יד של זה שכתבה, והיה לו כן "כשגגה שיוצא מלפני השליט". ¹⁹גְּבִי רֵב אֲשִׁי. רבא אומר שם לגבי 'שטרי מחוזנאי', היינו שטרות שהיו נהוגות בעיר 'מחוזא', שהיו בני מחוזא קונים סחורה ונותנים אותה לסוחרים ב'עסקא', והיינו שהסוחרים יתעסקו בסחורה זו וימכרו אותה, ויחלקו עם בעלי הסחורה ברווחים. ועיקר הדבר מותר הוא, אלא שהם היו נוהגים לחשב מראש כמה רווח עתיד להיות מסחורה זו, ומוסיפים את סכום חצי הרווח על הקרן שהסוחרים חייבים להם תמורת הסחורה, וכותבים את כל הסכום יחד בשטר החוב [כגון אם קנו מהם סחורה במאה זוז, ומשערים שהסוחרים ימכרו את הסחורה במאה ועשרים זוז ונמצא שהם ירוויחו בסחורה זו עוד עשרים זוז, כתבו בשטר החוב שהסוחר חייב לבעל הבית מאה ועשר זוז, ולא פירשו שמאה הוא עיקר החוב ועשר הוא סכום הרווח], ודבר זה אסור הוא משום שמי אומר שאכן יהיה רווח כזה, ויש לחשוש שמא לבסוף לא יהיה רווח והמלווה יגבה את כל הסכום ונמצא שהוא נוטל ריבית. אמר לו מר בר אמימר לרב אשי: אבא [אמימר] נוהג לעשות כן, כמנהג בני מחוזא, והוא כותב בשטר החוב את סכום הקרן עם הרווח יחד, ואינו חושש שמא לבסוף לא יהיה רווח ונמצא שיש בזה משום ריבית, מפני שאם באים הסוחרים לפניו, ואומרים לו שלא היה רווח בעסק זה, מאמין להם ואינו גובה מהם את הרווח, נמצא שאין חשש בדבר. אמר לו רב אשי לבנו של אמימר, אמנם נוחא כל זמן שאביך חי, אין בזה כל חשש מפני שהוא חסיד ומאמין ללקוחותיו כשאומרים לו שלא היה רווח, אבל עדיין יש לחשוש אם ימות אביך ויפול השטר לפני היתומים, וכיון שהם יראו בשטר שפלוני היה חייב לאביהם כך וכך, יגבו ממנו את הכל, ולא יאמינו לו שחלק מן החוב לא היה אלא תמורת הרווח וכיון שלא היה רווח אינו חייב בזה, ונמצא שהוא גורם לזרשיו ליטול ריבית. מספרת הגמרא, כיון שרב אשי הזכיר בתוך דבריו, שמא ימות אמימר, היה זה 'כשגגה שיוצא מלפני השליט', ואמימר אכן נפטר. ²⁰גְּבִי שְׁמוּאֵל. רבי ירמיה דשבשב ("א"א שהיא שם מקום) נטל ענפי עץ זית וקשרה בראשו בעת חתונתו, שהרי שנינו (סוטה מט, א) שבעת צרה שהיתה בישראל בסמוך לחורבן "גזרו על עטרות חתנים", שלא לתת עטרת כבוד מוזהבת בראש חתן בחופתו, והוא הניח לומר שבעטרה ממין זה אין איסור. שמע שמואל את מעשהו, ואמר: והרי נוח היה לו שינטל ראשו ולא יעשה כן, שלדעת שמואל גם על עטרה שכזו גזרו. היתה אמרתו של שמואל על רבי ירמיה "כשגגה שיוצא מלפני השליט" וכן היתה לו, שבסופו נידון במלכות והומת בנטילת ראשו.

עיונים

יושר

רוח הקודש

ארחות

י. כי דבור צדיק עושה רישם למעלה אפילו הוא בטעות. כתב הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל (קובץ שיעורים, כתובות דף סב, ב, אות רח) בזה"ל: "הנה בכל מקום שמצינו כי ברכותיהן וקללותיהן של צדיקים מתקיימות הטעם פשוט, כי רצון יראיו יעשה, אבל הכא [במעשה דרבי ינאי

(שבכתובות סב, ב, מובא בביאורים מס' 16 עיי"ש) שעל ידי דיבורו מת חתנו יהודא בנו של רבי חייא], אי אפשר לומר כן, דהא לא היה רצונו כלל שימות. ומוכח מכאן, שהדיבור של פה קדוש פועל בטבע אפילו בלי שום כונה, כמו שכתוב 'ואשים דברי בפיו לנטוע שמים וליסד ארץ', והוא כמו הגרון החוצב גם בלא כונה רק מטבעו, כן הוא גם דיבור האדם, אלא שאם טימא שפתיו בדיבורים אסורים הוחלש כוחו, כמו הסכין שעלה עליו חלודה הרבה שאין בכוחו לחתוך עד שיסירו החלודה ממנו".

יא. ואף על פי שאינו יודע כלל שזה ברוח הקודש וכו' וזה גם מעין נבואה קטנה. היינו השפעה בלתי מורגשת שתקרא רוח הקודש רק בדרך כנוי. כדברי הרמח"ל, בספרו דרך ה' (ג, ג), וז"ל: אכן עוד יקרה, שיושפע בלב האדם שפע, שיעמידהו על תוכן ענין מהענינים, אך לא ירגיש בו המושפע, אלא כמו שנופלת מחשבה בלבבו, ויקרא זה לפעמים על דרך הרחבה - רוח הקודש, בדברי חכמינו זכרונם לברכה, או השפעה נסתרת. אבל רוח הקודש באמת הוא שיהיה ניכר ונרגש בבורו לבעליו. עכ"ד.

ביאורים

21. גבי רבי. אנטונינוס הקטן, בן בנו של אנטונינוס הגדול, קיסר רומי, ידידו של רבי יהודה הנשיא אשר מת בחיי רבי, וזה הקטן נקרא על שמו ושמר גם הוא ידידות וכבוד לרבי, שאל שאלות של חכמה לרבי, אמר: מי מאתנו ימות קודם אני או אתה? אמר לו רבי: אני, וכו', וכך היתה לו לרבי בסופו שמת בחיי אותו אנטונינוס, שנתקיימה אמרתו של רבי "כשגגה שיוצא מלפני השליט", (הגם שלא אמרה כודאי, עיי"ש).

(פ"י ס"ה ה') ²¹ גבי רבי, כי דבור צדיק עושה רישם למעלה, אפילו הוא בטעות.

יש עוד ענין, ששמן השמים נותנין בפיו מה לומר, ^(א') ואף על פי שאינו יודע כלל שזה ברוח הקודש, רק נותנין לו מה שכתב לומר קד וקד [לפי דעת תורה שבידו] והוא מכון לאמת. [וכן

עיינים

יב. משום שמתכוין לשם שמים. כתב בתנא דבי אליהו (רבא פרק כז): ברוך המקום שבוחר בדברי חכמים ובתלמידיהם כו', כשם שהם יושבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובכל מקום שפנוי להם, וקורין ושונין לשם שמים, ויראה בלבבם, ומחזיקין דברי תורה על פיהם, כמו"כ הקב"ה יושב כנגדם, ומגלה להם סודות התורה בפיהם ובלבבם כו'. וכתב ה'שליט' הגבורים' (בהגהותיו על המדרכי שבת ריש פ"ב) בזה"ל: "נאמר 'והיה ה' לך לאור עולם' כי אתה תאיר נרי וה' יגיה חשכך" זהו על תלמוד תורה כשאדם עוסק בתורה לשמה הקב"ה מגיה חשכו שאינו בא לידי עון ואין מורה בתורה שלא כהלכה, ולכך אמר הכתוב "והגית בו" לשון נוגה, כשהקב"ה רואה שלבו של אדם לשם שמים אפילו שאין בלבו לדעת עומקה של הלכה, הקב"ה מגיה דבריו

ארחות רוח הקדש

יושר

כתבו התוספות בערוכין (ס"ד ב') שמה שאמרו שם שבין רבן גמליאל ברוח הקדש שקרא לגוי מכנאי, אין הכונה שידע ברוח הקדש שקד קוראין לו, אלא שהוא קרא לו סתם שם מצוי אצל הגוים, ומן השמים נתנו לתוד פיו שיקרא האמת, וזה נקרא שבין ברוח הקדש. עין שם]. וכזה ראינו הרבה פעמים אצל הגדולים, שלאחר עונים בן ולשני עונים שיעשה להפך, וזה הכל לפי מה שנותנין מן השמים בפיו מה לומר. וזה גם כן מעין נבואה קטנה, כמו שכתוב: "את אשר ישיים ה' בפי, אותו אשמר לדבר".

ויש הרבה פעמים שברכת חכם ועצתו מתקיימת ^(יב) משום שמתכוין לשם שמים, וכמו שכתב ב"שחר טוב" (פ"א): אמרו עליו על רבי אלעזר בן ערף שהיה יועץ עצות ומתקיימות. אמרו לו: וכי נביא אתה? אמר להם: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא כך מקבלני: כל עצה שהיא לשם שמים ^(יג) סופה להתקיים. ובפרק ו' דאבות:

שלא יצא מפיו הוראה שלא כהלכה" עכ"ד.

יג. סופה להתקיים. ומסיים שם במדרש בזה"ל: אמר רבי מנשיא מקרא מלא (מפורש) הוא (משלי

ארחות רוח הקדש יושר עיונים

יט כא) "ועצת ה' היא תקום", עצה שיש בה דבר ה' היא תקום. עכ"ל. ועצה שהיא בעניינים העולמיים, כמו המשפטים ומשא ומתן והמלחמות, כתב ב'מילי דאבות' שהיא על ידי התורה, הנותנת שכל רחב ורב בדרכי העולם. וביארו המפרשים,

כל העוסק בתורה לשמה, ^(ד')נהנין ממנו ²²עצה
²³ותושיה. ומפרש בבלה רבתי (פ"ה): ^(טו)אף על גב
 דלא קרוב [שאינו קרוב וידע היטב המעשה] -
²⁴מעצי וידעי, ההיא עצתא דילי היא [מהתורה
 היא באה], ומשמיא היא דאסכים דעתיהו.
 עכ"ל.

שהתורה מועילה לאדם שיוכל לתת עצה נכונה משתי סיבות. האחד, שנותנת לו חכמה לסדר הדברים ולראות חילוקיהם. והשני, שמקבל סיעתא דשמיא שתתקיים עצתו, כענין שנאמר (תהלים קמה יט) 'רצון יראיו יעשה'.

יד. נהנין ממנו עצה ותושיה. פירשו האברבנאל ועוד, שהתנא מדבר על התועלת שהתורה נותנת ללומדיה בענייני העולם והמדיניות. שידע לתת עצות בהנהגה המדינית ובתחבולות המלחמה, וידיו רב לו בתושיית המלאכות, ויבין ויתחדד שכלו להבדיל בין הטוב והרע [שידע להבחין בעסקי העולם בין הדברים הטובים שכדאי לעשותם לבין אלו שיגרמו לו הפסד], וכן כחו רב בגבורת המלחמות.

והענין, שלא יחשוב הלומד לשמה שהשגתו מוגבלת לדברים רוחניים, לכך אמר התנא שלא יבצר ממנו דבר, וידע ויבין גם בענייני עולם הזה. וכמו שראינו אצל יהושע את גודל חכמתו במלחמה, ובגמרא הובאו כמה מעשים על חכמת חכמי ישראל בענייני משא ומתן ודרכי המוסר העולמי. ואצל בצלאל ראינו (שמות לא) שהיה חכם לעשות כל מלאכה ממלאכת המשכן. ולכך ציותה התורה שבכל דין ומשפט שיהיה בענייני העולם, יש לילך אל החכמים, ולא לסור מדבריהם, מפני שהתורה נותנת להם חכמה גם בעניינים אלו.

טו. אף על גב דלא קרוב. שם מביא את הפסוק "לי עצה ותושיה", ומפרש (לא) הפירושים (שם), שהתורה אומרת דבר זה, וכך היא אומרת: אם באת להתייעץ עצה בענייני עולם הזה, יש לך לבוא

ביאורים

22. עצה. שמיעץ להם בענייני העולם, שעל ידי לימוד התורה לשמה יש לו שכל רחב בכל ענין.
 23. ותושיה. היא התורה שמלמדה לאחרים. 24. מעצי וידעי. יודעים הם לתת עצה, כי עצתם היא מהתורה, ומהשמים מסכימים לדעתם.

לפעמים שהפרכות והעצות מתקיימות בזכות השואל, ^(טז)שמאמין באמונה שלמה

ללומד התורה, שאף על
גב שאינו קרוב ואינו מכיר
בטיב הענין, לו העצה, משום
שאותה עצה ממני (מהתורה)

היא, ומן השמים הסכימו על זה.

טו. שמאמין באמונה שלמה שמלת החכם מתקיימת, ובזכות זה באמת מתקיים. רעיון זה שבזכות
האמונה בדברי החכם והצדיק תוכל לבוא הישועה על האדם שכה מצפה ומקווה לה, מצאנו
בפירושו של הגאון רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק זצ"ל, בעל ה"משך חכמה" (הפסרת וירא)
בפרשת תחית המת אצל האשה השונמית על ידי אלישע הנביא, וכדלקמן:

שינוי גדול ישנו בין מה שכתוב אצל אליהו לבין מה שכתוב אצל אלישע. אצל אליהו נאמר (מלכים
א, יז, כא-כב): "ויקרא אל ה' ויאמר גוי, וישמע ה' בקול אליהו ותשב נפש הילד על קרבו ויחי",
ואילו אצל אלישע לא נאמר כן, אלא (מלכים ב, פרק ד): "ויתפלל אל ה' ", ולא כתיב "וישמע ה' ".
מבאר ה"משך חכמה": "העניין מבואר... רק עיקר תחיית המת היה באמונתה התמימה בהנביא,
ובשביל האמונה שצדיק יחיה את בנה. לכן על-ידי גיחוי שלא האמינה בו, שידעה כמדרשם (ברכות
י, ב) - הוא קודש ואין משרתו קודש... לכן לא החיה את הנער, אבל אלישע, שהאמינה בו, הוא
החיה את הנער. לכן לנסות גודל אמונתה בהנביא אלישע עשה ה' יתברך שהעלים ממנו (-מאלישע
שמת הילד), והוא שלח לשאול: השלום לילד? ובכל זאת (למרות שידעה שמת הילד), האמינה בו
(בהנביא) ולא נפל מלבבה שום חסרון אמונה בהנביא כי הבן אשר נתן לה יהיה בן קיימא וחיה יחיה,
ולכך השיבה "ותאמר שלום (לילד)", לכן בזכות זה החיה את בנה. ולכן לא נאמר וישמע ה' בקול
אלישע - כמו שכתוב באליהו, [משום שזה היה בזכות אמונתה התמימה] ודו"ק". עכ"ד.

כלומר, יש שבזכות עצם האמונה התמימה שמאמין האדם בכוחו של הצדיק ובגדולתו, אפילו בלא
כוחו האישי של הצדיק וזכות תפילותיו, תוכל לבוא על האדם הישועה שמקווה לה!!!
ואלה הדברים מפורשים בנביאים (שמואל א, פרק א, פסוק יז-יח): "ויען עלי ויאמר לך שלום
ואלוקי ישראל יתן את שلتך אשר שאלת מעמו... ותלך האשה לדרכה ותאכל ופניה לא היו לה
עוד", פירש רש"י: "ופניה לא היו לה עוד - פנים של זעם". ובמצודות דוד: "מעתה אכלה כל צרכה
ולא היה לה עוד הזעם שהיה לה מאז, כי בטחה בתפילת עלי", ועל כן היתה לה ישועה מיד.
מבואר, כי אם המבקש ומקבל הברכה יש לו אמונה בלב שלם ובתפלת הצדיק וברכתו, והולך מאתו
בלב בטוח ושמח, אז הוא נושע בוודאי.

על החיוב להאמין בכוחותיו העילאיים של הצדיק, מצאנו בספר העיקרים (מאמר ד פרק כב): "עיקר
גדול אל התורה ושורש אל האמונה שהוא מסתעף מאמונת ההשגחה, הוא שה' יתברך מכריח

ארחות רוח הקדש יושר עיונים

^(י)שְׁמִילַת הַחֶכֶם מִתְקַיֵּמַת, וּבְזִכּוֹת זֶה בְּאֵמַת מִתְקַיֵּם, ^(יז)וְאִם לֹא הָיָה מֵאֲמִין בְּזֶה בְּלֵב שְׁלֵם בְּאֵמַת לֹא הָיוּ מִתְקַיֵּמִין בּוֹ, וְדָבָר זֶה מִתְחַלֵּף לְפִי הַשּׁוֹאֵל [וְכֵן כָּתַב בְּ"מִשְׁךְ חֶכְמָה" הַפְּטָרָה וַיֵּרָא].

(שם, פרק מא): "ראוי שנאמין בו, אחרי שהעיד הנסיון היות הטבע משועבד ונכנע לצדיקים ולחסידים ולשומרי מצוות התורה, וזה יסוד גדול בתורה".

יז. שְׁמִילַת הַחֶכֶם מִתְקַיֵּמַת. מצינו בחז"ל שהפליגו בכח ברכותיהם של תלמידי חכמים וצדיקים. במדרש תנחומא (ויחי ז): "אמר הקב"ה, לשעבר הייתי צריך לברך את בריותי, שנאמר 'ויברך אלקים את נח' מכאן ואילך יהיו הכהנים והצדיקים מברכים אתכם". ע"כ.

"וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלקים" (דברים לג, א). איש האלקים, להגיד כי ברכתו מתקיימת, כי איש האלקים היה, ותפילת ישראלים רצונו. (רמב"ן שם).

כך היא מדת השם יתברך, שכך חייבה חכמתו, שעל ידי תפלת חסידיו וברכותיהם, יתרצה ויתרבה טובו למברכיו ומכירי טובו. (שו"ת הרשב"א חלק ה סימן ג).

לעולם תהא ברכת תלמיד חכם חביבה לו לאדם, וישתדל בכל כוחו שיברכהו... ואם יברכוהו בדברים חשודים אל יחשדם שמא נתרשלו בברכתו, שאינו כן, אלא יתבונן בדבריהם וימצאם נכוחים, ואל תהא ברכתם קלה בעיניו. (מאירי מועד קטן ט).

הצדיק נקרא מבטל גזירות, על שם שכל גזירות קשות מבטלים בתפילתו. וכן בכל דור ודור צדיקים שבהם מתפללים על כל צרה ומבטלים אותה. ולזה אין צריך ראייה, דלמפורסמות אין צריך ראייה. ואם גזר הקב"ה מיתה לאדם מתהפך הגזירה ממיתה לחיים. ועל ידי תורתו וכשרון מעשיו ותיקונו, מונע מלבא בעולם דבר וחרב ורעב וכל מיני רעות המבלים העולם. ונועל בפני הפורעניות שלא יבוא... גם יכולת בידו לפדות נפשות מגיהנום. (שבט מוסר פרק לט).

יח. ואם לא היה מאמין בזה בלב שלם באמת לא היו מתקיימין בו. כתב הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל (שיחות מוסר, מאמר סד): וגדולה מזו מצינו, כי אף בשעה שהשפעה העליונה יורדת ובאה על כל העולם, מכל מקום אין כל אחד ואחד נוטל אלא לפי מידת בטחונו ואמונתו.

בימי אלישע הנביא, כשעלה מלך ארם ויצר על שומרון - "ויהי רעב גדול בשומרון", התנבא אלישע (מלכים ב ז א-ב): "ויהא אלישע שמעו דבר ה' כה אמר ה' כעת מחר סאה סולת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון, ויען השליש אשר למלך וגו' הנה ה' עושה ארובות בשמים הייתה

עיינים	ארחות	רוח הקדש	יושר
הדבר הזה, ויאמר הנכה [-הנך] רואה בעיניך ומשם לא תאכל". ובסוף כתיב (שם טז-יז): "ויצא העם ויבזו את מחנה ארם ויהי סאה סולת בשקל וסאתים שעורים בשקל כדבר ה', והמלך הפקיד את השליש אשר נשען על ידו על השער וירמסוהו העם בשער וימות, כאשר דבר איש האלקים וגו'". ולכאורה קשה למה נתחייב השליש מיתה, ואף על פי שהעובר על דברי נביא חייב מיתה בידי שמים, מכל מקום זה לא עבר על דברי הנביא אלא שלא האמין לדבריו, ולכאורה על זה בלבד אין חיוב מיתה. אלא הביאור בזה הוא, כי השליש שלא האמין (לדברי הנביא), לא יתכן שיהא ניזון מן השפע הבא לעולם בזכות האמונה, וכיון שהיה השפע כה רב והגיע לסאה סולת בשקל וסאתים ושעורים בשקל, והשליש לא היה ראוי לכך, היה עליו למות כדי שלא ינהג מן השפע. ועל גיחזי אמרו חז"ל כי חטאו היה במה שדחה את רבנן מלפני אלישע (סוטה מז א), שהיה יושב בחוץ בשעה שהיה אלישע דורש, ומשראו התלמידים כי גיחזי בחוץ, אף הם לא נכנסו (ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב). ויש לבאר על פי הנ"ל, שלא זו בלבד שמנע תורה מן התלמידים, אלא מכיון שלא העריך את תורתו של אלישע וגרם אף לאחרים שלא יאמינו באלישע, על ידי כך גרע מכוחו של הרב ומיעט את עצם כחו להשפיע על דורו !!! יט. ועצותיו מצליחין בדרך כלל. כתב בשיחות מוסר (הנ"ל): כן הוא במנהיג העם, אין בו כח להנהיג אם לא יאמינו בו ולא יבטחו בכוחו, וכמו שמצינו אצל יפתח הגלעדי שאמר לזקני גלעד בפנותם אליו שילך בראשם להלחם עם בני עמון (שופטים יא ט, יא): "אם משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון ונתן ה' אותם לפני אנכי אהיה לכם לראש וגו', וידבר יפתח את כל דבריו לפני ה' במצפה". דרישה זו של יפתח שניאות ללכת למלחמה בתנאי שימנוהו לראש עליהם מעוררת תמיהה, וכי יפתח רודף אחר הכבוד היה! ואם תמצי לומר כן, מהו זה שכתוב: "וידבר יפתח את כל דבריו לפני ה' במצפה", מה דיבר יפתח לפני ה', האם זאת שדורש כבוד לעצמו?! אלא כך אמר יפתח, אם מאמינים אתם בי וראש שבטי ישראל אני בעיניכם, אם כן יש בי את הכח לנצח ולהכות את בני עמון, אבל אם אין אני אלא הדיוט, ואינכם צריכים לי אלא בשעת מלחמה, למען אלך עם הריקים והפוחים אשר עמדי, כי אז לא אוכל לבני עמון, כי רב ועצום הוא ממני.	וְדָבָר זֶה רָאִינוּ כְּמָה פְּעָמִים אֶצֶל גְּדוּלֵי יִשְׂרָאֵל. וַיֵּרָא שָׁמַיִם שְׂפוּמִיךָ כָּל דָּבָר עַל הַחֶכֶם וְשׂוֹמֵעַ לוֹ לְכָל אֲשֶׁר יֹאמַר - יֵשׁ לוֹ סִיעָתָא דְּשָׁמַיָא שְׁנוֹתָנִין לְהַחֲכֶם בְּפִיו מִה לֹמֵר לוֹ, ^(יט)וְעֲצוֹתָיו מְצַלִּיחִין בְּדֶרֶךְ כָּל לְאֻלָּא אִם בֶּן הַקֶּב"ה יוֹדֵעַ שְׂזָה אֵינוֹ		

עיונים

יושר

רוח הקדש

ארחות

כ. ואשרי מי שדבוק בחכמים האמתיים. מצינו בחז"ל גודל מעלת ההתקשרות לצדיק, בספרי (דברים יא, כב) על הפסוק "לאהבה את ה'... ולדבקה בו", הקשה, וכי אפשר להדבק בהקב"ה, כלומר, להתחבר עמו ולהיות קרוב לו, והלא אש אוכלת הוא? אלא הדבק בתלמידים ובחכמים, ומעלה אני עליך כאילו נדבקת בהקב"ה בכבודו ובעצמו.

הרמב"ם בספר המצוות (עשה ו) כתב: הוא שציונו להתחבר עם החכמים, ולהתייחד עמהם, ולהתמיד בישיבתם בכל אופן מאופני העבודה והחברה, במאכל ומשתה והעסק, כדי שיגיע

לנו להדמות במעשיהם ולהאמין האמיתיות מדבריהם.

בדרשות הר"ן (דרוש השמיני) כתב: כאשר נשתתפו הרב והתלמיד בחכמה, ימשך השפע לתלמיד יותר מה שראוי, מצד שהוא משתתף לרבו ולמלמדו, כי יתחזק שפע התלמיד מצד השפע הנשפע על הרב.

עוד כתב שם: אין ספק שראוי שנאמין שכמו שבזמן שבית המקדש קיים היה המעון ההוא המקודש מקום מוכן לחול שפע הנבואה והחכמה, עד שבאמצעות המקום ההוא היה שופע על כל ישראל, כן ראוי שיהיו הנביאים והחסידים מוכנים לקבל שפע עד שבאמצעותם יושפע השפע ההוא על המוכנים לכל בני דורם לכך, גם אם לא ישתתפו עמהם אבל מצד המצאם בדורם, שהם עצמם כמו המקדש המקודש, וכל שכן לאותם שהם מתקרבים אליהם ומשתתפים עמהם. עכ"ל.

כא. כדי ללמוד ממעשיהם. כתב החינוך (מצוה תלד): מצות החברה והדביקה עם חכמי התורה,

טוב בַּשְׁבִּילֹ, וְכִמּוֹ שְׂאֵמֹר שְׁלֹמָה הַמֶּלֶךְ ע"ה (במ"א ח' ל"ט): "וְאַתָּה תִּשְׁמָע הַשָּׁמַיִם מִכּוֹן שְׁכֻתְךָ, וְסִלַּחְתָּ וְעָשִׂיתָ וְנָתַתָּ לְאִישׁ כָּכָל דְּרָכָיו אֲשֶׁר תֵּדַע אֶת לִבּוֹ, כִּי אַתָּה יֹדְעַת לִבְדָּךְ אֶת לִבּ כָּל בְּנֵי הָאָדָם". וְאָמְרוּ חֲז"ל (תנחומא תרומה ס' ט'): אִם הוּא תּוֹכֵעַ בְּנִים וְאַתָּה יוֹדֵעַ שְׂיָהִיו מַכְעִיסִין לְפָנֶיךָ - אֵל תֵּתֵן לוֹ, וְכֵן אִם תִּכְעַ נְכָסִים וְאַתָּה יוֹדֵעַ שְׂעֲתִיד לְכַעֵט בָּהֶן - אֵל תֵּתֵן לוֹ.

וְאַשְׁרֵי ^(א) מִי שְׂדָבֹק בַּחֲכָמִים הָאֱמֵתִיִּים וְשׁוֹמֵעַ לְדִבְרֵיהֶם תָּמִיד, כִּמּוֹ שְׂכָתָב הָרִמְבַּ"ם (בפ"ו מדרות ה"ב): מִצְוַת עֲשֵׂה לְהִדְבֵּק בַּחֲכָמִים וְתִלְמִידֵיהֶם ^(בא) כְּדֵי לְלַמֵּד מִמַּעֲשֵׂיהֶם, כְּעֵנֶן

יושר

רוח הקדש

ארחות

עיונים

שְׁנֵאֲמַר: "וְכִי אֶפְשֶׁר לְאָדָם לְהִדְבֹּק בְּשִׁכְיִנָּה? אֵלֶּא כִּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים בְּפִרְוֶשׁ מִצְוַת זֶה: הִדְבֹּק בְּחֲכָמִים וְתִלְמִידֵיהֶם. לְפִיכֵךְ צָרִיךְ אָדָם לְהִשְׁתַּדֵּל שִׁישָׂא בֵּת תִּלְמִיד חָכָם, וְיִשָּׂא בֵּתוֹ לְתִלְמִיד חָכָם, וְלֹאכֹל וְלִשְׁתּוֹת עִם תִּלְמִידֵי חֲכָמִים, וְלַעֲשׂוֹת פֶּרֶק מִמֶּנּוּ לְתִלְמִידֵי חֲכָמִים, וְלִהְיוֹת חֲכָם כְּכֹל מִיָּנִי חֲבוּר, שְׁנֵאֲמַר: "וְלִדְבֹקָה בּוֹ". וְכֵן צִוּוּ חֲכָמִים וְאָמְרוּ: ²⁵וְהָיוּ מִתְאַבְּקִים בְּעֶפֶר רַגְלֵיהֶם, ²⁶וְיִשְׁוֹתָהּ בְּצִמָּא אֶת דְּבָרֵיהֶם. ע"ל.

שנצטוינו להתחבר ולהתדבק עם חכמי התורה כדי שנלמוד עמהם מצוותיה הנכבדות ויורונו הדעות האמתיות בה שהם מקובלים מהם. ועל זה נאמר (דברים י כ) 'ובו תדבק' ונכפל הציווי במקום אחר שנאמר (שם יא כב) 'ולדבקה בו'... והעובר על זה ואינו מתחבר עמהם וקובע בלבו אהבתם ומשתדל בטובתם ותועלתם בעתים שיש סיפק בידו לעשות כן, מבטל עשה זה, וענשו גדול מאד. כי

הם קיום התורה ויסוד חזק לתשועת הנפשות, שכל הרגיל עמהם לא במהרה הוא חוטא. והמלך שלמה אמר (משלי יג כ): 'הולך את חכמים יחכם', ורבותינו זכרונם לברכה אמרו 'הוי מתאבק בעפר רגליהם'. עכ"ד.

ביאורים

25. והיו מתאבקים בעפר רגליהם. כלומר שתלך אחריהם לשמוע תורתם, שהמהלך בדרך מעלה אבק ברגליו, וההולך אחריו מתמלא מאבק שהוא מעלה ברגליו. (רע"ב בפירוש א'). 26. ושותה בצמא את דבריהם. כאדם צמא ששותה לתיאבון, ולא כאדם שבע שקץ במזונו שמואס אפילו בדברים הערבים וטובים. (רע"ב). כלומר, אף על פי שאתה רגיל עם החכמים ושומע דבריהם בכל יום, לעולם יהיו דבריהם ערבים בפֶּיךְ כאלו לא שמעת אותם אלא באותה שעה, דוגמת הצמא למים שבשעת צמאו יחשוב כאלו לא שתי מים ויערבו מימיו וישיבו נפשו (ע"פ רש"י ומחזור ויטרי ומגן אבות).

שְׂמִיחָה שֶׁל מִצְוָה

הַנֶּה מְצִינֵנוּ בְּחַז"ל בְּכִמְהָ מְקוֹמוֹת שֶׁהֶזְהִירוּ

(8) לְעֵשׂוֹת הַמִּצְוֹת בְּשִׂמְחָה וְאָמְרוּ (בְּתַר"ר

פ"ט): לְעוֹלָם יַעֲשֶׂה אֱדָם מִצְוֹתֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה

בְּשִׂמְחָה, וְהַחֲשֵׁב לוֹ בְּמִוֹצְרָהּ. וְאָמְרוּ (וִיק"ר פ"ד

כ"ח) לְמַדְתָּךְ תּוֹרָה דֶּרֶךְ אֲרִיץ, שֶׁכְּשִׂיחָה אֱדָם

א. לעשות המצוות בשמחה.

כתב בספר העיקרים (מאמר

שלישי פל"ג): "הדבר הנותן

שלמות אל המצוה, כדי

שיושג על ידה התכלית

המכוון בה, היא השמחה.

כי השמחה נותנת גמר

ושלימות אל הדבר הנפעל

עד שהפועל האחד בעצמו

כשיעשה בשמחה ובטוב לב

יקרא מעלה, וכאשר יעשה

בעצבון יקרא פחיתות, וזה דבר נתבאר במאמר השני מספר המדות לאריסטו, כי הנדיב כשיעשה

פעל הנדיבות והוא שמח בפעל ההוא יקרא מעלה, ואם יפעלהו בעצבון יקרא פחיתות". ע"כ.

ביאור דבריו, שהשמחה מורה שהפעולה החיצונית היא מידה פנימית. כגון הנותן צדקה בעצבון

מורה שיש לו מידת הקמצנות, אף שעושה פעולה מעשית חיובית של נתינת צדקה. לעומת זאת

מי ששמח במעשה הצדקה יש לו מידת הנדיבות. עיקר השכר ניתן עבור המעלה העליונה שהשיג

האדם שעשה את המצוה, ולא על המצוה החיצונית, וכן בשאר המצוות.

רבינו יונה (משלי ד' כ"א) כתב: "תרי"ג מצוות, כאשר ימצא את נפשו כי אחזה והחזיקה בשמירתם

וההירטם, יודה את השם יתברך וישמח בלבבו, ויקבל שכר על השמחה, כי השמחה במצוות מעיקרי

העבודה".

ביאורים

1. כמו צדקה. השמחה עצמה של מצוה נחשב למצוה. (ישועות יעקב). או הכונה, שתחשב לו לזכות

ולצדקות מיוחדת (ראה פרש"י בראשית טו, ו. עה"פ ויחשבה לו צדקה). 2. למדתך תורה דרך ארץ.

במגילת רות נכתב פסוק המאריך ומפרט במעשה בועז עם רות שהיטיב לה בשדהו בעת סעודת

הקוצרים, אומר המדרש "אילו היה יודע בועז" - בשעה שהיטיב עם רות בשדהו להאכילה מלחמו

כאחד מקוצריו, שכל כך הקב"ה מקבל לרצון את מעשהו עד - "שהקב"ה מכתוב עליו - 'ויצבט לה

קלי' " - מעט הקלי הזה שאחזו בין שתי אצבעותיו (כנדרש שם במדרש), ושנחשב בעיני ה' לכותבו

כדוגמא לדורות, היה עושה מעשהו ביתר יחוד הלב וביתר שלימות המעשה עד כי - "עגלים פטומים

היה מאכילה", להוסיף נחת רוח ליוצרו ושתכתב המצוה ביתר שלימות, ללמד לדורות לעשות כן

עיינים	ארחות שמחה של מצוה	יושר
ב. יהא עושה אותה בלב שמחה. ה"בן איש חי" (בהקדמתו לפרשת ראה ד"ה והנה) כותב: "והנה מן המצוה הזאת שהוצרך הכתוב לצוות אותנו בשמחה בפרטות (וזהיית אך שמח, דברים טז טו), מזה נדע כמה חביבה השמחה	עושה מצוה, ^(ב) יהא עושה אותה בלב שמחה. ואמרו (תנחומא תוריע ס"ה) אמר הקדוש ברוך הוא, אם אתם משמרים את המצוות ותשמחו בהן - אני מוסיף לכם שמחה. ואמרו (שו"ט פק"ב) "במצותיו חפין מאד" - ^(ג) שלא עשה המצוה	לפני הקדוש ברוך הוא, וכמה חייב האדם להזהר בה. ואל יאמר האדם: מאחר שקיימתי מצות ה' כתיקונה, מה מגיע למצוה יתרון מן השמחה וגרעון מן המעצבה? הנה דע שבאמת השמחה היא מצוה בפני עצמה, ובהעדר השמחה יש חסרון למצוה, וכל שכן שיגיע לה נזק גדול מן העצבון, דלכך נחת קרא כאן לצוות בפרטות על השמחה, לעשות אותה מצוה בפני עצמה, כדי שיהיה האדם מקבל עליה שכר שלם בפני עצמו. ועל כן תקנו אנשי כנסת הגדולה ברכות פריטות על השמחה, וכאשר נבאר בעזרת השם יתברך."
כלומר, המקיים מצוה מקבל שכר, אבל המקיים מצוה בשמחה - שכרו גדול יותר.	ג. שלא עשה המצוה באנגריא. הרמב"ם (הלכות לולב, פ"ח הט"ז) כותב: "השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שצוה בהן - עבודה גדולה היא. וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפריע ממנו שנאמר "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב"... ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ה', שנאמר "והמלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה'".	והוסיף שם המגיד משנה: "ועיקר הדבר הוא שאין ראוי לו לאדם לעשות המצות מצד שהן חובה עליו והוא מוכרח ואנוס בעשייתן, אלא חייב לעשותן והוא שמח בעשייתן, ויעשה הטוב מצד שהוא טוב, ויבחר באמת מצד שהוא אמת, ויקל בעיניו טרחן, ויבין כי לכך נוצר לשמש את קונו וכשהוא עושה מה שנברא בשבילו ישמח ויגיל, לפי ששמחת שאר דברים תלויה בדברים בטלים שאינם קיימים, אבל השמחה בעשיית המצות ובלמידת התורה והחכמה, היא השמחה האמיתית".
כתב המהרש"ו (שער רוח"ק י, ב): "מדת העצבות היא מדה מגונה מאד... ואין דבר גורם מניעת ההשגה, אפילו אם יהיה ראוי אליה, כמו מדת העצבות".		

ביאורים

לאורחים עניים, והרי כל אלו נכתבו ללמדנו שיש לאדם לעשות צדקה וחסד בשלימות, ויהיה לרצון לפני ה' להכתב לדורות. [במדרש שם הביא דוגמאות נוספות, עיין שם].

עיונים

יושר

שמחה של מצוה

בשערי קדושה (ח"ב שער ד) כתב: "ועל ידי העצבות הקב"ה ושכינתו מסתלקים מעליו. והראיה מיעקב בחיר האבות, שנסתלקה ממנו השכינה ורוח הקודש כ"ב שנים שפירש יוסף ממנו.

בְּאֵנְרִיא [כְּמוֹ עַל], (אֱלֹהִים בְּשִׁמְחָהּ. וּבְכֻלָּהּ רַבְתִּי (פ"ד): יְהִיא לְכָף שְׂמִיחָה לְהַדִּיר הַמִּצְוָה.

וְשִׁמְחָה חַי"ל לְמִי שֶׁמְקִים הַמִּצְוֹת בְּשִׁמְחָה, כְּמוֹ

וכששמח בבשורתו כתוב: 'ותחי רוח יעקב', ששרתה עליו רוח הקודש".

בספר יערות דבש (ח"ב דרוש ה) כתב בשם האר"י הקדוש, כי רוב הגלות המר והארוך מפני שאין עושים את המצוות בשמחה.

ד. אלא בשמחה. כאשר נתבונן - אומר ה"חפץ חיים" זצ"ל בספרו "שם עולם" (ח"א פי"א) - נראה שמרוב טרדתנו בהבלי העולם אבדנו את כח ההרגש הנטוע בנפש האדם. שכן כאשר אדם זוכה להפגש עם מלך או עם אישיות נכבדה אחרת, הוא מתמלא אושר ושמחה על כך. אושרו יגדל עשרות מונים אם יוודע לו שהוא נשא חן בעיני המלך וכי הדברים שאמר למלך זכו להערכה ונכתבו בציווי המלך בספר הזכרונות שלו. ברוב אושרו יפנה לכל ידידיו ויספר להם על הכבוד וההערכה שזכה להם, ומרוב שמחה הוא עשוי גם לשכוח צרות שונות אשר פקדוהו.

אם כך הם פני הדברים כאשר להערכה מצד מלך בשר ודם, מובן היטב מה גדול צריך להיות אושרנו על הזכות הגדולה שנפלה בחלקנו ללמוד תורה ולקיים מצוות. הרי בכל רגע שאדם לומד תורה, מקיים מצוות, מתפלל ומברך ברכות, הוא זוכה להשביע את רצונו יתברך. ואם שיחה קצרה עם מלך בשר ודם שימיו קצובים גורמת לאדם שמחה גדולה, נוכל להבין בקל וחומר כפול ומכופל באלפי אלפים, מה גדול השמחה שצריכה לפקוד את המדבר לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא אלקי השמים והארץ והוא חי וקיים לנצח!

התורה מגלה לנו שהקב"ה שמח בדברינו ובמעשינו הטובים וכותבם על ספר, שנאמר: "ויכתב ספר זכרון לפניו" (מלאכי ג). פעולותינו מתפרסמות בפני ריבי-רבבות מלאכים קדושים, כמבואר בזוהר הקדוש שהמלאך גבריאל עומד ומכריז בכל לילה ומפרסם את מעשי בני האדם. וביותר יש לשמוח שמחה עצומה כאשר נזכרים אנו שעל אף היותנו גושי עפר קרוצי חומר, זוכים אנו בתפילתנו לדבר עם אלקי השמים כמו המלאכים במרום. הלא מן הראוי הוא שתדמע עינינו מרוב שמחה, שניכנע לפניו ונקבל על עצמנו לקיים תורתו בכל נפשנו ומאודנו. וכאן פונה אלינו ה"חפץ חיים" ושואל: "הגידה נא אחי והתבונן בנפשך, האם עלה דבר זה ברעיוןך פעם אחת בשבוע או פעם אחת בחודש, או על כל פנים פעם בשנה, להיות כל-כך שמח וטוב לב מקיום המצוות כמו האיש במשל הנ"ל?"

עיונים

ארחות שמחה של מצוה יושר

שְׂפָתָיו (ברכות ט' ב') אָמַר לוֹ רַבִּי אֱלֵעָא לְעוּלָא, כִּי עֵיילָתָ לְהִתְם, שְׂאִיל בְּשִׁלְמָא דְרַב בְּרוּנָא אַחֵי בְּמַעְמַד כָּל הַחֲבוּרָה, דְּאָדָם גְּדוֹל הוּא וְשִׁמְחָה בְּמַצּוֹת, וּמִנָּה חֲדָא סְמִךְ גְּאֻלָּה לְתַפְלָה וְלֹא פְסִיק חוּכָא מְפֻמְיָה בְּלִי יוֹמָא. וּבִירוּשְׁלָמִי (רפ"ה דסוכה): יוֹנָה בֶן אֲמִתִּי מַעוּלִי רְגִלִּים הָיָה, וְנִכְנָס לְשִׁמְחַת בֵּית הַשְׂוֹאכָה וְשָׂרָת עָלָיו רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, לְלַמֶּדָה שְׂאִין הַשְׂכִּינָה⁴ שׂוֹרָה אֶלָּא עַל לֵב שְׂמִחָה. וּבְשִׁבְתָּהּ^(ז): אֵין הַשְׂכִּינָה שׂוֹרָה אֶלָּא⁵ מִתּוֹךְ שְׂמִחָה שֶׁל מַצּוֹה. וְשֵׁם: "וְשִׁבְתָּתִי אֲנִי אֶת

ה. אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה. כיוצא בזה מובא בתנא דבי אליהו (רבה, פט"ז): פעם אחת הייתי יושב בבית המדרש הגדול שבירושלים ובא תלמיד אחד ושאל אותי... מה נשתנה ישעיה בן אמוץ מכל הנביאים, שהוא היה מתנבא כל הטובות וכל הנחמות לישראל יותר מכל הנביאים? אמרתי לו: בני, מפני שהוא היה מקבל עליו עול מלכות שמים בשמחה יותר מכל הנביאים, שנאמר

"ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח ומי ילך לנו ואומר הנני שלחני" (היינו שקיבל עליו עול מלכות שמים בשמחה, וטרם שלחו ה' השיב הנני שלחני).

כתב הרמב"ם (יסוה"ת פ"ז ה"ד) ומקורו בגמרא (פסחים קיז): בני הנביאים לא היו מתנבאים בכל עת שירצו, אלא מכוונים דעתם ויושבים שמחים וטובי לב ומתנבאים, שאין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה כדכתיב "והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' ". וכן אמרו חז"ל (שבת ל) "אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה".

ביאורים

- אמר ליה רבי אלעא. אמר רבי אלעא לעולא, כשתעלה לשם (לארץ ישראל) תדרוש בשלום אחי רב ברונא בפני כל החבורה, שהוא אדם גדול בתורה השמח בקיום מצוות, וראה לדבר, פעם אחת סמך גאולה לתפלה [חיבר ברכת 'גאל ישראל' (הברכה לאחר קריאת שמע) לתפלת שמונה עשרה, דהיינו שהתחיל בתפלת שמונה עשרה תיכף לגמר אמירת קריאת שמע וברכותיה] בהנץ החמה, ולא הפסיק לחייך-לשמוח כל היום על זה שזכה לקיים את המצוה, הרי ששמח הוא במצוה.
- שורה. על האדם. 5. מתוך שמחה של מצוה. שהעיקר הוא השמחה שיש לו בעת עשיית המצוה משום שאין השכינה שורה אלא על ידי שמחה שיש לו בעשיית המצוה אבל אם עושה המצוה

ארחות שמחה של מצוה יושר

עיונים

ו. שהיה משמח בכל עוז
בשמחה של מצוה. והנה
אף שלכאורה קשה לנו
להבין דרגה כזו של שמחה,
מכל מקום - כותב ה"חפץ
חיים" (שם עולם ח"ב פי"א)
- לכשנתבונן נוכל לקרב
את הענין להשגתו. מן
המפורסמות הוא כי ככל
שהחפץ מצוי פחות הוא
נחשב ליקר יותר. הנחותה,
למשל, נחשבת למתכת

השְׂמִיחָה" - וזו שְׂמִיחָה שֶׁל מִצְוָה. וְאָמְרוּ (פס"ד
פמ"א) ⁷אֲבָרְהָם שְׂמִיחַ לְעֶקֶד, וַיִּצְחָק שְׂמִיחַ לְעֶקֶד.
וּבְשִׁבְתָּ (ק"ל א'): כָּל מִצְוָה שֶׁקִּבְּלוּ ⁸עָלֶיהֶם
בְּשִׂמְחָה, כְּגוֹן מִלָּה - עֲדִין עוֹשִׂין אוֹתָהּ
¹⁰בְּשִׂמְחָה. וְעֵינֵן בְּ"מִשְׁנֵה בְּרוּרָה" (סי' תרכ"ט פק"א)
שֶׁכְּתֹב, שֶׁהֵעִידוּ עַל הָאֲרִיזָ"ל שֶׁאָמַר, שֶׁהִמְעֵלָה
הָעֲלִיזוֹנָה שֶׁהָשִׁיג בָּאָה לוֹ עַל יְדֵי ⁽¹⁾שֶׁהָיָה מְשַׂמֵּחַ
בְּכָל עֵז בְּשִׂמְחָה שֶׁל מִצְוָה. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.

מעולה יותר מהברזל לפי שהיא מצויה פחות ממנו. הכסף שאינו מצוי כמו הנחושת, יקר יותר ממנה. וכן הזהב יקר מן הכסף, והפנינים - מהזהב.

נתבונן עתה בערכן של מצוות. אמרו חז"ל: "יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה" (אבות פ"ד). כלומר, ההנאה שנהנית הנשמה בעולם הבא גדולה לאין ערוך יותר מהנאות העולם הזה. למעשה זוכה הנשמה לעונג נפלא זה במשך רוב זמן קיומה, שהרי קודם ירידתה לעולם הזה היא שוכנת באוצר הנשמות, וגם לאחר הסתלקותה מהעולם היא שבה אל ה' להתענג עליו לנצח. נמצא אם כן, שהזמן שנתר לנשמה לקיום שליחותה, שהוא קיום מצוות ומעשים טובים, הוא קצר מאד יחסית לזמן קיומה.

נצייר לעצמנו את הנשמה החוזרת לצור מחצבתה לאחר פטירת האדם ורואה אלפי אלפים מחנות

ביאורים

בעצלות או בעצבות וכו' לא שורה עליו השכינה [שמי שמקיים המצוה בשמחה רבה היא מעלתה שהיא שמחה נפשית]. (עץ יוסף, שבת ל, ב). 6. זו. הפסוק עוסק בשמחה של מצוה. 7. אברהם שמח וכו', אברהם אבינו בעת שציווהו הקב"ה לעקוד את יצחק בנו על גבי המזבח, עשה זאת בשמחה, והיה שמח לעוקדו, כמו כן יצחק היה שמח ליעקד. 8. שקבלו. אותה ישראל. 9. עליהם בשמחה. כגון מצות מילה, שנאמר (תהלים קיט, קסב): "שש אנכי על אמרתך (על ה'אמירה) היחידה שנצטוו בה אברהם אבינו, דהיינו מצות מילה) כמוצא (כאדם המוצא) שלל רב". 10. בשמחה. גם היום מקיימים אותה ישראל בשמחה וטוב לבב, ועושים עליה סעודה ומשתה.

עיונים	ארחות שמחה של מצוה	יושר
של מלאכי השרת מהללים ומשבחים לשמו יתברך, ובכל רגע הם מתרוצצים ורצים לקיים שליחותו יתברך. בוודאי תתעורר בנשמה תשוקה אדירה לקיים לכל הפחות מצוות אחדות ולקיים בכך שליחותו של מקום. אך אז לא ינתן לה דבר זה בכל הון שבעולם! נמצא שלימוד תורת ה' וקיום	ומקורו בהקדמות ספר חרדים, וזה לשונו: גלה הרב הקסיד המקבל מורנו הרב רבי יצחק אשכנזי זצ"ל לאיש סודו, שקל מה שהשיג שנפתחו לו שערי החכמה ורוח הקדש, בשכר שהיה שמוח בעשיית כל מצוה שמחה גדולה לאין תקלית. ואמר דהינו דכתיב: "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל", פרוש	מצוותיו הינם דברים יקרים עד למאד, יותר מכל תענוג שבעולם! ההודמנות לכך ניתנת אך ורק במשך השהות הקצרה בעולם הזה. ועל זה אמר התנא: "יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא". (ידוע ומפורסם שהגר"א זצ"ל בכה בעת פטירתו ואמר: "הלא בעולם הזה יכולתי לקיים מצוה בכמה פרוטות. ואילו בעולם הבא, כל הון שבעולם לא יעזור לי"). המחשבה אודות ההודמנות הנפלאה הניתנת לאדם לשרת את בוראו בימי חייו, דיה כדי להביא את מקיים המצוות לשמחה עצומה עד אין קץ.
	ז. תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב, לעיל הובא לשון הרמב"ם (סוף הלכות לולב) הכותב: "השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת הא-ל שצוה בהן עבודה גדולה היא, וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפרע ממנו, שנאמר: 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה'". הגאון רבי יצחק הוטנר זצ"ל (במאמר שמחת בית השואבה תש"מ), עמד על הלשון המיוחדת שנקט בה הרמב"ם - "ראוי להפרע ממנו". ובאמת הלשון תמוהה מאד, כי אם הרמב"ם סובר שמצות השמחה היא כשאר מצוות עשה, פשיטא שיש עונש על ביטול מצות השמחה כמו על ביטול כל מצוה אחרת, ולא היה לו לפרט את עונשו כאן. ואם נאמר שהרמב"ם סובר כדעת הרמב"ן (שמות כ, ח) שאין פרעון על אי קיום מצות עשה, רק הפסד שכר, אם כן מדוע יש פרעון על ביטול מצות השמחה? משמע מכאן שהרמב"ם רוצה ללמדנו שיש עונש מיוחד ומופלג על העדר השמחה. כדי להסביר את ההבדל בין מצות השמחה לשאר המצוות, המשיל הגר"י הוטנר זצ"ל משל נפלא: בעל עסק ביקש להעריך את שווי עסקו. הוא הציע את העסק למכירה, וכאשר הוצע לו סכום נכבד עבור העסק - לא מכר, מכיון שרק רצה לדעת את השווי האמיתי של העסק.	אומרים חז"ל (אבות ה'): "לפום צערא אגרא" (כמידת הצער שאדם מצטער בכדי לקיים המצוה,

ארחות שמחה של מצוה יושר עיונים

כך יהיה שכרו). שאל הגר"י הוטנר, הרי בורא העולם אינו רוצה בצער האדם, ומפני מה השכר ניתן לפי גודל הצער? והשיב, בודאי אין ה' נותן שכר על הצער, אלא שהצער הוא אות וסימן למידת נכונותו של האדם להקריב קרבן עבור המצוה. בצער הוא מגלה את הערכתו למצוה, וכמה

"מרב כל" - ¹¹מכל מיני תענוג שבעולם, ומכל זהב ופז רב ואבנים טובות ומרגליות. עד כאן לשונו. ועין בספר "דבש לפי" מהנאון היד"א ז"ל (אות מ' ס' י"ד) ש'הביא בשם "זרע ברך": השמחה שאדם שמח במצוה - ^(ח)שכר השמחה פורעין בעולם הזה. [ועין "מגיד משנה" סוף ה' לזלב].

המצוה שווה בעיניו. כשם שגודל סכום הכסף שבעל העסק מוכן לותר עליו מעיד על שווי העסק, כך המסירות נפש למצוות מעיד על ערכן של המצוות בעיני היהודי.

ממשיך הגר"י הוטנר, כן הדבר בענין השמחה. השמחה מגלה עד כמה האדם מעריך את מצוות ה'. אדם שמח כאשר הוא עושה דבר החשוב בעיניו. "שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב". כשם שאוצר שמצא האדם גורם לו לשמחה לפי ערך האוצר, כך האדם המעריך את המצוות ישמח בהם מאד. אם אדם אינו שמח במצוות ח"ו, סימן הדבר שלמצוות אין ערך בעיניו. ולכן, כאשר הוא אינו שמח במצוות, לא זו בלבד שביטל מצוה (מצות השמחה), אלא שהוריד את הערך הכללי של כל המצוות. וכשם שלפום צערא אגרא, כך כפי מיעוט השמחה יורד ערך כלל המצוות "וראוי להפרע ממנו". עד כאן תמצית דבריו. [יסוד זה כתוב גם בספר עשרה למאה זו"ל: "עיקר חשיבות המצוה היא לפי רוב השמחה אשר בלב העושה אותה"].

ח. שכר השמחה פורעין בעולם הזה. מבואר שבנוסף על השכר האדיר שיזכה השמח במצוות בעולם הגמול, קיים עוד שכר מיוחד בעולם הזה לשמחים במצוותיו יתברך.

אומר הרב בעל זרע ברך ז"ל שזה שאמרו חז"ל 'שכר מצוה בהאי עלמא ליכא' וכן דרשו על הפסוק (דברים ז, יא): "ושמרת את המצוה... היום לעשותם" - 'היום לעשותם ומחר לקבל שכרם'. וקשה, שמיד אח"כ כתוב (דברים ז, יב): "והיה עקב תשמעון וכו' ושמר וכו', ומשמע שה' נותן שכר מצוות

ביאורים

11. מכל מיני תענוג שבעולם. אדם מחויב לעבוד את ה' בשמחה יותר מאשר היה שמח אילו היה משיג כל מיני תענוגות שבעולם וזהב ופז רב ואבנים טובות ומרגליות.

עיינים

ארחות שמחה של מצוה יושר

וְהָעֵינַיִן שֶׁל שְׂמֵחָה בְּמִצְוָה הוּא כְּמוֹ שֶׁכָּתַב
בְּסֵפֶר הַרְדִּים (שם) [וְכַמְדָּמָה שֶׁהוּא
לְשׁוֹן חֲזו"ל. וְעֵינֵי זֶהר הַקָּדוֹשׁ (ויקהל קצ"ח א') גָּבִי
צִדְקָה] דָּכַל מִצְוָה וּמִצְוָה שֶׁתּוֹדֵמֵן לוֹ, ¹²דוֹרְנָא
הוּא דְשִׁדְיָר לִיה קוֹדֶשָׁא בְּרִיךְ הוּא. וְלִכֵּן ^(ט)לְפִי
רַב שְׁמַחְתּוֹ מֵרָאָה שְׂמִיכִיר הוּא עֶרְךָ הַמִּתְנָה,

בעולם הזה, והוא תרתי
דסתין? ומתרץ הרב ז"ל,
שגוף המצוות אין שכן
בעולם הזה. רק השמחה
ששמח בעשיית המצוות
ובעסק התורה, שמחה זו
נוטל שכרה בעולם הזה.
וזה שכתוב 'היום לעשותם'
הכונה שרק לעתיד יקבל

שכר על גוף המצוות. אבל 'והיה עקב' אין והיה אלא לשון שמחה, כלומר אם תשמח בעשיית
המצוות ותלמוד תורה אז בעבור השמחה 'ושמח' טובות העולם הזה. (עד כאן קיצור לשונו).
ומוסיף החיד"א זצ"ל (חומת אנך תהילים ק"ב): וזה שכתוב "אשרי איש ירא את ה' במצוותיו חפץ
מאד". ואין ספק שהחפץ במצוות ובפרט דכתיב 'מאד' הוא שמח שמחה גדולה, ואז אוכל בעולם
הזה "...גבור בארץ... הון ועושר בביתו" שהם טובות העולם הזה על השמחה שהוא שמח שזו שכרה
בעולם הזה.

ועיין במדרש דוד לרבינו דוד הגניד ז"ל (אבות א' משנה י"ג) וזה לשונו: "המצוות שהאדם עושה
בזה העולם בשמחה ובכונה רצויה שלא על מנת לקבל פרס, יאכל משכרו בזה העולם, מסיבת
השמחה ששמח בעשיית המצוה, אבל הקרן שמור לו לאדם לעולם הבא".
ובטעם הדבר בארו המפרשים, כי שכר עולם הזה הוא נתינת כלים כדי שיוכל לעבוד את ה', כמבואר
ברמב"ם (הלכות תשובה). אומרים חז"ל: "הבא לטהר מסייעין לו". השמח במצוות בודאי משתוקק
לקיים עוד מצוות מחמת רוב חיבתו להן, והוא בגדר הבא לטהר, ומסייעין לו על ידי שכר עולם הזה
לקיים עוד מצוות ה'.

ט. לפי רוב שמחתו וכו' ולכן שכרו כפול. "וכפי רוב השמחה יגדל שכרו" ('שיח יצחק' לפירושו
בסידור הגר"א, תפלת שחרית, במזמור לתודה). מבעל העיקרים (מאמר ג' ל"א) משמע, שעיקר
השכר ניתן על השמחה במצוות. [וז"ל: "הכתוב מיעד הגמול על עשית הצדקה בשמחה. אמר: 'נתון
תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו, כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלקיך' (דברים ט"ו). תלה הברכה
ב'ולא ירע לבבך' ולא 'בנתון תתן לו' "].

ביאורים

12. דורנא הוא. כל מצוה ומצוה היא מתנה ששולח הקב"ה לאדם.

ארחות שמחה של מצוה יושר עיונים

וְשִׁחֲבִיב בְּעֵינָיו מִתְּנָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
וְשִׁמְחָה בָּהּ, וְזֶה גִּזְרָם לֹא לְאַהֲבַת הַמִּצְוֹת וּלְבִקְשָׁן,
(א) וְלִכְן שִׁכְרוּ כְּפֹל. וְהִנֵּה כָּתַב ה' חֲפִיץ חַיִּים ז"ל
 מייחס למצוות. ומכיון שערכו של המעשה נמדד כפי שהאדם מחשיב אותו, לכך השכר ניתן כפי מידת השמחה במצוה. [חידוש זה נשנה ב"שיחות מוסר" (מאמר כט תשל"א) עיי"ש שהאריך ביסוד מבהיל, שערך השכר המגיע לאדם עבור קיום מצוה אינו יותר ממה שהאדם עצמו מעריך ומחשיב את המצוה].

יסוד זה מופיע גם בתורתם של הראשונים. אומר הר"ן (דרשות הר"ן דרוש השישי): "כי המצוות והעבירות העיקר בהן - הכונה. וימשך, ששנים יעשו מעשה אחד בשוה, ויגדל שכר אחד מהם על האחר לאין חקר, כי האחד יעשה המעשה בלי כונה, וכמסתפק ואומר 'אם לא יועיל לא זיק', והאחר עושה מעשה בכונה שלמה". ע"כ.

עוד מחדש הרמב"ן (ויקרא יח, ד): "ודע, כי חיי האדם במצוות כפי הכנתו להם. כי העושה המצוות שלא לשמן על מנת לקבל פרס, יחיה בהן בעולם הזה ימים רבים בעושר ובנכסים וכבוד... והעוסקים במצוות באהבה כדין וכראוי, יזכו בעולם הזה לחיים טובים כמנהג העולם, ובחיי עולם הבא זכות שלימה שם". חידוש נפלא מחדש לנו הרמב"ן, ששכר המצוות הן כפי הערך שהאדם מייחס להן. אם המצוות נעשות בפניית גשמיות - שכרן גשמי, ואם נעשות בשמחה ומאהבה - שכרן שלם, בעולם הזה ובעולם הבא. והיינו שעל ידי השמחה וההערכה למצוה, האדם מסוגל להעלות את דרגת שכר המצוה משכר עולם הזה החולף, לשכר עולם הבא הנצחי. (עיי' עוד בזה ברמב"ם בפירושו למשניות סוף מכות).

ביאור הדברים, שהערך למצוות מורה על דבקות הלב בשעת עשיית המצוות. אדם העושה פעולה אשר הוא מעריך, משתף גם את לבו בפעולה החיצונית שהוא עושה. ככל ששמח בעשיית המצוות, כך הוא דבק יותר במצוות. וכבר כתב רבינו בחיי (דברים כט) שהשמחה במצוות מורה על הכונה השלמה במצוות, ומכיון שעיקר המצוות הוא כונת הלב, לכן השכר ניתן כפי מידת השמחה. י. וזה גזרם לֹא לְאַהֲבַת הַמִּצְוֹת וּלְבִקְשָׁן. כתב ה"חובת הלבבות" (שער עבודת האלוקים סוף פרק ו): "סימן של אהבת ה' הוא, שהוא שמח ושש באלוקים ובמה שהוא יודע אותו, ומשתוקק להיות לרצון לפניו, והוא מאושר באהבתו, ודבק בתורתו, ומרחם על יראיו".

יא. ולכן שִׁכְרוּ כְּפֹל. וז"ל רבינו בחיי (דברים כח, מז): "תחת אשר לא עבדת את ה' אלוהיך בשמחה", יאשימונו הכתוב בעבדו השם יתברך, ולא היתה העבודה בשמחה, לפי שחייב האדם על השמחה

עיינים	ארחות שמחה של מצוה	יושר
בהתעסקו במצות, והשמחה במעשה המצוה - מצוה בפני עצמה, מלבד השכר שיש לו על המצוה, יש לו שכר על השמחה.	(במאמר "תורה אור" פרק ד') שְׂצָרֶיךָ אָדָם לְהַשְׁתַּדֵּל לְקַיֵּם כָּל הַתְּרִי"ג מִצְוֹת, אֲפִלוּ אוֹתָן דִּלָּא שְׂכִיחִי [חִוִּץ מֵאוֹתָן שְׂאִין נוֹהֲגִין בְּזֶמֶן הַזֶּה, שֶׁבָּהֶן יוֹצֵאִין ^(א)עַל יְדֵי הַלְמוּד בְּעֵינֵיהֶם] כְּדֵי לְתַקֵּן נַפְשׁוֹ וְרַמ"ח אֲבָרָיו לְעֵתִיד לָבֵא, ^(א)שֶׁכֵּן כָּל אֶבֶר כָּנָגֵד	

אלף ידות יותר, ממי שהמצוות עליו למשא.

יב. עַל יְדֵי הַלְמוּד בְּעֵינֵיהֶם. אמרו רבותינו ז"ל (מנחות קי, א) מאי דכתיב "זאת תורת החטאת" וגו' "זאת תורת האשם" וגו' (התיבות 'זאת תורת' מיותרות בשניהם, אלא ללמדך ש)כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת, וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם. ביאר ה"חפץ חיים" ('תורה אור' פ"ד): שהמצוות שאי אפשר לקיימן בפועל ישלמו על ידי הלמוד והחזרה בהן, שיחשוב הקב"ה כאילו קיים אותם בפועל, כיון שעמל עליהן ומצפה שיבואו לידי קיום, נחשב לו כמעשה... ולימוד הזה עולה ללימוד ומעשה ביחד.

יג. שֶׁכֵּן כָּל אֶבֶר כָּנָגֵד מִצְוֵה וכו'. ה"חפץ חיים" בהקדמתו לספרו "שמירת הלשון" הרחיב לבאר ענין זה וז"ל: "כי ידוע הוא דכל אדם יש לו רמ"ח (248-) איברים ושס"ה (-365) גידים רוחניים, ועליהם מלוכשים הרמ"ח איברים ושס"ה גידים גשמיים, כמו שנאמר (איוב י' י"א): "עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשוככני", הרי שהזכיר הכתוב עור ובשר וגידים ועצמות ולא קראו רק בשם לבוש וסכך כמו שנאמר: "תלבישני" "תשוככני", ואת מי תלביש אם לא לנפש אשר בקרבו שהיא היא עצם האדם, ועל כל איבר ואיבר של הנפש מלוכש מלמעלה איבר הגוף המכנה כנגד איבר ההוא, כמו הבגד על הגוף. וכנגד זה נתן לנו הקדוש ברוך הוא רמ"ח מצות עשה ושס"ה לא תעשה, והם מחולקים גם כן על האיברים, דיש מצוה שתלויה ביד ויש מצוה שתלויה ברגל וכן שאר כל איברים כמו שנאמר בספר חרדים. וכשאדם מקיים בעולם הזה איזה מצוה באיזה איבר, שורה לעתיד לבוא אור ה' על אותו איבר, ואותו אור הוא המחיה את האיבר ההוא, וכן כל מצוה ומצוה. נמצא דכשהאדם מקיים הרמ"ח עשין, אז הוא האדם השלם המקודש לה' בכל איבריו, וזהו מה שנאמר בפרשת ציצית: "ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם", אבל אם חס ושלום, תחסר לו מצוה אחת מרמ"ח עשין, שהשליכה אחר גו, ולא עשה תשובה על זה, יחסר לו לעתיד לבא בנפשו האיבר המכונה נגד המצוה ההיא...

ומזה יוכל להתבונן כל אדם, איך שצריך להיות זהיר בכל התרי"ג מצות בכל כוחו בימי חייו, כי

ארצות שמחה של מצוה יושר עיונים

הם הם הממשיכין חיותו
לנצח באיברי גידי נפשו...
כמו שכל אחד רוצה להיות
שלם בכל איבריו בעולם
הזה, שלא יהיה בעל מום אף
באיבר קטן שבקטנים".
יד. ואם לא כן ישאר בעל
מום לעתיד לבוא. זה לשון
הגר"א על פסוק "בו לדבר
יחבל-לו וירא מצוה הוא
ישולם" (משלי י"ג י"ג): "כי

מצוה (יד) ואם לא כן - ישאר בעל מום לעתיד
לבא, (ומקורו בשערי קדשה להרח"ו) **וְכָן** כתב ב"חיון
איש" (ביד"ס' קע"ה סק"ב) **שְׂכָל מִצְוָה חֵיב כָּל**
אָדָם עַל כָּל פְּנִים פֶּעַם אַחַת בְּחַיּוֹ לְמִיָּמָה
[חיון]¹³ מְשִׁלּוֹחַ הַקֵּן¹⁴ שְׁמִיעֲטוֹ קָרָא עֵין שָׁם]. וְלָכֵן
רָאוּ לִירֵא שְׁמַיִם לְהַשְׁתַּדֵּל לְקַיֵּם גַּם הַמִּצְוֹת
שֶׁאֵין שְׂכִיחוֹת, כְּמוֹ¹⁵ רֵאשִׁית הַגֶּזַז¹⁶ וּמִתְנֹת

יש רמ"ח איברים בדם, וכנגדן רמ"ח מצות עשה, וכן כל דבר יש לו כח חיוני מן המצות, ולכן הבז
לשום דבר מצוה, הוא מחבל את עצמו, כי הוא נעשה חסר מכח החיוני מאותו דבר. אבל הירא
מלעזוב שום מצוה ורואה לקיים כל דבר, יהיה שלם בכל איבריו". עכ"ל.
ונוכל לומר גם כן - מוסיף ה"חפץ חיים" - דזהו כונת הכתוב בהאינו: "שחת לו לא בניו מומם",
פרוש: שחת לו לא, דהיינו בהעונות שעושין - אין משחיתין, רק לעצמן ולא לו (-להקב"ה), חס
ושלום, כמו דכתיב: "ואם רשעת" וגו', וכמו שפרש רש"י שם "בניו מומם" דמומם של בניו הוא וכו',
עיי' שם. והכונה בזה כפשוטו, דנעשין על ידי העונות בעלי מומין לבסוף, דהיינו, אם נעשה בעיניו
הפקר איזה מצוה ח"ו, נעשה באותו איבר המכונה נגד המצוה ההיא בעל מום לבסוף, כמו שכתבנו
בשם הגר"א. עכ"ד.

ביאורים

13. מְשִׁלּוֹחַ הַקֵּן. נאמר בתורה (דברים כב ו-ז), 'כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ,
אפרוחים או ביצים, והאם רבצת על האפרוחים או על הביצים, לא תקח האם על הבנים, שלח תשלח
את האם ואת הבנים תקח לך' וגו'. נאמרו בפרשה זו שתי מצוות: א, מצות לא תעשה, שלא ליטול
את האם על הבנים. ב, מצות עשה לשלח את האם. 14. שְׁמִיעֲטוֹ קָרָא. דכתיב "כי יקרא קן צפור"
וגו', שהוא דרך מקרה. 15. רֵאשִׁית הַגֶּזַז. נאמר בתורה (דברים יח ד) "וראשית גז צאנך תתן לו" כלומר
שבכל פעם כשאתה גוזז את צאנך, תתן מן הגז' [הצמר הגוזז] מתנה לכהן. מצוה זו נקראת 'ראשית
הגז'. 16. וּמִתְנֹת. מצות עשה על כל שוחט בהמה טהורה לתת לכהן זרוע לחיים וקיבה, שנאמר
(דברים יח ג) 'וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם זבחי הזבח אם שור אם שה ונתן לכהן הזרוע

יושר

שמחה של מצוה

ארחות

¹⁷ ופדיון פטר חמור ¹⁸ ופאה ולקט ושכחה פרט ועוללות, וכל כהאי גוונא. וכן כתב ב"מעשה רב" (ב' ק"ד ק"ה) ובתוספות "מעשה רב" (שם), שחג"א קנה ¹⁹ עז מבכרת ונתן הבכור לכהן, ושחט עגל ונתן המתנות, ובקש מאחד שייתן לו קרקע ארבע אמות על ארבע אמות במתנה ונטע שם אילן פרי וקנים ²⁰ שלש שנים ערלה, ²¹ ושנה רביעית נטע רבעי, וקנה שדה חטים והניח פאה בסוף שדהו, ונתן מעשר, וקנים לקט ושכחה, עין שם. [ועין ב"שיטה מקובצת" (ערכין ב' ב' אות ט"ז) בשם הרא"ש: מיהו צריך להשתדל לקיים כל המצוות וכו' עין שם]. וכן ראיתי אאמו"ר זללה"ה השתדל לקיים מצוות מתנות וראשית הגז ופדיון פטר חמור, גם השתדל ²² שיהיה לו ספר תורה. והשם יתברך

ביאורים

והלחיים והקבה, ואלו הם הנקראים בכל מקום 'מתנות'. ¹⁷ ופדיון פטר חמור. מצוה לפדות פטר [בכור] חמור בשה מן הכבשים ומן העזים, ונותן את השה לכהן. ¹⁸ ופאה ולקט ושכחה. כתוב בתורה (ויקרא יט, ט-ז): "ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצור, ולקט קצירך לא תלקט. וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט, לעני ולגר תעזוב אותם". וכן כתוב (דברים כד, יט): "כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחתו, לגר ליתום ולאלמנה יהיה". פסוקים אלו באים ללמדנו, שהקוצר את שדהו יניח לעניים חלקים מיבולו, והם: (א) "פאה" - מעט קמה בקצה השדה. (ב) "לקט" - שבלי הנושרות בשעת הקצירה וזקוקות לליקוט. (ג) "שכחה" - עומר שנשכח בשדה בשעת הקציר. כן גם הבוצר את כרמו יניח לעניים: (א) "עוללות" - אשכולות בלי כתף ובלי נטף, היינו שענביהם מועטים ורק בודדים נמצאים באמצע השרביט או בקצהו. (ב) "פרט" - גרגירים בודדים של ענבים הנפרטים בשעת הבציר ונושרים מאשכולותיהם. "פרט" בכרם הוא כ"לקט" בשדה. (כן נוהגות בכרם, ואף בעצי פרי אחרים, מצוות "פאה" ומצוות "שכחה"). ¹⁹ עז מבכרת. עז שעדיין לא ילדה מעולם. ²⁰ שלש שנים ערלה. פירות האילן בשלש השנים הראשונות לנטיעתם - פירות ערלה הם ואסורים באכילה ובהנאה. ²¹ ושנה רביעית נטע רבעי. כל יבול הפירות של השנה הרביעית דינו כמעשר שני, שיש לאוכלו בירושלים או לפדותו ולהעלות את הדמים לירושלים. ²² שיהיה לו ספר תורה. מצוה להיות לכל איש מִיִּשְׂרָאֵל ספר תורה, אם כתבו בידו הרי זה משובח, ומי

יזכנו ^(טו) לקיים כל המצוות בשמחה.

טו. לקיים כל המצוות בשמחה. בספר "ראשית חכמה" (שער האהבה, פרק ו) כתב כיצד יקנה האדם שמחה בלב? וז"ל: "ואופני קנות האדם שמחה בלב הוא כשיחשוב בטובת הבורא יתברך עליו ויאמר בלבו: עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות שברא והמציא כל הנמצאים הכל בעבור האדם, והשגחתו הפרטית עלי, עם היות שלגדלותו אין כל תכלית וסוף, ישגיח על יתוש קטן כמוני, שאני נחשב לאין נגד

גדולתו יתברך להטיב עמי בטובות העולם הזה ובטובות העולם הבא, והוא כמשל המלך שיש לו שרים ונכבדים לאין מספר, וראה במדינתו עבד אחד וקראו ואמר לו: רצוני שתעבדני ותהיה אחד מהשרים העומדים לפני הרואים פני המלך. ואמר לו: אם תעבדני כראוי אשים אותך מעל כל השרים הנכבדים האלה. האין מן הראוי על העבד ההוא לעבוד עבודת רבו בשמחה? ויאמר בלבבו: הואיל והמלך עם גדולתו וממשלתו שלא חסר לו דבר בחר בי לתועלתו שאהיה עובד לפניו, אין מן הראוי שאעבוד עבודתי לפניו אלא בשמחה ובטוב לבב."

ובספר חסידים (סימן יד) כתב, ששורש האהבה לעבוד בשמחה יקח אדם מבשר ודם. אם היה יודע דבר שהוא רצון המלך, לא ישקוט ולא ינוח עד שישלים רצון המלך שהוא רימה ותולעה כמוהו. ויהיה שמח שמחה גדולה על אשר באו מעשיו לפני המלך לרצון. הבורא שהוא חי וקיים, על אחת כמה וכמה שיש לו לטרוח ולבקש איך יעשה וישלים רצון מצוותיו.

ביאורים

שאי אפשר לו לכתבו בידו ישכור מי שיכתבנו לו. (חינוך תרי"ג). 23. יבום וחליצה, שני אחים שחיו יחד בעולם, ומת אחד מהם בלא בנים, מצוה על האח השני ליבם (-לשאת) את אשת אחיו, או לחלוץ לה (-שהיא חולצת את נעלו של היבם) אם אינו רוצה לישאנה, ועל ידי כך מותרת להנשא לאחרים.

שוב מצאתי ב"שער המצוות" להרב רבנו חיים ויטאל ז"ל בהקדמה, וזה לשונו: דע, שכל ניצוצי נשמות מכל נשמה ונשמה מחיכת לקיים כל תרי"ג מצוות, אם לא אותם שאין יכולת בידם לקיים, כמו מעשה הקרבנות כלם שאינם נוהגים אחר החרקן, וכיוצא בזה כמו מצות יבום וחליצה, או גט, או פדיון בן בכור, שדברים אלו אינם ביד האדם. ואפלו ענין הגט, אינו מחיב

עיונים	ארחות שמחה של מצוה	יושר
טז. אל יחשוב שהיא עליו כמשא וכו' ויהיה שמח בעשותו אותה המצוה בשמחה שאין לה קץ. כתב בספר העיקרים (מאמר ג')	לגרש לאשתו אלא אם לא תמצא חן בעיניו מחמת שאינה הגונה במעשיה, שאם לא כן, אדרבה, מזהב מוריד עליו דמעות, וכיצא במצוות אלו. אבל כל השאר - תיב אדם לקיים, ואפלו אותם שאינם חובה על האדם אלא בהזדמן, כגון מצות שלוח הקן שאינו מחייב לדרף אתריה, אלא "כי יקרא קן צפור" שהוא דרך מקרה וכיצא בזה, עם כל זה צריך האדם לחפש אתריהם ולעשותם, כי כל זמן שלא השלים התרי"ג מצוות שהם כנגד רמ"ח איבריו וגידי נשמתו, הנה נשמתו חסרה מן האברים ונקרא בעל מום, ועליו נאמר: "כל איש אשר בו מום... לא יגש". וזה נזכר ומפרש בספר התקונים (תיקון ע' דף קל"א ע"ב) שאין לו תקון עד שיחזר בגלגול וישלים כל התרי"ג מצוות וכו'.	לגרש לאשתו אלא אם לא תמצא חן בעיניו מחמת שאינה הגונה במעשיה, שאם לא כן, אדרבה, מזהב מוריד עליו דמעות, וכיצא במצוות אלו. אבל כל השאר - תיב אדם לקיים, ואפלו אותם שאינם חובה על האדם אלא בהזדמן, כגון מצות שלוח הקן שאינו מחייב לדרף אתריה, אלא "כי יקרא קן צפור" שהוא דרך מקרה וכיצא בזה, עם כל זה צריך האדם לחפש אתריהם ולעשותם, כי כל זמן שלא השלים התרי"ג מצוות שהם כנגד רמ"ח איבריו וגידי נשמתו, הנה נשמתו חסרה מן האברים ונקרא בעל מום, ועליו נאמר: "כל איש אשר בו מום... לא יגש". וזה נזכר ומפרש בספר התקונים (תיקון ע' דף קל"א ע"ב) שאין לו תקון עד שיחזר בגלגול וישלים כל התרי"ג מצוות וכו'.

גם דע, כי העושה מצוה,²⁴ אין מספיק לו במה שיעשה אותה, שהרי מצינו בדברי רבותינו ו"ל שאמרו, כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו. וכיצא בזה אמרו, כל המקיים מצוה פלונית יש לו כך וכך. והנה אנהנו ראינו במה וכמה מצוות שעושים בני אדם, ואינם מתקיימים דברי רבותינו ח"ו בענין גדל שכרם אפלו בעולם הזה. אבל הש"ש שהכל נשען עליו הוא, שבעשיית המצוה^(טז) אל יחשוב שהיא עליו כמשא וממהר להסירם

ביאורים

24. אין מספיק לו במה שיעשה אותה. פירוש, אין מספיק שיעשה את המצוה כמות שהיא ללא שמחה וחשק גדול (כמו שיבאר בהמשך דבריו), ומוכיח כן שהרי מצינו...

ארחות שמחה של מצוה יושר עיונים

מַעֲלִיּוֹ, אֶכֶל יִחְשַׁב בְּשִׁכְלוֹ בְּעֵשׂוֹתוֹ אוֹתָהּ
הַמִּצְוָה יְרוּיִם אֶלֶף אֲלָפִים דִּינָרֵי זָהָב, וְיִהְיֶה
שָׂמֵחַ בְּעֵשׂוֹתוֹ אוֹתָהּ הַמִּצְוָה בְּשִׂמְחָה שְׂאִין לָהּ

המטמון או מוצא הכסף הוא סובל טורח גדול ועמל רב, ופעמים הוא נקף באצבעו או ברגלו או בשוקו, ומצטער עד מאד.

ואין ספק כי אף על פי שהוא מצטער עד מאד בניקוף ההוא ומתעצב, הנה כשהוא משער התכלית המושך ההוא המטמון או הכסף, הוא שמח בליבו, וסובל כל הצער והטורח בסבר פנים יפות ובשמחה גדולה.

וזהו שאמר "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה'" כלומר כשתסבול כל הטורח בסבר פנים יפות, כחופר המטמון וכמוצא הכסף, אז תבין יראת ה'. שעל אותו הדרך בעצמו ראוי שתהיה שש ושמח בטורח והעמל והצער שיגיעך בעבודת השם יתברך כי מי שהוא אוהב השי"ת, לא יחוש לכל הטורח והעמל והיסורין שיגיעוהו מעבודתו יתברך.

יו. ויהיה שמח בעשיותו אותה המצוה בשמחה שאין לה קץ. ראוי שנשאל, אם עבודת השם יתברך אי אפשר שתושג על השלימות אלא אם כן היא "בשמחה ובטוב לבב", והרי עיקר עבודת השם יתברך ראוי שתהיה ביראה, והיראה דבר מחריד הלב... ואין אפשר שתהיה עבודת השם יתברך מושגת בעצבון ושמחה ביחד, עם היותם הפכיים?

ותירץ בספר העיקרים (מאמר שלישי פל"ג): כי מי שלא יפחד מהכניס ידו באש יורה זה על ערוב שכלו, וכן הנפש בהיותה יראה וחרדה ממה שראוי שתחרד ממנו יורה זה על בריאותה ושלימות שכלה, וכשימצא האדם בנפשו המדריגה הזאת מן היראה, ראוי שיהיה שש ושמח ביראה ההיא, לפי שזה יורה על בריאות נפשו ושלימות שכלו.

שעיקר עבודת השם יתברך ראוי שתהיה ביראה ורעדה, כשתשער הנפש רוממות ה' והתנשאותו, ותירא ממנו בהיותה מבחנת שפלות עצמה וגודל מעלתו, ותגיל ותשמח באותה היראה והרעדה... שזה יורה על שלימותה ובריאות שכלה, ובגילה הזאת שתשיגו תהיה עבודתכם שלימה. ועל כן אמר "וגילו ברעדה" להורות שהשמחה נותנת גמר ושלימות אל העבודה. עכ"ד.

וכן כתב רבינו יונה (ברכות כא, ב): "אף על פי שאצל בשר ודם היראה והשמחה הם דבר והפכו, שבשעה שהאדם מפחד מזולתו הוא עומד נרתע ודואג, אבל הקב"ה איננו כן, אדרבא כשהאדם מתבונן בגדולתו וירא מפניו, ישמח ויגיל באותה יראה, מפני שבאמצעותה מתעורר לקיים המצוות, ושש ונעלס בקיומה, שידע כי שכרו אתו ופעולתו לפניו, ועל שמחה כזו תמצא בפסוק אחד "עבדו

עיינים

את ה' ביראה" ובפסוק אחר "עבדו את ה' בשמחה" רצה לומר תעבדו את ה' ביראה, ובאותו היראה תשמחו ותגילו בה".

יח. כך יזכה לקבל אור עליון. הגר"א קוטלר (משנת ר' אהרן ח"ג דף צח) אומר, שהמשכן נבנה על ידי נדבת הלב של כלל ישראל, כמו שנאמר (שמות כה): "מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי". הרי שהקפידה התורה שיהיה הכל ברצון הגמור... ובכל המקומות אשר נאמר בפסוק 'כאשר ציוה ה' את משה', הכונה שנעשה בכל כונות העשיה ובטהרת הלב, בצירוף כל הכונות העליונות. הרי שכדי שתחול הקדושה היה צריך

ארחות שמחה של מצוה יושר

קין, מלך ונפש ובחשק גדול, כאלו ממש בפעל נותנים לו אלה אלהים דיגרי זהב אם יעשה אותה מצוה.

וזהו סוד הפסוק: "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב" וזה סוד רב ברונא, דתד יומא סמוך גאלה לתפלה ולא פסק חוכא מפומיה כל ההוא יומא. וזה יורה על היות אמונת בטחוננו בבורא יתברך בתכלית האחרון, יותר משאם היה השקר מזמן לפניו בפעל, וכפי גדל שמחתו באמת ובטוב לבב הפנימי - (יח) כך יזכה לקבל אור עליון, ואם יתמיד בזה, (יט) אין ספק שישורה עליו רוח הקדש. וענין זה נזהג בקיום כל המצוות בלבם, בין בעת שעוסק בתורה

לבנות את המשכן דוקא מרצון גמור ובנדיבות הלב. ומזה נלמד לכל מעשי המצוות, שצריך לקיימם ברצון ובשמחה אמיתית, ואז הן פועלות לעשות בנין הקדושה בנפש האדם. דודאי אף שיוצא חובת המצוה בלאו הכי, הנה זהו שלא יקרא עברין... אבל הפעולה הרוחנית והשפעת הקדושה על האדם תלויים ברצון ובשמחה במעשי המצוות.

יט. אין ספק שישורה עליו רוח הקדש. כתב ה"אורחות צדיקים" (שער השמחה): "ישים כל אדם שמחתו על התורה. ובעת שיעשה המצוות ישמח בלבו על שזכה להיות עבד למלך עליון, אשר בני מעלה ישתחו לו... ואז מצליח בכל דרכיו, וטוב טעמו. ושולח הקדוש ברוך הוא רוח הקדש בקרבו, ולבו שמח, ומתמלא אהבת הקדוש ברוך הוא. ונפשו קשורה בגיל, ומגלה להם רזים וחידושים של מעלה..."

עיונים

יושר

שמחה של מצוה

כ. באילו עומד לפני המלך וכל. כתב ה"מסילת ישרים" (פרק יט): "זאת היא השמחה האמיתית שיהיה לבו של אדם עלו על שהוא זוכה לעבוד לפני אדון יתברך שאין כמוהו, ולעסוק בתורתו ומצוותיו שהם

שִׂיחָהּ בְּחֶשֶׁק גָּדוֹל נִמְרִין בְּהַתְלַחּוֹת עֲצוֹם, בְּאֵלֹ עוֹמֵד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וּמִשְׁרֵת לִפְנֵי בְּחֶשֶׁק גָּדוֹל לְמִצְאָתוֹ בְּעֵינָיו לְקַבֵּל מִמֶּנּוּ מַעֲלָה יְתָרָה וּגְדוּלָּה. עַד כָּאֵן לְשׁוֹן מוֹרְנוּ הָרֹב חַיִּים וְיִטָּאֵל ז'ל, וְעֵינָיו בְּ"תַקְוָנִי זָהָר" (ת"ע דף קל"ב א').

השלמות האמיתית והיקר הנצחי, כי כל מה שזוכה האדם להיכנס יותר לפניו בחדרי ידיעת גדולתו יתברך, יותר תגדל בו השמחה ויהיה לבו שש בקרבו, ודוד שכבר הגיע אל המעלה הזאת שעור גדול, אמר "יערב עליו שיחי אנכי אשמח בה" (תהלים קד, לד) ואמר "תרננה שפתי כי אזמרה לך" (שם עא, כג) והיינו כי כל כך היתה מתגברת בקרבו השמחה, שכבר השפתיים היו מתנענעות מאליהם ומרננות בהיותו עוסק בתהלותיו יתברך, וכל זה מגודל התלהטות נפשו שהיתה מתלהטת בשמחתה לפניו".

שתיקה

הַיָּמָה חֲזוֹן לְשִׁבְחוֹ מְאֹד מִדַּת הַשְּׁתִּיקָה וְאִמְרוֹ
(אבות פ"ג מ"ג) ^(א) סִיג לְחֻכְמָה ^(ב) שְׁתִּיקָה.

א. סייג לחכמה שתיקה.
כתב ה"ארחות צדיקים"
(שער השתיקה): מי שהוא
רגיל בשתיקה ניצול מכמה
עבירות: מחניפות וליצנות,
מלשון הרע, משקרים
וגידופים. כי כשאדם מחרף

ומגדף אותו, אם יענה לו יוסיף לדבר לו כפליים. וכן אמר החכם: אני שומע דבר הרע ואני שותק, אמרו לו: ולמה? אמר להם: אם אשיב ואענה למחרפי, אני ירא שאשמע חירופים אחרים יותר קשים מן הראשונים. ואמר, כשכסיל חולק עם החכם והחכם שותק, תשובה גדולה היא לכסיל. ואמר, הכסיל מצטער בשתיקת החכם יותר משאם היה משיב לו. ועל זה נאמר (משלי כו ד) 'אל תען כסיל כאולת'. גם מי שמחזיק במדת השתיקה - כל אחד יכול לגלות לו סודותיו, כיון שאינו רגיל ברוב דברים לא יגלה. ועוד, אינו רגיל ברכילות. ועל זה נאמר (משלי יח כא): 'מוות וחיים ביד לשון', כי אדם עושה בלשונו יותר ממה שעושה בחרבו. כי האדם עומד כאן ומוסר את חבריו הרחוק ממנו למיתה, אבל החרב אינה ממיתה אלא בסמוך לה. לכך נבראו לאדם שתי עינים ושתי אזנים ושני נחיריים ופה אחד, לומר שימעט בדיבורו.

ב. שתיקה. פירש הרע"ב: שתיקה, מלדבר דברי הרשות שאינם נצרכים. ה"חפץ חיים" (שמה"ל, שער התבונה פ"א) ביאר את מעלת השתיקה אף מדברי הרשות (שאינם נצרכים) למרות שאין בהם דברי איסור: "כי ידוע הוא שאם ירצה אדם שאיננו אומן לעשות איזה כלי, אף שבשכלו מצייר בנקל אופן עשיתו בכל עניניו, אף על פי כן יקשה עליו עשיתו בפועל, מפני שידי עדיין לא הורגלו לזה, מה שאין כן מי שהוא אומן, שכבר הורגל בזה מנערותו. כן הוא במדת השתיקה, אף שכל מי שיש לו דעת הוא מצייר בדעתו שמדה זו טובה עד מאד, שהוא משומר על ידה מכל האיסורים שבאים על ידי הדיבור, ובלתה עלול לכמה מאורעות, מכל מקום אם יסכים האדם בדעתו לאחוז במדה זו (של שתיקה) רק בעת אשר יהיה מוכרח לזה מחמת מצות התורה, כגון: מלדבר לשון הרע ורכילות וליצנות

ביאורים

1. סייג לחכמה. גדר וחיוזוק לחכמה היא שתיקה. 2. שתיקה. מלדבר דברי הרשות שאינם נצרכים. ואין כוונת התנא לשתיקה מדברי תורה, שהרי נצטוונו להגות בתורה יומם ולילה. וגם אין הכוונה לשתיקה מדיבורים של איסור, כגון לשון הרע או רכילות, שהרי הם אסורים מן התורה, ואי אפשר לומר עליהם שהם רק 'סיג', ועל כרחך דברי התנא אמורים לגבי דברי הרשות. רע"ב.

ארחות	שתיקה	יושר	עיונים
וְאָמְרוּ (מגילה י"ח א') ⁽³⁾ מִלֵּךְ בְּסֵלַע שְׁתִּיקוּתָא בְּתֵרִין. וְאָמְרוּ (שם) ⁽⁴⁾ סָמָא דְכָלָה מִשְׁתוּקָא. וְאָמְרוּ (קדושין ע"א ב') ⁽⁵⁾ שְׁתִּיקוּתָא דְכָבֵל הֵינּוּ יְחוּסָא. וְאָמְרוּ (פסחים צ"ט א') יִפָּה שְׁתִּיקָה לְחַכְמִים קָל וְחָמֵר לְטַפְשִׁים, שְׁנַאמֵר: "גַּם אֲוִיל מַחְרִישׁ חָכָם יִחְשָׁב". [וְלִכְאוּרָה קִשְׁחָה, דִּמְעָקָרָא קָאמֵר "קָל וְחָמֵר לְטַפְשִׁים", מִשְׁמַע דְּטַפְשִׁים יוֹתֵר צְרִיכִין לְשִׁתְּקָה, וְאַחֵר כִּדְ קָאמֵר "גַּם אֲוִיל מַחְרִישׁ חָכָם יִחְשָׁב", מִשְׁמַע - כָּל שֶׁכֵּן חָכָם מַחְרִישׁ? וּבֵאֵר כִּי "אַחֵל יַעֲקֹב", דְּכּוּדָאֵי כִדְאֵי יוֹתֵר לְטַפְשׁ לְשִׁתְּקָה, כִּי הוּא מְדַבֵּר שְׁטִיזוֹת וְהַבְלִים, אֲבָל חָכָם - הָרִי			ושארי דיבורים אסורים, ובלתם (פי'), דיבורים שאינם אסורים) ידבר כל מה שירצה אף דיבור שאיננו הכרחי, בודאי גם מזה (מדיבורים האסורים) אל ינח ידו, אחרי שלא הרגיל פיו ולשונו בענין מניעת הדיבור, ואדרבא הרגילים מנעוּתם לדבר כל מה שיעלה על לבו, מה שאין כן אם ירגיל פיו כל כך במדת השתיקה (אף מדברים המותרים שאינם הכרחי). עד שתהיה לו השתיקה ענין טבעי בנפשו והדיבור חוץ לטבעו, כמו באיש אלם, אז בודאי יהיה נכון לבו בטוח בה' שינצור לשונו מרע ולא יבוא לכסלה עוד".
ג. מלה בסלע שתיקותא בתרין. בפירוש קול הרמ"ז למשניות מבאר מאמר זה: שהתלמידי חכמים נקראים סלעים על שם שמגינים על דורם כסלעים, שנאמר (במדבר כג, ט) "כי מראש צורים" וגו', ולהם לבד יפה הדיבור. אבל השתיקה יפה לטפשים בכל זמן ולפעמים גם כן לחכמים, וזהו ביאור המאמר, מלה רק בסלע, היינו רק לתלמידי חכמים ולא לטפשים, אבל השתיקה לתרין (-לשנים), שגם לחכמים לפעמים טוב לשתוק.			

ביאורים

3. מלה בסלע שתיקותא בתרין. אם תרצה לקנות את הדיבור בסלע, תקנה את השתיקה בכפליים (שני סלעים). 4. סמא דכולה משתוקא. סם הרפואה המזכיר מכל סמי הרפואה הוא השתיקה.
5. שתיקותא דכבל היינו יחוסא. מדת השתיקה והוותרנות של אנשי בבל היא ההוכחה ליחוסם הכשר, שמתוך שהם שתקנים הוחזקו מיוחסים. 6. גם אויל וגו'. אפילו טפש היודע לשתוק, לחכם נחשב. 7. אבל החכם. משתיקת החכם ניכר יותר החכמה שבשתיקה, שהרי מדבר...

עיונים	ארחות	שתיקה	יושר
ד. מה אומנותו של אדם בעולם הזה. הגמרא (חולין פט, א) דורשת דבר זה מהפסוק "האמנם אלם צדק תדברון" וגו' (תהלים נח, ב), תיבת 'האמנם' נדרשת מלשון אומנות. ביאר הרב מפוניבז' זצ"ל, כמו אומן שצריך ללמוד מקצוע כמה שנים, כך לשים עצמו כאלם הוא אומנות, אין זה דבר קל	מְדַבֵּר חֻכְמוֹת, וְלִכְּנֵן אָמַר: "יִפְּחַ שְׁתִּיקָה לְחֻכְמִים קֵל וְחֶמֶר לְטַפְּשִׁים", אֲכַל הַחֶכֶם - הוּא יוֹתֵר חֻכְמָה בְּשִׁשּׁוֹתָהּ, שֶׁחֲרִי מְדַבֵּר דְּבָרֵי חֻכְמָה, וְעַם כָּל זֶה מְבִין שִׁיּוֹתֵר טוֹב לִשְׁתַּק. אֲכַל אֲוִיל שִׁיּוֹדֵעַ שֶׁמְדַבֵּר שְׁטִיּוֹת וְהִכָּלִים, וְמֵה שְׁאֹמֵר צוֹחֲקִים מִמֶּנּוּ - אֵין זֶה כָּל כֵּךְ חֻכְמָה שְׁשׁוֹתָהּ, וְלִכְּנֵן בְּתִיב "גַּם אֲוִיל מַחְרִישׁ חֶכֶם יַחֲשֹׁב",⁸ וְאֵין צָרִיךְ לֹמַר חֶכֶם מַחְרִישׁ].		

וְאָמַרְו (חולין פ"ט א')⁹ מֵה אֲמֻנָתוֹ שֶׁל אָדָם בְּעוֹלָם הַזֶּה - יִשִּׁים עֲצָמוֹ¹⁰ בְּאֵלִם, שְׁנֵאָמַר: "הָאֲמָנָם אֵלִם",¹¹ יָכוֹל אֵף לְדַבְּרֵי תוֹרָה, תִּלְמוּד לֹמַר: "צָדֵק תְּדַבְּרוּן".¹² וְשִׁנִּינוּ

אמינא שאף לדברי תורה ישם עצמו כאלם וכי הכוונה שלא ילמד דברי תורה? אולם - ביארו המפרשים - ההוא אמינא היתה שגם כשיש ויכוח בדברי תורה ישם עצמו כאלם שמא אם ידבר

ביאורים

8. ואין צריך לומר חכם מחריש. טפש המחריש, שתיקתו מראה על חכמה, ואין צריך לומר חכם [שמדבר דברי חכמה ועם כל זה הוא] מחריש, משתיקת החכם ניכר יותר חכמה מאשר שתיקת הכסיל. ולפי זה מיושבת קושיא הנ"ל, שמצד הכדאות בודאי עדיף וכדאי לטיפש לשתוק מאחר והוא מדבר שטויות והבלים, אמנם מצד שני בשתיקת חכם ניכר יותר החכמה שבשתיקה. 9. מה אומנותו. איזוהי אומנותו היפה ביותר של אדם בעולם הזה? 10. כאלם. היינו שימעט בדיבור. 11. יכול אף לדברי תורה. שעדיף שימעט לדבר גם בהם? 12. צדק, היינו דברי תורה - תדברון! בירושלמי סוף ברכות כתב: "פיטיא דאורייתא, טבין". פירוש: פיטוטים-דיבורים בדברי תורה הרי זה טוב.

עיונים

יושר

שתיקה

ארחות

(אבות ספ"ק) **שְׁמַעוֹן בֶּנִי אֹמֶר**, ¹³ **כֹּל יָמַי גָּדַלְתִּי בֵּין הַחֲכָמִים** ¹⁴ **וְלֹא מִצָּאֵתִי לְגֹוף טוֹב** ¹⁵ **מִשְׁתִּיקָה**,
 עלול הוא להבליט את עצמו. כמו שחז"ל אמרו שעל עניני עולם הזה ישים עצמו כאלם, אין כוונתם על דברים בטלים

או דברים אסורים, על דברים אלו אין חז"ל צריכים להשמיענו זאת כלל וכלל, אלא כוונתם שגם בעניני עולם הזה בדיבורים המותרים כשיש לו מה להגיב ולהשיב לאמיתה, אף על פי כן ישים את עצמו כאלם, כיון שאם מתחיל להגיב ולדבר כבר אין הוא בעלים על עצמו ועל פיו ודיבוריו, ואין הוא יודע מראש להיכן יגיע בדיבוריו, והאומנות היא שישים את עצמו כאלם שיכבוש את דיבורו ורצונותיו, והוא אמינא היתה שכך הוא גם בדברי תורה, כשיש ויכוח בלימוד אולי יותר טוב שישים עצמו כאלם שמא יערב בדיבורו נגיעות אישיות, על זה אמרו 'צדק תדברון', אדרבא כשמדברים בדברי תורה צריך להגיב ולענות לאמיתה של תורה.

ו. **כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה**. ביאר ה"חפץ חיים": שאף שהם היו חכמים מחוכמים ובודאי לא היה דבורם ח"ו בדברי ריק, אף על פי כן ראיתי ומצאתי שהיותר טוב לגוף בלתי דברי תורה הוא השתיקה ממש. ומה שאמר 'לגוף' פירושו שהאדם אף שיהיה חכם ושלם בנפשו כמו חביריו של רבן שמעון, אף על פי כן מצד החומר המלוכש על הנפש אי אפשר כמעט שיהיו כל דבריו מצומצמין כראוי, על כן טוב יותר השתיקה. ואם זה בדורו של רבן שמעון שהיה מורגל לשונם רק בדברי חכמה ואפילו אם ישמור פיו כל כך גם כן לא יצא מדרכו ח"ו אמר שטוב יותר השתיקה, מה נעשה אזובי הקיר אשר כל מחשבותינו ודיבורנו מנעורנו הוא רק בדברי אפס, אם לא נחסום את פינו ברסן השתיקה בכל יכולתנו בודאי יעשה הלשון את שלו כפי הרגלו מנעוריו, ויהיה ההפסד מרובה על השכר כפלי כפליים.

ז. **ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה**. פירש רבינו עובדיה מברטנורא, מי ששומע חרפתו ושותק. ואפשר להרחיב הדבר שהנה כתב הרמ"ק שאין בכל הסיגופים ותעניות דבר המכשיר הנפש ומכפר עונותיו כשומע חרפתו ושותק ומוחל, כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא וצריך כמה סיגופים ותעניות הרבה או קבלת יסורין ועניות וחלאים וכיוצא אשר כל אחד מהם מר ממות. אך המעביר על מדותיו אוכל ושותה ומתפרנס בטוב ועונותיו מתכפרים, והאריך בזה. וזהו שאמר לא מצאתי 'לגוף' דייקא,

ביאורים

13. **כל ימי גדלתי בין החכמים**. והתבוננתי בהם וראיתי את כל המדות הטובות. 14. **ולא מצאתי לגוף טוב**. מכל המדות ההם לא מצאתי מדה טובה או דבר טוב שיועילו לאדם. 15. **משתיקה**. ששומע את חרפתו ושותק (רע"ב).

עיינים	ארחות	שתיקה	יושר
שלא יצטרך יסורין בגופו או בממונו או סיגופים, ואין טוב משתיקה כי הוא טוב לגוף שאוכל ושותה ויש לו בריאות ונסלח לו על ידי השתיקה ('פתח עינים' להחיד"א).	ז"ל זה הענין בדברי תורה מדבר. השל"ה (תושבע"פ, כלל עיון יג) הביא שכן כתב גם בזהר (בראשית) שמה שאמרו רבותינו ז"ל כי מלה בסלע שתיקתא בשמים נאמר אפילו על דברי תורה, והיינו 'ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים'. פירוש כשאתה עומד לפני השכינה, דהיינו כשהוא עוסק בתורה או בתפלה אל ימהר להוציא מפיו אלא דבר ברור והגון. וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (קידושין ל, א) 'ושננתם' שיהא שנון בפיו, השינון הוא בלב ואחר כך יוציא מפיו בקול רם. כמו שאמרו רבותינו ז"ל (עירובין נד, א) 'חיים הם למוצאיהם' למוציא מפהם. עכ"ד.	ז"ל ויקל בעיניך הוצאת ממונך מהוצאת דבריך. כתב רבי ירוחם ליבוביץ זצ"ל (ספר דרך חכמה ומוסר ח"ג עמ' ל): "נפלא הדבר כמה מדרגות יש באדם עד אמירה, ואמירה צריכה להיות אחר כל המחשבות וההתבוננות ומזה יצא פרי האמירה, ומזה יצא למעשה כי לא כל כך בנקל יהיו אמירותיו	וְכָל הַמְרָקָה דְּכָרִים מְכִיָּא חֲטָא. וְכַתְּב רַבְנֵי יוֹנָה (שם) "כָּל הַמְרָקָה דְּכָרִים מְכִיָּא חֲטָא" - (נ) זֶה הָעֵנִין בְּדַבְרֵי תוֹרָה מְדַבֵּר, שְׁאִין לְהִרְבּוֹת בְּהִלָּכָה, אֲלֵא יִמְתִּין וַיַּחֲשֹׁב מַה שְּׂיֵאמֹר, וַיְהִי דְּכָרִים בְּמִשְׁקַל וְלֹא יִמְהַר אוֹתָם, כִּי בָרַב דְּכָרִים לֹא יִחְדַּל פְּשַׁע וַיַּחֲשֹׁב כִּי הִדְבֵּר כֵּן הוּא וַיְכִיָּא חֲטָא בְּהוֹרָאָה. עַד כָּאן לְשׁוֹנו.
	וְאִמְרוּ (כלה רבתי רפ"ה) הָיִי דִּן אֶת דְּבָרֶיךָ עַד שְׁלֹא תוֹצִיא אוֹתָם מִפִּיךָ כִּדִּי שְׂיִחְשֹׁב אָדָם מַהוּ מְשִׁיב וּמַה יְשִׁיבוּהוּ. וְהָרָא"ש (באו"ח סי' ל') כָּתַב: ¹⁶ דְּבָרֶיךָ בְּמֵאזְנֵי צִדֵּק תִּשְׁקַל, ¹⁷ (ו) וַיִּקַּל בְּעֵינֶיךָ הוֹצָאת מְמוֹנְךָ מֵהוֹצָאת דְּבָרֶיךָ. וְאִמְרוּ		

ביאורים

16. דבריך במאזני צדק תשקול. כל מה שתרצה לומר תשקול היטב במאזני צדק של שכלך, שלא תבוא לומר שום דבר שאינו נכון (אינו הגון או אינו מתאים). (תרגום תיו"ט). 17. ויקל בעיניך הוצאת ממונך מהוצאת דבריך. ויהא הרבה יותר קל ונוח לך הוצאת ממונך מהוצאת דבריך.

ארחות	שתיקה	יושר	עיונים
(סנהדרין ז' א')¹⁸ מוֹכִיחַ דְּשִׁמְעַ וְאֵדִישׁ [אֲשֶׁרִי שְׁשׁוּמַעַ וְשׁוֹתֵק] וְשׁוֹתֵק [וְשׁוֹתֵק] ¹⁹ חֲלָפוּהָ בִּישְׁתָּא מֵאָה [נְצוּל מֵמֵאָה צְרוּת]. וְאָמְרוּ (תנחומא קדושים ס' י"ג) אִזִּי לֹא לְאָדָם שְׁמוּצִיא דְּכָר מִתּוֹךְ פִּיּו וְאִינוּ יוֹדְעַ הָאִיד מוֹצִיאֵו. וְאָמְרוּ (שם מצורע א') כָּל דְּבוּר וְדְבוּר שְׁיִצֵּא מִפִּיךְ נִכְתָּבִים בֵּין טוֹב בֵּין רָע. וְאָמְרוּ (חגיגה ה' ב') ²⁰ אֶפְלוּ שִׁיחָה קֵלָה ²¹ שְׁכִין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ ^(ג) מְגִידִים לֹא לְאָדָם בְּשַׁעַת הַדִּין. וְאָמְרוּ (אסתר ר' פ"ו ס' י"ב) "אֵין אֶסְתֵּר מְגִידַת מוֹלְדֶתָהּ" - ²² מְלִמֵּד שְׁתַּפְּשָׁה חיה' - 'לרוח ממללא'. (אור יחזקאל). י. מגידים לו לאדם בשעת הדין. כתב הגאון רבי חיים מוואלוז'ין (בדרשה הגדפסת בספרו "נפש החיים"): והענין, כי האדם אינו מרגיש על דיבורו שמוציא מפיו, וחושב מה מעלה או מה מוריד הדיבור קל של ליצנות או נבלות, ולא ידע כי בנפשו הוא, עד היכן הגיע כח דיבורו שיוצא מפיו, כי כל העולמות תלויים בו, וכל הנהגתם לפי מעשי בני אדם ודיבורם והנהגותם. וכע"ז כתב בשמירת הלשון (ח"ב פרק כ"ב). בשעת הדין מגלים לו לאדם "מה שיחו", מה עצמתו והשפעתו של כח הדיבור, עד היכן הגיע ומה פעל בכל העולמות, לטוב ולהיפך.			

ביאורים

18. מוֹכִיחַ דְּשִׁמְעַ וְאֵדִישׁ. אשרי לאדם ששומע חרפתו ושותק ודש ורגיל בכך. 19. חֲלָפוּהָ בִּישְׁתָּא מֵאָה. שעל ידי שתיקתו חלפו והלכו להם מאה רעות שהיו באות עליו על ידי המריבה. 20. אֶפְלוּ שִׁיחָה קֵלָה. ודרשו זאת בגמרא מהפסוק (עמוס ד, יג) "ומגיד לאדם מה שיחו". ביאר המהרש"א (בחדושי אגדות), שלמדו כן מלשון "מה" שמשמעותו דבר קל ומועט, כמו "ונחנו מה" (שמות טז ז), כלומר, אפי' שיחה שהיא בגדר "מה" מגידין לו לאדם בשעת הדין. 21. שְׁכִין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ. כלומר, אין לאדם להרבות שיחה אפילו עם אשתו כשמשוחח דברים בטלים ללא סבה ומטרה (עפ"י רבינו חננאל חגיגה ה, ב). 22. מְלִמֵּד שְׁתַּפְּשָׁה. אסתר תפשה מידת שתיקה - לשתוק מתוך צניעות ובריחה

עיונים	ארחות	שתיקה	יושר
יא. כל מי ששומע קללתו ושותק נקרא חסיד. הרמב"ם (אבות ה, ז) פירש מי הוא הנקרא חסיד, וז"ל: "וחסיד הוא האיש החכם כשיוסיף במעלה ר"ל במעלות המדות עד שיטה אל הקצה האחד מעט כמו שבארנו בפרק הד' ויהיו מעשיו מרובין מחכמתו ומפני זה נקרא חסיד לתוספתו כי ההפלה בדבר יקרא חסיד [חסד (יעב"ץ)] תהיה ההפלה ההיא בטוב או ברע [כמו שאמר הכתוב (ויקרא כ') 'חסד הוא' (יעב"ץ)]." עכ"ד הרמב"ם. עפ"י ז"ל שהשומע קללתו ושותק אשר מפליג ונוטה לקצה הטוב היפך שאר אנשים אשר אינם רגילים לשתוק בעת שמקללים אותם, ראוי הוא להקרא בשם 'חסיד'.	יב. ונעשה שותף להקב"ה. הגמרא במסכת גיטין (נו, ב): "אבא חנן אומר 'מי כמוך חסין יה' (תהלים	יג. ונעשה שותף להקב"ה. הגמרא במסכת גיטין (נו, ב): "אבא חנן אומר 'מי כמוך חסין יה' (תהלים	יד. ונעשה שותף להקב"ה. הגמרא במסכת גיטין (נו, ב): "אבא חנן אומר 'מי כמוך חסין יה' (תהלים

ביאורים

מן הכבוד. 23. כרחל זקנתה. אסתר היא מזרע שאול, שהוא מזרע בנימין, בנה של רחל. 24. פלך שתיקה. את החכמה והאומנות של שתיקה. (שהיא באמת חכמה ואומנות כמבואר במסכת חולין פט, א, מה אומנתו וכו', הובא לעיל עיי"ש). 25. שתיקה. שלא גילתה ליעקב את סוד תרמיתו של לבן להכניס לו בליל חתונתם את לאה אחותה במקומה (עיי' ב"ר ע, ט). והיא ידעה על כך מראש, שכן בשביל שבקש יעקב לשאת אותה היה משלח סבלונות ליתנם לרחל, ולכן נותנן ללאה (תנחומא ויצא, ו) ורחל ראתה סבלונותיה ביד אחותה ושתקה מלספר הדבר ליעקב, ובכך הכניסה לה צרה לתוך ביתה (עיי' תנודבא"ר, ל) וזכות זו עמדה לה לזרעה וכו'. 26. עמדו כל גדולי זרעה. הנכבדים ומלכים, אבות-מלכות ובני מלכים. 27. בשתיקה. במעלות אומנות וגבורה זו להיות "בעלי סוד" (ב"ר עא, א) היודעים להסתיר סוד כמוס שלא לגלותו. 28. נקרא חסיד. הקב"ה נקרא חסיד, שנאמר (ירמיה ג): "כי חסיד אני נאם ה' ", ודוד קרא עצמו חסיד, שנאמר (תהלים פו): "שמרה נפשי כי חסיד אני". אמר רבי אלכסנדר: כל מי ששומע קללתו ושותק נקרא "חסיד", ודוד שמע קללתו ושותק, בדין הוא שיקרא חסיד! (שו"ט שם). דוד מלך ישראל, עם כל צדקותיו ודבקותו בה', ונידוד שנתו בלימוד התורה, עדיין לא זכה להיות "רגל רביעי במרכבה", אלא בשעה ששמעי בן גרא חרפו וגדפו וקללו קללה נמרצת ועפרו בעפר, והוא הבליג ולא השיבו דבר, ואדרבה אמר "הניחו לו ויקלל, כי ה' אמר לו קללו!" - אז זכה למעלתו השלימה. 29. ונעשה שותף להקב"ה. שכן הוא (-הקב"ה)

ארחות שתיקה יושר עיונים

וְאָמַרְוּ (מדרש הגדול וארא עמוד ק"ג וכו' ח"כ ס' קס"ב)

בְּשִׁעָה שְׁאֵדָם עוֹלָה בְּמַחְשָׁבָה לְפָרְאוֹת,
גּוֹזֵר עָלָיו כְּמָה שִׁיחּוֹת הוּא יִשִּׁית וְכְמָה דְּבָרוֹת
הוּא יְדַבֵּר, וְכֵן דָּוִד אָמַר: "כִּי אֵין מֶלֶךְ בְּלִשְׁוֹנִי
 הֵן ה' יִדְעֶתָ בְּלֵה", **וְאִם יְדַבֵּר יוֹתֵר מִדָּאִי - יִשׁ**
לְחוֹשׁ שְׂיִגְמַר דְּבוּרָיו שְׁנִמְזֹר עָלָיו. וְאָמַרוּ (גיטין ל"ו)
ב') הַנְּעִלְכִים וְאֵינָם עוֹלָכִים,³¹ **שׁוֹמְעִין חֲרַפְתָּן**
וְאֵין מְשִׁיבִין,³² **עוֹשִׂין מֵאֲהָבָה וּשְׂמִיחִין בִּיסּוּרִין,**
עָלֶיהֶן הִכְתִּיב אִימַר: "וְאִוְהִבּוּ כִצֵּאת הַשֶּׁמֶשׁ
 בְּגִבּוֹרֶתָהּ". **וּמֶרֶן הַחֲזוֹ"א זצ"ל אָמַר:** "יֵעָל

פה). מי כמוך חסין וקשה, שאתה שומע ניאוצו וגידופו של אותו אדם ושותק. דבי רבי ישמעאל תנא: מי כמוך באלים ה' (שמות טו) - מי כמוך באלמים!

ה"כלי יקר" (שמות טו, יא) כתב לבאר ד"ז, וז"ל: "ודרש זה רחוק לפרש באלים כמו באלמים להוסיף מ"ם, אמנם נראה שאין כוונתם ז"ל להוסיף מ"ם אלא באלים הוא בחזקים כמו שפירש רש"י, וכך פירושו כי כל השומע עלבוננו ומתאפק

להיות כמחריש וכובש את כעסו הרי הוא חזק ותקיף כי איזו גיבור הכובש את יצרו, כך בזמן שהקב"ה שומע ושותק ועושה את עצמו כאלם כביכול זהו מצד יד החזקה שלו יתברך שכובש את כעסו ושותק למכעיסים, כמו ששתק לפרעה על אשר אמר מי ה' וכן שתק לטיטוס על חרופו וגדופו, על כן דרשו מי כמוך באלים באלמים, ומשה אמר זה על חירופו של פרעה וממנו הביאו פסוק זה לראיה על טיטוס, ולעולם משמעות באלים בחזקים ממש כאמור". עכ"ל.

ג. על שתיקה אין מתחרטין. בספר חסידים (פו) כתב 'כללה של חכמה שתיקה, מלה בסלע שתיקותא בתרין. כשאני מדבר אני מתחרט, וכשאני מדבר איני מתחרט. עד שלא דברתי אני שליט ומושל על דבורי, אבל כשיצא הדבר מפי אז הדבור מושל בי'. עכ"ד.

ביאורים

שומע לאומות העולם שמחריפין אותו לפניו, והיה יכול לאבדן בשעה אחת ושותק. (שו"ט שם).
 30. הנעלבים ואינם עולבים. שאינו עולב לחברו כשחברו מחרפו, אבל יכול להיות ששיב.
 31. שומעין חרפתן ואין משיבין. שמעמיד עצמו שלא להשיב, אבל לבו מר לו על זה, ומעמיד עצמו ואינו משיב, כדי שלא ישיג יותר בזיון על ידי זה מחברו. 32. עושים מאהבה ושמיחין ביסורין. פירוש: מה שאינו משיב הוא מצד האהבה להשם יתברך, ומקבל יסורין אלו בשמחה [מדה זו השלישית

עיונים	ארחות	שתיקה	יושר
יד. כל המרבה דברים מביא חטא. זה לשון הרמב"ם (בפירוש המשניות אבות א, יז): "כבר אמר החכם (משלי י, יט) 'ברוב דברים לא יחדל פשע', וסבת זה שרוב הדברים תוספת מותר וחטא (-ברוב הדיבורים מעורב בהם דיבורים מיותרים וחטא) וכמו שאבאר עתה, כי כשירבה האדם דברים יפשע על כל פנים, שאי אפשר שלא יהיה בדבריו דיבור אחד שאין ראוי לאמרו. וממופתי החכמים מעוט הדברים וממופתי הסכלים רוב הדברים, שנאמר (קהלת ה, ב) 'וקול כסיל ברוב דברים', וכבר אמרו החכמים, שמיעוט הדברים ראה על מעלת האבות והיות (-ועל) אדם מיוחס אמרו (קידושין עא, ב) 'מיחסותא דבבל שתיקותא'...". (עיי"ש עוד שהאריך בזה).	שתיקה אין מתחזקין" (וב"ה במבחר הפנינים שער השתיקה ס' א'). וכתב הרמב"ם פ"ב מדעות ה"ד: לעולם ירבה אדם בשתיקה, ולא ידבר אלא או בדבר חכמה או בדברים שצריך להם לחיי גופו. אמרו על רב תלמיד רבנו הקדוש שלא שח שיחה בטלה כל ימיו, וזו היא שיחת רב כל אדם. ואפלו בצרכי הגוף לא ירבה אדם דברים, ועל זה צוו חכמים ואמרו: ^(ט) כל המרבה דברים מביא חטא. ואמרו: לא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה. וכן בדברי תורה ובדברי חכמה יהיו דברי האדם מעטים ³³ ועניניהם מרבים, והוא שצווי חכמים ואמרו: לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה. אכל אם היו הדברים מרבין והענין מועט - הרי זו סכלות, ועל זה נאמר: "כי בא החלום ברב ענין וקול כסיל ברב דברים". סגן לחכמה - שתיקה, לפיכך ^(טו) לא ימחר להשיב ולא ירבה לדבר, וילמד לתלמידים ³⁴ בשוה ונחת, בלא	טו. לא ימחר להשיב. במסכת אבות (ה, ז) מובא שבעה דברים בחכם, וא' מהם 'אינו נבהל להשיב';	

ביאורים

באה לאדם מצד קדושת הנפש ומאמונתה הטהורה בהשם, שהוא משגיח על כל דרכיו, ועושה הכל לטובתו (שמה"ל, שער התבונה פ"ח). ³³ ועניניהם. תוכן הדברים. ³⁴ בשוה. בישוב הדעת.

עיונים

ופירש רבינו יונה (שם) וז"ל:
"שאינו ממהר להשיב מענה
כי ישאלוהו עד שישמע
כל הטענות וכל אשר רצון
השואלים לדבר ולהאריך
בשאלה ויעיין בדברים היטב.
ואל יבהל פיו ולבו אל ימהר
להוציא דבר עד יהיה ברור

כשמש לפניו והוא מדרך החכמה כי בזה תהיה תשובתו נכונה". עכ"ד.

יושר

שתיקה

ארחות

צַעֲקָה וּבִלְאֵ אֲרִיכוֹת לְשׁוֹן. הוּא שְׁאֵמַר שְׁלֵמָה:
"דְּבָרֵי חֲכָמִים נִנְחָת נִשְׁמָעִין". עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.
וְאַדָּם שִׁיתְבוֹנֵן בְּכָל דְּבוּרָיו טָרֵם יְדָבֵר אִם צָרִיךְ
לְהֵן אוֹ לֹא, וְלֹא יְדָבֵר אֶלָּא דְּבָרִים שִׁיהְיוּ לְחֻקֵּי הַ
נֶחֱת רוּחַ מְזֵה - לֹא יִבְשֵׁל בְּכָל דְּבָרָיו.

התורה

יִשְׂרָאֵל בְּחֹרִים שְׁחֹשְׁכִים שֶׁהַתּוֹרָה תִּלְךָ לָהֶם קֵל, וּבְשָׂרָאִים שֶׁלֹּא הוֹלֵךְ קֵל - חוֹשְׁבִין שְׂאִין מְסֻגָּלִים לְלִמּוֹד וּמִתְאַשִּׁים, וְכֹפֶם שְׂמֻפְסִיקִים לְלִמּוֹד. וְזֶה טְעוּת גְּדוֹלָה - שֶׁהַתּוֹרָה אֵי אִפְשָׁר שֶׁתִּלְךָ קֵל, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּמִגְלָה (י' ב'): אִם יֹאמַר לְךָ אָדָם¹ לֹא יִנְעָתִי וּמִצָּאתִי² - אֵל תֹּאמֶן³.

והתורה כולה רוחנית, דהיינו, שכל אלוך נבדל, אין רצונה להכנס בגוף ה"חומרי" ולכן נוצר הקושי. בעל ה"חסד לאברהם" זצ"ל (זקנו של החיד"א) מבאר בספרו (חסד לאברהם' מעין שני, כ"ה): שכל הקושיות וחוסר הבהירות עמם נפגש הלומד, הם המחיצות אותם צריך הלומד לשבור על ידי העמל בתורתו (בלשונו: "כי הקושיות דהלכתא הם סוד הקליפות, ואתה מחויב להקשות ולשבר הקליפות ולהוציא המוח ולתרץ ולדקדק המלה ולהבין נעלמה").

הקושיות וחוסר הבהירות מפרידים בין האדם לתורתו והן בעצם המחיצות המפרידות בין אדם לבוראו [שהרי אורייתא וקודשא בריך הוא חד הוא], ועל ידי העמל האדם משבר את המחיצות וכך הופך להיות דבוק בתורתו וממילא דבוק בבוראו.

וענין זה של לימוד העיון לשבור הקליפות כבר נתבאר בשער המצוות (פרשת ואתחנן דף מה). וזה לשונו: גם בענין עסק ההלכה בעיון עם החברים, ראיתי למורי זלה"ה [האר"י ז"ל] שהתגבר כארי בכוח, בעת שהיה עוסק בהלכה עד שהיה נלאה ומוזיע זיעה גדולה, ושאלתי את פיו מדוע טורח כל כך? והשיב לי כי הנה העיון - לשבור הקליפות, שהם הקושיות שיש בהלכה ההיא, שאין מניחים לאדם להבין אותה, ולכן צריך האדם לטרוח ולהתיש כוחו אז, כי לכן נקראת התורה 'תושיה' שמתשת כוחו של העוסק בה וכו', עכ"ל.

ביאורים

1. לא ינעתי. בתורה. 2. ומצאתי. חכמה. 3. אל תאמן. כי בודאי לא מצא, אלא ידיעותיו הן שטחיות, או יתכן שבאמת התייגע, אלא שמתיימר לייחס את ידיעותיו לכשרונותיו ולא ליגיעתו.

א. שהתורה אי אפשר שתלך קל. יש להבין, ממה נובע הקושי בהבנת לימוד התורה? המהר"ל בספרו "נתיבות עולם" (נתיב התורה פ"ב י') מבאר, שהקושי בהבנת לימוד התורה אינו נובע מכך שהתורה היא קשה להבנה, אלא התורה מצד עצמה היא ברורה וכל הקושי נובע מכך שהתורה באה להלחם "ולזכך את החומר" שבאדם, והיות

ארחות	תורה	יושר	עיונים
ב. כי אין התורה נקנית אלא בעמל ויגיעה. וכן כתב הרמב"ם (בפ"ג מת"ת ד"ו): מי שנשא לו לבו לקיים			
החזון-איש (באגרותיו ח"א, לו) כתב: ועיקר סגולת התורה להביא את האדם לרוממות עילאה ולהכיר			
חובתו בעולמו, באה על ידי עמלה של תורה, וכל שהאדם מוסיף ביגיעתו מנתק בזה חבלי היצר וממאס בתענוגי ההבלים, ונפשו משתוקקת לרגשי קודש ועונג החכמה ומתק טהרת הלב.			
וב"אמונה ובטחון" (פ"ג, ז) כתב החזון-איש: העמל בתורה כחו לזכות הנפש ולעשותו עדין ומצוצח, מושך אליו את הרגש הנעים של טהרה וקדושה, ולטעת בקרב לב עמוק גיעול נפש להוללות ותענוגי הבל.			
ב. כי אין התורה נקנית אלא בעמל ויגיעה. פרשת בחוקותי היא הפרשה של עמל התורה, כמו שפירש"י שכל הברכות יגיעו כאשר יהיו עמלים בתורה, וכל הקלות שבפרשה נאמרו ח"ו כאשר לא יהיו עמלים בתורה.			
מבואר כאן שהעמל אינו בגדר של מעלה בלבד, שהרי לא יעלה על הדעת שכל הברכות והקלות שבתורה יהיו תלוים בענין העמל אם הוא בבחינת מעלה יתירה בלבד.			
דבר זה מוכרח גם מדברי חז"ל (אדר"נ פ"ג) "טוב לו לאדם דבר אחד בצער ממאה בריח", וב"מכתב מאלהו" (ח"ג עמ' 14) מביא לפרש בשם אביו, ששכר המצוה הנעשית בצער הוא פי מאה משכר אותה המצוה כשהיא נעשית שלא בצער, ואם יתווסף עוד מעט צער בעשיית המצוה - יוכפל השכר שוב פי מאה, דהיינו פי רבבה. יוצא איפה, שהשכר הניתן על עצם הלימוד או קיום המצוה הוא אחד ממאה מהשכר הניתן על העמל, הצער והיגיעה.			
הנה נתבאר שוב שהעמל והיגיעה אינם תוספת מעלה בלבד, שהרי לא יתכן שהשכר על התוספת יהיה פי מאה מהשכר על העיקר. ונמצינו למדים שהעמל הוא עיקר ויסוד לימוד התורה וקיום המצוות.			
ג. בעמל ויגיעה. במקומות רבים אנו מוצאים בדברי חז"ל שקיומה של תורה וההצלחה בה הוא בהתאם ליגיעה שיגע בה האדם ולצער שמצטער עליה. בספר "ברכת פרץ" (פרשת כי תשא) עמד על כך, והביא שתי סיבות לדבר: הסיבה הראשונה היא שכך הוא טבעו של אדם שדבר שבא לו בקלות, מכל סיבה שהיא - אין הדבר נחקק בזכרונו. וכאשר יבואו לפניו ענינים אחרים, מיד הוא שוכח את הקודמים. מה שאין כן, כאשר התייגע וסבל עליהם הרבה ייסורים, אז נחקקים הדברים היטב בזכרונו, וממילא אין התורה שלמד משתכח ממנו.			
הטעם השני הוא על דרך הסגולה. כל צער וצער שהאדם מצטער עבור התורה וכל יגיעה שיגע בה אינם הולכים לאיבוד. עבודה זוכה האדם לקנין בתורה ובהשגתה במקום שנתיגע בו או במקום			

עיינים	ארחות	תורה	יושר
אחר. על הפסוק "נפש עמל עמלה לו וגו'", אמרו חז"ל: "הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת לו במקום אחר" (סנהדרין צט, ב), ומפרש רש"י (שם, בד"ה תורה עומלת לו): "עומלת לו - ש(התורה) מחזרת עליו ומבקשת מאת קונה (-הקב"ה) למסור לו טעמי תורה וסתריה. וכל כך למה? מפני שאכף פיהו על דברי תורה (-מפני שהוא משים דברי תורה בפיו תמיד כאוכף שעל החמור)". ובודאי כל מה שסבל יותר עבור התורה, זוכה יותר לסייעתא דשמיא וכדתנן (אבות ה, כב): "לפום צערא אגרא" (-בהתאם למדת העמל והיגיעה בתורה ובמצוות, כך משלם הקב"ה את השכר). ולכן, על-ידי עסק התורה שמתייגע מתוך הצער ומתוך הייסורים - זוכה שתהא תורתו משתמרת בידו. ד. כך היא דרכה של תורה: פת במלח תאכל, ומים כמשורה תשתה וכו'. משנה היא באבות (ו, ד). מלשון המשנה משמע ש"ובתורה אתה עמל" זוהי מעלה נוספת בשרשרת המעלות שהמשנה מפרטת, המובילות את האדם ל"דרכה של תורה": "פת במלח תאכל ומים כמשורה תשתה וכו'". ולא היא - אומר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל ('שיחות מוסר' תשל"ג, מאמר י). כל מה שנזכר במשנה מהווה הקדמה ל"ובתורה אתה עמל". דהיינו, רק כשהאדם לוקח מן העולם הזה את ההכרחי לו לחיים בלבד, רק אז יוכל להתקיים בו "ובתורה אתה עמל". ה. ובתורה אתה עמל. מעלה כפולה יש ביגיעה בתורה - אומר הגר"ר אהרן קוטלר זצ"ל (בספרו "משנת רבי אהרן", עמ' לו). לא זו בלבד שטבע הדברים מחייב שהיגיעה מביאה להשגת התורה, אלא גם ברית כרותה לישראל שלא תשוב היגיעה ריקם. והכוונה בזה לפירוש הידוע לדברי הגמרא "יגעתי ומצאתי תאמין" (מגילה ו, ב), שגם אחרי היגיעה עדיין נחשבים ההישגים למציאה, כלומר,	⁴מצוה זו כראוי, ולהיות מכבד ככבוד תורה, לא יסית דעתו לדברים אחרים, ולא ישים על לבו שינקנה התורה עם העשר והכבוד כאחת. ^(ח) כך היא דרכה של תורה: פת במלח תאכל, ומים כמשורה תשתה, ועל הארץ תישן, ⁵ וחיי צער תחיה, ^(ח) ובתורה אתה עמל וכו'. אין דברי תורה		

ביאורים

4. מצוה זו, של תלמוד תורה. 5. וחיי צער תחיה. משנה היא באבות (ו, ד). אין כוונת התנא באבות לכך שחייב אדם לחיות בצער, בכוונה תחילה, כדי לזכות לתורה. כוונתו היא, שעל האדם להיות מוכן תמיד לעבודה וללמוד תורה בכל מצב שיהיה, אף אם יהיה במצב של פת במלח יאכל וכו' וחיי

עיונים

יושר

תורה

ארחות

על ידי היגיעה זוכים גם לדברים אשר אין בכח האדם להגיע על ידי העמל.

ויותר מכך, לא רק היגיעה

בעצם הלימוד מביאה לידי השגה, אלא גם הטורח עבור הלימוד בדבר שאין לו שייכות לעצם הלימוד - כגון ההליכה אל המלמד - גם כן גורם להשגה יתירה.

וכך למדנו בגמרא (מנחות ז, א) בעניין זה: אבימי, רבו של רב חסדא שכח משהו מתלמודו והלך בעצמו לרב-חסדא תלמידו, על-מנת שיזכיר לו את אשר שכח. שואלת הגמרא: מדוע לא קרא אבימי לתלמידו רב חסדא שיבוא הוא אליו, שהרי שורת הדין וכבוד התורה מחייבים שהתלמיד יבוא אל הרב, ולא להיפך? על כך מתרצת הגמרא שאבימי היה סבור שכך ישיג את תלמודו טוב יותר, ומבאר רש"י: "משום 'געת' ומצאתי". צא וראה - מאיר הגר"א קוטלר זצ"ל - אף שמשורת הדין ומשום כבוד התורה היה לו לאבימי לקרוא לרב חסדא תלמידו שיבוא אליו, מכל-מקום הכריע והלך הוא אליו, כדי שהלימוד יהא בא על-ידי טורח ועמל.

והעניין בזה הוא, היות שגם אחרי היגיעה אין ההשגה אלא בבחינת "מצאה" שהקדוש ברוך הוא ממציא לאדם חלף עבודתו ושכר עמלו, ולפיכך יפה גם כוחו של עמל במה שאינו אלא הכשר ללימוד.

ו. ולא באלו שלומדין כו' מתוך אכילה ושתיה. יש לעיין, מה חסרון בלומד מתוך אכילה ושתיה, וכי אפשר לו להתקיים ללא אכילה ושתיה? מבארים המפרשים, כי ודאי מחוייב אדם לאכול ולשתות עד כמה שנצרך לו עבור קיום גופו, אמנם, תענוגי עולם הזה כעניני אכילה ושתיה וכדו' אין לעשותם כדבר עיקרי בחייו עד שכל מעייניו ומחשבותיו של אדם יהיו מונחים בזה. זהו כוונת הרמב"ם באומרו: שאין דברי תורה מתקיימין באלו הלומדים מתוך אכילה ושתיה, לא אמר 'באלו הלומדים ואוכלים' אלא 'באלו הלומדים מתוך אכילה ושתיה', והיינו שהוא דבוק וקשור בתענוגי עולם הזה, וכביכול נמצא "בתוכם", לימוד במצב כזה - אין לו קיום.

כתב במדרש תנחומא (פרשת נח): "ועל (תורה) שבעל פה נאמר "לא תמצא בארץ החיים" (איוב

ביאורים

צער יחיה, עם כל זה לא יעזוב את התורה, וכמו חיילי הצבא העומדים תמיד במצב 'הכן' כלפני מלחמה, שאין להם באותו הזמן שום מפריע - לא אכילה ושתיה, לא שינה ולא שום מצב אחר. וכן הוא לעניין קניין התורה. אי-אפשר להשיג מעלותיה אלא אך ורק מי שמוכן תמיד ללמוד תורה, ואין לו שום מצב שיכול להפריעו מלימוד התורה.

עיינים	ארחות	תורה	יושר
כח, יג), מאי לא תמצא בארץ החיים, וכי בארץ המתים תמצא? אלא שלא תמצא תורה שבעל פה אצל מי שיבקש עונג העולם, תאוה וכבוד וגדולה בעולם הזה, אלא במי שממית עצמו עליה...". "ללמדך, שכל מי שאוהב עושר ותענוג, אינו יכול ללמוד תורה שבעל פה, לפי שיש בה צער גדול ונדוד שינה, ויש מבלה ומנבל עצמו עליה...".	⁽⁶⁾ אלא כמי ש'ממית עצמו' עליהן ומצער גופו תמיד, ולא יתן שנה לעיניו ולעפעפיו תנומה		
באבות דרבי נתן (פרק כח): רבי יהודה הנשיא אומר כל המקבל עליו תענוגי העולם הזה (לא כתוב כל 'האוכל' אלא כל 'המקבל' והיינו שהוא דבוק וקשור בתענוגי העולם הזה ואינו יכול בלעדיהם) מונעין ממנו (-כאן בעולם הזה את) תענוגי העולם הבא (פירוש: שלא יזכה להבין את התורה, ולהשיג את מתיקותה והנאתה, תענוג רוחני זה הוא מתענוגי עולם הבא) וכל שאינו מקבל עליו תענוגי העולם הזה נותנין לו תענוגי העולם הבא.			
התוספות במסכת כתובות (קד, א, ד"ה לא) הביאו מהמדרש שכתב: "עד שאדם מתפלל שיכנס תורה לתוך גופו, יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו".			
ז. אלא כמי שממית עצמו עליהן. דרישה זו תמוהה, שהרי כבר נאמר "וחי בהם" (ויקרא יח, ה), ולא שימות בהם (יומא פה, ב), ואיך דורשים מן האדם שימית עצמו עליהם?			
ובאר ה"חפץ חיים" על פי משל: לסוחר גדול שהיו נוהרים אליו קונים, לא רק מעידו אלא גם מהעירות הסמוכות, ולרגלי מסחרו היה טרוד כל היום והלילה, ולא היה לו זמן אפילו ללכת לבית הכנסת להתפלל בצבור.			
השנים חלפו, שיבה נזרקה בשערו, והוא החל לערוך חשבון נפשו, הרי יגיע הזמן בו ייקרא לעלות			

ביאורים

6. אלא כמי שממית עצמו עליהן. היינו ש"ממית" את גופו על ידי שנמנע מתאוות גופניות לא הכרחיות (מהרש"א גיטין נז, ב). החזון איש באגרותיו (א ג), כתב שהמיתה האמורה כאן היא: שבירת המדות הטבעיות, שהיא הריגת החיים וההרגלים השטחיים, ההמתה הזאת היא היוצרת את החיים האמיתיים. 7. שממית עצמו עליהן. וכמו שכתב הט"ז (או"ח מ"ז ס"ק א'): שהתורה אינה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, דהיינו שעוסק בפלפול ומשא ומתן של תורה כמו שאמרו על הפסוק 'בחוקותי תלכו', על מנת שתהיו עמלים בתורה, מה שאין כן באופן שלומדים דברי תורה מתוך עונג ואינם יגעים בה אין התורה מתקיימת אצלם כו' שעיקר מעלת עוסקים בתורה דוקא דרך טורח ויגיעה כו'. עכ"ד. 8. עליהן. דברי תורה.

ארחות	תורה	יושר	עיונים
וכו'. אף על פי שמצוה ללמוד ביזם וכלילה - אין אדם ללמד רב חכמתו אלא כלילה. לפיכך, מי שרצה לזכות בקתר התורה, יזהר בכל לילותיו, ולא יאבד אפלו אחד מהן בשנה ואכילה ושתייה ושיחה וכיוצא בהן, אלא בתלמוד תורה ודברי חכמה. עד כאן לשון הרמב"ם.			לעולם האמת ולמסור דין וחשבון על מעשיו בעולם הזה. את כספו לא יטול עמו, ובמה יבוא לשם. החליט להכין צידה לדרכו, התחיל ללכת לבית הכנסת להתפלל בציבור, ואחר התפילה ללמוד שתי שעות בבית המדרש, לא ישגיח על הסוחרים והקונים, כי הבל המה ולא יועילו. בשובו למסחרו מבית הכנסת, אחרי שעשה שם שלש שעות, שאלתהו אשתו בתמהון על מה שאחר לבוא, הלא כל החנות מלאה סוחרים ואצים הם לדרכם? ענה ואמר לה, כי היה טרוד והיה מוכרח להתעכב. ויהי ביום השני, וכבר עבר הבוקר ובעלה עוד לא שב מבית הכנסת, הלכה בעצמה לראות מה קרה לו שם, ומה נבהלה לראותו יושב ולומד! התחילה לצעוק עליו בקול, מה זה אתך, כלום יצאת מדעתך או משוגע הנך? החנות מלאה קונים, ובעל הבית יושב לו ולומד! לא איכפת לי ההפסד שאתה גורם לנו, אבל כלום אפשר לגרש קונים מהחנות, בעת שמכל עבר החנונים מתחרים אתנו? ענה בעלה ואמר לה: שמעי נא רעיתי. מה היית עושה, לו בא מלאך המות ואמר לי, הגיע זמנך להפטר מן העולם, קום ולך! כלום יכלת לומר לו, כי אין פנאי עתה, כשהחנות מלאה קונים? ואם כן תדמי נא לנפשך שנפטרתי מן העולם - אז מה אכפת לך שבעוד שעתיים אשוב לתחיה ואלך לפקח על הנעשה בחנות?!...
והרצפה להיות תלמיד חכם אמתי, צריך לשקד הרבה על התורה וללמוד בהתמדה.			ואמר ה"חפץ חיים": זהו שאמרו שאין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה. שיחשוב עצמו (בעת לימודו) כאילו מת עבור כל העסקים האחרים, ואם כה יחשוב יוכל לנצל זמן זה ללימוד תורה... (ח"ח עה"ת פ' חוקת).
(ח) והדבר ידוע בישיבות שלא הבעלי כשרון הצליחו בדרך כלל אלא המתמידים. כתב המאירי (במסכת מגילה ו, ב) וזה לשונו: לעולם ישתדל אדם ללמוד תורה, ולא יפטור עצמו בטענה שאינו מוצא עצמו מוכן לכך, שהדבר ידוע שאם ירדוף ישיג. כלל גדול אמרו, אם יאמר לך אדם יגעתי ולא			

עיינים	ארחות	תורה	יושר
מצאתי - אל תאמין... עכ"ל. עוד כתב המאירי (ביצה כה, ב) וזה לשונו: "תורמוסא מקטע רגליהון דישראל", והוא שהתורמוסא מין קטנית מר מאוד, ובשליקת שבע פעמים בטל מרירותו ונעשה מתוק, וכו', והוא	הצליחו בדרך כלל, אלא המתמידים. והחלוק בין פעל פשרון לשיאינו פעל פשרון הוא - שמי שיאינו פעל פשרון, צריך ללמד הענין עוד חצי שעה או שעה, אבל אחר-כך שניהן שוין, (ט) ואפילו מי שחלש מאוד בכשרון, אם יתמיד,	הערה שכלית, שעם היות האדם מוצא עצמו בלתי מוכן לשלמות, לא יפסוק עול הלימוד מעליו בכך, אבל ירבה בהשתדלות בלא הפסק כאמרם ז"ל (מגילה ו, ב) יגעתי ולא מצאתי - אל תאמין. ואמרו חכמי המוסר, בעבודת האדמה יתקן אדם ארץ מלחה והולידה והצמיחה. ויستیיע בזה בשמירת דרכי הדת, וכו', עכ"ל.	עוד כתב המאירי (אבות ד, כב) וזה לשונו: אם יתמיד האדם בקנין המעלות, יודמן לו לפעמים לקנין מעלה גדולה בשעה אחת שיוסיף בה מחיי העולם יותר ממה שלא זכה בהם בכמה, עכ"ל.
ט. ואפילו מי שחלש מאוד בכשרון אם יתמיד כבר הבטיחו חז"ל שיצליח. כתב במדרש שמואל (אבות פ"ד) וזה לשונו: בן זומא אומר איזהו חכם הלומד מכל אדם, ואפשר שהכוונה, לפי שאמרו חז"ל כי הקב"ה גזור על הטיפה מה תהא עליה, חכם או טיפש וכו', ואפשר שיאמר האדם שאותו שנגזר עליו שיהא חכם ישיג החכמה ולא אחר, לזה אמר התנא: איזהו חכם הלומד 'מכל אדם', ואף אם נגזר עליו בעת יצירתו שיהא טיפש, אם יגע בתורה ולומד מכל אדם יהיה חכם, כי יגעת ולא מצאת אל תאמין, שנאמר 'מכל מלמדי השכלתי'. כלומר, מסיבת כל מלמדי ורבותי שלמדתי מהם השכלתי ונתחכמתי לפי שיגעתי תמיד בתורה וכו', עכ"ל.	ואפילו אם הקב"ה גזר על האדם שיהיה "תם" עדיין יכול הוא להשיג בתורה כמו כל אחד אחר, כן כתב החיד"א (פני דוד פר' תולדות): "שאם תעסוק בתורה - תשיג מאד, ותתקיים גזירתו יתברך במילי דעלמא, ותם זה יבין בתורה יותר מכמה חריפים. וזה שכתוב 'יעקב איש תם' - כלומר דכן גזר ה' שתהיה תם, אמנם עם כל זה 'יושב אהלים' - הרבה גבולו בתורה. דלענין תורה ויראת שמים הוא תלוי ביד האדם ובחירתו, ותתקיים הגזירה במילי דעלמא". עכ"ל.	עוד כתב החיד"א ב"צפורן שמיר" (אות רי"ח) וזה לשונו: מנורה - כתבו גורי האר"י זצ"ל - שכל עניניה רמז לתורה. ואפשר לרמוז, מקשה - שהתורה באה על ידי ייסורין. תיעשה - מאליה, רמז שאפילו אביו עם הארץ ונגזר עליו שיהיה טיפש, אם יגע בתורה יזכה מאליו, עכ"ל.	ועל זה נאמר "עדות השם נאמנה מחכימת פתי" (תהלים יט), כי בתורה יש כוח מיוחד, שאפילו מי

ארחות תורה יושר עיונים

כָּבֵר הַבְּיָחוֹ חֲזוֹ"ל שִׁינְעָלִיחַ ⁽¹⁾וּבְלָכֵר שִׁיחָא יִרְא
שנולד פתי ללא חכמת חיים, וכבר קודם יצירתו הוכרז

עליו שיהיה טיפש, אם הוא לומד הרבה תורה, אזי תורתו היא מחכימת פתי.

בספר "חיי עולם" (ח"ב פי"ב) כתב: "באמת, גם מי שהוא קשה-הבנה עצום, אם יתאמץ מאד בלימוד התורה, יזכה לסייעתא-דשמיא להיות גדול בתורה אף-על-פי שזה הרבה יותר מכפי כשרונו הטבעי... הייאוש והרפיון הם-הם שפוגעים ביכולת ההשגה של האדם, ולא כמו שחושב האדם - שחוסר יכולתו להשיג חכמה הוא שמוליד בו ייאוש ורפיון, שהרי כבר אמרו חז"ל: 'הבא לטהר מסייעין אותו'."

הוסיף וכתב בספר "בנין עולם": "וכן ידועות עוד הרבה עובדות גם מזמננו-אנו, שהיו תלמידים בעלי כשרונות חלשים מאוד, ועלו והצליחו הרבה בתורה ויראת-שמים הודות להשתדלותם הגדולה ודביקותם בהצלחתם בלימודם."

וכן כתב הרמב"ם (במשלי יג, יא) וזה לשונו: "לעולם אל יתירש אדם להתיאשו מצד ראותו קושי לבבו ומיעוט הבנתו, כי כמה פעמים ראינו אנשים קשים בלימודם מתחילתם ומצליחים בסופם, עם רוב ההתמדה ושקידה מעט מעט". עכ"ל.

וז"ל ספר "שבט מוסר" (פרק א): "יתמיד בלימודו - וסוף הבינה לבוא, שבראות הקב"ה חשקו ודביקותו בה - פותח לו מעייני החכמה, דכתיב (משלי ב, ו) "כי ה' יתן חכמה, מפיו דעת ותבונה". בספר חוסן יהושע (מאמר א' פ"ג) כתב: "כבר כתבו החוקרים הטבעיים, שכל שלשה כחות שבאדם, והם: ההשגה [התפיסה], והזכרון, והבינה - נקנים ביגיעה והרגל אף למי שנולד ונוצר בכחות מזעריים בהם".

י. וּבְלָכֵר שִׁיחָא יִרְא שָׁמַיִם. כי ללא יראת שמים לא יזכה לתורה, כדאיתא במסכת אבות (פ"ג): "אם אין יראה אין חכמה", (פי': אין חכמתו מתקיימת). ובמסכת שבת (לא, א): אמר ר"ל, מאי דכתיב (מהי כוונת הפסוק בישעיה לג, ו): "והיה אמונת עתיך חסן ישועות חכמת ודעת" וגו', אמונת זה סדר זרעים, עתיך זה סדר מועד, חסן זה סדר נשים, ישועות זה סדר נזיקין, חכמת זה סדר קדשים, ודעת זה סדר טהרות, ואפילו הכי (למרות שלמד כל ששת סדרי המשנה, בכל זאת) יראת ה' היא אוצרו", ופירש רש"י: הוא עיקר החשוב בעיניו לאצור ולעשות סגולה לזכרון, עכ"ל.

עוד איתא בחז"ל (ברכות נה, א): "אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש לו חכמה", מבאר הגר"ח מוולאז'ין ('רוח חיים' אבות ד, א), מצינו כי תורה נקראת 'חכמה' (כדכתיב 'אמור לחכמה אחותי את', משלי ז, ד), וכן יראת שמים נקראת 'חכמה' (כדכתיב 'ראשית חכמה יראת ה' , תהלים קיא), וכך הוא ביאור הגמרא: אין הקב"ה נותן חכמה - של תורה, אלא למי שיש לו חכמה - של יראת ה'. עוד איתא בחז"ל (ריש מס' אצילות): "...שאפילו אדם מישראל למד מקרא משנה תלמוד ואגדה

עיינים	ארחות	תורה	יושר
ותוספתות ואין בו יראה, לחנם צלל במים אדירים וכל מה שטרח (ויגע בתורה) לחנם טרח".	שמים], כמו שכתוב במגלה (שם): יגעתי ולא מצאתי - אל תאמין.	וְיָגַעְתִּי וְלֹא מָצָאתִי - אֵל תֹּאמִין.	
כתב החזו"א ב"אמונה ובטחון" (ג' כד): אמנם התורה והיראה כחומר וצורה	ועיני ב'חיי עולם" מאאמו"ר זללה"ה (ה"ב פי"ב),		
המהוים יחד את הנמצא, וכל שלא קנה שלימות היראה אף ששכלו חד ומצוחצח בתולדתו לא יזכה לתורה שלימה, רק כל דרכו חתחתים ונפתולים ועיקשות, וכמו שאמרו דלא סלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא, ואור הפנימי המתלזה עם אור השכל ליישר את כל ההדורים ולחדור אל נקודת האמת העדינה - היא יראת ה' טהורה, ומי שחסר את היראה הוא חדול הרגש של עדינות הנפש וחסר טעם של זיו החכמה בת השמים, שכלו נעדר כח המבחין בין שקר לאמת וחכמתו נכזבה בכל פינותיה. ועל זה נאמר "ראשית חכמה יראת ה'", שהיראה היא עומק הלב להבחין במתיקות זיו החכמה ונעימות התבונה, ובכל עיון של סוגית ההלכה משתתפת היראה להתמוג עם הדעת והתבונה לשפשפה ולצחצחה, להביט נכוחה, לאהוב מישרים ואורות מגולות, ולהטש מעקשים ואמרי נלוז. עכ"ל.			
יא. יגעתי ולא מצאתי אל תאמין. כי הוא יתברך בחסדו הגדול נותן לכל אחד ואחד מישראל חלקו בתורתו הקדושה, וכדברי מרן החפץ חיים זצוק"ל בספרו שם עולם פי"ג וז"ל: כתב הגר"א ז"ל, שלפיכך אמרו חז"ל יגעתי ולא מצאתי אל תאמין, שהוא כעין מציאת איזה דבר שמתחלה קודם שמצאה היתה ג"כ בעולם אלא שמחפש אותה ומצאה. כן ענין התורה שלכל איש ואיש ניתן חלק בתורה הקדושה בעת מעמד הר סיני שהיו כל הנפשות שם, ולפיכך אנו מבקשים כולנו מהשי"ת ותן חלקנו בתורתך. וכל אחד ואחד בבואו לזה העולם כאשר מתיגע בתורה הוא מוצא החלק שניתן לו, ולזה החלק מושך לו לבו וזה החלק הוא כמו מטמון שהטמין השי"ת עבורו בתורה, כי אב רחמן הוא ורוצה שלא יתבייש שום איש בבואו שם, ע"כ.			

ביאורים

9. יגעתי ולא מצאתי אל תאמין. פירוש, יגעתי בתורה ואין תוצאות ליגיעתי, לכן מתייאש הוא מלהמשיך ללמוד במרץ ובשאיפה לגדלות בתורה, אל תאמין לו, כי רק נדמה לו שהוא התייגע, כפי שהביא הגר"י קנייבסקי זצ"ל בבארו גמרא זו בשם המאירי, כי ראינו פעמים רבות אנשים שבתחילת לימודם היה קשה להם, אך בסופו של דבר הצליחו ביותר (חיי עולם ב, יב).

ארחות	תורה	יושר	עיונים
שְׁהִיָּא מִ"חֹמֶט הַמִּשְׁלֵשׁ" מַעֲשֵׂה בְּחֹרֶר אַחֵר בֵּן שְׂכֵנֵי-עֶשְׂרָה שָׂבָא לֵה"חֲתָם סוֹפֵר" וְרָצָה לְלַמֵּד, וְהוּא לֹא לְמַד מֵעוֹלָם, וְה"חֲתָם סוֹפֵר" קָבַל אוֹתוֹ וּבִקֵּשׁ לְהַבְחֹרִים שֶׁיִּלְמְדוּ אֹתוֹ, וְהוּא ^(י) הָיָה ¹⁰ קָשָׁה לְשִׁמּוּעַ וּמֵהִיר לְאַבֵּד, וְלֹא הִצְלִיחַ בָּלוֹם. וּמִכָּל-מָקוֹם, מֵרַב שִׁקְיָדוֹ לֹא עָזַב הַתּוֹרָה, וּבְמִשְׁךְ הַזְמָן הִצְלִיחַ וְגַם עָשָׂה פְּרִי, וְנַעֲשֶׂה תַלְמִיד חָכָם גָּדוֹל וְרַב בְּעִיר גְּדוֹלָה, וְנִזְכָּר הַרְבֵּה פְּעָמִים בְּתִשְׁבּוֹת "חֲתָם סוֹפֵר". עֵין שָׁם. ^(י) וּבִאֲמֹתָ, עֵקֶר הַקִּישִׁי הוּא בְּתַחֲלָה, אֲבָל אַחֵר-			יב. היה קשה לשמוע. על רבי עקיבא ובן עזאי סיפרו חז"ל ב"מדרש הלל" (הובא ב"אוצר המדרשים" ח"א דקל"א) וז"ל: "ההופכי הצור אגם מים" מלמד שהיו רבי עקיבא ובן עזאי טפשים בדור הזה, ועל ידי שציערו עצמן על תלמוד תורה פתח להם הקב"ה פתח לתורה, ודברים שלא יכלו לעמוד בית שמאי ובית הלל לאיסור והיתר עמד בן עזאי ופירשם, ודברים שהיו סתומים בעולם עמד רבי עקיבא ופירשם וכו', מלמד שראתה עינו של ר"ע במרכבה, כדרך שראתה עינו של יחזקאל הנביא. לכך נאמר "ההופכי הצור אגם מים". (כלומר, וזה שאומר הפסוק "ההופכי הצור" - היינו לב אבן שהיה לרבי עקיבא ובן עזאי, נהפך ל"אגם מים" של תורה שאין מים אלא תורה). כעין זה מצינו גם אצל הרמב"ם זצ"ל, מובא ב"סדר הדורות" (אלף החמישי עמ' 206) ובמדרש תלפיות (ענף הרמב"ם) בשם "שלשלת הקבלה" שם מסופר באריכות על הרמב"ם, ובתו"ד כתבו בזה"ל: וזה הרמב"ם היה קשה הבנה מאד, שמעט רצון היה לו בלמוד ואביו היה מכה עד כי נואש ממנו וכו' ויגרשוהו מביתו, והרמב"ם הלך לו לבית הכנסת ויישן וייקץ וכו', וברח מפני אביו וילך אל עיר שהיה שם הרב ר' יוסף בן מיגאש והתחיל ללמוד ממנו והפליג להתחכם וכו'. עיי"ש באריכות. יג. ובאמת עיקר הקושי הוא בתחילה. "ועתה אם תשמעו בקולי" וגו'. פירש רש"י - אם עתה תקבלו עליכם (לעשות את המצוות) יערב (יומתק) לכם מכאן ואילך, שכל ההתחלות קשות (כל המתחיל בדבר חדש מתקשה בו בתחילה, אולם לאחר מכן נעשה הדבר קל ונוח עליו לעשותו). וכן כתב ה"אור החיים" וז"ל: "אם שמוע תשמע" - כי אם יתחיל לשמוע התורה, משם ואילך הוא יתאוה

ביאורים

10. קשה לשמוע ומהיר לאבד. מתקשה להבין וממהר לשכוח.

עיינים	ארחות	תורה	יושר
לשמוע עוד, והוא אומר "אם שמוע" עתה, אני מבטיחכם כי תשמעו מעצמכם כשתטעמו טעמה, כאמרו "טעמו וראו כי טוב	כך (ד') כשמתרגל בתורה ונהנה ממנה, [אף שגם אז יש נסיונות תמיד, כידוע] אבל עקר הפנאי יורד אז. וכבר אמרו חז"ל (זו"ח בראשית ה' ב' במד"ג):	ה' "וכן אמרו חז"ל במדרש (שיר השירים א) "שמן תורק שמך" - מה השמן הזה, מתחילתו מר וסופו מתוק, כך הם דברי תורה, אדם מצטער בהם בתחילה ועושה בהם אחרית טובה שנאמר "והיה ראשיתך מצער" וגו'.	למדונו חז"ל שהדרך בעבודת ה' היא, בתחילה קשה להתמודד וישנם נסיונות קשים, כי עיקר מלחמת היצר הרע הוא רק בתחילת הדרך. אמנם לאחר שמתחילים מרגישים את הערבות והמתיקות ושוב אינו יכול כבר כל כך להלחם עם האדם.
ידיעה זו יש בכחה להקל עלינו הרבה ביועצנו שהקושי והעמל הוא זמן קצר וחולף חיש מהר ואינה רק בתחילת הדרך ומיד לאחר מכן העבודה קלה עריבה ומתוקה. אמנם זאת עלינו לדעת כי ידיעה זו יודע גם אויבנו - היצר, ועל כן משקיע כוחות אדירים בתחילת הדרך כדי להפיל את האדם ולא לתת לו להמשיך את דרכו בקודש.	שלמה המלך אומר: "שבע יפול צדיק וקם" (משלי כד) - אמר על כך הגר"י הוטנר זצ"ל, הטפשים חושבים כי כוונתו בדרך רבותא: אף על פי ששבע פעמים יפול צדיק מכל מקום הוא קם. אבל החכמים יודעים היטב שהכוונה היא שמהות הקימה של הצדיק היא דרך ה"שבע נפילות" שלו ("פחד יצחק" אגרות וכתבים קכח).	"ואמנם אחר העמל, נפתח בפני הלומד שער אורה חדש, אשר השכל מתענג ללא קץ" (קובץ אגרות חזו"א א, ב).	יד. כשמתרגל בתורה ונהנה ממנה וב' עיקר הקושי יורד. כתב המאירי (משלי ח, לד): השקידה, רצוני לומר, התמדת הלימוד והעיון, הוא בכלל קבלת התורה, כי שאר המלאכות אין החלק מהן תלוי בחלק האחר, שאם הוא עושה מלאכה ראויה לעשרה ימים, הנה בראשון נשלמה עשירית המלאכה, ואם יבטל קצת זמן, מכל מקום כל אשר ישוב עליו ימצא העשירית עשוי, לא יצטרך לחזור, אבל התורה אם יפסיק בה ויבטל זמן הכל נשכח. וכן שאם תייער זמן בלימוד החכמה, על הדרך שאמר בברייתא של אבות (אדר"נ כ"ד ו') יכול אדם ללמוד תורה בעשר שנים, לא תחשוב שהחלק העשירי ממנה ילמוד בשנה הראשונה (פי', שבשנה הראשונה הוא ישיג וילמד עשירית מכל לימודו שבמשך העשר שנים, לא כן הוא אלא...), אבל בראשונה ישיג מעט ובשניה כפלים, וכל עוד שיתעסק בה תקל הבנתו, וימצא לפניו נתיב החכמה דרך סלולה, ויפה שעה אחת [לבסוף] מאורך זמן בהתחלה, ומתוך

עיונים	יִוֶּשֶׁר	תורה	ארחות
כך אשר ימעט בשקידה יפסיד מה שאין בו שיעור ומה שאינו ניתן להשבון". עכ"ד.	התורה נקראת תושיה בתחלה, ואחר-כך גבורה, שנאמר: "לִי עֲצָה וְתוֹשִׁיָּה" וגו'. תרע לך, כי בתחלה נקראת תושיה, ⁽¹⁰⁾ שמתנשט כחו של אדם, מפני שיש לו להלחם עם יצר הרע ולקחת כל- גופו בבית המדרש עד שירגיל אותו בתורה. ¹¹ כיון שהוא רגיל לעסוק בתורה, אז יש לו שמחה וגבורה, שנאמר: "אֲנִי בִּינָה לִי גְבוּרָה". עד כאן לשינוי.		

וכן הוא בספרי האזינו בפסוק: "כְּשַׁעֲרֵי עָלֵי"

כתב הגר"א (בביאורו למשלי ט"ו, על הפסוק "לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון") וז"ל: "רחמנא ליבא בעי (-הקב"ה רוצה את הלב), וכאשר ישים מגמת נפשו לעיין בתורת ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו, ה' יתן לו דעה בינה והשכל ללמוד וללמד", עכ"ל.

כתב האור החיים (ויקרא כב, יג מהזוהר הקדוש) שהאדם יכול להשיג כפי התעצמותו בתורה, אפילו הוא במדרגה שאין למטה ממנה, אם יטרח ישיג השגות עליונות כפי היגיעה, עכ"ל.

טו. שמתשת כחו של אדם. ביאר ה"תורת חיים" (סנהדרין כו, ב), שאין הכוונה שבגלל העמל והיגיעה בתורה תש כחו של האדם, שכן בעלי אומניות כחוטבי עצים ושואבי מים טורח מלאכתם מרובה מעמלה של תורה, ואדרבא בתורה נאמר "דרכיה דרכי נועם" שכל העוסק בה יש לו הנאה מרובה, ומדוע נאמר שרק העוסק בתורה תש כחו? ולכן צריך לומר, ש"התורה מתשת כחו של אדם" הוא ענין של סגולת התורה, שכל העוסק בה יותש כחו כדי שיתגבר עליו כח נשמתו דעתו וחכמתו, שכל זמן שהחומר שבאדם מתגבר אין דעתו נכונה וצלולה בעבודת ה'.

ביאורים

11. כיון שהוא רגיל לעסוק בתורה, והסתלק ממנו עיקר הקושי שהיה לו בתחילה, אז יש לו שמחה וכו'.

ארחות	תורה	יושר
דִּשָּׂא, כְּשֶׁאָדָם הוֹלֵךְ לְלִמּוּד תּוֹרָה תְּחִלָּה - ¹² בְּתַחֲלָה נוֹפֶלֶת עָלָיו ¹³ כְּשֶׁעִיר, וְאִין שְׁעִיר אֶלָּא שֵׂד, שְׁנֵאמַר "וְשֶׁעִירִים יִרְקְדוּ שָׁם". וְכֵן הוּא בְּקִנְיָת רַבָּה (פ"א ס' ח'): ¹⁴ "כָּל הַדְּבָרִים יִגְעִים", אֶפְלוּ דְּבָרֵי תּוֹרָה מוֹנְעִין אֶת הָאָדָם, ¹⁵ בְּתַחֲלָה אָדָם נִכְנָס לְלִמּוּד תּוֹרָה, ¹⁷ וְהֵן מְטַהְרִין לוֹ אֶת הַטָּמֵא וּמְטַמְּאִין אֶת הַטָּהוֹר, ¹⁸ וְהוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ שְׁכָל מַה שֶּׁהֵן ¹⁹ מְתִישִׁין בָּהֶן כָּחוֹ - ²⁰ סוֹף שֶׁהוּא מוֹצִיא ²¹ קְלוֹת וְחִמּוּרוֹת ²² וְגִזְרוֹת שְׁוֹת ²³ וְטָמְאָה וְטָהָרָה וְאִסּוּר וְהֵתֵר. עַד כָּאֵן. וְעֵין בְּסֵפֶר "חֶסֶן וְהוֹשָׁע" (פ"א) שֶׁכָּתַב: לְשׁוֹם אֵל לְבֹי כִּי כִכָּד עֲבוֹדָת הַשְׁקִדָּה לֹא יֵאָרִיכוּ לוֹ יָמִים בּוֹ, וְלֹא יִמָּשֶׁךְ וּמִן רַב אֲשֶׁר יִצְטָרֵךְ לְכַף אֶת		

ביאורים

12. בתחילה נופלת עליו כשעיר (-שד). מטעם 'כל התחלות קשות' (עיין נדרים לו, ב), וזהו שתחילת לימודו של אדם כרוך בקושי וצער, וכמי שכפאו שד. (תולדות אדם בפ' על הספרי). 13. כשעיר וכו'. היינו מחמת היצר הרע שמבלבל דעתו וסותם את מוחו כדי שלא ילמוד, לפי שידוע הוא שהתורה מבטלת את כחו, 'אם אבן הוא נימוח ואם ברזל מתפוצץ', כדאיתא בסוכה נב, ב. (פירוש ספרי דבי רב). 14. כל הדברים יגעים. פסוק הוא בקהלת, "כל הדברים יגעים, לא יוכל איש לדבר, לא תשבע עין לראות, ולא תמלא אוזן משמוע". ואמר, כי המילה "כל" בא לרבות, כי אפילו דברי תורה וכו'. 15. בתחילה. בתחילת עסקו בהם. 16. אדם נכנס ללמוד תורה. וכשהוא נושא ונותן בדברי תורה עם רבותיו וחביריו הוא אומר להם מה העלה הוא בסברתו, לטהר או לטמא. 17. והן מטהרין לו וכו'. ומעמידים אותו על טעויותיו. 18. והוא. בראותו שכל מה שיגע והעלה בסברתו היה בטעות, חושב שכאילו עמלו ויגיעו לריק, שכן אינו יודע... 19. מתישין בהן. את כחו. 20. סוף שהוא. מחכים בתורה עד שהוא מוציא בסברתו מדברי תורה - קלות וחמורות וכו'. 21. קלות וחמורות. דרשות במדת "קל וחומר". 22. וגזירות שוות. דרשות במדת "גזירה-שוה". 23. וטומאה וטהרה ואיסור והיתר. בכיוון נכון אל ההלכה, שכן "אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהם בתחילה" (גיטין מג, א, ועיי"ש ברש"י), לכן צריך מקודם את היגיעה שהיא נראית לו לריק כדי שיגיע לאמיתתה של תורה. וזהו: "כל הדברים יגעים, לא יוכל איש לדבר" - בתחילה, אבל לבסוף - "לא תשבע עין לראות, ולא תמלא אוזן משמוע" - רוב דברי חכמה שיראה וידבר (רד"י).

ארחות	תורה	יושר	עיונים
יצרו בחזקה, כי בהרגילו את עצמו ²⁴ לשקד על תלמודו משך זמן, הנה התרגל, וזכות התורה שלמד בצער, יפעל בו להחליף טבעו ולאמין שקידתו יום יום, וכמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (שה"ש"פ"א): נמשלה התורה בשמן, דכתיב "שמן תורק שמך" - מה שמך זה ²⁵ תחלתו ²⁶ מר ²⁷ וסופו מתוק, כך הם דברי תורה: אדם מצטער בהם ²⁸ בתחלה, ועושה בהם ²⁹ אחרית טובה,			טז. וזכות התורה שלמד בצער יפעול בו להחליף טבעו ולאמין שקידתו יום יום. רק לימוד תורה הבא בצער ויגיעה בכוחו לשנות ולהביא תועלת לאדם, וכדברי הרמב"ם (בפירוש המשניות אבות ה, כג): "אבל קריאת התענוג והמנוחה אין קיום לה ולא תועלת בה. ואמרו בפירוש מאמרו (קהלת ב, ט) 'אף חכמתי

עמדה לי" - חכמה שלמדתי באף עמדה לי". עכ"ד.

ובמדרש חזית: מה מים אם אין אדם צמא אינה עריבה בגופו כך תורה אם אין אדם עמל בה אינה עריבה בגופו. ובכלל אמרו בשם ה' פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם כפתחו של אולם. ואמרו (סוף יומא) אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה. עד כי ברבות הימים עם עוצם השמירה בהם לבלי יאבדו עתותיו בתוהו, יתכן כי יקשה עליו אז לבטל מלמודו יותר ממה שקשה

ביאורים

24. לשקד על תלמודו. אהבת דברי תורה נמדדת אך ורק על פי נתינת הלב וההתמסרות אליה - כל אחד לפי דרגתו, כפי שכתב ה"חזון-איש" זצ"ל (קובץ אגרות ג, י): "מושג של שקידה אינו תלוי בהארכת הזמן אלא במסירות האישיות ונתינת הלב במתנה לעיון התורה. וטובה שעה אחת בשקידה והשתוקקות יותר משעות רבות בעצלותים". ועוד כתב (אגרות חזו"א א, מד): "ודע לך יקירי, כי הכל תלוי בהסכמה, והרבה מגדולי-עולם התחילו לימודם בימי בחרותם, וכאשר לבשם רוח-עז והסכימו בנפשם הסכמה עזה ומרצית לקבוע עצמם על התורה ולהשליך את כל המיית העולם אחרי גוֹם, וההסכמה החזקה עמדה להם, הלכו והגדילו ועשו פרי וכו'. ודע לך כי בראשית-הדרך מזמין השטן עיכובים ומכשולים לפני האדם כי זה מנסיונות של בן-אדם בארץ, אבל סוף האדם לנצח והבא לטהר מסייעין אותו". 25. תחלתו. כשהוא עצור בזיתים, עד שהוא נעצר מהם וצף על גבי השמרים. 26. מר. ושלא כעסיסי כל הפירות שהם מתוקים מתחילתן. 27. וסופי. כשנזדכך. 28. בתחילה. עד שהוא מבינה ומרגיל עצמו בלימודה. 29. אחרית טובה. בעולם הזה ובעולם הבא.

עיינים	ארחות	תורה	יושר
לו עתה השקידה עליו. (חוסן יהושע, מאמר א).	יו. ולפום צערא אנרא. ביאר הגה"צ רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל ('מכתב מאליהו' ג, עמודים 14, 15): כל עמל מרבה את הזיקה של האדם לדבר שעמל בו. זהו ביאור אומרים רז"ל: 'לפום צערא	שנאמר: ³⁰ "וְהָיָה רִאשִׁיתָּךְ מִצֶּעֶר, וְאַחֲרֵיתָּךְ יִשְׁגָּה מְאֹד". וְעַיִן שָׁם שֶׁהָאֲרִיךְ בָּזָה. [וְכֵדָאֵי מְאֹד לְלִמּוּד בַּסֵּפֶר הַזֶּה, כִּי בָּלוּ נִתְיַסֵּד עַל שְׁקִיבֵית הַתּוֹרָה, עַיִן שָׁם].	

וְלָכֵן ³¹ **צִעְרָא** ^(י) **אֲנֵרָא**, וְכֵמָּה שִׁיקְשָׁה לֹא אֲנֵרָא - השכר גדל לפי מה שגדל צער ועמל המצוה. כי הרי שכר מצוה הוא השפעה הרוחני המיוחד של כל מצוה ומצוה שזוכה בו האדם על ידי עשייתה. כך ביאר הגר"ח מוולוז'ין זצ"ל את מאמר רז"ל: 'שכר מצוה - מצוה' (עיין ריש ספר רוח חיים) שהמצוה עצמה היא השכר. אם-כן, הגדלת הדביקות במצוה וריבוי הקניין בה על-ידי הצער והעמל הוא-הוא ריבוי השכר!

יה. **אֲנֵרָא**. דרכו של עולם ששכרו של שכיר הוא על ביצוע עבודתו. עצם העמל והיגיעה אינם מהווים גורם בעל השפעה גדולה בחישוב השכר. כך גם אצל עובדי-הכפיים אשר עמלים קשות בעבודתם - שכרם ביחס לעבודתם הינו זעום. הצער המלווה את העבודה לא בא בחשבון השכר. אין כל הבדל בין אם העושה במלאכה הוא איש חזק שהעבודה קלה לו, או איש חלש שהעבודה קשה עליו. שכרם של שניים אלה הוא אחיד.

ולא כן - אומר הגאון רבי איצ'לה מפטרבורג זצ"ל ('כוכבי אור' אות ח) - דרכי ה' יתברך ומשפטיו עם בריותיו. הקב"ה משלם שכר טוב לעושי רצונו חלף עבודתם, אך מלבד השכר על עצם המצוה, מקבל האדם שכר גם על צער העבודה של קיום התורה והמצוה - ו'לפום צערא אנרא'. אינו דומה מי שמקיים את התורה מתוך הרווח למקיים מתוך הדחק, ומי שבריא - לבעל ייסורים. אינו דומה מי שעושה מצוה שאין בה כפיית היצר, למי שעליו להתגבר על תאוותו ולכוף את יצרו. ועפ"ז ביאר ה"חפץ חיים" זצ"ל את התפלה הנאמרת בסוף הלימוד ובסיום מסכת: "מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות... אני עמל והם

ביאורים

30. והיה ראשיתך מצער. ראשית דרכך בתורה במעט נחת, ובצער, וסופך - יתגדל מאד. 31. ולפום צערא אנרא. כפי רוב הצער שאתה סובל בלימוד התורה ועשיית המצוה, כן יהיה שכרך מרובה (רע"ב, אבות ה, כב).

עיונים	יושר	תורה	ארחות
עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר...". והדברים צריכים ביאור, כלום אין העמלים במלאכתן מקבלין שכר? וכי יש חייט התופר בגד או סנדלר עושה מנעלים, ואינו בא על שכרו? ומה אומרו "והם עמלים ואינם מקבלים שכר"? ולהנ"ל כך הוא הביאור, אנו עמלים בתורה ומקבלים שכר עבור העמל והיגיעה מלבד השכר על עצם הלימוד, אבל אנשי העולם למרות שעמלים בעבודתם אינם מקבלים שכר עבור עמלם אלא רק בעבור התוצאה שמפיקים מעבודתם, כגון, חייט יעמול ויטרח על תפירת הבגד שהוזמן אצלו במשך שבוע שלם, כל זמן שלא ישלים את העבודה לא יקבל שכרה, גם אם יטען שעבד יומם ולילה בקור וחום מתוך התגברות על קשיים שונים, לא יעזור לו הדבר - את משכורתו לא יקבל, הסיבה: אין שכר ניתן עבור העמל כי אם על התוצרת. זהו פשרם של הדברים: "אנו עמלים ומקבלים שכר" - על עצם העמל, "והם עמלים ואינם מקבלים שכר" - על עמלם כי אם על התוצאה. כללו של דבר, לפי ערך העמל והצער שסובל האדם בעבודתו יתברך שמו, כן ירבה וכן יגדל השכר למעלה באין-קץ. כי "לפום צערא - אגרא!". וכבר הפליגו חז"ל (אבות דרבי נתן) ביתרון העבודה כשהיא בצער על העבודה ברווח. וזה לשונם: "אם למדת תורה בשעת הרווח, אל תשוב לך בשעת הדחק, לפי שטוב לו לאדם דבר אחד בצער ממאה דברים ברווח". וכן כתב בספר חסידים: "מצוה שצריך לכפות את היצר גדול ממאה מצוות שאין צריך לכפות את היצר". יט. כי היא תכלית כריאת העולם, כמו שדרשו רבותינו על הפסוק: "בראשית ברא אלקים את השמים	בתחלה - כנגד זה יצליח בסופו, רק שיתחזק בתורה בכל כחו, ³²ועקשן יצליח! ועין ב"קרינא דאגרתא" לאאמו"ר זללה"ה (ח"א עמוד מ"ח ועמוד ר"ז), שכתב, שכן תורה בשנות עליה, אין לו להתעסק בשום דבר אחר, ולא לקרא עתונים אפלו דתיים, ולא להתעסק בעניני מפלגות - יהיה איזה שיהיה, שכל זה מפסיד לשקידת התורה, כי קדשת התורה קודמת לכל, ^(יט)כי היא		

ביאורים

32. ועקשן יצליח. וכבר אמרו (יומא לח, ב) הבא ליטהר מסייעים אותו. ובשרי השירים רבה (ה), (ב) אמרו: "פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרוניות נכנסות בו".

עיינים	ארחות	תורה	יושר
ואת הארץ". (בראשית א, א, א, הובא ברש"י שם): 'בראשית' - 'בשביל ראשית', שלא נברא העולם אלא בשביל התורה שנקראת 'ראשית דרכו' (משלי ח, כב), ובשביל ישראל שנקראו 'ראשית תבואתה' (ירמיה ב, ג), בשביל שני אלו הקרויים 'ראשית', נבראו השמים והארץ. ובמסכת שבת (פ"ח א'): "אמר ריש לקיש, מאי דכתיב 'ויהי ערב ויהי בקר יום הששי' ה' יתירה למה לי? מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו". ופרש"י: 'הששי' משמע הששי המיוחד במקום אחר, והוא ו' בסיון שנתנה בו תורה. מבואר מכ"ז שתכלית בריאת העולם היא בשביל ישראל שיתעסקו בתורה. ושנינו במסכת אבות (פ"ב): "אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לך נוצרת" ובאבות דרבי נתן (פ"ג ב): "לפי שלא נוצרו הבריות אלא על מנת שיתעסקו בתורה". מבואר במאמרים אלו שתכלית בריאת האדם שיהיה עמל בתורה ולשם כך נוצר האדם. כ. ובזכותה אנו קיימין. "עמלי תורה שבע"פ ביום ובלילה שבזכותן העולם עומד" (תנחומא). ענין זה מבואר בתורה, אם בחקתי תלכו "שתהיו עמלים בתורה" (תו"כ והובא ברש"י), ואז הבריאה מתנהגת כסדרה, ונתתי גשמיכם בעתם ועץ השדה יתן פריו וגו', שבזכות עמל התורה מתקיימת הבריאה, כדכתיב: "אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת". וב"נפש החיים" (שער ד, פרק יא) כתב: "ומאז שנשללה וירדה (התורה) כביכול ממקור שרשה הנעלם לזה העולם, כמאמרם ז"ל (בראשית רבה יט), בא משה והורידה לארץ, כל חיותם וקיומם של כל העולמות, הוא רק על ידי הבל פינו והגיונינו בה. והאמת בלתי שום ספק כלל, שאם היה העולם כולו, מקצה עד קצהו, פנוי ח"ו אף רגע אחד ממש מהעסק והתבוננות שלנו בתורה, כרגע היו נחרבים כל העולמות, עליונים ותחתונים, והיו לאפס ותהו חס ושלום. וכן שפעת אורם או מעוטו ח"ו, הכל רק כפי ענין ורוב עסקנו בה". עיי"ש עוד בזה.	תכלית בריאת העולם, ובזכותה אנו קיימין. ע"ש.		

תפלה

מעלת התפלה

א. גדולה תפלה יותר ממעשים טובים. בספר "משנת רבי אהרן" (א' פ"ז - צ"א) ביאר: הבראה מסודרת בזה האופן שהתפילה משפיעה על הנהגת העולמות להמשיך שפע טוב ולהיטיב לברואים, לא כמגיע להם לפי מעשיהם בדיון, ואפילו לא על פי מדת הרחמים, אלא שהתפילה בכוחה בעצם להמשיך שפע טוב, וזהו שאמרו גדולה תפלה יותר ממעשים טובים, שאף משה רבינו לא

וַיֵּדָהּ גְּדֹלַת מַעֲלַת הַתְּפִלָּה אֲמָרוּ חֲזוֹ"ל (בתנחומא מקץ ס' ט')¹ שְׁאִין לָךְ גְּדוּלָּה מִן הַתְּפִלָּה. וּבְגִמְרָא (ברכות ל"ב ב:)² גְּדוּלָּה תְּפִלָּה יוֹתֵר מִמַּעֲשִׂים טוֹבִים, שְׁאִין לָךְ גְּדוּלַּת מַמְעָשִׂים טוֹבִים יוֹתֵר מִמְּשָׁה רַבָּנָה, אֵף עַל פִּי כֵן לֹא נַעֲנָה אֱלֹהִים בְּתְפִלָּה,

נענה אלא בתפלה, דגדולה תפילה שבכוחה לפעול ולהשפיע אפילו במקום שמעשים טובים אינם

ביאורים

1. שאין לך גדולה, במעלה וחשיבות יותר מן התפלה. 2. גדולה תפלה. מעלת התפלה, שיתן הקב"ה לאדם המתפלל מאוצר מתנת חנם, מועילה יותר... 3. יותר ממעשים טובים. יותר מאדם שיש לו מעשים טובים ומצפה לעזרת הקב"ה בזכות מעשיו הטובים (בבחינת 'רצון יראיו יעשה' ו'טרם יקראו ואני אענה'), ואינו מתפלל להקב"ה כלל. ומנין לנו שכך הוא? שאין לך... 4. לא נענה אלא בתפילה. כשביקש (דברים ג, כב): "אעברה-נא ואראה את-הארץ הטובה אשר בעבר הירדן" - נענה בזכות התפלה בלבד ולא בזכות המעשים, שלא סמך על מעשיו הטובים אלא ביקש מאוצר מתנת חנם כמו שאמרו חז"ל (ספרי ואתחנן ו). בהגהות הגרא"מ הורביץ מפינסק וב"תורה תמימה" ביארו (בדברי רש"י) מנין שמה רבינו נענה רק על ידי תפילה ולא בזכות מעשים טובים או דבר אחר? שהרי נאמר (דברים ג, כו) "אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה" לעבור ולראות את הארץ, וסמוך לו (שם כז) "עלה ראש הפסגה... וראה בעיניך" שנעשית מקצת בקשתו, שנתן לו הקב"ה רשות לראות את הארץ. דורש רבי אלעזר את סיום פסוק כז "בדבר הזה" ואת תחילת פסוק כז "עלה ראש הפסגה" כמאמר אחד, כלומר, "בגלל דבר זה (שהתפללת) עלה ראש הפסגה". ההדרגה "בדבר הזה" מלמדת שרק על ידי תפילה נענה משה ולא בזכות מעשים טובים או דבר אחר.

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
מועילים... השפעתה וכוחה של התפילה הם מציאות בבריא, דכוחה של תפילה לפעול ולהשפיע בעצם... ואף במקום שכל המעשים טובים אינם פועלים, התפילה פועלת, דבכוחה לפעול יותר ממה שראוי לאדם אף אחרי מדת הרחמים.	הרי שאפילו משה רבנו הצריך לתפלה. ואמרו (שם) ⁵ (ב) גדולה תפלה יותר מן הקרבנות. ובמגלה (ב"א) סבירא ליה לר' יוחנן גדולה תפלה	בילקוט מעם לועז (דברים ק"פ) ביאר "גדולה תפילה יותר ממעשים טובים", מפני שכשאדם מתפלל להקב"ה הרי מוכיח הוא בזה את האמונה שמאמין אשר כל מאורעות הבאים עליו, הן הטובים והן הרעים, מידי הקב"ה הם באים, והקב"ה פטרונו של כל הוא, כי בכך שפונה אליו יתברך בתפלה מוכיח שאין מי שיעזרהו להנצל מצרה זו ומפורענות זו מלבד הקב"ה, נמצא שעל ידי זה הוא מראה שהקב"ה אחד ושמו אחד, ומשום זה בלבד ממלא הקב"ה משאלת לבו. אמנם בשאר מצות ומעשים טובים שעושה האדם אינו מוכיח על כך שמה שמתרגש ובא על האדם, מידי הקב"ה הוא. ומשום כך גדולה מעלת התפלה יותר ממעשים טובים.	ב. גדולה תפלה יותר מן הקרבנות. כתב השל"ה (בסדרו 'שער השמים'): האמת היא שהתפלה מעולה ומשובחת מאד יותר מהקרבן, ועבודת התפלה כוללת לכל מיני החטאים והעוונות, ואפילו לפשעים שאין להם כפרה בקרבן, מתכפרים הם בתפלה.
	ויש לתפלה מעלה אחרת על הקרבן, כי הקרבן יש לו זמן מוגבל, והתפלה בכל עת ובכל זמן. ועוד מעלה אחרת, כי הקרבן צריך שיוקרב על ידי שליח, הוא הכהן, והיות הלוי משורר והכהן מקריב, והתפלה - ביד כל אדם יחתום, לעשות אותה הוא בעצמו, בלי אמצעות שום שליח.	ועוד מעלה אחרת, כי בקרבן כתוב (דברים יב, יג): "השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה", ובתפלה כתוב (שמות כ, כא): "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך". ועוד שהקרבן צריך לתפלה, כמו ששינו (תמיד פ"ה): "אמר להם הממונה, ברכו ברכה אחת". וכתב בנפש החיים (שער ב, יד): "והענין, שעבודת התפלה היא במקום עבודת הקרבן, וכמו שענין	

ביאורים

5. גדולה תפלה יותר מן הקרבנות. מעלת התפילה חשובה יותר מהקרבנות בבית המקדש, שנאמר: "למה לי רב זבחים יאמר ה'" (ישעיה א, יא) וכתוב לאחר מכן: "ובפרשכם כפיכם אעלים עיני" וגו' (שם א, טו), ופירש רש"י, כיון שאמר "למה לי רב זבחים", מה לו להוסיף עוד "ובפרשכם כפיכם - בתפילה - אעלים עיני מכס", מכאן שמעלת התפילה גדולה מן הקרבנות.

ארחות תפלה יושר עיונים

הקרבן היה להעלות נפש הבהמה למעלה, ולכן עיקר הכפרה היה תלוי בזריקת הדם הוא הנפש, וכן הקטרת האמורים עיקרם היה לכונת העלאת הנפש, כן עיקר ענין התפילה הוא, להעלות ולמסור ולדבק נפשו למעלה. כי כוח הדיבור של האדם נקרא נפש, כמו שכתוב (בראשית ב, ז): "וייהי האדם לנפש חיה", ותרגם אונקלוס "לרוח ממללא". וכן נראה לעין שבכל דיבור שהאדם מוציא מפיו, יוצא מפיו רוח והבל הלב, והדיבור הוא עיקר נפש האדם, שזה יתרון האדם

מתורה, ומביא ראיה מאלישע שלא עשה⁶ כל הנסים אלא על ידי תפלה, עין שם. [וכתבו הפוסקים בשם הרמב"ם כ"ק"ז] שהמכיל תפלה בשביל תורה, אפילו לומד עם אחרים כל היום⁸ כאלו לא למד כלום]. ואמרו (שמו"ר פל"ח) לא יצאו ישראל ממצרים⁹ אלא על ידי תפלה. ואמרו (ויק"ר פ"ל)¹⁰ בדורותינו שאין לנו לא¹¹ מלך ולא¹² נביא ולא¹³ כהן ולא¹⁴ אורים ותמים¹⁵ אלא תפלה בלבד. ואמרו (תנחומא וירא א') הווי זהירין בתפלה, שאין מדה אחרת יפה הימנה, והיא גדולה מכל הקרננות,^(ז) ואפילו

מן הבהמה. אם כן, כל תיבה היוצאת מפי האדם היא כוח וחלק מנפשו.

ג. ואפילו אין אדם כדאי לענות בתפלתו וכו' כיון שמתפלל ומרבה בתחנונים אני עושה חסד עמו. פירוש, אל יאמר האדם איני זכאי שיקבל המקום תפילתי, שגדול כח ריבוי התפלה להיענות על ידו

ביאורים

6. כל הנסים. אלישע שהחיה את בן השונמית. 7. על ידי תפלה. עשה זאת, ככתוב בענין השונמית (מלכים ב ד, לג): "ויבוא ויסגור הדלת בעד שניהם ויתפלל אל ה'", וכן (שם ו, יז): "ויתפלל אלישע". 8. כאילו לא למד כלום. כלומר, אין ערך ללימודו, לכן צריך להפסיק כדי להתפלל. 9. אלא על ידי תפלה. שנאמר בהם: "ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו, ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה, וישמע אלהים את נאקתם... וידע אלהים" (שמות ב, כג). "זעקה" ו"נאקה" הם לשונות של תפלה (כמבואר בדברים רבה ב, א). 10. בדורותינו. שלאחר חורבן בית המקדש. 11. מלך. המנהיג את העם והנחלם למענם. 12. נביא. המדריך את העם על פי נבואה. 13. כהן. המכפר על העם. 14. אורים ותמים. אשר היו נשאלים על פיו בצרכי העם. 15. אלא תפלה בלבד. שהתפלה היא המפלט היחידי

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
גם מי שאינו ראוי, וכך מובא בספר חסידים (אות קל): "יש אדם שאינו זכאי שיקבל המקום תפילתו, אלא בעבור תוקף תחנונים ודמעת עיניו, אשר תמיד בוכה ומתחנן - אף על פי שאין בידו זכות ומעשים טובים, מקבל הקב"ה תפילתו ועושה חפצו". עכ"ל. וכעין זה איתא בתנא דבי אליהו (זוטא פ"ו) וז"ל: "אמר לו הקב"ה למשה, משה, אין אתה יכול לעמוד על כל מדותי, אלא הריני מודיעך מקצת מדותי, כשאני רואה בני-אדם, אף על פי שאין בהם תהלה ושבח של תורה ומעשים טובים, לא במעשה ידיהן ולא במעשה אבותיהן, אלא רק בשביל שהן עומדים ומודין ומברכין ומשבחין ומרביין בתחנונים לפני, אני נזקק להם וכופל להם מזונותיהן, שנאמר (תהלים קב) "פנה אל תפילת הערער ולא בזה את תפילתם". עכ"ל. ד. כיון שמתפלל וכו' אני עושה חסד עמו. כתב הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל (משנת רבי אהרן א, פט). כי לפעמים גם כשלא נתנו לאדם בפועל את הטוב שהוא ראוי לו ע"י תפילתו, מכל-מקום נחשב שהשיג את הטוב ע"י התפילה, וביאר את דבריו: כיון שרצונו של הקב"ה הוא להיטיב, ועל ידי התפילה נעשה האדם ראוי ומוכשר לקבלת הטוב [ראה קטע הבא], ממילא הוא משיג תמיד את הטוב על ידי תפילתו, ואף אם לא קיבל בפועל את הטוב שהוא ראוי לו, כי הרי אמרו חז"ל (פסחים קיח, א): "שהקב"ה גובה חובתו של אדם בטובתו (פירוש, את אותה הטובה שהוא משפיע לו הוא גובה ממנו בחובו), עשיר - בשוור, ואת עני - בשיו, יתום - בביצתו, אלמנה - בתרנגולתה (וע"י כך מתכפר לו)", ופשוט שהוא הדין מה שמחסירין לו מתחלה [או צער שיש לאדם מאיזה דבר שחסר לו], הוא בכלל גביית חובתו בטובתו, והנה מי שאינו ראוי לקבל טובה מצד שאינה טובה אצלו, כגון אם יתנו לו עשירות וישתמש בממון לחטא, או אם יזכה לכבוד יבוא לידי גאווה, מניעת הטובה, הממון או הכבוד מאדם כזה אינה בכלל גביית חובתו, כי מה גבייה יש כאן, הרי לא נטלו ממנו כלום, אדרבה, שמרוהו בזה שלא נתנו לו הטובה, שהעדר הטובה היא לטובתו, מה שאין כן אם האדם ראוי לקבלת הטוב - ועל ידי התפילה נעשה האדם ראוי לכך, אז אם אין נותנים הטובה הראויה לו יש בזה גביית חובתו, והוא ריוח גדול לאדם, כי ידוע שעל ידי צער מועט מנכים ממנו עונשים נוראים רח"ל, נמצא שמ"מ השיג בטובה על ידי התפילה, גם כשלא נתנו לו בפועל את הטוב שהוא ראוי לו.			

ביאורים

שנשאר לנו אחר חורבן בית המקדש. 16. אין אדם כדאי וכו'. אין אדם ראוי להענות בתפלתו עקב מעשיו הרעים, מכל מקום כיון שמתפלל וכו'.

ארחות	תפלה	יושר	עיונים
^(ה)אני עושה חסד עמו. ואמרו (בספרי ואתחנן) יפה שעה אחת בתפלה יותר ממעשים טובים. ואמרו (בת"ז פ"א) שקולה תפלה בקל המצוות. ואמרו (שו"ט פקמ"ב) ¹⁷אין עומד לאדם לא ממונו ולא חכמתו ולא גבורתו, ומהו עומד לו - תפלתו.			ה. אני עושה חסד עמו. כיצד פועלת התפלה לאדם שתתקבל בקשתו? ועוד, הרי גם קודם תפלת האדם יודע כבר הקב"ה את הדברים שזקוק להם האדם, א"כ מדוע הבקשה לא מתקבלת לפני שהאדם התפלל על כך? מבאר הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל ("משנת רבי אהרן" א, פז): "עולם חסד יבנה" (תהלים פ"ט, ג') - רצונו של הקב"ה להיטיב לבריותיו בלי תכלית ובלי שום הגבלה, אך העוונות מונעים את האדם מלקבל הטוב, כמפורש בפסוק: "וחטאותיכם מנעו הטוב מכם" (ירמיהו ה', כ"ה), ובעוד פסוקים רבים, כי רצון הקב"ה להריק ברכה עד בלי די, ומזה כל יעודי הטוב שבתורה, ובכל חטא שהאדם חוטא, מלבד עצם הקלקול והפגם בנפש החוטא ובכל העולמות, הוא גורם צער למעלה בזה שהוא מונע מעצמו את הטוב, שזהו נגד רצון הבורא יתברך. ויש גם שהטובה שהקב"ה משפיע עליו נהפכת אצלו לרעה, וכדוגמת עושר השמור לבעליו לרעתו, אם מתגאה בעשרו או משתמש בו נגד רצון הבורא, או בועט מרוב טובה, כאמור (דברים ל"ב, ט"ו): "וישמן ישורון ויבעט", והתפילה מכשרת את האדם שיוכל לקבל הטובה ושתהיה טובה אמיתית ונצחית, שמלבד התעוררות מדת הרחמים על-ידי התפילה, הנה המתפלל נעשה מוכשר לקבל הטובה, והיינו שישתמש בה כפי רצון המשפיע יתברך שמו לתכלית הטוב, כי התפילה היא התבטלות גמורה של כל הכוחות החומריים של האדם כלפי הבורא, וגדרה - תכלית הכניעה עד כדי מסירת נפש ממש... [ותפילה הלא היא נגד הקרבנות, וכוונת הקרבנות מבורא (בתחילת ספר ויקרא) ברמב"ן ושאר קדמונים, שמוסר חלבו ודמו - שהם יסודות החומריות והנפש היסודית שבה כל כוחות היצר - לבורא]. והענין, שבתפילה מלבד מה שהאדם מתבונן ומתחזק בידיעת ההשגחה הפרטית, ושהכל - בין בכלל לכלליות העולם וישראל, ובין בכל פרט ופרט - הוא מאתו יתברך, אך מצד שהוא מכניע את עצמו וכל כוחותיו לבורא יתברך שמו והוא מתבטל לפניו, הרי הוא גם מכיר מאד ומודה לו יתברך על כל החסדים שנעשו עמו מעודו ועד עתה, בלי שקדמה לו שום עבודה ומבלי שקדם לו איזה חיוב אליו, יעויין בזה בחובת הלבבות שער הבחינה, ובזה שמתקשר להבורא יתברך שמו ומודה לו על כל

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
חסדיו ויודע שהכל לטובתו, ואין לו ח"ו ענין של תרעומת וטרוניה על הנהגתו יתברך, וביותר שמכיר דלית ליה	וְאָמְרוּ (תנחומא וישלח ט') ¹⁸ אָף עַל פִּי שְׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לֹא נִשְׁתַּיֵּר בְּיַדֵּינוּ אֱלֹהֵי הַתְּפִלָּה בְּלָבָד.		מדרגמיה כלום [שאין לו מעצמו כלום], וגם שאין מגיע לו מאומה והכל הוא חסד מהבורא יתברך, מתוך זה כל מאוויו ודרישותיו מועטים הם וקל לו לעמוד נגד יצרו, [דהלא ידוע גודל השפעת הכניעה והענוה על כפית וכיבוש היצר והקטנת המאוויים], וההכרות בתפילה ומה שמרגיש על ידם מסייעות בתיקונו בדעות וכפיית חומרו ויצרו, נמצא שעל ידי התפילה נעשה האדם מוכשר וראוי לקבל הטובה, ושתהיה אצלו טובה אמיתית בלתי מתהפכת לרעה, ח"ו.

ביאורים

18. אף על פי שחרב בית המקדש. ואין לנו לא נביא לא כהן לא קרבן לא מקדש לא מזבח, מכל מקום לא נשתתיר בידינו...

בַּחַה שֶׁל תַּפְלָה

א. אין הקב"ה פוסל תפלת כל

בריה. המגיד מדובנא כתב פירוש נפלא, ממנו נלמד כיצד כל תפילה מועלת ומצמחת ישועה וברכה, אם לא מיד - לאחר זמן, ואם לא לאדם עצמו - לזרעו, או כדי להציל מגזירה רעה אחרת שלא תבוא על הציבור. הפסוק אומר (בראשית יח, יז-יח) "וה' אמר המכסה אני

מאברהם אשר אני עושה. ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום" וגו', שהקב"ה אמר על כרחך צריך אני לספר לאברהם אבינו מה שיארע לסדום ועמורה, והסיבה, שהרי עתיד הוא להיות לגוי גדול. מהו ההקשר?

המשיל על-כך המגיד מדובנא: שנים שנכנסו לחנות בגדים, האחד זקן והשני צעיר לימים. הזקן מודד בדייקנות כל בגד ובגד, והצעיר קונה בגד אחר בגד מבלי לדייק במידתם. לתמיהת הזקן מדוע אין הקונה השני מדייק לקנות בגדים לפי מידתו, ענהו הלה: הרי צעיר אנכי לימים וילדים רבים לי, וכל בגד שאקנה, אם לא יתאים לי היום - יתאים לי למחר, אם לא יהיה הולם לבן זה - יהלום בן אחר, כך שכל בגד שאקנה יהיה בו תועלת.

כך אמר הקב"ה, המכסה אני מאברהם אשר אני עושה לסדום? אודיע לו, כדי שיתפלל על הצלת סדום. ואף שגלוי לפניו יתברך שלא תתקבל תפילה זו וסוף דבר שסדום תהפך, על זה אמר, ואברהם היה יהיה לגוי גדול, הרי סוף שיהיה אברהם לגוי גדול, וממילא כל התפילות, אף אם היום לא יתקבלו - יהיה כל השפע הבא מתפלות אלו לברכה לבניו של אברהם, ונמצא הועילו תפילות אלו לאברהם לדורותיו. עכ"ד.

בספר "תולדות יעקב" מובא בשם מרן הגר"י קנייבסקי זצ"ל: לפעמים רואים אשר מבית פשוט ביותר יוצא תלמיד חכם וצדיק. כל זה מחמת שהסתבא שלו שפכה לבה בתפילה ובדמעות שתזכה לבנים תלמידי חכמים. ואם זה לא הועיל לבנים, הרי זה מועיל לנכדים. כך שלבסוף מתברר ששום

ביאורים

1. איני כדאי, איני ראוי.

עיונים	ארחות	תפלה	יושר
תפילה אינה חוזרת ריקם. ב. מה יעשה אדם ויחכם יבקש רחמים ממי שהחכמה שלו. שנאמר "כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה".	צַעֲקָתוֹ. וְאָמְרוּ (גדה ע' ע"ב) ⁽²⁾ מַה יַּעֲשֶׂה אָדָם וְיִחָכֵם - יִבְקֹשׁ רַחֲמִים ³ מִמִּי שֶׁהַחֲכָמָה שְׁלוֹ. וְאָמְרוּ גַּם לָאֵה (ב"ר פ"ע) ⁽⁴⁾ קִשְׁשָׁה הִיא הַתְּפִלָּה	הגמרא שם מביאה ברייתא המפרשת פסוק זה: "תני רבי חייא משל למלך בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו ומשגר לאוהביו (מנות) ממה שלפניו", [שלא כשאר העבדים המקבלים מנותיהם על ידי המלצרים מהמטבח]. כך מלמדנו הכתוב, שחכמת התורה הניתנת לאוהביו של הקב"ה - ניתנת להם ישירות מפיו [כביכול], ולא מאוצרות אחרים, ועל כן צריך לפנות אליו בתפילה כדי לזכות לקבל את החכמה.	ובמהמשך שם מקשה הגמרא "מאי קא משמע לן?" פירוש, אם השגת החכמה תלויה בסופו של דבר בתפילה, מה מלמדנו רבי יהושע באמרו שם שהמבקש להחכים "ירבה בישיבה וימעט בסחורה"? משיבה הגמרא: בא ללמדנו "דהא בלא הא לא סגי" שזה בלי זה אינו מספיק, היינו, התפילה לא תועיל אם לא יעשה האדם את ההשתדלות הראויה לזכות בחכמה, על ידי מיעוט סחורה וריבוי ישיבה לפני החכמים כאמור. למעשה, שני דברים אלה גם תלויים זה בזה, על ידי יגיעת האדם בתורה, לבו נפתח באופן שיוכל להתפלל בכוונה, ובזכות התפילה הלומד מתעלה ומגיע לדרגה גבוהה יותר של תלמוד תורה (עיי' קובץ אגרות חזון-איש ג, קנא).
ג. קשה היא התפילה שביטלה את הגזירה. בספר העיקרים (ד' י"ח) הובאה טענת אנשים: "אם נגזר (שישתנה לטובה) אין צריך תפילה, ואם לא נגזר אין תועיל התפילה לשנות רצון ה'". וכן הקשה מהר"ל (נתיב העבודה פ"ב): "ויש שואלין על התפילה, אם ראוי האדם שיתן השם יתברך אליו הדבר			

ביאורים

2. מה יעשה אדם ויחכם. בחכמת התורה. המהרש"א (ח"א, נדה סט, א, ד"ה ג' דרך) מבאר כוונת השאלה, מה יעשה אדם ויתחכם לשנות את הנגזר עליו בשעה שנולד, שהרי המלאך הממונה על ההריון אומר, טפה זו מה תהא עליה, חכם או טפש, גיבור או חלש, עני או עשיר (גדה טז, ב), וכן אמרו במסכת מועד קטן (כח, א) שבנים חיים ומזונות אינם תלויים בזכויות, אלא במזל. אמר להם, אף אם נגזר עליו להיות טפש, על ידי שירבה בישיבה ותפילה יזכה לסייעתא דשמיא ויתחכם. 3. ממי שהחכמה שלו. היינו הקדוש ברוך הוא. שנאמר (משלי ב, ו) "כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה". כלומר, שאין בכח השתדלות האדם לבד לקנות החכמה, אלא מתנת ה' היא, ועל כן יבקש רחמים מה'. 4. קשה. חזקה.

יושר

תפלה

ארחות

עיונים

שהוא מתפלל למה לא יתן אליו בלא תפילה? ואם אין ראוי אליו, אם כן אף אם יתפלל ויבקש, וכי בשביל תפילתו יתן אליו?"

מבאר ספר העיקרים (שם): "שתועיל התפילה או כשרון המעשה אל שיוכן המתפלל לקבל שפע הטוב, או לבטל ממנו הרע הנגזר עליו להיותו משתנה ממדרגת הרוע שהיה בה... ואין להקשות ולומר איך ישתנה רצון ה' יתברך על ידי התפילה? שכך היה רצון ה' יתברך מתחלה שתקיים הגזירה בהיותו באותה מדרגה ואותה הכנה. ואם תשתנה ההכנה תשתנה הגזירה". כלומר, התפילה תפקידה לשנות את מדרגת האדם, ולא את רצון ה'. וכשהאדם משתנה - מקבל מה שמגיע לו לפי דרגתו כעת.

המהר"ל מיישב באופן דומה: "ולכך צריך שיהיה מבקש חסרונו בדבור, ואז הוא מבקש חסרונו במה שהוא אדם חסר. ואין זה מוכן להשלמה מן העלה רק כאשר יוציא חסרונו אשר הוא חסר מצד שהוא אדם, ואז הוא מוכן לקבל השלמה מן העלה". כלומר: יסוד התפילה אינו כפי שישנם הסבורים, לנסות ל"שכנע" את הקב"ה. בזה ודאי אין צורך ותועלת. מטרת התפילה הינה לשנות את הרגשת המבקש, ולהגביר את הבנת תלותו בה'. המתפלל בכוונה אמיתית משנה את דרגת בטחונו בה', וזוכה בכך לשינוי משמעותי של מצב המאזנים שלו.

שינוי בדרגתו - מתקן את נפשו בלא צורך ביסורים שנגזרו עליו במדרגתו הקודמת. לכן ודאי שהתפילה אינה סותרת את חשבון ההשגחה, אלא משלימה אותו. ה' נעתר לה, לא מכיוון שה' שינה את דעתו ח"ו, אלא האדם השתנה לטובה. כך האדם גם אינו מפסיד את תיקון נשמתו, מכיוון שתיקון אותה כבר על ידי התפילה, ואין צורך ביסורים.

כך גם מלמדנו המבי"ט בספרו "בית אלקים" (שער התפילה פרק ב'): "כי לא היתה תכלית התפלה כדי שיענה, אלא להורות שאין בעולם למי שראוי להתפלל אלא לאל יתברך. ולהכיר שהוא חסר מכל וכל בזה העולם, ואין מי שימלא חסרונו אלא הוא יתברך, ומספר לפניו חסרונותיו, להורות זה הענין, וסוף השכר לבוא. אבל לא שתהיה התפלה לתכלית השגת המבוקש, שנראה שאם היה יודע שלא יהיה נענה באותה התפלה לא היה אומר אותה".

וכן שם בפרק י"ב: "כוונתו בתפלה לא להשגת תועלת המושג, כי אם שמודיע ומכיר כי אין מי שיוכל להפיק רצון איש ואיש כי אם הוא יתברך". עכ"ד.

כך ניתן גם להבין מדוע תקנו לנו חז"ל בתפילה רוב דברי שבח והלל לה', הרי הוא לא זקוק לכך? אלא התפלה אינה למען הקב"ה, מטרתה היא לשנות את הכרת האדם בבורא. על-ידי ספור נפלאותיו יתברך בכוונה נכונה, מתחזקת הכרת האדם את בוראו, וממילא הוא מתעלה למצב בו מגיע לו הרבה יותר סיעתא דשמיא.

עיונים	ארחות	תפלה	יושר
ד. רכל תיקון העולמות העליונים ובנינים הוא רק על ידי התפלה. כתב בספר נפש החיים (ש"ב פ"י): והמשכיל יבין מדעתו, שלא לחנם הוצרכו לתיקון תחנה קטנה ותפילה קצרה כזו [של] ח"י ברכות, מאה ועשרים זקנים, ומהם כמה נביאים, אלא שהמה השיגו ברוח קדשם והשגת נבואתם העליונה, ונהירא להו שבילין דכל סדרי בראשית ופרקי המרכבה, לזאת יסדו ותקנו	5. שְׁבַמְלָה אֶת הַגּוֹזֵרָה, וְלֹא עוֹד אֵלָּא 6. שְׁקִדְמָתָהּ לְאַחֲזָתָהּ. וְאָמְרוּ (דב"ר פ"ה) רְצוֹנָךְ לִידַע פְּתָה שֶׁל תִּפְלָה, אִם אֵינָה עוֹשָׂה בְּלָה עוֹשָׂה חֲצִיָּה כו'. וְאָמְרוּ (בירושלמי פ"ב דר"ה"ה) גְּבִי רַב פְּתָנָא שְׁהָאֲרִיךְ בְּתִפְלָה מְשׁוּם 7. שְׁהִיָּה מְבִית עָלִי וְכְתִיב "אִם יִתְכַּפֵּר עוֹן בֵּית עָלִי בְּזִבְחָ וּבְמִנְחָה" 9. אֲבָל מִתְכַּפֵּר הוּא בְּתִפְלָה, וְזָכָה עֲבוֹר זֶה לְאַרְיֻכּוֹת יָמִים מְפֻלָּת, עֵינִן שָׁם. [וּבִסְפָּרִים הַקְדוּשִׁים מְבָאֵר (ד') דְּכָל תִּקְוֵן הָעוֹלָמוֹת הָעֲלִיּוֹנִים וּבְנִינָם הוּא רַק	מטבע ברכות ותפלות, באלו התיבות דוקא, מאשר ראו והשיגו איזה דרך ישכון אורה של כל תיבה פרטית מהם אשר היא נצרכת מאד לתיקון רבוי עולמות וכחות עליונים וסדור המרכבה, וכאמרם ז"ל העבודה צורך גבוה. ולכן קראו חז"ל את ענין התפילה דברים העומדים ברומם של עולם, היינו שהדברים עצמם, הם תיבות התפילה, עומדים ברום העולמות, כי כל תיבה ותיבה מהתפילה או של איזה ברכה, היא העולה למעלה, לפעול פעולתה בשרשה העליון המיוחד לה.	

ביאורים

5. שְׁבַמְלָה אֶת הַגּוֹזֵרָה. כי תנאי היה בין רבקה ללבן ששני בניה (יעקב ועשו) ישאו שתי בנותיו (לאה ורחל), הגדולה (לאה) לגדול (עשו) והקטנה (רחל) לקטן (יעקב), נתיירה לאה שמא יתקיימו הדברים והיתה בוכה ואומרת יהי רצון שלא אפול בגורלו של רשע, ומכיון שרוב העולם היו אומרים כן מסתמא הגזירה כך היתה, והועילה תפלתה לבטל את הגזירה (עץ יוסף). 6. שְׁקִדְמָתָהּ לְאַחֲזָתָהּ. לבן הקדימה ללאה להשיאה קודם לרחל וכל זה עשתה התפלה (ידי משה). 7. שְׁהִיָּה מְבִית עָלִי. שני בני עלי חטאו (ראה שמואל א, ב, יב. ושם, יג-יו, כב-כה). כתוצאה מפשעיהם הודיע הקב"ה לעלי (על ידי נביא) שגזר על כל צאצאיו הזכרים שימותו בצעירותם. רב כהנא בא מגזע בית עלי, והאריך בתפלה לזכות לאריכות ימים. 8. אִם יִתְכַּפֵּר וְגו'. זבח ומנחה לא יוכלו לבטל את גזר הדין. 9. אֲבָל מִתְכַּפֵּר הוּא. בדבר אחר, והיינו בתפלה.

אַרְחוֹת תַּפְּלָה יוֹשֵׁר עֵינִים

עַל יְדֵי הַתַּפְּלָה, וְעַל יְדֵי כָּל תַּבְּחָה מִהַתַּפְּלָה וּבִפְרָק י"ג שם כתב: וכל מבין יבין, דלא איתי אנש על

יבשתא [שלא קיים אדם על הארץ] שיוכל לתקן תקון נפלא ונורא כזה, לכלול ולגנוז במטבע תפילה קבועה וסדורה בנוסח אחד, התקונים של כל העולמות, עליונים ותחתונים, וסדרי פרקי המרכבה, ושכל פעם שמתפללין, יגרום תקונים חדשים בסדור העולמות והכחות, והמשכת מוחין חדשים אחרים, שמעת שתקנוה עד ביאת הגואל במהרה בימינו, לא היה ולא יהיה שום תפילה בפרטות דומה לחברתה שקודם לה ואחריה כלל וכו', וכן כל יום לחברו שלפניו ואחריו, והוא בלתי אפשר אם לא על ידי הנבואה העליונה, ורוח קדשו יתברך אשר הופיע עליהם הופעה עצומה בעת תקון נוסח מטבע התפילה והברכות, שם הוא יתברך שמו בפיהם אלו התבות ספורות, וגנוזות בתוכם כל התקונים.

ה. ועל ידי כל תיבה מהתפלה וסידרם מתקן תיקונים נוראים. כתב בספר "דרכי נועם" (זכה הספר להסכמת הגר"א מוילנא): "ומאד מאד צריך האדם להיות נזהר בתפלתו, שלא לבא לידי פסול. כנזכר [דהיינו, שייבטא כל האותיות כתקונן, ושיתפלל בכוונה, ושתהא תפלתו בציבור]. ובפרט בעתים הללו, שהם קרובים לימות המשיח, שאף אם יתמהמה - חכה לו, כי בא יבא! כידוע לחכמי האמת, שאין תקון בכל התקונים כמו התפלות הרצויות לפני המקום, אפילו עסק התורה והמצוות לא יתקנו העולמות כמו התפלות, שבהם תלוי קירוב ביאת משיחנו, ועיקרם בדורות הללו, שהם מחצות אלף הששי ואילך, שהוא זמן מנחה. ורמז לדבר, שלא נענה אליהו אלא בתפלת מנחה. כלומר על ידי אותן תפלות, שהם אחר חצות יומו של הקדוש ברוך הוא, שהוא אלף הששי, אז נענה אליהו מן השמים לבא לבשר לנו על ביאת בן דוד במהרה בימינו אמן".

מובא בשם מוה"ר חיים ויטאל זצ"ל (ב"עץ חיים"), שבדורות הראשונים של חכמי הגמרא היתה תורתם קבע, ובה עיקר עבודתם, ועתה, בעקבתא דמשיחא, עיקר העבודה היא התפלה. בספר "שערים בתפלה" ביאר ענין זה כך: "והנה פשוט הוא, דאין הכוונה שנשתנה הענין של "תלמוד תורה כנגד כולם", שהרי בודאי גם עכשיו דבר אחד מן התורה שוה יותר מכל המצוות כולם ומכל התפלות כולם, כמו שהביא נפש החיים מדברי חז"ל באורך.

אלא באורם של דברים הוא כדוגמת ראש השנה, שבודאי דף גמרא שלומדים באותו יום, חשוב יותר מתקיעת שופר של אותו היום, וכדתנן: "ותלמוד תורה כנגד כולם", אבל עדיין באמת עיקר עבודת היום היא תקיעת שופר דוקא, ומי שילול בקיום מצותו ויתפוס רק את לימוד הגמרא - גם תורה אין לו, שכן דוקא מצות שופר היא העבודה המיוחדת ביום זה, ועיקר קביעות האדם צריכה שתהא על זה הענין, שזהו עיקרו של יום.

כן הוא בדורות שלנו בענין התפלה, שאף על פי שצריך לעשות את התורה קבע, וכל עסק אחר

עיונים	ארחות	תפלה	יושר
עראי הוא לעומתה, שעיקר התעלות האדם היא רק על ידי יגיעתו בתורה, מכל מקום חשיבות מיוחדת יש לעבודת התפלה בדורותינו, ולכן צריך להשתדל בה ולרדוף אחריה, ולתת לה חשיבות מיוחדת, מפני שהיא הנקודה המיוחדת לימינו אלו.	וסדרם מתקן תקונים נוראים ואין קץ למתן שפז.		

הפוננה בתפלה

א. שיעקר מעלת התפלה הוא הכוונה. כתב בספר חובות הלבבות (חשבון הנפש פ"ג): "ודע כי המלות (של התפלה) תהיינה בלשון כקליפה של הפרי, והעיון במילים הוא כמו הפרי עצמו, ומלות התפלה כמו הגוף ועיון הלב הוא כמו הרוח. וכאשר יתפלל בפיו אבל לבו טרוד בענינים אחרים, תפילתו היא כקליפה בלי

אמנם מוכן ^(א)שעקר מעלת התפלה הוא ^(ב)הפוננה [אף שיוצאין בדיעבד גם אם כון רק בפסוק ראשון של קריאת שמע וברכה ראשונה של שמונה-עשרה], ^(ג)דהא תפלה ילפינן (בתענית ב' א') מדרכתיב "לעבדו בכל לבבכם" ^(ד)איזהו עבודה שהוא בלב

פרי וכגוף ללא נשמה! ועליו נאמר "בפיו ובשפתיו כבדני ולבו רחוק ממני". ואמרו על זה עוד משל לעבד שאדונו בא לבקרו בביתו, וצוה העבד לאשתו ובני ביתו שיכבדו את אדוניו, והוא עצמו הלך ועסק בשמחה ושחוק ולא שירת את אדוניו, ולא עסק בכבודו, כאשר אדוניו ראה זאת כעס ולא רצה לקבל את השרות והכבוד של בני ביתו וזרק הכל בפניהם. כך האדם המתפלל, אם ליבו אינו משתתף בתפילה אין האדון ברוך הוא חפץ בתפילתו. הלא יתבייש כאשר יאמר בסוף התפילה 'יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך' כאשר לבו חושב על מחשבות העולם הזה ועניניו. וזו בוש גדולה שיאמר שדיבר עכשיו עם אלוהים, ולבו לא איתו! ב. אף שיוצאין בדיעבד גם אם כיון רק בפסוק ראשון של ק"ש וברכה ראשונה של שמו"ע. בתשובות רבינו זצ"ל (שבסוף ספר 'אשי ישראל' ס' קכ"א) כתב: שמעתי מהחזן איש שאם לא כיון בברכה ראשונה (של שמונה-עשרה, וכבר גמר ברכה זו), כל זמן שלא התחיל ברכה שניה די שיכוון בלב כל הברכה ומועיל, וכן בפסוק ראשון של קריאת שמע. ובמקום אחר כתב ביאור לזה בשם החזו"א זצ"ל, שכן דרך האדם שאומר ואח"כ מתבונן מה שאמר, ולכן נחשבת לו לכוונה.

ביאורים

1. הכוונה. לכוון בליבו פירוש המילים שמוציא בשפתיו, [וכן לכוון שהינו עומד ומתפלל לפני ה'] בנוסף לשני מיני כוונה הנזכרים, יש לכוון לשם מצות תפילה].
2. דהא תפלה ילפינן מדרכתיב וכו'.
3. שהרי חיוב תפלה אנו למדים מהכתוב "ולעבדו בכל לבבכם" ודרשו חז"ל איזהו... איזהו עבודה שהוא בלב. איזהו עבודת ה' שנאמר עליה "לעבדו בכל לבבכם".

עיונים	ארחות	תפלה	יושר
ג. זו תפלה. ה"חזון איש" (קובץ אגרות ג' קנא) הרחיב והעמיק בגודל הנחיצות של כוונת הלב בדיבורי התפילה:	4(2) זו תפלה, ואמר (פנהרין ק"ו ב') 5(7) רחמנא ליבא בעי. ואמר (ברכות ל"א א') 6(7) המתפלל צריך שיכוון		
הנה עבודה בכל לב שנדרש מן האדם לפני בוראו יתברך היא תפלה. אין לו לאדם שעה אחת בעולמו שחפציו הושלמו ותאותו בידו, אך הוא תמיד כמשתדל לבקש את החסר לעמדו וקיומו, וכרוף להדוף מעל ראשו צבא הפגעים אשר יסבבוהו יכתירוהו לבקרים, ואם אחרי חוץ החפץ ושקידת ההשתדלות ישכח את יוצרו, אדון כל המעשים ומחולל כל המאורעות, ואשר בלעדו לא יעילוהו כל המעשים ולא יעורוהו כל הכנותיו - היסכנו [היועילו] תפלותיו? אוצר של מילים, צפוף הפה, הזו מצות תפילה? לכבד בפה והלב רחוק? הלא יספות (-מרבה) חטא על פשע על לב האבן אשר לא ימס מזרם קדש, אשר ימטירו עליו מסדרי התפלה בעוז קדשם, אשר הסתירו בכנפי מערכי תפלתם, והוא נרדם בתרדמתו העמוקה ולא יעור לקול הקורא!			
וזה לשון ספר חסידים (מו): "ולא יעשה כאדם העושה דבר כמנהג ומוציא דברים מפיו בלא הגיון הלב. ועל זה חרה אף ה' בעמו, ושלח לנו את עבדו ישעיהו ואמר "יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני, ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה" (ישעיהו כט, יג), אמר הקב"ה לישעיהו, ישעי, ראה מעשה בני כי אינו אלא לפנים, ומחזיקים בי כאדם שמחזיק ונוהג מנהג אבותיו בידו, באים בביתו ומתפללים לפני תפלות הקבועות כמנהג אבותם, בלא לב שלם".			
ד. רחמנא ליבא בעי. על האדם להפנות כל חושי להפיכת מילות התפילה לדברים היוצאים מן הלב. מאמץ מיוחד נדרש לקראת התפילה ובמהלכה כדברי הרמב"ן (לשיר השירים ד, יא) "לכבוש את המחשבה, ולהביאה בשיעבוד הכוונה". עבודת מח ולב זו, תמציתה במילים אלו: "רחמנא ליבא בעי"! כהגדרת ה"חזון איש" זצ"ל באחת מאיגרותיו: "התפילה [אף] אם היא מצוה מעשית אצלנו, אחרי שערכו לנו אנשי כנסת הגדולה נוסח ערוך ומסודר בלתי משתנה - הינה מצוה עיונית, וכל שלא יצא ידי חובתה מצד הלב, לא עשה גם במעשה מאומה, שאין התפילה אלא בליבו של אדם". ה. המתפלל צריך שיכוין את לבו לשמים. כתב הטור (או"ח סי' צ"ח): "ההכנה במחשבתו כיצד? המתפלל צריך שיכוון ליבו, שנאמר "תכין ליבם תקשיב אונך", פירוש, שיכוון פירוש המילות			

ביאורים

4. זו תפלה, שהיא צריכה כוונת הלב. 5. רחמנא ליבא בעי. הרחמן - כינוי להקב"ה - רוצה את כוונת ליבו של האדם. 6. צריך שיכוין את לבו לשמים. שיכוון את לבו להקב"ה ויסח מדעתו כל מחשבות אחרות. [רבינו יונה פירש: שצריך שיכוון לפירוש המלות שמוציא מפיו שידע מהו אומר].

ארחות	תפלה	יושר	עיונים
את לבו לשמים, שנאמר: "תכין לבם תקשיב אונך". ואמר (רב"פ"ב ובירושלמי ברכות פ"ה ה"ה) (י) אם כן אדם לתפלה ⁸ יהא מוכן שתפלתו נשמעת. ואמר (ר"ה י"ח א') שנים ⁹ שעלו למטה וחלין שוה או עלו ¹⁰ לגדרום ¹¹ ודינן שוה, זה התפלל ¹² ונענה			שמוציא בשפתיו ויחשוב כאילו שכינה כנגדו, שנאמר "שויתי ה' לנגדי תמיד", ויעיר הכוונה, ויסיד כל המחשבות הטורדות אותו, עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו, ויחשוב כי אילו היה מדבר לפני מלך בשר ודם שהיום כאן ולמחר בקבר, היה מסדר דבריו ומכוין בהם יפה לבל יכשל, קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שצריך לכוון אף במחשבתו, כי לפניו המחשבה כדיבור, כי כל המחשבות הוא חוקר. וכך היו חסידים ואנשי מעשה עושים שהיו מתבודדים ומכוונים בתפילתם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות ולהתגברות רוח השכלית, עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנביאים.
ו. אם כן אדם לתפלה יהא מוכן שתפלתו נשמעת. כתב בי'ערות דבש' (ח"א דרוש ד): ובדוק ומנוסה אם יתפלל אדם שחרית וקריאת שמע בכוונה, שבו ביום יזכה לדבר מצוה ויצליח בעסקיו ואף שלשה יחשוב שאינו, בסופו ימצא שכן הוא, ואין צריך לומר שיצליח בו ביום בתורה, ומצוה גוררת מצוה, וכן להיפך, אוי לי על שברי בעת שאני מתפלל בכוונה כראוי, כל היום אין שמועתי בתורה מכוונת וקרעים אלביש, ולהיפך, אם אזעק ואשוע לה' מקירות לבבי בתפלה לחנני דעה כי דלותי עד מאד בעו"ה, אף הוא ירחם עלי להאיר עיני בתורתו.			

ביאורים

7. תכין לבם תקשיב אונך. אם יכין את לבו ומכוונו לשמים אז תקשיב אונך אתה הקב"ה תשמע את תפלתם (רש"י). 8. יהא מוכן שתפלתו נשמעת. בירושלמי (שם) הביא מקור לכך, מפסוק הנאמר בתהלים (י. יז): "תכין לבם תקשיב אונך". ופירש הרד"ק (תהלים שם), דהיינו, כאשר תעזר משמים להכין לבם אליך ולכוון בתפילה כראוי, אז בודאי תקשיב אונך לתפילתם. וב"יפה מראה" מבאר ענין זה, שהרי בדרך כלל אינו מצוי שיכוון אדם מאד בתפילתו, כפי שמצינו בירושלמי (ברכות כו, א) שאפילו גדולי החכמים התקשו בזה (עיין תוספות בבא בתרא קסד, ב), לפיכך, כאשר אדם זוכה לכוון כראוי, בודאי מן השמים הוא שסייעוהו, והרי זה בשורה שתתקבל תפילתו. 9. שעלו למטה. שחלו ועלו למיטה. 10. לגדרום. לבית הועד שדנים בו דיני נפשות (רש"י). 11. ודינן שוה. כלומר, שניהם נתפסו על אותו פשע. 12. ונענה. במקרה הראשון, הבריא. במקרה השני, ניצול מעונש מות.

עיונים	יושר	תפלה	ארחות
גדולה ותפלתו זו הגונה ושלמה, אז אותה התפלה הכשרה מסתלקת והולכת ונכנסת באותו היכל החיצון שהתפילות הפסולות שהתפלל מקודם עומדות שם, ומוציאה משם כל אותן התפילות הפסולות שהתפלל ועולות כולן עם אותה התפלה הכשרה שהתפלל, וכולן נכנסות עמה באגודה אחת לפני השם יתברך, ונמצא שלא יפול דבר אחד מכל התפילות שהיחיד מתפלל. ואם לא חזר האדם בתשובה ולא התפלל תפלה בכוונה כהוגן, כל אותן התפילות הפסולות מוציאות אותן אל מחוץ למחנה למקום טמא, בהיות אותו האדם נמשך אחר הטומאה.	אדם נשבעת אלא אם כן ¹⁴ מישים נפשו בכפו, דהינו שמתפלל בכונה, ¹⁵ עין שם. ואמרו (פ"ב דאבות) כשאתה מתפלל לפני המקום אל תעש תפלתך ¹⁶ קבע ¹⁷ אלא רחמים ותחנונים		
וכן כתב ביערות דבש (ח"א דרוש ד): "אם אדם מתפלל בכוונה ובכבי ודמעה, מעלה כל תפלות מכמה שנים אשר סביב נקבצו לו, כי נשארו עומדים ברפיון מבלי עליה, וכעת על ידי תפלה זו, הם עולים במעלה בית אל".	י. אלא רחמים ותחנונים לפני המקום. "נתבונן נא ונתאר לנו" - מעורר המשגיח רבי ירוחם זצ"ל ממיר ("דעת תורה" שמות, עמ' רנא, רנב) - "אדם אשר היה הולך להתפלל, אבל לא כמתפלל		

ביאורים

14. מישים נפשו בכפו. שכשם שנושא את כפיו למעלה בתפילתו, כן יהיה לבו מכוון בתפילה, כלומר, שבשעת תפילתו תהיינה מחשבות לבו שוות למעשי התפילה שעושה בידיו. 15. עיין שם. שהגמרא מקשה על דרשה הנ"ל - שאין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן מתפלל בכוונה - מדרשת שמואל שדרש את הפסוק (תהלים עח, לו-לח) "ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו", כלומר, תפילתם כוזבת, שאינם מתכוונים למה שאומרים "ולבם לא נכון עמו (עם הקב"ה) ולא נאמנו בבריתו", הרי הכתוב מדבר על בני אדם שמתפללים ואין לבם מכוון לתפילתם, ואף על פי כן כתוב מיד: "והוא רחום יכפר עון ולא ישחית...", שמקבל הקב"ה את תפלתם ומושיעם תמיד. משמע מכאן שאף כשמתפללים בפה בלבד ואין הלב מכוון למה שאומרים, בכל זאת מקבל ה' את התפילה, שלא כדרשה הנ"ל. מתרצת הגמרא: ישנו הבדל בין תפלת יחיד לתפילת ציבור. אדם המתפלל ביחידות עליו נאמר שאין תפלתו נשמעת אלא אם כן פיו ולבו שווים, ואילו בדרשת שמואל מדובר בצבור המתפללים יחד, שתפלתם נשמעת, אף אם אין לבות כולם שלמים עם הקב"ה. 16. קבע. חוק (חיוב) קבוע, כלומר, כמשא שאתה רוצה להיפטר ממנו. 17. אלא רחמים ותחנונים. כעני המתחנן בלב נשבר.

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
בעלמא, אלא באמת להפיל רחמים ותחנונים לפני המקום, ולמשל: בברכת 'אתה חונן' - היה מתבונן והיה מכיר בידיעה גמורה כי כאן צריך הוא להשיג 'דעת', ואם לא ישיג זה כאן - לא תהיה לו דעת בשום אופן, וישאר ממש בור וריק, ויודע גם-כן שאם יבקש באמת - הגה 'קרוב ד' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת', ומובטח הוא שישגי בקשתו, שהרי אמנם 'עונה לעמו בעת שוועם אליו' - אחרי תפילה כזו היה ודאי יוצא משובח ומבוסס כראוי, ואמנם הלא כך הוא באמת התפילה כתיקונה! ומה אנו רואים למעשה? איך נהיה אצלנו התפילה? - הלא הולכים להתפלל שלש פעמים כנגד אברהם יצחק ויעקב, וכל תפילותינו אינן אלא כ'עושה מה שמוטל עליו לעשות' ולא יותר. ואיך נהיה כזאת, מרחמים ותחנונים, מעצמה של יראה - אי-יראה? זהו אמנם מהפלאים היותר גדולים, אבל זהו כוחו של היצר - הוא אומן להפריד ולחלק עד שלא נשאר כלום". יא. לפני המקום. כתב במדרש שמואל שהתנא דייק ואמר 'לפני המקום', לפי שפעמים מראה האדם את עצמו בפני אחרים כמי שתפילתו בדרך רחמים ותחנונים, ובאמת לבו בל עמו, אמנם לפני המקום גלוי וידוע כי לבו לא נכון עמו. לכן אמר שהתפילה צריכה שתהיה רחמים ותחנונים 'לפני המקום' שהוא בוחן כליות ולב.	(א) לפני המקום, שכל העושה תפלתו קבע¹⁸ אין תפלתו תחנונים (ברכות כ"ח ב). ואמרו (סנהדרין כ"ב א) המתפלל צריך שיראה עצמו¹⁹ כאלו שכינה כנגדו. ואמרו (ברכות כ"ח ב) בשאתם מתפללים דעו²⁰ לפני מי אתם עומדים. ובברכות (ל"ד א):²¹ אי לא מכון מחינן ליה במרופתא דנפחא עד דמכון. ובתנחומא (תנא א) בשעה שאתם מתפללים לא יהא לכם ב' לבבות אחר לפני הקב"ה ואחר לדברים אחרים. וכתב הרא"ש		

ביאורים

18. אין תפלתו תחנונים. כפי שראוי לתפילה שתהיה, בקשת רחמים ותחנונים. ובריתב"א פירש: אין תפלתו מקובלת כיון שאינה תחנונים. 19. כאילו שכינה. שרויה כנגדו. 20. לפני מי אתם עומדים. כדי שתתפללו באימה ובכוונה (רש"י). 21. אי לא מכון מחינן ליה וכו'. אם אינו מכון מכוון אותו בקורנס - פטיש של הנפחים - עד שיכוון דעתו, כלומר, מלמדין אותו שיכוון ומכין אותו אם ירגיל

עיונים	יִוֶּשֶׁר	תפלה	ארחות
יב. כיון בתפלתך כי התפלה היא עבודת הלב. לכל מצוה ומצוה נתיחד עבודה אבר מיוחד מרמ"ח אברים, ולמצות התפלה נתייחד הלב, והתפקיד של הלב ומטרתו היא התפלה, וזהו שאמר הרא"ש ז"ל "כוון	(בארחות חיים סי' ל"ו) ²² (צ"י) בְּיוֹן בְּתַפְלַתְךָ ²³ כִּי תִתְפַּלֵּה	היא עבודת הלב, ²⁴ (צ"י) וְאִם בְּנֶךְ יִדְבֵּר לְךָ וְלֹא מַלְכוֹ - הֲלֹא יֵחָר לְךָ, ²⁵ וְזֶמֶה תַעֲשֶׂה מִפֶּה סְרוּחָה לְפָנַי מַלְכוֹ שֶׁל עוֹלָם, ²⁶ וְזֶמֶה טוֹב לִבְקֶשׁ סְלִיחָה עַל אִמְרֶיךָ סִלַּח לָנוּ בְּלֹא כֹנֶנָה. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.	
בתפלתך כי התפלה היא עבודת הלב", ואם התפלה נעשית בלא לב רק בפה אין זה קיום המצוה, וגם אין בזה התועלת הנדרשת, ואפילו אם שומע מה שמוציא מן הפה, ורק במחשבה (-במחשבה) הוא שומע מה שמדבר, אין די בזה אלא צריך שהלב ישמע מה שמוציא מפיו והלב יעבוד בתפלה ויקלוט בלבבו מה שמדבר עתה, ורק באופן זה תהיה לו תועלת מרובה בחיזוק עצמו מן התפלה, וכן היה אומר המשגיח רבי ירוחם זצ"ל שתפלה בלא כוונה הוא כהנחת תפילין על הצואר שבוה לא מתקיימת המצוה כל עיקר, ועוד שהופכת לבזיון, כן מקום כוונת התפלה הוא בלב ובלא זה לא קיים מצות התפלה. (אור יחזקאל).	יג. ואם בנך ידבר לך ולא מלכו הלא יחר לך. תאר לעצמך - אומר רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל - כשיבוא לפניך אדם הזקוק לטובתך וידבר אליך וידוע לך כי אינו חושב בלבבו את מה שידבר ואך בפיו מדבר אליך, הלא קצף רב תקצוף עליו, ובודאי שלא תיטיב עמו על כך, ואיך תעשה כזאת בתפלתך, לא רק שהתפלה תחסר לך בהתפללך בלא כוונה, עוד תביא חרון אף עליך, והנה כשיבקש דבר מחבירו או ממלכות אזי הבקשה סיבה שיסובב ממנו למלאות רצונו, אם יבקש בחצי פה - חצי		

ביאורים

בכך (רש"י). 22. כיון בתפלתך וכו'. השתדל בזהירות לכוון בתפלתך. 23. כי התפלה היא עבודת הלב. כיון שעל ידי התפילה אתה עובד את ה' עם לבבך, ועיקרה תלויה בכוונת הלב. 24. ואם בנך ידבר לך. תן דעתך, אם בנך ידבר אליך ואתה יודע שאינו מדבר מקצה מחשבתו ומעומק לבו, בודאי יחרה לך מאוד ותכעוס עליו. 25. ומה תעשה וכו' לפני מלכו של עולם. ואיך אתה שהנך טפה סרוחה, תרצה להתפלל לה' ברוך שמו הקדוש - המלך והאדון של כל העולם כולו - בלי לב המשתדל בזריות למה שאתה מתפלל. (תרגום תוי"ט). 26. ומה טוב לבקש סליחה וכו'. כמה חשוב וטוב לבקש סליחה ממנו יתברך עבור הברכה של שמו"ע המתחיל סלח לנו, שאתה חושב שהנך מבקש סליחה על עוונותיך מאת הקב"ה ואתה קורא אותה בלי לב זהיר למה שאתה אומר. (תרגום תוי"ט).

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
רצון לא יענה לו כלל, נמצא שכפי השתדלותו באופן החיוב וההכרח כן יענה, והאם יתכן שתפעל תפלתו	(י) וְעֵינַי בְּחַיֵּי אָדָם כָּלֵל ה' ס"א מַעֲשֵׂה נֹרָא עַל מִי שֶׁאֵינוֹ מִכֹּחַ בְּהַפְרֵת הַשְּׁמוֹת רַחֲמָנָא לְצַלָּן.		בזמן שמבקש בחצי פה ולבו בל עמו ובודאי שלא יפעל כלום. (קובץ ענינים תשכ"ט עמ' ל"ב). יד. ועיין בחיי אדם מעשה נורא וכו'. וזה לשונו: "וכדי להלחיב לב אנשים לגדול הזהירות בזה, אעתיק מעשה רב: "גדול אחד אנגיד (-נפטר), ושמע בבית דין של מעלה קול רעש גדול: "פנו מקום לצדיק אחד שנפטר", וקבלוהו בכבוד גדול ונתנו לו ספר תורה בזרועו ושאלוהו: קיימת מה שכתוב בזה? ואמר הן! קיימת מצוה ראשונה, שהיא פריה ורביה, לא להנאתך אלא לשם שמים? ואמר: הן! אמרו: מי מעיד בך? ובאו המלאכים שנבראו מהמצוה אשר עשה עד אין מספר והעידו בו, זה אומר: נבראתי ממצוה זו וכו', אחר כך, הביאו לפניו "ארבעה טורים" ושאלוהו: קיימת תורה שבעל-פה? ואמר: הן! ומי מעיד? ובאו המלאכים, כנ"ל. אחר זה שאלוהו: נזהרת מלהוציא שם שמים לבטלה? וידום. חזרו ושאלו, אישתיק ולא אמר להו ולא מידי [שתק ולא אמר להם דבר], והכריזו אחר עדות, ובאו גדודי מלאכי-חבלה שחורים והעידו: זה אומר, נבראתי ביום פלוני כשהוציא אזכרות כך וכך בתפילה בלא כוונה, וזה אומר כך, ויקרעו שמלותם כל הבית-דין של מעלה, וגם אני קרעתי, ואמרו: טיפה סרוחה, איך לא יראת וכו'. ונגמר דינו או לבוא לגיהנם או לחזור ולבוא בגלגול, ובחר בגיהנם מבגלגול". עד כאן לשונו. ואיך לא ישים האדם אל לבו להזכיר השם ביראה ופחד ובכונת הלב...

(חיי אדם).

תקשי שבכונה

א. שהמאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם. כתב בספר "חיי עולם" (ח"ב פרק כח): "ואמר רבי חנינא כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם, ונראה דהוא הדין המתפלל תפילה קצרה מאד, אלא שהוא מבקש על זה זמן רב (-פעמים הרבה) בכל יום, שהוא בכלל המאריך בתפלתו". מבואר בדבריו, שההגדרה "מאריך בתפלתו" היא ענין של ריבוי תפילה, ואין פירושו תפילה

אמנם ידוע כי הכונה בתפלה הוא מהדברים הקשים ביותר, ועל זה אמרו במנרא (ברכות ל"ב) ¹"ארבעה צריכין חזוק" וְהָדָא מְנִיָּהּ - ³תפלה, פירש"י שיתחזק בהן תמיד וככל כחו. ואמרו (ב"ב קס"ד ב') ⁴ש'עיון תפלה' הוא מהדברים שאין אדם נצול מהם. והבטיחו חז"ל (ברכות ל"ב ב') ^(א)שהמאריך בתפלתו ⁵אין תפלתו חוזרת ריקם, ואמרו (שם נ"ד ב') ^(א)שמאריך לו ימיו ושנותיו עבור זה. ואמרו (שבת קכ"א א') ⁶שהוא מהדברים שאדם

אוכל פירותיהן בעולם הזה וְחֶקְרָן קִיָּמָתָ לֹא לְעוֹלָם הַבָּא. אכן, הלילה לזולל בזה, כי המזלזל בזה ואין משים לב כלל לכון - מראה ⁷באלו אין

ביאורים

1. ארבעה. דברים. 2. צריכין חזוק. מאמץ תמידי כדי להצליח בהם. 3. תפלה. המתפלל זקוק למאמץ עקבי כדי לשמור על כוונת הלב בתפילה (מהרש"א). 4. שעיון תפלה וכו'. הכוונה היא למי שאינו מכוון בתפלתו, ומזה אין אדם ניצל בכל יום לפי שאין אדם המסוגל לכוון בתפלתו היטב (תוספות שם ד"ה עיון). 5. אין תפלתו חוזרת ריקם. בלי מענה, כלומר - מובטח לו שתפלתו תתקבל. 6. שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה וכו'. אדם נוטל בעולם הזה שכר עבור מצוה זו, אך אותו שכר אינו אלא צדדי ("פירות"), ואילו עיקר שכרן ("קרן") אינו נגרע בכך, אלא שמור הוא לאדם לעולם הבא. (בניגוד לשאר מצוות, שמקבל שכרן בשלימותו רק בעולם הבא). 7. כאילו אין מאמין ח"ו שהמתפלל שכינה כנגדו. כי אם היה מאמין שהשכינה עומדת כנגדו בשעה שמתפלל, והוא עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה השומע לבקשתו ולתחנוניו, בודאי היה שם לבו לכוון לדיבורים אשר מוציאם מפיו לפני המלך.

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
ארוכה דוקא. [וכעין זה כתב ה"אור החיים" הק' בספרו "חפץ ה'" לברכות (דף נה, ב, אות שכ"ה), והוסיף: "וכהא דאמרינן במקומות אחרים: "אמר כ"ד רגנות ולא נענה" (שבת ל, א), וכהא דדרשו רבנן במדרש במלת "ואתחנן" שהתפלל משה תפלות כמנין 'ואתחנן' (515 תפלות), וזהו 'מפיש ברחמי' (-מרבה ברחמים, המובא בגמרא ברכות נה, ב) ולא ברוב כוונה". עיי"ש]. ב. רק צריך להתאמץ ולהשתדל. במסכת שבת (ק"ח, ב) אמר רבי יהודה: "תיתי לי דקיימית עיון תפלה", פירוש, ישולם שכרי על שקיימתי תפלה בכוונה. ה"בן איש חי" (בספרו 'בניהו', שם) מבאר את כוונת רבי יהודה באופן זה: נראה הכוונה, שהיה מתפלל בכוונה ומעיין בה היטב, והוצרך רב יהודה להודיע דבר זה על עצמו, מפני שהיה חריף גדול, וכמו שכתבו המפרשים ז"ל, על שהיה קוראו שמואל רבו תמיד בשם 'שיננא' (-חריף), וכל אדם חריף יהיה לבו טרוד בדברי תורה ופלפול שלה גם בעת תפלה, וקשה לו להתפלל תמיד בכוונה. והיינו רבותיה (-וזהו החידוש של) דרב יהודה, אף על גב (-למרות) שהיה חריף גדול, ולבו טרוד מאד, היה מכוון היטב בתפלה ומעיין בה. ובא ללמד, כי דברים אלו מסורים ביד האדם, שאם ירצה, אין הטבע מכריחו ומעכב בידו. דאף על גב דכפי הטבע אי אפשר לו בלא טרדה, עם כל זאת יוכל להעמיד עצמו ולדחות הטרדה. בספר חסידים (תקמו) כתב: וכן בתוך תפלתך אם תסיר דברי תורה מלבך בעוד שאתה מתפלל, הקב"ה ישלם לך, תחת אחד ששכחת תזכור כמה וכמה, דכתיב (תהלים קיט, קכו) "עת לעשות לה' הפרו תורתך". ג. להתאמץ. המשנה ברורה (סימן צג סק"ב) כתב: "הארי"ז"ל היה מתפלל מתוך הסידור, כדי שיכוון מאד". וביאר ח"פ החיים' (צו, ט) כי התפילה מתוך הכתב מעוררת כוונת התפילה. [וכעין זה מובא בשם הגר"א, סגולה להנצל ממחשבות רעות בעת התפילה: שיביט בתוך הסידור ויתפלל. והדבר מרומז בפסוק: "ובבואה לפני המלך אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה" (מגילת אסתר ט, כה), "אמר עם הספר" - אזי "ישוב מחשבתו הרעה"]. עוד כתב החפץ חיים (בספרו שם עולם ח"ב): ראשית לכל צריך שיתפלל מתוך הסידור, ועל כל פנים תפלת שמונה-עשרה. ומכל מקום גם בזה איננו משומר עדיין מכל וכל מעורמת היצר, שמפיל טרדות על האדם כדי שלא יוכל לכוין. והזמין לי הקב"ה קצת עצה לזה, והוא שלא נעשה כמו שאנו מורגלים שאין אנו מתבוננים בתחילה מה לבקש ממנו וכו', אלא צריך להתבונן מתחילה מה הוא רוצה לבקש מה', ועל מה יברכנו, ואחר כך יאמר אותה הברכה. ואל יחשוב הקורא שדבר זה	מאמין חס ושלום שהמתפלל שכינה כנגדו, (כ) רק צריך להתאמץ ולהשתדל, (ח) וישירצה על כל		

יושר

תפלה

ארחות

עיונים

צריך שהות גדולה, לא כן הדבר כאשר בחנתי ונסיתי, אלא יהיה הסידור פתוח כנגד עיניו, ויתבונן רק איזה רגעים אחדים קודם כל ברכה, דהיינו למשל קודם ברכה ראשונה יתבונן שרוצה לומר שבח לפני המקום שהוא אלקינו ואלקי האבות וקונה הכל ולברך אותו על שהגין על אברהם, וכן קודם ברכה שניה יתבונן שרוצה לברכו על תחיית המתים, וקודם ברכה שלישית לברכו שהוא אל קדוש, וכן קודם רביעית לבקשו על הדעה ולברכו על זה, וכן קודם החמישית לבקשו על התשובה ולברכו על זה, וכן בכל הי"ח ברכות. וכן כהאי גוונא [באופן זה] יעשה בברכת השחר, וכן בברכת המזון יתבונן קודם שמתחיל הברכה על מה רוצה לברכו. כלל הדברים, לא יאמר הברכה כפי הרגלו בפיו, רק יתבונן על מה הוא מברך לה', ויאמר בוריות ובשמחה כל ברכה על שזכה לברך לה' אלקי השמים. [ועיין או"ח סימן ק' שהגר"א פירש כן את הדין שיש להסדיר תפלתו].

כתב המב"ט (בדרשתו אגרת דרך ה'): אם לא כיון בתפלתו, יצטער ויזהר וישים בלבו אשר לא יתגאל בטומאת המחשבות פעם אחרת, ואם יצטרך לענוש עצמו במעט מן הממון כפי מה שהוא על כל ברכה שלא יכוון בה, גם זה יהיה עזר וסיוע לשיכוון פעם אחרת.

ד. ולהשתדל וישירצה עכ"פ לכיין. בשל"ה הקדוש (תמיד יב) הביא עשרה דברים העוזרים לכוונת התפילה. הגורם הראשון שהוא הגורם הגדול שבכולם הוא "לימוד התורה". וזה לשונו: "דע, כי כשירבה האדם העסק בתורה ובמצוות, הנה בסיבת זה ובאמצעותו יקרב אל האלוקים ויתדבק אליו, ותהיה יראתו ואהבתו תקועה בלבו, ואז כשיקום מן הספר להתפלל, לא יקשה עליו כלל להתחנן ולכוון ליבו. אבל יקל עליו מאד, כי תכף ומיד ימצא השם יתברך במחשבתו, כיון שהוא מוכן לכך. כמו שאמר החכם: "המוכן לדבר - תספיקהו הקלה שבסיבותיו". אך כשלא ירבה האדם העסק בתורה ובמצוות... הנה בסיבת זה יתרחק מהשם יתברך, ולפי שאין אלקים כל מזימותיו, כשיבא להתפלל, לא יוכל להתחנן, ויקשה עליו מאד לכוון...".

כתב החזון איש (קובץ אגרות ח"א, ב): "הלימוד והתפילה קשורים זה בזה, עמל הלימוד עוזר לאור התפילה, והתפילה עוזרת את הלימוד. תפילה בבחינת קבע מרחיקה את הלימוד והלימוד בעצלתיים מונע את התפילה".

ומצינו בתנא דבי אליהו (רבה יח): כיון שלומד את התורה הרי זה מביא טובה לעולם ויכול הוא לבקש רחמים ולהתפלל לפני הקב"ה ויפקפק את הרקיע ויביא מטר לעולם לכך נאמר 'ויפק רצון'. ב'נפש החיים' (ב, טו) כתב, שהתפלה זו הדבקות בהשם וזה יגיע על ידי ההכנה לזה והוא לפי הנהגתו כל היום והלילה בתלמוד תורה ומצוות. ובשער ד, כו הוסיף: כל עיקר ענין התפילה, אינה תלויה - רק בעסק התורה הקדושה, ובלתה אינה נשמעת ח"ו, כמו שאמר הכתוב (משלי כה) "מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה", וכמו שדרשו חז"ל (שבת י') "כל העוסק בתורה מתוך הדחק -

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
תפלתו נשמעת ואין הפרגוד ננעל בפניו.	פנים (ה) לכוין עד כמה שאפשר, (ו) ולהצטער		
בזוהר (מקץ) אמרו: הרוצה שהקב"ה יקבל תפלתו יעסוק בתורה שהיא עץ חיים וכו'. בפיוט 'אקדמות' לשבועות נאמר: "צבי וחמיד ורגיג דילאון בלעותא, צלותהון בכך מקבל והניא בעותא", פירוש: הקב"ה רוצה וחומד ומתאוה שיתעסקו בתורה, ובכך תפלותיהם מקבל ומועילה הבקשה.	ה. לכוין עד כמה שאפשר. ה'חובת הלבבות' (שער חשבון הנפש פ"ג האופן הכ"ד) כתב, שעל האדם להתבונן שידיעותיו בתוכן התפילות שלמד בנעוריו הן די שטחיות, וידרוש מעצמו ללמוד אותם מחדש ולהבין אותם לפי הבנתו הנוכחית של שכלו המבוגר. וזה לשונו (בתרגום ה'לב טוב'): האופן העשירים וארבעה הוא, חשבון הנפש שעל האדם לעשות לעצמו אודות עניני ידיעת האלהים ותורתו, ודברי הראשונים, וחידות החכמים, ועניני התפילות שלמד בקטנותו בראשית התפתחותו כשהתחיל ללמוד, וידרוש מעצמו ללמוד את כל הדברים הללו מחדש כדי להבין אותם בהבנתו הנוכחית, מפני שכאשר שכל האדם הוא עדיין חלש, אינו מבין את הענינים העדינים והעמוקים באותה מידה שהוא מבין אותם בשעה ששכלו כבר התבגר, וככל שמתווסף לאדם שכל הוא מבין אותם יותר.	לכן אל תסמוך את עצמך על הבנת הענינים הקשים והסברות העמוקות שנחקקה בלבך מכבר, אלא כאשר שכלך מתגבר עליך להתחיל מחדש לעיין בספר תורת האלהים ובספרי נביאיו, כאילו לא למדת אותם אף פעם, ותרגיל את עצמך לפרש ולבאר אותם, ולהתבונן במלים ובסגנון שלהם, ובתוכן הכלול בהם, ותעיין איזה דברים מהם אפשר לפרש כפשוטם ואיזה מהם אי אפשר לפרש כפשוטם, איזה מהם מובנים ואיזה מהם אינם מובנים, לאיזה מהם יש דמיון במקומות אחרים במקרא, ולאיזה מהם אין דמיון במקרא.	וכן תעשה בנוגע לתפילות ותשבחות, שתתבונן בסגנון ובמטרת התוכן שלהן, כדי שתדע איזה מלים פייך משמיע, ואיזה תוכן לבך מבקש כאשר הנך מביע אותן לפני אליהן. ואל תנהוג בכל מה שנוגע לדברים הללו כמו שהיית נוהג בקטנותך, שהיית מוציא את המלים מפיה מבלי להבין את פירושם, בלי להקפיד על כללי הדקדוק, ובלי לדעת את תוכנם.
ו. ולהצטער על זה. שאינו מצליח לכוון בתפילתו כראוי, וכשיצטער על כך ויתאמץ וישתדל לכוון, אזי יעזרו לו משמים שיצליח לכוון, כי הבא לטהר מסייעין אותו. כן כתב הב"ח, שאדם שיתעורר ויסכים בדעתו לכוון - יסייעו לו מהשמים לכוון, כיון שהכוונה אינה בידי האדם תמיד, וזה לשונו: נראה דהא דאמר "סימן לדבר" הוא לפי דקרא משמע דאין ביד האדם לכוון לבו לשמים שהרי אמר "תכין לבם" דמשמע אם תכין לבם אז תקשיב באזנך כדפירש רש"י, אלמא דבידי הקב"ה הוא			

עיונים

יושר

תפלה

ארחות

על זה, והקא לטהר מסייעין אותו.

להכין לבבם שיכונו בתפלה
ואלמלא הקב"ה עוזרו לא

היה יכול לכוון את לבו, אפילו הכי סימן לדבר הוא שיתעורר האדם ויסכים בדעתו לכוון כי אז ודאי
הקב"ה עוזרו כי הבא ליטהר מסייעין לו מן השמים.

התפלה בצבור

ויביתו יִשׁ לְהַשְׁתַּדֵּל^(א) לְהַתְפַּלֵּל בְּצִבּוֹר,
וְהוּא חַיִּיב גָּמוּר^(ב) מְדִינָא כְּרֵאִיתָא
בְּגִמְרָא (פסחים מ"ז) שְׁחִיב לֵילָךְ עֲבוֹר זֶה

א. להתפלל בציבור. במסכת חגיגה (ט, ב): תניא נמי הכי: "מעוות לא יוכל לתקון" - זה שביטל קריאת שמע של שחרית או קריאת שמע של ערבית. "וחסרון לא יוכל להמנות" - זה שחבריו נמנו לדבר מצוה, והוא לא נמנה

עמהם. כתב המהרש"א (שם): "וחסרון" וכו' - שהתפלל ביחידות בלא מנין עשרה. מבואר בדבריו, שלא רק מי שביטל עצם המצוה של קריאת שמע או של תפלה בזמן הקבוע, גרם לעצמו הפסד ונזק גדול שאין לו אפשרות לתקן, ומה שהיה צריך להבנות מזה לעולם יהיה פגום וכחל או חור בכותל או בבגד או בגוף ובאבריו הפנימיים, אלא, גם אם מחסר תפלה בציבור, גם זה כלול בהפסד הגדול, ונקרא: 'חסרון' שלא יוכל להמנות'.

ב"כתר ראש" (הנהגות הגאון רבי חיים מוואלוז'ין זצ"ל, אות ב) כתב: הזהיר מאד להתפלל בציבור. ואמר, שכל מי שזהיר להתפלל בציבור, לא יכשל כל ימיו להתפלל בלא ציבור. ופעם אחת נסע רבינו לווילנא, והגיע זמן תפלת מעריב, ובא לפונדק, ושאל אם יהיה עשרה, והשיבו לו שבודאי לא יהיה, אמר רבינו, אף על פי כן אמתין עד שלא יעבור זמן תפלה, אולי יתרחס ניסא [נ"א נוסע], וכן היה, והתפלל בעשרה.

עוד שם: השתדל להתפלל בבית הכנסת ובציבור, ואמר (הגר"ח מוואלוז'ין זצ"ל) שמיום עמדו על דעתו לא התפלל רק בציבור.

ה"חפץ חיים" (בספרו 'שמירת הלשון', חתימת הספר) לאחר שהאריך לבאר בגודל חוב התפלה בציבור, כתב: הנה הצענו מקצת מגודל מעלת האיש שמתרגל להתפלל בציבור, שמתרבה מצוותיו וזכויותיו מאד מאד. והעיקר בזה, שיהיה לו מצוה זו בקביעות ולא יתרפה ממנו, אבל אם פעם יעשנה ופעם יתרפה ממנה ח"ו, הוא בכלל (ויקרא כו, כא): "אם תלכו עמי קרי", וכמו שפירש רש"י בחומש, עין שם.

ג. והוא חייב גמור. כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סימן כז): הנה להתפלל בעשרה הוא חייב

ביאורים

1. להתפלל בציבור. דהיינו שיתפללו עשרה אנשים שהם גדולים ביחד. 2. מדינא. כלומר, חייב גמור הוא מעיקר הדין, ואינו רק חומרא בעלמא. 3. שחייב לילך עבור זה לפניו עד ד' מילין וכו'. הנמצא

יושר

תפלה

ארחות

עיונים

מצוה על האדם ולא רק הידור ומעלה בעלמא, שהרי לפרש"י (פסחים מ"ו וחולין קכ"ב) מחוייב לילך עד ד' מילין כשהוא לפניו בהולך בדרך אף שטוב לפניו יותר ללון כאן, וגם מחוייב לחזור לאחוריו עד מיל ונפסק כן בשו"ע סימן צ' סעיף ט"ז, ומזה מובן שעד מיל מחוייב לילך אף כשהוא בביתו ומפורש כן בערוך השלחן סעיף כ' ובמ"ב ס"ק נ"ב.

[ובעצם היה מסתבר כשהוא בביתו לחייבו גם יותר ממיל, דבדרך הקלו שלא לחזור לאחוריו יותר ממיל מפני הצורך שיש לו לבא למקום שהולך לשם, וגם שהוא רק עראי, אבל כשהוא בביתו אין טעם להקל לו ובפרט שהוא לבטל בקביעות. אך לא ידוע איזה שיעור, שאין ללמוד מד' מילין שהולך בדרך לפניו שצריך לילך לשם גם מצד דרכו ואין לו טרחא רק זה שהיה יותר רוצה ללון בכאן, אבל מביתו שהוא לטרוח בשביל תפלה בצבור אולי אינו מחוייב לטרוח בהליכת ד' מילין, ולכן אולי משום שלא הוזכר שיעור ליושב בביתו אין להחמיר ביותר ממיל שמצינו שיעור זה בהולך בדרך לאחוריו כדסבור בעה"ש ובמ"ב].

עכ"פ כיון שראינו שצריך לטרוח הרבה, מוכרחין לומר שהוא חיוב מצוה על האדם להתפלל בעשרה. ואין לשאול מלשון השו"ע (סעיף ט') שכתב: "ישתדל" אדם להתפלל בבית הכנסת עם הצבור, ומשמע שהוא רק מעלה בעלמא? דגם על חיוב שייך לשון זה, שהוא מכיון שטירחא מרובה כהליכה יותר ממיל פטור, הרי יש לדמות גם שאר טירחות שמזדמן לאדם לומר שהוא כטירחא של יותר ממיל, אבל כיון שיצטרך האדם בעצמו לדון בדבר זה, שיש דבר שהוא טירחא לזה ולא לזה, לכן אמר לשון ישתדל אדם, שהכוונה הוא שלא יקל לדמות כל טירחא לטירחא של יותר ממיל אלא יחמיר בהרבה פעמים שלא יהיה לו ברור שהוא טירחא גדולה שצריך שידון בכובד ראש על זה. ואף שבגמרא ברכות דף ח' מובא הטעם שהוא משום שבצבור נשמע ומתקבל התפלה וכן הוא ברמב"ם (רפ"ח מתפלה), מסתבר שזה עצמו עושה החיוב. [שאם לא היה אפשריות לתפלתו של האדם להתקבל (כשמתפלל ביחידות), אפשר שלא היתה תפלה כלל ולא היה יוצא ידי מצות תפלה, ורק מכיון שכל תפלה אפשר שתתקבל יוצא אדם במצות תפלה משום שאף אדם שלא זהיר במצות

ביאורים

בביתו חייב ללכת עד מרחק מיל [והוא זמן הליכה של כשמונה-עשרה דקות, לדעת ה"חזון איש" הוא 1152 מטר, ולדעת הגר"ח נאה הוא 960 מטר] כדי להתפלל במנין. אם מהלך בדרך, או שנמצא בביתו או בבית-מלון וכוונתו לצאת לדרך, ובאותה הדרך שהולך יש מנין לתפילה בצבור, צריך ללכת עד ארבעה מילין כדי להתפלל בצבור. ואם כדי להתפלל בצבור יצטרך לחזור לאחוריו או לצדדים חייב ללכת רק עד מיל. (שו"ע צ, טז, ובמ"ב שם).

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
אפשר שיש לו זכות שתתקבל תפלתו לרצון בזכות אבותיו וגם בזכות האמונה בהשם יתברך וקיומו מצות תפלה עתה].	⁽²⁾לפניו עד ד' מילין או לאחוריו עד מיל, וכן נפסק בשלחן ערוך. [וְכָל שֶׁכָּן שָׁחִיב לְקוֹם מִמָּוֶתוֹ וְלִילֵךְ לְבֵית הַכְּנֶסֶת כְּמוֹ שֶׁכָּתַב מַהֲר"ם		
ולכן כיון שבצבור נשמעת תמיד, ותפלת יחיד אף של אדם גדול וצדיק אינו ברור שתתקבל, יש חיוב על כל אדם שיתפלל בצבור והוי טעם זה שתפלת הצבור נשמעת יותר עצם הדין ממילא. נמצא שתפלה בצבור הוא חיוב ואם כן אין שייך לחלק בין תלמיד חכם לסתם אדם אם אינו כרשב"י וחבריו שרשאים לבטל גם עיקר תפלה שדין זה אין לתלמיד חכם שבזמנינו.	ג. לפניו עד ד' מילין או לאחוריו עד מיל. מה שלא חייבו לטרוח יותר [מד' מילין לפניו ומיל לאחוריו]? תירץ באגרות משה (או"ח ח"ב ס" כ"ז), משום שאף במצוות עשה דאורייתא יש שיעורים, שלא כבאיסורים שבכל אופן אסור לעבור על האיסור ולא נחשב אונס לא בהוצאת ממון ולא בטירחא להתייר האיסורין, שהרי כשצריך להוציא הרבה ממון הוא אנוס לפוטרו מהעשה, לכן גם טירחא היה שייך להחשיב אונס, אך הוא אונס קטן לגבי מצות הרבה אף באלו שהן רק מדרבנן, ולכן במצוה זו שהצריכו להתפלל בצבור הקלו להחשיב זה לאונס כשהוא הלוך יותר ממיל. והטעם אולי מכיון שעושה על כל פנים מעשה מצוה של תפלה באותה שעה הקלו לפוטרו ממצוה זו של תפלה בצבור דוקא אף באונס קטן זה של טירחא, ואין זה דומה לשאר מצוה אף דרבנן שלא יעשה כלום בענין המצוה כשיתעצל שלכן החמירו שלא יתחשב לאונס אלא הוצאת ממון בסך גדול ולא טירחא אף גדולה, אבל בתפלה שעושה על כל פנים מצוה של תפלה הקלו עליו במתעצל בשביל טירחא גדולה של הליכה יותר ממיל שלא יצטרך לילך לקיים גם תפלה בצבור.		
ד. וכל שכן שחייב לקום ממתניו ולילך לבית הכנסת. כתב ה"פלא יועץ" (ב'אורות אליים): "הן רבים עתה עם הארץ, בקל מבטלים תפלה בצבור בסבה קטנה, מפני כי לא ידעו מה נשתנה תפלה בצבור מביחיד, וחושבין שהחיוב הוא לומר תפלה, דא ודא אחת היא, ולא חכמו. ישכילו זאת, ירוצו ולא יגעו.			
ויש רבים שמאבדים תפלה בצבור מפני שיצרים מטעה אותם, שעל ידי זה הם מרויחים במשאם ומתנם, ואם יבואו לבית הכנסת להתפלל בצבור - יפסידו.			
בא וראה סמיות עיניהם: היאומן כי יסופר, שה' יתברך יעדיף לעובר על רצונו ויפסיד לעושי רצונו?! אין אלו אלא מקטני אמנה, שאומרים תחילה: 'כוזי ועוצם ידי עשה לי את החיל', וכבר בפיהם אומרים שהם מאמינים, אבל מעשיהם מכחישים.			
ויש, שמחמת שנבהלים להון מתפללין בחנותם תפלה חטופה וקטופה. ה' הטוב יכפר ויטע בלבנו			

עיונים	יִוֶּשֶׁר	תפלה	ארחות
אמונתו ואהבתו ויראתו. אמן כן יהי רצון". ה. ויש שאין הולכים לביהכ"נ מחמת גאותם וכו' ואין מכבדים אותם כראוי להם לפי דעתם הכוזבה. במסכת ברכות (ו, ב) נאמר על אדם הקובע מקום לתפילתו, "כשמת אומרים עליו אי עניו" וכו'. ולכאורה מה הקשר בין ענווה לבין זה שקובע מקום לתפילתו? מטעמים בעלי הדרוש: דהנה טבע בני אדם הוא, אם שווה משהו במקום אחד זמן רב, כמעט לא ימלט בשום אופן שלא יעליבוהו אי פעם, או יפגעו בכבודו, עד שמתגלגלים הדברים והוא מחפש לעצמו מקום אחר. אך מי שמצליח להחזיק מעמד באותו מקום תפילה, הרי זה סימן מובהק שהאיש הוא עניו, רוחו נמוכה ונפשו שפלה. ו. שתפלת הצבור מתקבלת אף שאין מכוונים. כתב הגאון רבי חיים מואלוז'ין זצ"ל בספרו "רוח חיים" (אבות ב, יג): "אל תהי רשע בפני עצמך" - רצונו לומר, שלא תתפלל ביחידות בפני עצמך,	חלאנוה שם, וזה לשונו: ומזה אתה דן קל וחומר לעומד בעיר ומתפלל בביתו כאלו בעלי הכוזי או בעלי הגאון. עד כאן לשונו. ויש לעיין, מה ענין זה לבעלי כוזי או בעלי גאון, הנה ליה לקרותם 'העצלנים'! ויש לומר, שאין לה כוזיין גדולים מזה שקל הצבור מתפללין בבית הכנסת והם אין משתתפים, ונשארים בביתם לבדם כאלו הם מגדים, ויש שפרושים על ערסותם ומתעצלים לקום ולכן מאחרים ומתפללים בביתם, ואין לה כוזיים גדול מהם. ^(ח) ויש שאין הולכין לבית הכנסת מחמת גאותם, שאין נאה להם לעמוד בין כלם ואין מכבדים אותם כראוי להם לפי דעתם הכוזבה, ויש שחושבים מחמת גאותם ששונתם חשובה יותר מהתפלה בצבור ולכן קוראים בן. וּבְתוֹכָם הפוסקים (עי' מ"ב ס"ז צ' סקכ"ט) שאפלו בשביל תורה אסור לבטל תפלה בצבור. ואמרו חז"ל (תענית ח' א') ^(י) שתפלת הצבור		

ביאורים

4. תורה. לימוד התורה. 5. שתפלת הצבור מתקבלת. כתב ה'חיי אדם' (כלל י"ט א): "הרוצה שתקובל

עיינים ארחות תפלה יושר

כי אם תתפלל ביחידות יכול
להיות שתהיה נקרא רשע

מתקבלת⁽¹⁾ אף שאין מכונים [ואין הכוונה שישם

ח"ו, כי התפלה ביחיד צריך כוונה יתירה ובאימה ויראה ומסירות נפש, ואם לאו - תפלתו נדחית לבר (לחורץ), וזה אינו מצוי בעוונותינו הרבים בזמנינו. אבל עם הציבור, אף שלא תהיה תפלתו כל כך בכוונה שלימה, עם כל זה אינה נמאסת כמו שכתב בזהר הקדוש "פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם" (תהלים קב, יח) כי "ערער" פירושו יחידי כמו "כערער בערבה" (ירמיה יז, ו), רצונו לומר שתפלת יחיד פונים (-בודקין) אותה על צד בדקדוק וחיפוש בכל עולם ועולם דרך עליות אם היא ראויה לעלות אם לאו ח"ו. אבל "לא בזה את תפלתם" רצונו לומר, תפלת צבור, דאף אם אינה ראויה כל כך לעלות אין מדקדקין עליה כל כך בזכות הצבור ואינה נמאסת על כל פנים... עכ"ל. בספר "בית תפלה" לבעל ה"פלא יועץ" כתב: "ומאחר שבדור יתום זה כמעט שהוא מן הנמנע לכוון בכל התפלה, אפילו למי שתורתו אומנותו ועוסק ביראת ה' כל היום, וכל שכן לשאר עמא דארעא, שאנחנו כשיכורים ולא מין, אין לנו על מי להשען אלא על תפלת הצבור, שכבר הבטיחנו: "הן אל כביר ולא ימאס". הנה כי כן, ראוי לאדם למסור נפשו להתפלל בציבור, כל זמן שהוא בחבר עיר ולא יעבור". עכ"ד.

וכן כתב בשו"ת ארץ צבי (סי' כ"ב, ד"ה דרך אגב): "דכיום חיוב גמור להתפלל בציבור, כיון דאין אנו בקיאים לכוון כהלכה בתפילה, ובציבור גם תפילה בלא כוונה מתקבלת, (עיי' תענית ח, א). וזה לשון ה"חפץ חיים" (בחתומת ספרו "שמירת הלשון"): וידוע שכיום הטרדות רבו מאוד, וכמעט שאין מצוי לאיש שיתפלל תפלה אחת בכוונה כראוי, אם לא שיעמול על זה הרבה, וכל איש הלא רוצה שתתקבל תפלתו למעלה. אם כן על כל פנים עליו להעזר בעצה זו להתפלל בצבור, שעל זה נאמר "אל כביר ולא ימאס".

ז. אף שאין מכונים. אחד הטעמים לכך, מפני שהציבור משלימים בתפילתם זה את זה, וכפי שכתב ה"כוזרי" (ג, יט): "לעתים רחוקות מאד תשלם תפלת היחיד בלא פגם הבא בשוגג או במזיד, ולכן נקבע אצלנו כי יתפלל היחיד תפילה בצבור ואף יתפלל עד כמה שהדבר בידו בצבור שאינו פחות מעשרה, למען ישלם על ידי אחדים מצבור זה מה שהחסר על ידי האחרים בשוגג או במזיד, וכך תצא מבין כלם תפילה שלימה בכוונה זכה..."

ביאורים

תפלתו ידקדק להתפלל עם הצבור דוקא וכדכתיב "הן אל כביר לא ימאס", וכתוב "בעת רצון עניתך", אימתי הוא עת רצון - בשעה שהצבור מתפלל. ב'משנה ברורה' (סי' ק"א ס"ק ט"ו) כתב: "ציבור אין צריכין מליץ, שהקדוש-ברוך-הוא בעצמו מקבל תפלתם".

ארחות	תפלה	יושר	עיונים
פְּטוּר לְגַמְרֵי מִלְכוּן אֶלָּא שְׁעַל כָּל פְּנִים^(ח) אֵין תְּפִלָּתוֹ נִמְאָקָתָא. וְאָמְרוּ (דב"ר פ"ב)^(ט) תְּפִלָּת צַבּוּר אֵין חוּזְרֵת רִיקָם לְעוֹלָם. וְאָמְרוּ (איכ"ר פ"ג ג')	ח. אֵין תְּפִלָּתוֹ נִמְאָקָתָא. כְּתַב הֶרֶמְבּוּם (תְּפִלָּה ח, א): "תְּפִלַּת הַצִּיּוּר נִשְׁמַעַת תָּמִיד וְאִפִּילוּ הִיוּ בָּהֶן חוּטָאִים, אֵין הַקָּב"ה מוֹאֵס בְּתִפְלִתָן שֶׁל רַבִּים, לִפְיֶכֶךְ צָרִיךְ אָדָם לִשְׁתַּף עִצְמוֹ עִם הַצִּיּוּר, וְלֹא יִתְפַּלֵּל בִּיחִיד כָּל זֶמֶן שִׁיכּוֹל לְהִתְפַּלֵּל עִם הַצִּיּוּר".	הַקְּשָׁה הִשְׁל"ה: וְהִלּוּא עֵינֵינוּ רוֹאוֹת שֶׁבְּכָל יוֹם אֲנוּ מִתְּפַלְלִין תְּפִלַּת י"ח עִם הַצִּיּוּר וּמוּזְכָּר בָּהּ כְּמָה פְּעָמִים תְּפִלָּה עַל הַגְּאוּלָּה, רָאָה נָא בְּעֵינֵינוּ, תִּקַּע בְּשׁוּפָר וְכו', וְאֵין תְּפִלָּתָנוּ פּוֹעֶלֶת כְּלוּם? בִּסְפָר בֵּית אֱלֻקִּים (לְהַמְבִּי"ט) מֵיִשֵּׁב דְּבַר זֶה, וְהוּא, כִּי אֵין הָעֵנִין שִׁיעֶשֶׂה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת כָּל בִּקְשׁוֹתֵינוּ, אֲלֹא שְׁעוּשָׁה כְּדוֹגְמַת הַבִּקְשָׁה, כִּי בְּכָל יוֹם וְיוֹם יֵשׁ גְּאוּלָּה, כִּי הִלּוּא אֲנוּ כֹכְבֵשָׁה בֵּין שְׁבַעִים זָאבִים, וּבְכָל יוֹם וְיוֹם עוֹמְדִים עֲלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ וְהַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילָנוּ מִיָּד.	וְהִשְׁל"ה כְּתַב לִיִּישֵׁב: וְלִי נִרְאָה שֶׁהוּא בּוֹחֵר בְּתִפְלַת רַבִּים וְהַמְלָאךְ קוֹשֶׁרָה וְעוֹשֶׂה מִמֶּנָּה קֶשֶׁר לְקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲבָל אֵין זֶה מוֹכֵרָה שִׁיעֶשֶׂה לְמִבְקֵשׁ אֶת בִּקְשָׁתוֹ, רַק שֶׁמִּקְבֵּל אֶת הַמְּצוֹת עֲשֵׂה כְּמוֹ שֶׁמִּקְבֵּל כָּל מְצוֹת עֲשֵׂה כְּצִיצִית וְתִפְלִין וּמִזוּזָה שֶׁהַמְּצוּהָ רְשׁוּמָה לְמַעַלָּה וּמִקְבֵּל עָלֶיהָ שְׂכָר, כֵּן הוּא לְגַבֵּי הַתְּפִלּוֹת הַכְּשֻׁרוֹת, שֶׁהֵם עוֹלוֹת לְמַעַלָּה לְהִיעָשׂוֹת כְּתָר וְעֹטֶרָה לְקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲבָל לְמַלְא הַבִּקְשָׁה לְפַעְמִים מִמְּלֵא וּלְפַעְמִים לֹא, וְהוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הַיּוֹדֵעַ וְצָדִיק בְּכָל דְּרָכָיו, אֲבָל תְּפִלָּה פְּסוּלָה נִדְחִית לְגַמְרֵי כֹלָא הִיתָה, וְמִי יֵתֵן הַחֶרֶשׁ יַחֲרִישׁ וְלֹא יַעֲבֹר עַל 'לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם אֱלֹהִים לְשׁוֹא', וְתִפְלַת רַבִּים לְעוֹלָם הִיא עוֹלָה לְמַעַלָּה.
וְכֵן דְּבָרֵי הַחֶפֶץ חַיִּים זצ"ל בְּקוֹל קוֹרָא מִשְׁנַת תְּרַע"ד: "חֻבָּה עַל כָּל אֶחָד לִלְכַת... עִם בְּנָיו בְּכָל יוֹם לְהִתְפַּלֵּל שְׁחֵרִית מִנְחָה וְעֶרְבִית בְּצִיּוּר דּוּקָא... וְלַעֲנוֹת אֲמֵן יֵהָא שְׁמָה רַבָּא קְדוּשָׁה וּבִרְכוּ, כִּי עַל יָדֵי זֶה מִתְּבַטְּלוֹת בְּכָל יוֹם כְּמָה וְכְמָה גְּזֻרוֹת מִיִּשְׂרָאֵל... וְאֵין לְשַׁעַר כְּמָה יִשׁוּעָה הִיוּ מִבִּיָּאִים לְיִשְׂרָאֵל אִילוּ בְּאִמַּת הִיוּ מִתְּכַנְסִין כָּל הַקָּהָל... לְהִתְפַּלֵּל ג' תְּפִלּוֹת... וְלֹא רַק מִתִּי מַעֲט... גַּם יִתְפַּלְלוּ אֲבִינוּ מְלַכְנוּ שְׁחֵרִית וּמִנְחָה, בּוֹדָאִי הִיוּ נְצוּלִים בּוֹהַ אֲלֵפֵי אֲנָשִׁים מִמוֹת וְזָכוֹת גְּדוּלָּה לְמוֹרִזִין בּוֹהַ". עכ"ד.	עוֹד כְּתַב ב' בֵּית אֱלֻקִּים" (שַׁעַר הַתְּפִלָּה פֶּרֶק י"א): "אֵף כִּי אֲנוּ רוֹאִים כְּמָה תְּפִלּוֹת שֶׁמִּתְּפַלְלִים הַצִּיּוּר וְאִינֶם נַעֲנִים, אֵין תִּימָה עַל זֶה, כִּי אֲפֶשֶׁר קְרוֹב לּוֹדָאִי שֶׁלֹּא הִתְפַּלְלוּ אוֹתָם הַתְּפִלּוֹת בְּכוּוֹנָה כְּרָאוּי, אֲבָל אִם הִתְפַּלְלוּ בְּכוּוֹנָה, אִפִּילוּ קֶצֶת הַצִּיּוּר, בּוֹדָאִי נַעֲנִים".	ט. תְּפִלַּת צַבּוּר אֵין חוּזְרֵת רִיקָם לְעוֹלָם. בְּטַעַם הַדְּבַר כְּתַב בְּפִירוּשׁ "עֵץ יוֹסֵף" עַל הַמְּדֻרָּשׁ שֶׁם: "כִּי הִשְׁגָּחָה עַל הַכֹּלֵל גְּדוּלָּה וּמְרֻבָּה יוֹתֵר מִהִשְׁגָּחָה עַל הַפֶּרֶס וְהַאִישִׁית. אוּ מִפְּנֵי שֶׁבְּצִיּוּר בּוֹדָאִי יִימָצֵא פֶּרֶס (-אָדָם) אֶחָד הַמִּתְפַּלֵּל בְּכוּוֹנָה גְּדוּלָּה, וְלִכֵּן נַעֲנָה לְכוֹלֵם בְּזָכוֹתוֹ". [וְכֵן הִבִּיא הַגְּרַעַק"א	

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
בהגהותיו (בגליון הרמב"ם, הלכות תשובה פ"ב ה"ו) בשם הגאון מו"ה חיים אלפאנדרי, שאף שאין צריך שיהיה לב כולם שלם, אבל מכל מקום צריך שעל כל פנים יהיה לב אחד מהם שלם, עיי"ש]. ואמנם כן: "יחיד צריך שיסייעוהו מלאכי השרת, ציבור לא צריכי להו, דכתיב: "הן א-ל-ל כביר ולא ימאס" - אינו מואס בתפילתן של רבים" (רש"י סוטה לג, א). עוד מצינו במעלות תפילה בציבור, דתפילת הציבור	המתפלל אחר הצבור - מעשיו נפרטין [רצונו לומר, המאחר להתפלל⁶ אחר תפלת הצבור הקב"ה⁷ בודק במעשיו, ומי יצדק?] והביאו מעשה (עי' מ"ב ס"ז צ"ס קכ"ט) מהגאון ר' זלמן מירל"ש [חמיו של החכם צבי ז"ל] שהלך לבית הכנסת להתפלל, ופגע בו אחר שרצה למבר לו אכנים טובות ומרגליות ונרות בו הרבה, ו"לא רצה לילך עמו ואמר לו שיבוא אחר התפלה, והלך ומקרו לאיש אחר והריות כזה הון רב, וכששמע זה הגאון ז"ל^(*) שמח שמחה גדולה מאד שזכה	אינה נבדקת אפילו כשאינה הגונה, וכמו שכתב השל"ה (חלק עניני תפילה): "...כשהיחיד מתפלל בודקין את תפילתו וכו' וכמה מערערים יש עליה, אבל כשהציבור מתפללים "לא בזה את תפילתם" - אף על פי שאין תפילתם כל כך הגונה, מקבלים אותה מלמעלה, וזהו שאמרו ז"ל "מנין שאין הקב"ה מואס בתפילתן של רבים". ואף אם האנשים אינם הגונים, מתקבלת ברצון מיד, כדאיתא בזהר הק' (ויחי רל"ד): "תפילת רבים אין הקב"ה משגיח בחובותיהם אלא מתקבלת מיד". י. שמח שמחה גדולה מאד שזכה להשליך ממון רב עבור התפלה בצבור. כתב בספר "ראשית חכמה" (תוצאות חיים אות פ"ב): "בהגיע זמן המנחה יפנה עצמו מכל עסקיו ויתפלל אותה כראוי, ואפילו אם יראה לו שיגיע לו מזה הפסד ממון, נאמן הוא בעל מלאכתו שישלם לו שכר פעולתו, וממקום אחר ימציא לו הקדוש ברוך הוא כפליים.	

ביאורים

6. אחר תפלת הצבור. אחר שסיימו הציבור תפלתם, כלומר, שמתפלל ביחידות. 7. בודק במעשיו. אם ראוים הם (כדי שיתקבלו תפלותיו), אם לאו. 8. ולא רצה לילך עמו. מאחר ולא רצה להפסיד תפלה בציבור.

לְהַשְׁלִיךְ מִמּוֹן רַב עֲבוֹר הַתְּפִלָּה בְּעִבּוֹר.

ולזה צריך שישים הבטחון
בו, שאם יירא בממונו

שיחסר לו, נמצא הכסף והזהב בטחונו ולא ה' יתברך, והוא כמו עובד עבודה זרה, כי עיקר העבודה
הזרה שהיו עובדים הקדמונים הוא, שהיתה ממציאה להם כסף וזהב ורווח, ומי שהוא עוזב עבודת
קונו בשביל רווח ממון, הרי הוא דומה לו.

ודומה לזה צריך האדם ליוהר, כיון שהגיע תפלת שחרית, אל יקנה דבר מצרכי הגוף, אפילו ימצאהו
בזול, כי הכל טענת היצר הרע לבטלו מעבודת הבורא. ובזה נכרת מעלת העובד שתהיה עבודתו
מאהבה, כי האוהב למלך ימסור ממונו וגופו ונפשו בעבורו.

כתב רש"י על הפסוק "ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם" (דברים יא, יג): והלא כבר הזהיר על
כך - "בכל לבבך ובכל נפשך" (שם ו, ה)? אלא אזהרה ליחיד אזהרה לציבור. מקשה ה"כתב סופר"
(דברים יא, יג-יד): וצריך להבין, למה פרט בזה בציבור, הלא פשיטא הוא! ונראה לי על פי דרשת
חז"ל "ולעבדו בכל לבבכם", איזה עבודה שהיא בלב, זה תפלה. ותפלה, ידוע ד'אל כביר לא ימאס',
דתפלת רבים מתקבלת, ומצוה רבה היא וחשובה אצל ה', כשהיא ברבים, לכן אמר: "בכל לבבכם
ובכל נפשכם" - ברבים תהיו. וק"ל.

ויש לומר, הא דאמר והבטיח: "ונתתי מטר ארצכם בעתו" וכו', דתפלה ברבים מבטלת האדם מעסק
משא ומתן שלו, דלפעמים צריך לילך לעסקיו בעת הקבוע לתפלה, וכשמתפלל ביחיד - יוכל
להתפלל באיזה זמן שירצה, מה שאין כן כשיקבע זמן תפלה כדי להתפלל ברבים. אלא דהקדוש
ברוך הוא אין מניח שיבוא להזק על ידי כך, ותחת אשר עסק בעניניו והתבטל, יתן לו ה' בעצמו
ברכה בחפציו ויצליח מאליו, וזהו שכתוב: "ולעבדו בכל לבבכם" שתהיה עבודה בלב שהיא תפלה
- ברבים, "ונתתי מטר ארצכם בעתו", ולא יבוא להפסד על ידי זה.

גודל החפזון באיחור לתפלה

וְכַתְּבוּ הַפּוֹסְקִים שֶׁעָקַר תְּפִלַּת הַצִּבּוֹר הוּא ^(א)לְהַתְחִיל מִיָּד ^(ב)בְּשֶׁהַצִּבּוֹר מִתְחִילִין. וְהַמְתָּאֲחֵרִין, מִלְּבַד מִה שֶׁמִּפְסִידִין עָקַר תְּפִלַּת הַצִּבּוֹר, גַּם עוֹבְרִין כְּמֵה אֲסוּרִים, ^(ג)שֶׁאֲסוּר לְהַתְחִיל שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה אִם לֹא יִסְפִּיק לְהַגִּיעַ לְקִרְאָה וּמוֹדִים וְקִדִּישׁ, וְעוֹד הִרְבֵּה דִּינִים הַמְּבֹאָר

א. להתחיל מיד כשהצבור מתחילין. עיקר תפילה בציבור הוא תפלת שמונה עשרה, דהיינו שיתפללו עשרה אנשים שהם גדולים ביחד, ולא כמו שחושבין ההמון, שעיקר להתפלל בעשרה הוא רק לשמוע קדיש וקדושה וברכו, ולכן אינם מקפידים רק שיהיו עשרה בבית הכנסת, וזהו טעות. ולכן חוב על האדם

למהר לבוא לבית-הכנסת כדי שיגיע להתפלל שמונה-עשרה בצבור. (מ"ב ז, כח עפ"י ח"א יט, א). וישנה דעה שראוי להתפלל יחד עם הציבור מ'ברכו' וברכת יוצר ואילך, [עיין הליכות הגר"א ומנהגיו (עג), שהידור מצוה לומר מ'יוצר אור' עם הציבור, ולדעת הגר"א נאה ויאה להשתדל לעשות כן].

ב. שאסור להתחיל שמונה-עשרה אם לא יספיק להגיע לקדושה ומודים וקדיש. (שו"ע או"ח קט, א). לכאורה קשה למאי נפקא מינה מה שאסור לו להתפלל אם לא יסיים קודם קדיש, הרי כיון שצריך לגמור תפילתו קודם קדושה, כל שכן שישמע הקדיש שאחר שמונה-עשרה? ה"מגן אברהם" (קט, א, והובא במ"ב סק"ד) מיישב, שמדובר בתפילת ערבית שאין בה קדושה.

ביאורים

1. להתחיל. תפלת שמונה-עשרה, (וע"ע בעיונים). 2. כשהצבור מתחילין. שלכתחילה ראוי להתחיל תפלת שמונה-עשרה עם השליח-ציבור והקהל בשוה (מ"ב סו, לה). וכן כתב בספר "יסוד ושורש העבודה" (האיתן פ"ב): "אך זה ראוי להזהר מאד להתחיל תפילת העמידה עם הציבור". 3. שאסור להתחיל שמונה-עשרה אם לא יספיק להגיע לקדושה וכו'. המאחר לבוא לבית הכנסת ורוצה להתחיל תפילת שמונה-עשרה לאחר שכבר התחיל הציבור להתפלל תפלת שמו"ע, אין לו להתחיל אלא אם כן יספיק לגמור תפילתו בכדי שיוכל לענות עמהם קדושה ומודים (דרבנן) וקדיש (תתקבל) שאחרי החזרה (שו"ע או"ח קט, א). הרמ"א (שם) מוסיף שגם אמן של האל הקדוש ואמן של שומע תפילה בכלל.

ארחות	תפלה	יושר	עיונים
בְּשִׁלְחָן עֲרוֹךְ, שְׁמִי שָׂאִין שָׁם עַל לְבֹ בְּיָדַי עֹזֵר עָלֵיהֶם. וְהִנֵּה כָּכָר כָּתֹב הַגֶּר"א ^(ג)שָׁכַל סֵדֶר הַתְּפִלָּה בְּנוֹי עַל סֵדֶר הָעוֹלָמוֹת הָעֲלִיּוֹנִים, וְחֵם וְשָׁלוֹם לְדֹלֵג דָּכָר אֶחָד מִהַתְּפִלָּה, ^(ה)וְלֹא הִתִּירוּ לְדֹלֵג מִפְּסוּקֵי דְזִמְרָה ⁴אֶלָּא בְּשִׁבְלֵי תְּפִלַּת הַצִּבּוֹר. וְגַם עַל זֶה כָּתְבוּ הַפּוֹסְקִים (במ"ש המ"ב כס' נ"ב)	חלקים [והם נגד ד' עולמות הידועים ליודעי חן]: נגד עולם הזה, ועולם הגלגלים, ועולם המלאכים, ועולם העליון שבו שכינת-עוזו, ונגד גוף ונפש, ורוח ונשמה. ועל ידי זה מעורר הקדושה שבכל עולם ועולם, בכל בחינה שמקושר בו חלק גופו ונפשו ורוחו ונשמתו, ועל ידי זה עולה תפלתו להיות עטרה בראש הקדוש ברוך הוא. דהיינו, מברכת "על נטילת ידיים" עד "ברוך שאמר" הוא כנגד הגוף ועולם הזה, ולכן מברכין הברכות שהם הכל על צרכי גופו והעולם. ומ"ברוך שאמר" עד "יוצר אור" הוא נגד עולם הגלגלים ונגד הנפש, שהגלגלים והנפש תמיד מזמרים ומשבחים לכבודו יתברך, כמו שכתוב: "ברכי נפשי" וכו' וכתוב: "השמים מספרים" וכל מזמור "הללו את ה' מן השמים" וכו', ולכן נתקן כל פסוקי דזמרה לעורר הקדושה דשם. ומן "יוצר אור" עד [תפילת] שמונה-עשרה הוא נגד הרוח ועולם המלאכים, שהן מקדישין שמו יתברך בסדר קדושה, ולכן אנו אומרים: "יוצר משרתים" וכו', ואז כיון שנתעוררה הקדושה בכל ג' עולמות, אז מתפלל שמונה-עשרה ועומד לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא בכבודו, ולכן היא בחשאי, כעומד לפני מלך. ד. ולא התירו לדלג מפסוקי דזמרה. במסכת שבת (ק"ח, ב): אמר רבי יוסי יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום, ומסקנת הגמרא שהכוונה לפסוקי דזמרה. בספר בן יהוידע (שם) הקשה, הרי ודאי כל אדם זהיר לומר פסוקי דזמרה בכל יום, ומה החידוש בזה עד כדי שרבי יוסי מאחל לעצמו "יהא חלקי מגומרי הלל (-פסוקי דזמרה) בכל יום"? ותירץ שם בדרכו. ויש מתרצים שכוונתו על מי שאומר את כל פסוקי דזמרה בכל יום בלי שום דילוג, שבא לבית הכנסת בזמן שיספיק לו לומר את כל פסוקי דזמרה במתינות כראוי.	וב"מחצית השקל" (סק"ח) תירץ, באופן שכבר שמע קדושה, שבגלל קדושה לא היה צריך להמתין, ואעפ"כ צריך לסיים קודם קדיש שאחר שמונה עשרה. ג. שכל סדר התפלה בנוי על סדר העולמות העליונים. כתב החיי אדם (כלל כ סעיף א): התפלה נחלקת לארבעה	וב"מחצית השקל" (סק"ח) תירץ, באופן שכבר שמע קדושה, שבגלל קדושה לא היה צריך להמתין, ואעפ"כ צריך לסיים קודם קדיש שאחר שמונה עשרה. ג. שכל סדר התפלה בנוי על סדר העולמות העליונים. כתב החיי אדם (כלל כ סעיף א): התפלה נחלקת לארבעה

ביאורים

4. אלא בשביל תפלת הציבור. כלומר, בשביל שיספיק להתפלל תפלת העמידה (שמו"ע) עם הציבור.

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
ה. שראוי למנוע מזה. בספר "מגיד מישרים" [הוא מלאך מן השמים שהתגלה למרן ה"בית יוסף" וגילה לו רזין וסודות] כתוב (פרשת בהר):	^(ח) שראוי למנוע מזה, שמהפך הצנורות, ורק במקום הכרת יעשה כן ^(י) ויחייב להשלים מיד ^(י) אחר התפלה כל מה שהחסיר ^(ח) כמו שכתוב		
"ותקרא כל התפילה מראשה ועד סופה כסדר, ולא יחסר אפילו תיבה אחת, דהא כולה מיוסדת על פי הסוד, ולא כאותם השוטים שמדלגים התפלה בסיבת שינתם הרעה על משכבותם, אוי להם שמקלקלים הצינורות, וכמה רעות גורמים להם ולכל העולם בסיבת מניעת השפע לעולם הזה בהיותם מקדימים המאוחר ומאחרים המוקדם".	וב'כף החיים' (גב, ב) כתב: דע דכל סדר התפילה שתיקנו חז"ל יש בהם סודות נעלמים ודברים נפלאים כמו שכתוב בשער הכוונות ועל כן צריך להזהר מאד ולומר כל סדר התפלה על הסדר לא יחסר מהם שום דבר, וכן הזהיר המגיד למרן הבית יוסף ז"ל לבוא לבית הכנסת בהשכמה וכו'. ויחייב להשלים מיד וכו'. יש כאן חידוש דין שצריך להשלים מיד אחר התפלה, וכנראה שהטעם הוא כדי שתהיה ההשלמה קשורה עדיין לתפילה שלו כמה שאפשר ('שיח תפילה', עמ' פ).		
בקובץ תשובות לרבינו זצ"ל ('ח"א סי' י"ט) נשאל: יחיד שגמר ישתבח, וממתין להש"ץ להתחיל קדיש, האם מותר להמשיך בפסוקי דזמרה שדילג. תשובה: לא.	ז. אחר התפלה. ישנה דעה, שאם משלים הפרקים החסרים לאחר התפילה נחשב ג"כ מהפך הצינורות, אולם בשו"ת 'פאת שדך' ('ח"א סי' ח') כתב שאינו מהפך עולמות בזה אלא צינורות, ומוטב שישפיעו כשהן הפוכין ולא יסתום אותן לגמרי ח"ו במניעת קריאתם.		
ח. כמו שכתב בשו"ע. מי שבא לבית-הכנסת לאחר שהתחילו הציבור ברכת 'יוצר-אור', ואין לו שהות לומר פסוקי דזמרה אפילו בדילוג [דהיינו 'ברוך שאמר', 'אשרי' ו'ישתבח'], ודינו הוא שיקרא קריאת-שמע וברכותיה עם הציבור ויתפלל עמהם תפילת העמידה, נחלקו הפוסקים האם מעיקר הדין מחויב הוא לומר פסוקי דזמרה לאחר התפילה או לא. ובשו"ע (גב, א') פסק שיקרא כל פסוקי דזמרה לאחר התפלה, כדי לצאת ידי דעת הסוברים שצריך לקרוא אותם, אבל בלא ברכה שלפניהם (-ברוך שאמר) ובלא ברכה שלאחריהם (-ישתבח) כיון שלפי רוב הפוסקים נתקנו פסוקי דזמרה דוקא קודם התפלה.	הנה, מי שבא לבית-הכנסת ומצא ציבור העומד בסוף פסוקי דזמרה, אומר 'ברוך שאמר', 'אשרי' (ואם יש לו עוד שהות יוסיף עוד מזמורים כמובא שם בשו"ע) ו'ישתבח', ואחר-כך ברכת 'יוצר-אור' וכו' וקריאת שמע וברכותיה, ויתפלל עם הציבור (שו"ע שם). אך באופן זה, לא נתבאר אם צריך להשלים לאחר התפילה את מה שדילג מפסוקי דזמרה. ובדברי רבינו כאן שכתב: 'וחייב להשלים		

ארחות תפלה יושר עיונים

מיד אחר התפילה כל מה שהחסיר" מבואר שחייב, וכן כתב גם בספרו "שונה הלכות" (ג"ב, ד): "כל מה שמדלג יאמר אחר התפילה". ט. אבל חלילה לנוחג כן בקביעות וכו', רבינו זצ"ל נוהג לספר: מעשה באדם, בעל מפעל ליצור רהיטים,

בְּשִׁלְחָן עֲרוֹף^(ט) אֶבֶל חֲלִילָה לְנוֹחַג כֵּן בְּקִבְעוֹת
וְהוּא אֶסּוּר גָּמּוּר. **נַחֵם** בְּרִכּוֹת הַשָּׁחַר חַיִּב לִזְמֹר
לִפְנֵי הַתְּפִלָּה, כִּי אַחֲרֵי הַתְּפִלָּה^(י) יֵשׁ בְּרִכּוֹת שָׂאִי
אֲפֹשֶׁר לְאִמְרוֹן כְּכֹר וְגַם בְּרִכַּת 'לְעוֹלָם יְהִי אֲדָם'
הִיָּה מֶרֶץ הַחַזוֹ"א נִזְהָר מְאֹד לְאִמְרָה⁵ בְּחִתִּימַת
הַשֵּׁם. וְכֵן פְּרִשְׁתִּי הַתְּמִיד מִבְּאֵר כְּפֹסְקִים שֶׁהוּא

שהיה מגיע כל יום לתפילה - אבל תמיד מאחר. פעם מגיע ב'ויברך דוד', ופעם ב'ישתבח', ולעתים גם ב'יוצר אור'. רב בית-הכנסת, אשר דעתו לא היתה נוחה מנוהג זה, ניגש אליו והוכיחו: "אם אתה כבר מקפיד להגיע יום יום לתפילה - מדוע אינך מגיע בזמן?" ענהו הלה: "מה זה חשוב? העיקר שאני מגיע! והרי בסופו של דבר אני משלים לאחר התפילה את כל מה שהחסרתי!" לא הועילו מאמציו של הרב, ואותו אדם המשיך להגיע לתפילה באיחור. יום אחד בא אל הרב ופניו נפולות: "קיבלתי את עונשי על מנהג פסול זה, כל מפעל הרהיטים שברשותי - נשרף!" "מהיכן אתה יודע - שאלו הרב - שזוהו העונש שקיבלת על האיחור הקבוע לתפילה?" ענהו הלה: במפעל פרצה שריפה, מיד הזמינו 'מכבי-אש'. רכב הכבוי התמהמה, ולבסוף הגיע - אבל הגיע מאוחר... ברגעים מועטים אלו, עד שהגיע הרכב - עלה כל המפעל בלהבות והיה למאכולת אש. משמים הראוני מה משמעות איחור של מספר דקות, מידה כנגד מידה... [רבינו זצ"ל התבטא פעם, שאם מעשה זה היה נודע לו לפני שהוציא לאור את ספר "ארחות יושר" - היה משלב מעשה זה בתוכו... זכינו בזה לקיים את רצונו...]

י. יש ברכות שאי אפשר לאומרו כבד. כגון, מי שלא בירך ברכות התורה קודם התפילה, אם למד מעט מיד בסיום התפילה עם כוונה לשם מצות לימוד תורה - יצא ידי חובת ברכות התורה בברכת "אהבה-רבה" (או "אהבת-עולם") שלפני קריאת-שמע, כיון שיש בה מעין ברכת התורה 'ותן בלבנו ללמוד וללמד' וכו'. ולא יברך שוב ברכות התורה לאחר התפילה. (שו"ע מז, ז, מ"ב יז).

לענין ברכת 'אלהי נשמה' אם לא בירך קודם התפילה, כתב ה'משנה ברורה' (גב, ט) בשם ה'פרי חדש' שלא יאמרנה לאחר התפילה, [שהרי ענינה של ברכה זו הוא להודות להקב"ה שמחזיר את הנשמה לגוף מת (-שבלי הנשמה אין בגוף רוח והרי הוא מת) וכבר יצא בברכת "מחיה המתים"

ביאורים

5. בחתימת השם. לסיים ברכה זו בהזכרת השם, כלומר, ברוך אתה השם מקדש שמו ברבים.

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
(שאמר בתפלת שמונה עשרה)). בהמשך דבריו, (וב'ביאור הלכה) שם הביא דעת כמה אחרונים החולקים וסוברים שלא יצא, ולכן כתב שבמקרה שלא בירך אלהי נשמה לפני התפילה טוב לכתחילה שיכוון בפירוש כשאומר "ונאמן אתה להחיות מתים" שאינו רוצה לפטור ברכת אלהי נשמה כשיאמר "ברוך...מחיה המתים", ואז לכל הדעות יברך אלהי נשמה לאחר התפילה. ואם לא כיון כך ורוצה לסמוך על המתירים לברך - לא הפסיד, וכן אם ירצה שלא לברך - אין מוחין בידו, עיי"ש. אמנם בספר 'מחנה ישראל' (א, ח) כתב הוא עצמו [הח"ח] בפשיטות שלא יברך אחר התפלה כיון שנפטר בברכת מחיה המתים]. ברכת "על נטילת ידים" נתקנה רק לפני התפילה. (מ"ב נב, ב). בערוך השלחן (ס"ח) כתב שנראה שגם ברכת 'הנותן לשכוי בינה' אינו יכול לברך לאחר התפילה כיון שבירך יוצר המאורות, וגם ברכת 'מתיר אסורים' לא יברך כיון שבברכת 'אתה גיבור' מזכיר מתיר אסורים, אך סיים שדבר זה צריך עיון ולכן יזהר שלא יבא לידי כך, ואם בא לידי כך ספק ברכות להקל ולא יאמר ברכות אלו לאחר התפילה [וראה גם בספר 'עמק ברכה' (דיני ברכות השחר) שכתב כעין זה]. אבל בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סי' כ אות יב) דחה דבריו, שברכת 'הנותן לשכוי בינה' היא על ההנאה מההבנה שיש אור, וזאת אפי' לפני שיצאה השמש, גם דחה שם מה שכתב שלא יברך מתיר אסורים, כיון שבברכת אתה גיבור לא הוזכרה ההנאה, אלא גבורות השי"ת. ועוד, שכוונת מתיר אסורים שב'אתה גיבור' אינו על מה שאסור בשינה, שהרי יש לאדם הנאה ותועלת מזה, ואדרבה אין רעה גדולה מזה שלא יוכל האדם לישן. אלא מתיר אסורים הוא ממה שאסרו אותו אנשים, ואין מניחים אותו לצאת לחפשי, שהשי"ת מתיריהו כשנגמרה הגזירה משמים שעליו להיות אסור. והוא כמו רופא חולים וסומך נופלים שמזכירין בברכת אתה גיבור, שאנו מאמינים שהוא רק על פי גזירת שמים, וכשירחם עליו מחמת תשובה וטעמים אחרים שלא ידועים לנו סומכו ומרפאו ומתירו מאסוריו. ואין זה ענין כלל לברכת מתיר אסורים שחייבו לברך כשקם משנתו.	חיוב, וכן כל מה שאומרים אחר התפלה הוא חיוב מדינא. ועין במשנה ברורה סימן קל"ב שהביא, שיהיה לומר 'עלינו' ככונה באימה וביראה, כי כל צבא השמים שומעים והקב"ה עומד עם פמליא של מעלה וכלם עונים ואומרים אשרי העם שצדקה לו כו'. עד כאן לשונו. ולא כמו שמוזלזלים ב'עלינו', וגם כל הפסוקים שאומרים בשעת הוצאת ספר תורה והכנסתה		

יושר

תפלה

ארחות

והנבקהתה יש לו יסוד בנש"ם ופוסקים, וחס ושלום לזלזל בזה.

יושר

תפלה

ארחות

עיונים

מעלת התפלה בבית הכנסת

גם עקר המצוה 'להתפלל בבית הכנסת, כמו שאמרנו (בברכות ו' א')^(א) אין תפלתו של אדם נשמעת^(ב) אלא בבית הכנסת. ואמרנו (שם ח' א') מי

א. אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת. כוונת הגמרא, שאדם המתפלל בבית הכנסת ואפילו ביחיד, תפלתו נשמעת בכל עת. מה שאין כן במתפלל במקום אחר, כגון בביתו, שאין מובטח לו

שתפלתו תתקבל, אלא אם כן התפלל בשעה שהצבור מתפללים (לחם משנה, הלכות תפלה ח, א). וב'מאירי' פירש שתפלתו מתקבלת ביותר בבית הכנסת מפני שכוונת הלב מצויה שם יותר. אבל ב'חכמת מנוח' מפרש שלעולם אין תפלתו נשמעת כשהתפלל שלא בבית הכנסת. ומכל מקום אין תפלותיו אלו לבטלה, מפני שכאשר יתפלל אחר כך תפלה הגונה וראויה בבית הכנסת, אז גם תפלותיו הראשונות תתקבלנה עמה.

וראונו לו לאדם שיתפלל בבית הכנסת אפילו כשאין הצבור מתפללים שם, מפני שהוא מקום קבוע ומיוחד לתפלת הצבור (רבינו יונה, ד, א ד"ה אימתי. שו"ע או"ח צ, ט, ומ"ב שם, לג). וזה מדויק בלשון הגמרא: "אין תפלתו של אדם (כלומר, של יחיד) נשמעת אלא בבית הכנסת", שמשמעותו, שבבית הכנסת נשמעות תפלותיו, על אף שהוא "אדם" ולא צבור (צל"ח). אך, אף על פי כן תפלה בצבור תמיד עדיפה מתפלה ביחידות. לכן כאשר הצבור מתפללים מחוץ לבית הכנסת, כגון בבית פרטי, עדיף להתפלל אתם מלהתפלל בבית הכנסת ביחידות (מ"ב צ, כח, בשם 'פרי מגדים').

ב. אלא בבית הכנסת. בדבר מעלת המתפלל בבית הכנסת, ראוי להביא מה שכתב הצ"ח (דרושי

ביאורים

1. להתפלל בבית הכנסת. התפילה היותר מקובלת והמצוה היותר גדולה היא להתפלל בבית הכנסת ויחד עם הציבור (שו"ע צ, ט). רבית הכנסת הוא מקום קבוע ומיוחד לתפילת הציבור, ודרשו חכמינו מהפסוק (מלכים א, ח כח) "לשמוע אל הרינה ואל התפילה", שאין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית-הכנסת (גמרא ברכות ו, א. מ"ב צ, לג). ולכך אף שיש באפשרותו להתפלל בעשרה בביתו, ישתדל להתפלל בבית-הכנסת (מ"ב צ, כז) משום מעלת בית הכנסת. (אמנם אם בביתו יוכל להתפלל במנין, ובבית-הכנסת ביחידות - עדיף שיתפלל בביתו), ואף אם התאחר וכבר אין מנין בבית-הכנסת, עדיף להתפלל ביחידות בבית-הכנסת ולא בביתו (מ"ב שם לג). 2. אלא. כשמתפלל אותה.

ארחות	תפלה	יושר	עיונים
שְׁאִין נִכְנָס לְבֵית הַכְּנֶסֶת ³ נִקְרָא שְׁכֵן רַע ⁴ וְגוֹרֵם גְּלוּת לְכַנְיָו. וְכֵן אָמְרוּ (בשׁו"ט פ"ד) אָמַר הַקֹּב"ה			
השכינה, 'ואהי להם למקדש מעט' (יחזקאל יא טז) אלו בתי כנסיות שבחוץ לארץ, ואמרו חז"ל (תענית ח, א) אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, וכבר אמרתי שאם האדם מתפלל בבית הכנסת, אף אם באה לו מחשבה זרה ומבלבלת תפלתו, והתפלה היא במקום קרוב ונקראת עבודה דוגמת הקרבן כדכתיב (דברים יא יג) 'לעבדו בכל לבבכם', ואמרו חז"ל (תענית ב, א) איזה עבודה שבלב זה תפלה. ואם כן אחר כוונת הלב הן הן הדברים, ואם לבו בל עמו הוה כמו מחשב מחשבת חוץ בקרבן [השוחט קרבן וחושב בשעת השחיטה ששוחטו על מנת לאכול בשר הקרבן 'חוץ לזמנו', כלומר, מעבר לזמן שמוותר לאוכלו, הרי במחשבה זו פיגל את הקרבן ופסלו] והוא פסולי המוקדשין. והנה אמרו בגמרא (זבחים פד, א) שיש פסולי מוקדשין שאם עלו (בדיעבד על המזבח לאחר שנפסלו) לא ירדו, ויש שגם אם עלו ירדו, וזה הכלל, כל שפסלו בקודש (שנפסל בתוך העזרה לאחר שחיטתו) - הקודש מקבלו (שבדיעבד אם העלוהו על המזבח לא ירד), וכל שאין פסולו בקודש (אלא בטרם שחיטתו ארע בו פסול) - אין הקודש מקבלו (ואף אם נשחט והעלוהו על המזבח ירד), וכשאדם מתפלל בבית הכנסת שהוא מקום קדוש, אף אם באה איזה מחשבת חוץ (מחשבה זרה המבלבלת תפלתו) נקרא פסולו בקודש והקודש מקבלו, אבל כשמתפלל חוץ לבית הכנסת אין פסולו בקודש ואין הקודש מקבלו". עכ"ל. מבואר בדבריו, שיש מעלה למתפלל בבית הכנסת שאף אם לא כיון בתפלה - בדיעבד תפלתו עולה למעלה.			

ביאורים

3. נקרא שכן רע. רש"י (אבות ב, ט) כותב ששכן טוב (כלומר, שמעשיו טובים) עדיף מחבר טוב, כי שכנו רואה אותו בכל שעה, ביום ובלילה, ולומד ממעשיו הטובים. בדומה לכך, מי שאינו נכנס לבית הכנסת להתפלל, נקרא "שכן רע", כי בכך הוא משפיע על הנמצאים בסביבתו להיעדר אף הם מבית הכנסת. ה'פרישה' (או"ח צ, טז) כתב שני ביאורים מדוע נקרא "שכן רע": א. כי בהעדרו מבית הכנסת, מונע הוא את השראת השכינה מן הצבור [כשהם זקוקים לו להשלים את ה"מנין"] ב. "גם יש לומר כפשוטו שכמו ששכן רע אינו נהנה בשכונת חבריו, כן הוא מראה עצמו שאינו נהנה שיגור השכינה אתו". בצוואת החיי אדם כתב (הובא במ"ב צ, לח): שכן דרך השכנים הרעים שאין נכנסין לבית חבריהם. ועיין בספר שמירת הלשון סוף ח"ב הסבר נוסף. ראה גם בספר בית אלקים להמב"ט, פרק מעלת התפילה באור עמוק בענין. 4. וגורם גלות (לו) ולכניו. מי שאינו נכנס לבית

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
ג. שני פתחים. קיימת מחלוקת בשיעור רוחב "שני פתחים". לדעת 'ארחות חיים' (מובא בבית יוסף, או"ח ז, ד"ה ולא ישב מיד) הוא 8 טפחים [64-77 ס"מ]. ואילו הרא"ש (ביעין יעקב) כותב שלדעת רש"י הוא 8 אמות [פי 6 מהשיעור הקודם]. הרשב"א (פירושי ההגדות) מפרש שכוונת רב חסדא היא לשיעור זמן, ולא לשיעור מקום. ראוי לו לאדם שישהה זמן מה קודם שיתפלל, כדי שתתישב דעתו וישיב אל לבו לפני מי הוא עומד בתפלה, ולא יכשל בדבורו או בכוונתו, ולכן ודאי שלא ימהר להתפלל מיד בהכנסו לבית הכנסת (עין גם רא"ש). הריטב"א מוסיף, שמהירות כזאת היא מנהג הדיוטים. יש מבארים כוונת רב חסדא למנוע את המתפלל מלהסתכל החוצה דרך פתח בית הכנסת, שמא יתבטל מכוונתו (ספר המכתם, טור או"ח ז, בשם מהר"ם מרוטנבורג).			בְּשִׂאתָהּ מִתְפַּלֵּל - הַתְּפִלָּה בְּבֵית הַכְּנֶסֶת. וְאִסּוּר לְהַתְּפַלֵּל בְּחֵצֵר אוֹ בְּחוּץ. וְאָמְרוּ (בְּרֵכוֹת ו') ⁵הַמְתַּפְּלֵל אַחֲרֵי בֵּית הַכְּנֶסֶת נִקְרָא רִשְׁעִי, שֵׁנָאמַר: "סָבִיב רִשְׁעִים יִתְהַלְכוּ". וְאָמְרוּ שֵׁם (ה') א' לְעוֹלָם יִכְנַס אָדָם שְׁנֵי פְתָחִים וְאַחֵר כֶּךָ יִתְפַּלֵּל [בְּלוֹמַר שְׁיִכְנַס לְבֵית הַכְּנֶסֶת בְּשַׁעוֹר ⁽²⁾שְׁנֵי פְתָחִים, וְלֹא יִתְפַּלֵּל כְּמוֹךָ לְפֶתַח שְׁלֹא יִהְיֶה

ביאורים

הכנסת להתפלל - נענש בגלות, מדה כנגד מדה: הרי השכינה מצויה בבית הכנסת כשיש שם עשרה אנשים המתפללים בו. זה שאינו בא לבית הכנסת ומבטל בכך את ה"מנין", גורם לגלות ולסילוק השכינה משם. לכן אף הוא נענש בגלות ממקומו (עיון יעקב). ובערוך השולחן (ז) כתב, שנענש בגלות - מידה כנגד מידה: "הוא לא רצה לילך הליכה קרובה, ילך הליכה רחוקה". 5. המתפלל אחורי בית הכנסת. חלקו הקדמי של בית הכנסת, כלפיו פונים המתפללים, נקרא "פני" בית הכנסת, והחלק שממול (בו נמצא הפתח דרך כלל) נקרא "אחורי" בית הכנסת. העומד "אחורי" בית הכנסת, ואינו מחזיר פניו כלפי בית הכנסת כדי להתפלל לאותו צד אליו מתפללים הצבור [אלא מפנה גבו לצבור] - נקרא "רשע", כי הוא נראה ככופר במי שהצבור מתפללים לפניו (רש"י, תוספות ו, א ד"ה אחורי בית הכנסת). 6. ולא יתפלל כְּמוֹךָ לְפֶתַח. אדם הנכנס לבית הכנסת, יכנס פנימה שיעור רוחב שני פתחים, ואחר כך יתפלל, כי אם ישב סמוך לפתח, נראה הדבר כאילו עיכובו בבית הכנסת הוא למשא עליו ולכן יושב על יד הפתח כדי שיוכל לצאת מהר.

ארחות	תפלה	יושר	עיונים
נראה בְּדַעְתּוֹ לְבָרַח, ⁷ [עין בשׁו״ע סי' צ' ס"ב] וְכָתַב ה' מִשְׁנֵה בְּרוּרָה' (ב' צ' סק"א) ⁸ שְׁאִין לְהַתְּפִלָּל בְּעֶזְרָה שְׁלֹפְנֵי בֵּית הַכְּנֶסֶת. וְאָמְרוּ (ילקוט תהלים פ"ד) אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי כָּל מִי שֶׁהוּא נִכְנָם לְבֵית הַכְּנֶסֶת וּלְבֵית הַמִּדְרָשׁ בְּעוֹלָם הָזֶה - זֹכֶה וְנִכְנָם לְבֵית הַכְּנֶסֶת וּלְבֵית הַמִּדְרָשׁ לְעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתָךְ ¹⁰ עוֹד יִהְיֶה לְךָ סֶלָה", וְאָמְרוּ (בירושלמי ברכות פ"ה ח"א) כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ נִכְנָם בְּבֵית הַכְּנֶסֶת בְּעוֹלָם הָזֶה - אֵין נִכְנָם בְּבֵית הַכְּנֶסֶת לְעֵתִיד לָבָא, שֶׁנֶּאֱמַר: "סִבִּיב רִשְׁעִים ¹¹ יִתְהַלְכוּן", הֵינּוּ, שְׁלֹעֲתִיד לָבֵא בְּשֶׁכֶל הַצַּדִּיקִים יִכְנָסוּ לְפָנִים - יִשְׁאִירוּ אוֹתוֹ בַּחוּץ, כְּמוֹ שֶׁנֶּהֱגַתְּ פִּתְּפִלָּה, וְכִדְאִיתָא בְּסֵפֶר הַסִּידִים ס' תשע"ט: ^(*) לֹא יֵצֵא אָדָם מִבֵּית			ד. לא יצא אדם מבית הכנסת עד שיסיימו כל התפלה. כתב בספר "יעלוז חסידים" (לבעל ה"פלא יועץ"): היוצא (מבית הכנסת) כדי למהר לעסקיו

ביאורים

7. עיין בשׁו״ע סימן צ' סעיף כ'. וזה לשון השולחן ערוך: יכנס שיעור שני פתחים ואחר-כך יתפלל. יש מפרשים שיעור שני פתחים דהיינו שמונה טפחים יכנס לפנים, שלא ישב אצל (-סמוך) הפתח, שנראה כמשאוי ישיבת בית-הכנסת. ולפי זה אם יש לו מקום מיוחד אצל הפתח אין בכך כלום. ויש מפרשים שהטעם, מפני שמביט לחוץ ואינו יכול לכוון. ולפי זה, אם אינו פתוח לרשות-הרבים אין בכך כלום. ויש מפרשים, שלא ימהר להתפלל מיד כשנכנס, אלא ישהה שיעור שני פתחים [כדי שתתישב דעתו עליו ויתפלל בכוונה, כי כשיתפלל תכף בכניסתו פתאום אין דעתו מיושבת עליו. (מ"ב שם ס"ק ס"ב)]. ונכון לחוש לכל הפירושים. 8. שאין להתפלל בעזרה שלפני בית הכנסת. זה לשון ה'משנה ברורה' (צ' ס"א): עיין בב"ח שכתב, דצריך לעשות עזרה לפני בית הכנסת דוגמת האולם שהיה לפני ההיכל... וכן כתב ה'מגן אברהם' כהיום בכל מקום, ועל כן טוב להדר לכתחילה שלא להתפלל בעזרה כי אם בבית הכנסת. 9. יושבי ביתך. כאן בעוה"ז, בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. 10. עוד יהללך סלה. בביהכ"ס ובביהמ"ד לעולם הבא. 11. יתהלכוך. המלה "יתהלכוך" כתובה בלשון עתיד, ללמד שאף בעולם הבא יתהלכו הרשעים סביב לבית הכנסת, ולא יורשו להיכנס בו (מהר"א פולדא, פני משה).

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
היא לא תצלה, אשר הלך חשכים ואין נוגה לו, שהיה לו לבטוח בשם ה' ולא בטח, ועליו הכתוב אומר (ישעיה מג, כב) ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי, ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב, כי הוא הנותן כוח לעשות חיל, ואין מעצור לה' להושיע, וברכת ה' היא תעשיר, וצדיק באמונתו יחיה. ה. המתפלל בבית הכנסת. בסיום ספר שמירת הלשון מנה החפץ חיים את המעלות בהולך לבית הכנסת: א) שכל פסיעות. ב) מצוי שלומד בבית הכנסת, (וכבר אמרו חז"ל: היוצא מבית הכנסת [לאחר התפילה] ונכנס לבית המדרש [פונה מיד ללימוד תורה], זוכה ומקבל פני השכינה, משא"כ כשמתפלל ביחידות בביתו, נשאר בלא תורה.) ג) אחרים ילמדו ממנו להקפיד על תפלה בבית הכנסת. ד) מצוות שנעשות ברוב עם מעולות יותר. ה) מקיים דברי המשנה "השכמת בית המדרש שחרית וערבית", והיא בין המצוות שאוכל פרותיהן בעולם הזה. ו) גורם לאריכות ימים, כדברי רבי יוחנן (ברכות ח) שלכן בבבל מצויים זקנים. ז) הוי עת רצון. ח) כשמתפלל	הַכִּנְסָת עַד שִׁסְיָמוּ כָּל הַתְּפִלָּה, אֵלֶּא אִם בֶּן צָרִיד לְנִקְבֵּי אוֹ לְחֻקֵּי. וּמַעֲשֵׂה בִּזְקָנָה אַחַת שֶׁהִיָּתָה מִקְדָּמָה לַתְּפִלָּה וְהָיָה בָּהּ מַעֲשִׂים טוֹבִים, לְאַחַר מוֹתָהּ בָּאָה בְּחֵלוֹם לְטוֹבִים, אָמְרוּ לָהּ מַה אַתְּ בָּאוֹתָ עוֹלָם? אָמְרָה לָהֶם: מִכֵּין אוֹתִי בְּדִינִים גְּדוֹלִים, וְכֹאֲשֶׁר שָׁאֵר צְדִיקִים וְצַדִּיקָנִיּוֹת בְּשִׁמְחָה - מְגַרְשִׁין אוֹתִי מִבִּינֵיהֶם. וְאָמְרָה: בְּשִׁהִיִּיתִי בְּחַיִּים, הָיִיתִי יוֹצֵאָה מִבֵּית הַכִּנְסָת בְּפֶדֶר קִדְשָׁהּ¹² וְלֹא הָיִיתִי מִמֶּתֶנֶת עַד שֶׁהָיוּ יוֹצְאִין מִבֵּית הַכִּנְסָת. ¹³ וְעֵינַי שָׁם שֶׁהִבֵּיא עוֹד מַעֲשֵׂה בָּזָה. וְאָמְרוּ (בִּירוּשְׁלַמִּי שֵׁם) ^(ה) הַמֶּתְפַלֵּל בְּבֵית הַכִּנְסָת	חז"ל: היוצא מבית הכנסת [לאחר התפילה] ונכנס לבית המדרש [פונה מיד ללימוד תורה], זוכה ומקבל פני השכינה, משא"כ כשמתפלל ביחידות בביתו, נשאר בלא תורה.) ג) אחרים ילמדו ממנו להקפיד על תפלה בבית הכנסת. ד) מצוות שנעשות ברוב עם מעולות יותר. ה) מקיים דברי המשנה "השכמת בית המדרש שחרית וערבית", והיא בין המצוות שאוכל פרותיהן בעולם הזה. ו) גורם לאריכות ימים, כדברי רבי יוחנן (ברכות ח) שלכן בבבל מצויים זקנים. ז) הוי עת רצון. ח) כשמתפלל	הַכִּנְסָת עַד שִׁסְיָמוּ כָּל הַתְּפִלָּה, אֵלֶּא אִם בֶּן צָרִיד לְנִקְבֵּי אוֹ לְחֻקֵּי. וּמַעֲשֵׂה בִּזְקָנָה אַחַת שֶׁהִיָּתָה מִקְדָּמָה לַתְּפִלָּה וְהָיָה בָּהּ מַעֲשִׂים טוֹבִים, לְאַחַר מוֹתָהּ בָּאָה בְּחֵלוֹם לְטוֹבִים, אָמְרוּ לָהּ מַה אַתְּ בָּאוֹתָ עוֹלָם? אָמְרָה לָהֶם: מִכֵּין אוֹתִי בְּדִינִים גְּדוֹלִים, וְכֹאֲשֶׁר שָׁאֵר צְדִיקִים וְצַדִּיקָנִיּוֹת בְּשִׁמְחָה - מְגַרְשִׁין אוֹתִי מִבִּינֵיהֶם. וְאָמְרָה: בְּשִׁהִיִּיתִי בְּחַיִּים, הָיִיתִי יוֹצֵאָה מִבֵּית הַכִּנְסָת בְּפֶדֶר קִדְשָׁהּ¹² וְלֹא הָיִיתִי מִמֶּתֶנֶת עַד שֶׁהָיוּ יוֹצְאִין מִבֵּית הַכִּנְסָת. ¹³ וְעֵינַי שָׁם שֶׁהִבֵּיא עוֹד מַעֲשֵׂה בָּזָה. וְאָמְרוּ (בִּירוּשְׁלַמִּי שֵׁם) ^(ה) הַמֶּתְפַלֵּל בְּבֵית הַכִּנְסָת

ביאורים

12. ולא הייתי ממתנת עד שהיו יוצאין מבית הכנסת. בספר "יעלוז חסידים" (לבעל ה"פלא יועץ") לאחר שהביא מעשה זה, כתב: "לזאת ידו כל הדוים, יחרד האיש וילפת, אוי לנו מיום הדין ומעומק הדין. ומה יעשו ליום פקודה אותם שנמנו חבריהם לדבר מצוה והם לא נמנו עמהם, כשיהיו גרושים לעולם הבא מבית תענוגיהם אוי לה לאותה בושה, אוי לה לאותה כלימה, אי לזאת השתונן והכונן והתקן, עד שבידך לתקן". 13. ועיין שם שהביא עוד מעשה כזה. וזה לשונו: ומעשה באשה אחת שיצאה מבית הכנסת קודם שסיימו הקהל התפלה, ושלחה שפחה לבעלה שישלח לה המפתח,

ארחות תפלה יושר עיונים

בְּאֵלֹהֵי מִקְרִיב מִנְחָה¹⁴ טְהוֹרָה כו', "רְשֵׁי ה' 15
 בְּהַמְצֵאוֹ", הֵיכָן הוּא¹⁶ מְצוּי - בְּבֵית הַכְּנֶסֶת.

כב, יח) "פנה אל תפלת הערער (מלשון כערער בערבה, שהוא יחיד) ולא בזה את תפלתם (-של רבים)... ועל תפלה בצבור נאמר (שם) "אל כביר ולא ימאס". ט) כשמתפלל בצבור, יש לו ברכו וקדושה ואמן יהא שמה רבה, שכל דבר בפני עצמו הוא ענין נורא מאד, שעל ידי אמירת ברכו נעשה כתר להקדוש ברוך הוא, כדאיתא במדרש כונן. ועל ידי קדושה מקיים מה שאמר הכתוב (ויקרא כב, לב) "ונקדשתי בתוך בני ישראל". ועל ידי זה מתוספת קדושה על עצמו, ועל ידי עניית אמן יהא שמה רבה מוחלין לו על כל עוונותיו, כמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (שבת ק"ט, ב) כל העונה אמן יהא שמה רבה בכל כחו, היינו בכל כונתו, אפילו יש בו שמץ של מינות מוחלין לו, ויתבונן האדם בעצמו את הזריזות היתירה שראוי לאדם על ענין הזה, דהיינו להתחזק להתפלל בצבור יום יום, כי הנה מיום אחד בלבד מתפלת שחרית ומנחה יש לו שלשים ושמונה אמנים מן תשע עשרה ברכות של תפלה (ואמרו חז"ל (שבת שם) כל הזהיר בענית אמן פותחין לו שערי גן עדן, שנאמר (ישעיה כו, ב) "פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים", אל תקרי "אמונים" אלא "אמנים"), ושמונה פעמים אמן יהא שמה רבה ועוד ששה עשר אמנים מן הקדישים ושתי קדושות וברכו. והנה כל זה הוא מיום אחד, ואם כן, צא וחשב, כמה יש לו משבוע אחד ומחודש אחד וכל שכן משנה שלמה, הלא אין מספר לרבויו הזכויות שמתרבות לאדם על ידי רגילותו להתפלל בצבור. י) שעל ידי זה מקיים מצות חינוך לבניו לעבודת השם.

ביאורים

כשיצא מבית הכנסת שאל לאשה מה הוצרכת מן המפתחות, אמרה כי נכריות באו להחליף המשכונות, שצריכות ללכת לבית תיפלתם. אמר לה בעלה הרי פשעת שיצאת מבית הכנסת, וגם שלחת אחר המפתחות כדי ליתן להן המשכונות שהן תלכנה לבית תיפלתם, הרי דחית את הקודש מפני הטומאה. 14. טהורה. משמעות המלה "טהורה" כאן, היא מלשון חשיבות [כמו "זהב טהור"], דהיינו כמו שמנחה הבאה בכלי חשוב, חשובה יותר, כך בית הכנסת הוא ככלי חשוב לתפילה, והתפילה בו חשובה יותר (יפה מראה). 15. בהמצאו. היינו במקום שהוא מצוי. 16. מצוי. כלומר, הלא מלא כל הארץ כבודו, ולאיה מקום מתכוון הפסוק שהוא מצוי בו במיוחד (עיין יפה מראה).

עיונים

ארחות

תפלה

יושר

איסור שיחה בטלה
בשעת התפלה ובבית הכנסת

ולדבר דברים בטלים בבית הכנסת^(א)
צרכי מצוה הוא אסור גמור, ומבאר

א. ולדבר דברים בטלים בבית הכנסת הוא איסור גמור. כתב בעל "ראשית חכמה" (שער הקדושה פי"ד): "צריך להזהר שלא לשוח שיחה בטילה בבית הכנסת, וכן כתב רבינו יעקב [בעל הטורים, או"ח סי' קנ"א]: בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהן קלות ראש, כגון שחוק והיתול ושיחה בטילה.

ובספר חסידים (סימן י"ח) כתב: אסור לספר שיחה ולנהוג קלות ראש בבית הכנסת בעמדנו לפני מלכנו, אדון כל הארץ יתברך שמו, ואוי להם... הנוהגים קלות ראש, אשר לא אימת שדי עליהם, ולא פחדו ומוראו על פניהם...

כתב הגר"א (באגרותיו): והכל יביא במשפט על כל דבור, ולא נאבד אפילו דבור הקל... ובפרט בבית הכנסת ובשבת ויום טוב, על אלו צריכין לירד לשאול למטה הרבה מאד, ואי אפשר לשער גודל היסורים והצרות שסובל בשביל דבר אחד, ולא נאבד אפילו דבור אחד שלא נכתב... כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים וגו'.

כתב בעל הטורים (פ' כי תבא) על הפסוק "לתהלה לשם ולתפארת" כלומר, מה שישראל משבחים ומהללים לשם הוא לו לתפארת... אבל מי ששח שיחת חולין בבית הכנסת מקיפין לו כל גופו

ביאורים

1. ולדבר דברים בטלים בבית הכנסת הוא איסור גמור, אסור לדבר שיחה בטלה בבית הכנסת, משום שיש איסור לנהוג קלות ראש בבית הכנסת, ושיחה בטלה היא בכלל קלות ראש. איסור זה קיים בין בשעת התפלה בין שלא בשעת התפלה, כל אימת שנמצאים בבית הכנסת, מצד קדושת המקום והחיוב לנהוג בו כבוד ומורא כמו שכתוב 'ומקדשי תיראו'. מקור הלכה זו הוא בגמרא: "תנו רבנן, בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהן קלות ראש" (מגילה כח, א). [כי הם נקראים מקדש מעט, כמו שכתוב 'ואהי להם למקדש מעט' ודרשו חכמים (שם כט, א) אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות, ובמקדש כתוב 'ומקדשי תיראו' שיהא מוראו של השוכן בה עליו]. ומה היא "קלות ראש"? - "כגון שחוק והיתול ושיחה בטלה" (רמב"ם הלכ' תפלה פרק י"א הלכה ו'). ומה היא "שיחה בטלה" - מבאר הרמב"ם (פירוש המשניות למס' אבות פ"א מ"ז): "הדיבור הנמאס אשר אין בו תועלת לאדם בנפשו, ולא עבירה ומרי, כרוב סיפור ההמון במה שאירע ומה שהיה ומה הם מנהגי מלך פלוני בהיכלו ואיך היתה סיבת מות פלוני או איך התעשר פלוני, ואלו קוראים אותם החכמים שיחה בטלה".

ארחות תפלה יושר עיונים

בְּשִׁלְחֹן עֲרוּף סִימָן קנ"א ס"א וְעֵינִי שָׁם בְּמִשְׁנָה בקוצים, "כקול הסירים" [קוצים] תחת שיר השירים.

ובספר אמונת ישראל לרבי גדליה בן אברהם (הנדפס באמסטרדם שנת תקכ"ד) בעמוד העבודה כתב: עוון זה מעכב את הגאולה, וכמו שכתב בזהר מאן דמשתעי בבי כנישתא אנהיג קלנא בשכינתא, ועל דא מתעכבי ישראל בגלותא, ולית ליה חולקא באלהא דישראל והרי הוא ככופר בעיקר.

[וזה לשון הזהר (בפרשת תרומה ח"ב קלא, ב): ומאן דמשתעי בבי כנישתא במילין דחול (מי) שמדבר בבית הכנסת בדברי חול] ווי ליה דאחזי פרודא (אוי לו שמראה שיש פירוד בעולמות העליונים) ווי ליה דגרע מהימנותא (אוי לו שגורע את האמונה שהיא יחוד השלם), ווי ליה דלית ליה חולקא באלהא דישראל (אוי לו שאין לו חלק באלוקי ישראל), דאחזי דהא לית (ליה) אלהא (שהוא מראה בזה שאין לו אלוה, כיון שאינו בוש ממנו מלהפסיק בשבחיו) ולא אשתכח תמן (הוא חושב בדעתו שהקב"ה לא נמצא בבית הכנסת) ולא דחיל מניה (ואינו ירא ממנו) ואנהיג קלנא בתקונא עלאה דלעיל (ונוהג קלון בתיקון העליון של מעלה שנתקן בשעה שבני ישראל מתפללים, כי על ידי שמפסיק בשיחה בטילה באמצע התפילה, מראה בזה שאין השבחים והתפילות מתקנים למעלה כלום), ועל דא מתעכבי ישראל בגלותא (ועל זה מתעכבים ישראל בגלות), ולית ליה חולקא באלהא דישראל (ואין לו חלק באלוקי ישראל), והרי הוא ככופר בעיקר. עכ"ל].

בספר דרך משה (מאמר ליום כו) לאחר שהביא דברי הזהר שעוון זה של דיבור דברי חול בבית הכנסת מעכב הגאולה, כתב: ובעוונותינו הרבים על עוון זה יש פתחון פה להשטן לקטרג יותר מכל עבירות, מחמת שבעוונותינו הרבים הגויים בעת תפלתם עומדים באימה וביראה וכורעים על ברכיהם באימה ופחד וכפיהם פרושה לאלהיהם מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראו ולא ישמעו, ואנחנו העומדים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא חי וקים רם ונשא יתברך שמו ויתעלה זכרו לנצח, וכל ברואי מעלה ומטה אוחזים חיל ורעדה ורתת בפניו כי נורא הוא, וכמה יש לנו לעמוד לפניו באימה וביראה ופחד, ואין לך קטגור גדול מזה בעוונותינו הרבים לאריכות הגלות.

ובספר נגיד ומצוה (להרב המקובל רבי יעקב חיים צמח זלה"ה, מגורי האריז"ל) כתב: חייב אדם ליכנס במורא בבית הכנסת, כמו שנאמר 'ומקדשי תיראו' וזהו מלת: [בבית אלהים נהלך] "ברגש", שירגיש בעצמו איך הולך בבית אלקים יתברך והדרו מלכו של עולם, וזהו נהלך ברגש - בהרגשה וברעדה.

ביאורים

2. וע"ש ב'משנה ברורה' שהחמיר מאד בזה, וביאר בשם ה'פרי מגדים' שמה שכתב השו"ע לאסור

ברורה שהחמיר מאד בזה, ובפרט בשעת התפלה ויחזרת הש"ן [דאיתא

ביאורים

שיחה בטילה הוא לאו דוקא, שהרי שיחה בטילה אסורה גם מחוץ לבית הכנסת כמובא במסכת יומא (יט, ב) 'כל השח שיחת חולין עובר בעשה', עכ"פ מדרבנן. ופירש רש"י שם (ד"ה ולא) 'שיחת חולין' - גנאי וקלות-ראש, אלא כוונתו לאסור אפילו שיחת חולין שהיא לצורך פרנסה, שמחוץ לביהכנ"ס מותר, ובבית הכנסת אסור. ובפרט שיחה בטלה לגמרי שבודאי שראוי למנוע תמיד מזה. ובהמשך שם כתב: ובזה הקדוש פרשת ויקהל הפליג מאוד בגודל העון הזה. וכל-שכן שיש להזהר בבית-הכנסת ובבית-המדרש מעוון דיבורים אסורים, כגון לשון הרע ורכילות ומחלוקת וקטטות, כי מלבד שהם עוונות חמורים מאד, עוד יגדל העוון יותר במקום קדוש, כי הוא מזלזל בכבוד השכינה, ואינו דומה החוטא בינו לבין עצמו לחוטא בפלטין [בארמון] של מלך לפני המלך. ועוד תגדל הרעה בזה, שהוא מכשיל גם את הרבים בעוונות החמורות הנ"ל, כי האי תיגרא דמיא לבדקא דמיא [-המריבה דומה לזרם שיטפון של מים, פירוש, כשהנהר עולה על גדותיו בתחילה זורם כעין צינורות קטנים וצרים שעדיין אפשר לסותמם, ואם אין סותמם אז, הולכים ומתרחבים ואי אפשר יותר לסותמם, כך גם ריב, בתחילתו עדיין אפשר לעוצרו, ואחר כך כשמתרחב הריב כבר אי אפשר לעוצרו], ומתחלה הותחל העוון באיזה אנשים, ולבסוף יתלקטו ויתחברו חבורות חבורות לריב איש ברעהו עד שנעשה כל הבית-הכנסת כמדורה גדולה, ובעונותינו הרבים באין מזה כמה פעמים לידי חרפות וגידופין והלבנת פנים ברבים [וגם פעמים רבות בפני הספר-תורה, שזה גם-כן עון חמור בפני עצמו, כי אפילו המבזה חברו בפני תלמיד-חכם, אמרו חז"ל (סנהדרין פרק חלק) שהוא אפיקורוס ואין לו חלק לעולם הבא, וכל-שכן למבזה חברו בפני הספר-תורה וכבוד השכינה, וכמו שכתב כעין זה בתשובת מהר"ו סימן קנב, עיין שם] ולידי הכאות ומלשינות וגודל חילול שם שמים בין האומות, ומי גרם לכל זה אם לא הראשון שהתחיל בעבירה תחילה, ובודאי לעתיד לבוא יטול שכר כנגד כולם, על כן הירא והחרד לדבר ה' ישם תמיד עיניו ולבו לזה שלא לדבר שום דברים בטלים בבית-הכנסת ובבית-המדרש, והמקום הזה יהיה מיוחד אצלו רק לתורה ולתפלה. 3. ובפרט בשעת התפלה. שהוא איסור בפני עצמו, לשוחח בשעת התפילה, גם אם אינו מתפלל בבית הכנסת. 4. ויחזרת הש"ן. שיש לפנות הלב לשמוע כשמשבחים לקב"ה. 5. דאיתא בשו"ע. (קכ"ד, ז): לא ישיח שיחת חולין בשעה ששליח-ציבור חוזר התפלה [רוצה לומר, אפילו אם ירצה לזוהר בסוף כל ברכה לכוון ולענות אמן (מ"ב כו)]. ואם שה, הוא חוטא וגדול עונו מנשוא וגוערים בו. וכתב באליה רבה בשם הכל-בו: אוי להאנשים שמשכיחים בעת התפלה, כי ראינו כמה בתי כנסיות נחרבו בשביל עון זה. (מ"ב כז).

יושר

תפלה

ארחות

בש"ע סי' קכ"ד ⁶דגדול עווננו מנשא] וקריאת התורה וקריש, ומקומות שמכאן בשלחן ערוך שאסור בדיבור, שאין שום חמר בזה, וחלילה לזלזל בזה משום שהרבה אנשים מזלזלים בזה, כי אף הם עתידים לתן את הדין. ואמרו במסכת דרך ארץ (מובא בב"א או"ח סי' קכ"ה) רב חמא בר חנינא ⁷אשכח לאליהו ועמיה גמלים טעונים, אמר לו מה הגמלים הללו טעונים, אמר לו ⁸אף ורגז ¹⁰למי שמספר ¹¹בין קדשה לקדשה, ¹²בין קדשה לברוך, בין והא שמיה רבא ליתברך ¹³ובין כל ברכה וברכה. וכל המדבר בהם עליו הכתוב אומר ¹⁴"ולא אותי קראת יעקב". והביאו הפוסקים בשם המדרש (מובא בב"ב סי' נ"ו סק"א) שחכם אחד נתראה לתלמידו בחלום עם בתם במצחו, ואמר לו שזה ענש מפני שלא נזהר מלדבר בשעת קריש.

ביאורים

6. דגדול עונו מנשא. פירוש, עונו גדול מאד, שאי אפשר לשאת עונו ולמחול לו. ובש"ע מסיים: "וגוערים בו". כתב רבינו יונה: כל המספר בעסקיו בבית הכנסת כל זמן ששליח-ציבור מתפלל, תחת בו גערת הברורים [אותם שבררו הקהל שיהיו ממונים לזה], וגם כל הקהל חייבים להוכיחו ולחשוך אותו מחטוא לשם יתברך עדי עד, וכל היצורים נבראו לכבוד השם יתברך, ואם יפנה לבבך ולא תשמע בשעה שמשבחין לפניו ומספרים תהילותיו ועוזו ונפלאותיו, איה הכבוד ואיה המורא, אף כי המספר בעת ההיא שיחת חולין גדול עונו מנשא. 7. אשכח לאליהו. מצא את אליהו הנביא. 8. ועמיה. ועמו. 9. אף ורגז. כעס וחימה, להפרע. 10. למי שמספר. ממי שמשוחח ומדבר. 11. בין קדושה לקדושה. בין מילת קדוש לקדוש שבאמירת הקדושה. או דכוונתו שסח בין קדושה שאומרים ביוצר אור, לקדושת אשרי ובא לציון. 12. בין קדושה לברוך. בין אמירת קדוש וכו' לאמירת ברוך כבוד ה' וכו'. 13. ובין כל ברכה וברכה. שבתפלת שמונה-עשרה בשעה שהשליח-ציבור חוזר על התפלה. 14. ולא אותי קראת יעקב. פסוק הוא בישעיהו (מג, כב), ומסיים הפסוק: 'כי יגעת בי ישראל', פירש רש"י (שם): ואתה לא אותי קראת בפנותך אחרי עובדי כוכבים ומזלות, כי נלאיתם (התעייפתם) מהר בעבודתי.

ארחות	תפלה	יושר
גם הביאו שם מספר חסידים: מעשה בחסיד אחד שראה לחסיד אחר במותו¹⁵ ופניו מוריקות, אמר לו למה פניך מוריקות, אמר לו מפני שהייתי מדבר בשעה שהש"ץ היה אומר¹⁶ ויכלו ובכרבת מנגן אבות וביתגדל. עד כאן לשונו. וכתבו הפוסקים¹⁷ דבשעת חזרת הש"ץ אין לעיין אפילו בספר, ויאפילו יש עשרה בלעדו וכל שכן¹⁸ אם אין עשרה, וכל שכן בשעת קריש שאפילו הרחוק בדברי תורה אסור. וצריך על פי דין לענות אמן בקולו של הש"ץ, לא גבוה ממנו,¹⁹ כדלית בנמרא מקרא ומבאר בשלחן ערוך. וגם יש לזהר לידע על מה עונים, וכמה החמירו חז"ל²⁰ באמן יתומה		

ביאורים

15. ופניו מוריקות. פניו נראות רעות (עי' שבת לב). 16. ויכלו ובכרבת מנגן אבות. בערבית של ליל שבת. 17. דבשעת חזרת הש"ץ. שיש לפנות הלב לשמוע כשמשבחים לקב"ה, לכך אין לעיין אז אפילו בספר. 18. ואפילו יש עשרה בלעדו. כלומר, אף אם יש תשעה ששומעים לברכות הש"ץ (ויחד עם הש"ץ הם עשרה). 19. אם אין עשרה. שאז בלאו הכי יש לו לשתוק ולשמוע שלא תהיינה ברכות הש"ץ לבטלה, וכמבואר בשו"ע (קכד, ד): "ואם אין תשעה מכוונים לברכותיו - קרוב להיות ברכותיו לבטלה, לכן כל אדם יעשה עצמו כאילו אין תשעה זולתו ויכוון לברכת החזן". 20. וב"ש בשעת קריש שאפילו הרחוק בד"אסור. מפני שצריך לכוון הרבה בענית הקדיש. כי אמרו חז"ל: כל העונה "אמן יהא שמיה רבא מברך" בכל כוחו, קורעין לו גזר-דינו, ופירשו הראשונים שרוצה לומר "בכל כוחו" - בכל כוונתו ובכל איבריו, דהיינו שיאמרנה בלב ונפש ולא רק כמוציא בשפתיו ולבו בל עמו. גם יכוון לשמוע הקדיש מפי השליח-ציבור, כדי שידע על מה הוא עונה "אמן יהא שמיה רבא" ואמן שאחר "דאמירן בעלמא". (מ"ב נו א, עיי"ש עוד). 21. כדלית בנמרא מקרא. (תהלים לד, ד) "גדלו לה' אתי וגורממה שמו יחדיו", ו"יחדיו" משמע בשוה (פמ"ג). 22. באמן יתומה. שאין שומע מהמברך את הברכה, ואף שידע איזה ברכה מברכים עתה (כגון שידוע לפי סדר הברכות מה מברכים, או ששמע רק תחילת הברכה). ובברכות שאינו חייב בהם יכול לענות אמן, אף שלא שמע את הברכה, אך יודע מה ברכו עתה, דאם אינו יודע מה מברכים אף בברכות אלו אסור לענות. וישנם דעות שלכתחילה יש להחמיר בחזרת הש"ץ כדין הברכות שחייב בהם, ובדיעבד יענה אמן אף

ארחות

תפלה

יושר

²³ וְקִטּוּפָה וְחִטּוּפָה בְּיָדוֹעַ, וְכָל שֶׁכֶּן כְּשֶׁאֵין עוֹנִים כָּלֵל רַחֲמָנָא לְעָלָן, וְכִכְר
הַבִּיאוּ (בב' וזי העמודים מכן השל"ה ס' א' ועוד אחרונים) כְּשֶׁם ה' לְבֹשֶׁת²⁵ מַעֲשֵׂה נֹרָא

ביאורים

שלא שמע את הברכה מהש"ץ, אלא שיודע מה ברכו עתה. (שו"ע ורמ"א מקד, ח, ומ"ב ובה"ל שם).
וכן בכלל אמן יתומה שלא ימתין זמן-מה ואחר כך יענה אמן, אלא מיד שסיים המברך את הברכה
יענה אמן. ²³ וְקִטּוּפָה. שקוראה בהשמטת ה"אלף" או ה"מם" או ה"נון". וכן בכלל אמן קטופה
שלא יפסיק באמצע המלה. ²⁴ וחטופה. שנשמע כאילו האלף נקודה בשוא, והוא הדין שלא יאמר
האלף בנקוד שורוק או חולם וכדומה, אלא בקמץ גדול. וכן בכלל אמן חטופה שלא יחטוף וימחר
לענות אמן קודם שסיים המברך. ²⁵ מַעֲשֵׂה נֹרָא מַחֲסִיד אַחֵר וכו'. במדינת שפניא [ספרד] היה
מקדם קהלות קדושות קודם גזירת תתנ"ו והיתה שם עיר גדולה לאלוקים עיר ואם בישראל, והיה
שם מלך אחד והיה רוצה לגרש אותם כמה פעמים, והיה שם אב"ד חסיד ועניו גדול ועושר גדול
והיה נושא חן בעיני המלך, ובכל פעם שהיה דעתו לגרש היהודים, היה החסיד הנ"ל מפיר עצתם
ומבטל דעתם. ויהי היום ויכעס המלך על היהודים וציוה לגרש אותם, ובאו כל בני הקהילה להחסידי
הנ"ל שילך למלך להמליץ בעדם לבטל הגזירה, כפעם בפעם, והצליח מעשה השטן בעו"ה ובאו
לעת מנחת ערב להחסידי, והשיב להם החסיד הנ"ל שילך עמהם רק שרוצה להתפלל תחלה תפלת
המנחה ראשית חכמה יראת ה'. והפצירו בו ואמרו לו זו גם כן מצוה רבה להציל כלל ישראל, ועתה
הוא עת רצון לפני המלך ואח"כ תתפלל, ויעש כן החסיד והלך עמהם לחצר המלך. ויהי כאשר ראה
אותו המלך נשא חן בעיניו וירץ לקראתו ויחבק וינשק להחסידי הנ"ל, וסבר החסיד בדעתו שבוודאי
יבטל הגזירה מגירוש הנ"ל, והיה מסבב בדברים אחרים עם המלך. ובתוך כך בא כומר אחד ממדינת
המלך ממרחקים לפני המלך ויפול לרגלי המלך, ויברך את המלך ברכה ארוכה וחשובה בלשון
לטיין או לועזי, והחסידי הנ"ל לא הבין דבריו, וכשראה החסיד שיעבור זמן מנחה, הלך לקרן זווית
אחת להתפלל מנחה, ודעת החסיד היה שיש לו שהות להתפלל קודם שיפסוק הכומר הנ"ל מלבד
את המלך. ובתוך תפלת החסיד קם הכומר והוא מעל רגליו וצוה לכל העומדים בבית המלך לענות
אמן על הברכה עבור שתקויים ברכתו, ויענו כלם יחדיו אמן, והחסידי לא הבין לשונם ולא ענה
אמן. ולא היה רוצה להפסיק בתוך התפלה. ושאל הכומר הנ"ל אם ענו כל בני הבית אמן, השיבו
כן, ושאל אם גם היהודי ענה אמן, והשיבו לא. בעבור שמתפלל שם. ויהי כאשר שמע הכומר שלא
ענה היהודי אמן, תלש את שערות ראשו וצעק צעקה גדולה ומרה ואמר הוי על המעשה הרע הזה
שבעבור היהודי הזה לא תתקיים ברכת המלך שלא ענה אמן על ברכתו. ויהי כאשר שמע המלך

מַחֲסִיד אֶחָד שֶׁנִּגְזַר עָלָיו לְחַתֵּךְ אֵיכָרִים וְאֵיכָרִים רַחֲמָנָא לְצַלֵּךְ עַל שְׂלֵא עֲנֵה
אָמֵן עַל כְּרִפַּת תִּינוּק אֶחָד.

ביאורים

את דברי הכומר, ויקצוף המלך מאד ויתהפך על החסיד לאכזר ויצו את עבדיו להרוג את החסיד ולנתחו לנתחים, ויעשו כן והמיתו אותו ביסורים קשים בעו"ה וינתחוהו וישימו את הנתחים בתוך השמלה וישאום לביתו ואחר זאת גירש המלך את כל היהודים. היה שם עוד חסיד אחר חבירו של החסיד הנהרג, והוא היה יודע מחסידותו של אותו החסיד הנ"ל, ויהי תמיד כמתרעם על מידות של הקב"ה כביכול, וישפוט אותו החסיד בדעתו שבודאי עבר החסיד הנהרג איזה עבירה בצינעה כי 'מי חסיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא' [האם חשוד הקב"ה שיעשה דין בלא משפט?]. והיה אותו החסיד מתענה ובוכה ומחכה שיודיעו לו מן השמים על איזה חטא נהרג החסיד הנ"ל במיתה משונה, ויתבודד החסיד ההוא בחדר מיוחד יושב ומשתומם על החסיד הנהרג. ובא אליו החסיד שנהרג בעצם היום הזה בחדרו אשר הוא יושב לבדו ומשתומם ויחרד החסיד החי חרדה גדולה. ויאמר לו החסיד הנהרג, אחי אל תירא ואל תחת, ואמר אליו החסיד החי יודע אני שחסיד גדול היית, על כן תאמר לי על מה עשה לך ככה ומה חרי האף הגדול אשר עבר עליך. והשיב חסיד הנהרג אני אגיד לך האמת, מימי לא עשיתי שום עבירה, רק הקב"ה כביכול מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, ורוב העולם אינם נוהרים בעו"ה בזה החטא, שפעם אחת עשה בני הקטן ברכה על הפת ושמעתי ולא עניתי אמן על הברכה, והאריך לי הקב"ה כביכול אפו עד המעשה שנעשה לי בעמדו לפני המלך בשר ודם שלא עניתי אמן על ברכת המלך ויחר אף המלך מאד, באותו שעה בית-דין של מעלה דנו אותי על שלא עניתי אמן על ברכת בני. לכן אתה חביבי, תספר באזני בנך ובן בנך ולכל באי העולם את המעשה הזה ותזהירם על עניית אמן, ופרח לו איש האמת החסיד.

קביעות מקום בבית הכנסת

א. אויביו נופלים תחתיו.
כתבו בספרים הקדושים,
שמי שאינו קובע מקום
לתפלתו, המשחיתים
שנבראו מעבירות באים
וחוטפים אותה תפילה
לפרנסתם ומזונותם, (הובא
בכף החיים [פלאג'י] סי' י'

ה"י, ובכף החיים [סופר] סי' צ' אות ק"כ). נראה שהם פירשו את הגמרא הנ"ל כך: כל הקובע מקום
לתפלתו אויביו נופלים תחתיו, דהיינו המשחיתים שנבראו מעבירותיו. (שיח תפילה).

ביאורים

1. קביעות מקום בבית הכנסת. קביעות מקום לתפילה, מלבד מה שצריך שיקבע לו בית הכנסת קבוע
להתפלל בו, צריך גם כן שבאותה בית-הכנסת ייחד לו מקום קבוע להתפלל. וכמו שכתב השו"ע (צ,
יט): "יקבע מקום לתפלתו, שלא ישנהו אם לא לצורך". ואין די במה שיקבע לו בית-הכנסת להתפלל,
אלא גם בבית-הכנסת שקבוע בה צריך שיהיה לו מקום קבוע". וכתב ה'מגן אברהם' שתוך ארבע
אמות (ממקומו הקבוע) נחשב מקום אחד, כיון שאי אפשר לצמצם ולכוון המקום באופן מדויק.
2. אויביו נופלים תחתיו. בגמרא (שם) למדו דבר זה מהפסוק בשמואל-ב, ז, י. [בפסוקים הקודמים
שם, מביע דוד המלך את רצונו לבנות את בית המקדש שהוא מקום קבוע לתפילה. ושם בפסוק י'
מובא חלק מתשובת הקב"ה]: "ושמתי מקום (קבוע) לעמי לישראל (להתפלל שם, בבית המקדש)
ונטעתיו (להיות מקום קבוע לתפלה, ומכאן זה) ושכן תחתיו, ולא ירגו (יופרע) עוד, ולא-יוסיפו בני-
עולה לענותו כאשר בראשונה". - כי במקום לענותם, אויביהם יהיו נופלים תחתיהם (רש"י). בעץ
יוסף הביא טעם לזה: לפי שהתפילה צריכה קביעות מקום כמו קרבן, כמוכא בשולחן ערוך (צח, ד):
התפלה היא במקום הקרבן, ולכן צריך ליוזרה שתהא דוגמת הקרבן, בכוונה, ולא יערב בה מחשבה
אחרת, כמו מחשבה שפוסלת בקדשים... וקביעות מקום, כמו הקרבנות שכל אחד (-כל קרבן) קבוע
מקומו שהיה לכל קרבן מקום מיוחד לשחיתו ולזריקתו [זריקת דמו על קרנות המזבח], ונמצא
אם קובע מקום לתפילתו ועושה תפלתו כקרבן, היא מגינה עליו מצריו ואויביו נופלים לפניו, כשם
שהקרבנות מגינים עלינו מצרינו ואויבינו (כמו שכתבו בתוספות מגילה ג, א, ד"ה אמש. וכן אמרו
במדרש תהלים נב, ח, שאברהם בירר לו מלכיות ואמר לו הקב"ה (בראשית טו, ט): קחה לי עגלה
משולשת וכו' שהם הקרבנות שבזכותם ינצלו מידי ארבע מלכיות). והרי"ף הוסיף, שעכשיו שאין

עיונים	ארחות	תפלה	יושר
ב. ונקרא חסיד ועניו. יש מקשים: וכי בשביל זה בלבד שקבע מקום לתפלתו אומרים עליו שבח גדול כזה? התשובה לכך היא, שאף שאין אנו יודעים בבירור שהוא עניו וחסיד, מכל מקום רשאים אנו להניח שאכן זכה	ואלקי אברהם בעזרו, ונקרא חסיד ועניו מתלמידיו של אברהם אבינו. וכתבו הפוסקים דצריך שיהא לו בבית הנקטת מקום קבוע תמיד שלא יחליפנו בשום פנים [5] רק מחמת אנוס - ואז תפלתו מקבלת. וחלילה לזלזל בדבר שגפסק		

לשתי המדות הללו. שמאחר שהוא מדקדק כל כך בתפלתו להיות נזהר לקבוע לה מקום, ואוהב הוא כל כך את התפלה, אם כן, בודאי שיש בו מידת הענוה, שבלא זה אינו יכול להתפלל בכוונה שתהא תפלתו מקובלת לפני ה', כמו שנאמר (תהלים נא, יט): "זבחי אלהים רוח נשברה", והואיל וזכה לענוה - וזכה הוא למדת החסידות, שהענוה מביאה לידי חסידות, כפי שאומרת הגמרא בעבודה זרה כ, ב (רבנו יונה).

והצל"ח (ברכות ו, ב) כתב לבאר, שעיקר טעם של קביעות המקום, לפי שהמקום ההוא כיון שהתפלל שם קנה המקום קדושה, ושוב כשמתפלל פעם שנית קדושת המקום מסייעת שתתקבל תפלתו. והנה מצינו במסכת תענית (כא, ב) שאמרו, לא המקום מכבד את האדם אלא האדם מכבד את מקומו. ואם כן המתגאה אומר שאינו צריך שמקומו יסייע לו להשרות עליו קדושה שיוכל לכוון בתפלתו, אלא אדרבא הוא מכבד את מקומו ובכל מקום שיתפלל יתקדש המקום ממנו, ולא הוא יתקדש ממקומו, וזה גאווה. אבל זה שקובע מקום הוא מורה שצריך סיוע קדושת המקום שיגרום לו שלא יבלבל תפלתו במחשבת חוץ, ומסייע לו שתוכל תפלתו לעלות למעלה וזה מורה שהוא עניו. [ועיין במהרש"א שביאר ביאור נוסף בזה].

ביאורים

בית המקדש קיים ותפלות כנגד תמידין תקנום, אם קובע מקום לתפלתו כדרך הקרבנות שהיו במקום קבוע - אויביו נופלים תחתיו. 3. ואלקי אברהם. שקבע מקום לתפלתו, שנאמר (בראשית יט): "וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה'", ואין עמידה אלא תפלה, שנאמר (תהלים קו): "ויעמוד פנחס ויפלל". פירוש רש"י: וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר היה מתפלל שם, משמע מזה שהיה לו מקום מסוים וקבוע ששם היה מתפלל. 4. ונקרא חסיד ועניו. פירש הרשב"א לפי שקביעות המקום גורם לענוה וחסידות. ועיין עוד בעיונים. 5. רק מחמת אנוס. כלשון ה'לבוש': שקבע מקום לתפלתו ולא ישנוה אם לא לצורך גדול.

ארחות	תפלה	יושר	עיונים
בְּשִׁלְחָן עֲרוֹךְ (ס' צ' ס"ט) ⁽²⁾ שְׁהוּא חַיִּיב וְאֶסּוּר לְשִׁנּוּתוֹ אִם לֹא לְעֲרֹךְ מִיָּחָד. וְהָעֶקֶר לְעִמּוּד בְּבֵית הַכְּנֶסֶת בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ וְיִרְאֵת שָׁמַיִם בְּלִי קָלוֹת רֹאשׁ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בִּלְקוּט תהלים פ"ב): בְּשַׁעַר שְׁאֲדָם עוֹמֵד בַּתְּפִלָּה יִהְיֶה שְׁמִיחַ ⁶ שְׁעוֹבֵד לְאֱלֹקִים שְׂאִין כְּמוֹתָיו בְּעוֹלָם, ⁷ וְאֵל תִּהְיֶה נוֹהֵג בְּקָלוֹת רֹאשׁ לְפָנָיו אֱלֹא בִּירְאָה. וְכִתְבוּ הַפּוֹסְקִים בְּשֵׁם הַכָּל בּוֹ (מוכא כמ"ב ס"קב"ד סקב"ז) אוֹי לְהֵם לְמַדְבָּרִים דְּבָרִים בְּטָלִים אוֹ שְׁחוֹק ^(*) בְּשַׁעַת הַתְּפִלָּה, שֶׁחֲרִיבָה בְּתִי כְּנִסְיֹת נִחְרְבוּ בְּשִׁבִּיל קָלוֹת רֹאשׁ. וְכִתְבָּא ^(פ"ג)			ג. שהוא חייב. כתב הריב"ש (שו"ת סימן תקיג) שאף-על-פי שבגמרא לא נזכר שחייב לעשות כן ורק נזכר שכרו, מכל מקום לשון חכמים כך הוא. כשמדברים בשכר המצות אומר כל העושה מצוה פלונית יהיה שכרו כך אף-על-פי שהדבר ההוא חובה עליו, כמו: (ברכות טו) כל הקובע מקום לתפלתו וכו' עיי"ש. וכתב הלבוש שיקבע מקום לתפלתו ולא ישנהו אם לא לצורך גדול. ד. בשעת התפלה. כתב בדרך

משה (ליום ה'): מכל דיבור ודיבור שמדבר בבית הכנסת מברוך שאמר עד אחר שמונה-עשרה, נברא מלאך המשחית שחוטף תפלתו, ובוזה תבין על מה עשה ה' ככה ששלח בר מינן דבר בעולם, ודרש בכתבי האר"י ז"ל אל תקרי דבר אלא דיבור, לפי שהיה מדבר בבית הכנסת נבראו מלאכי חבלה וממיתין את האדם בשעת הדבר בר מינן, ועל כל קטרוג שהשטן מקטרג, הקב"ה במדת רחמיו משתיק לו, למשל כשהשטן אומר ישראל גנבים הם, הקב"ה משיב לו מי יאמר אם האומות קבלו התורה שלא היו גנבים וגולנים יותר מישראל, אבל אם מקטרג ואומר שישראל אין להם יראה ומדברים בבית הכנסת, לזה אין להקב"ה תירוץ כביכול, כי עכשיו ראינו בעוונותינו הרבים האומות עומדים

ביאורים

6. שעובד לאלקים. תפלה נקראת עבודה, (תענית ב, א): 'ולעבדו בכל לבבכם', איזהו עבודה שהיא בלב, זוהי תפלה. 7. ואל תהי נוהג בקלות ראש לפניו אלא ביראה. ככתוב "עבדו את ה' ביראה" (תהלים ב, יא) ולמדו חז"ל שפסוק זה נאמר על התפילה שהיא העבודה (עיין ברכות ל, ב) ולכן לא יעמוד להתפלל מתוך שחוק, קלות ראש, או כעס. (שו"ע צג, ב ובמ"ב) ונאמר "הכון לקראת אלקיך ישראל" (עמוס ד, יב) ולמדו חז"ל (שבת י, ברכות כה, ורש"י שם ד"ה אבל) מכאן, שצריך להראות עצמו בשעה שמתפלל כעומד לפני המלך ומדבר עמו באימה.

עיונים	ארחות	תפלה	יושר
בבית תיפלתם באימה וביראה. ונראה לי דרך הלצה לרמוז בפסוק, ה' ילחם לכם - נגד השטן - ואתם תחרישון, רצונו לומר, אם אין אתם מדברים בבית הכנסת.	איתא ⁸ עינש נורא עבור זה ע"ש. [וכל שכן קלות ראש עם תפלין שהוא אפור חמור מאד, שהרי בטלו מצות עשה דאורייתא של הנחת תפלין ⁹ כל היום כדי שלא לעבר על אסור זה].		
על כן אהובי ורעי, אם תרצו להציל עצמכם מן הדבר בר מין, וגם בניכם הקטנים שלא ימותו ח"ו במיתות משונות רחמנא ליצלן, מנעו עצמכם מן ההגיון, רוצה לומר שלא תדברו חס ושלום בבית הכנסת שום דבר בטל...וכו'.	כתב בספר "יערות דבש" (חלק א' דרוש ד'): נאמר "סכותה בענן לך מעבור תפלה", ומה הוא הענן - הוא אדים והבל שיש בו חטא, היוצא מפיו איש ואשה כל יום, וביחוד שיחה בטילה בבית הכנסת, ומכל שכן בעת תפלה, הכל הוא עולה בעב וענן, ומונע לתפילה לעלות.		
כתב הרשב"א (שו"ת ח"ה סי' י"א): "כל שאחרים משיחים בדברי הבאי ובטלה, ומתוכם יפרוש מי שיפרוש להיות נעצר לפני ה' ולהתפלל ולעסוק במצוה - יותר ראוי להתקבל תפלתו".			

ביאורים

8. עינש נורא עבור זה, עיין שם. וזה לשונו: "מעשה באדם אחד שהיה עומד הוא ובנו בבית-הכנסת, וכל העם היו עונים אמן והללויה אחר העובר לפני התיבה, ובנו עונה דברים של תיפלות, ולא אמר לו אביו שום דבר. ואמרו לו הבריות שימחה בבנו, והשיב ואמר להם: מה אעשה לו, תינוק הוא ישחק [פ'], תנוק הוא באין דעת ומשיגדיל יבין מעצמו ועתה לשעשוע לו. מאורי אש]. שוב למחר עשה כן, כל אותן ימי החג ענה בנו דברים של תיפלות ולא אמר לו אביו שום דבר. לא יצתה אותה שנה לא שניה ולא שלישית עד שמתו אשתו ובניו ובן בנו ויצאו לו חמש עשרה נפשות בתוך ביתו ולא נשתייר לו אלא שני בנים אחד חגיגר וסומא ואחד שוטה ורשע". 9. כל היום. כלומר, הנהיגו חכמים שלא להניח תפילין כל היום (אלא רק בשעת התפילה) מחשש שמא יסיח דעתו ויבוא לידי קלות ראש כשהתפילין עליו.

תפלה בקול רם ונעים

א. וצריך להתפלל בקול רם.

כתב בספר "ארחות חיים"

(הלכות תפלה לרבי אהרן

הכהן מלוגיל): והתפלה

צריכה קול בחזקה כמו

שמציינו באנשי נינוה שהעמידו עגלים מבפנים ואמותיהן מבחוץ, סייחין מבפנים ואמותיהן מבחוץ, והוא אלין גועין מכן ואלין גועין מכן, ואמרין, אי לית את מרחם עלנא, לית אנחנא מרחמין עליהון [והיו אלו גועים מכאן ואלו גועים מכאן, ואומרים: אם אין אתה מרחם עלינו - אין אנחנו מרחמים עליהם] שנאמר "ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלקים בחזקה", מכאן אתה למד שהתפלה צריכה קול בחזקה.

הרמב"ן (שמות י"ג ט"ז) כתב: וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי כנסיות וזכות תפלת הרבים, זהו שיהיה לבני אדם מקום [בו] יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם, ויפרסמו זאת ויאמרו לפניו "בריותך אנחנו!" וזו כוונתם במה שאמרו ז"ל "ויקראו אל אלקים בחזקה" מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול.

ב. בקול. טעם הדבר שצריך לבטא תפלתו בדיבור (קול) ולא די בכוונת הלב, אף על פי שהשם יתברך יודע מחשבות לבנו, כתב מהר"ל (נתיב העבודה) כי "האדם הוא נחשב אדם מצד הדבור ובוזולת זה אינו אדם, וכאשר אין האדם מתפלל ומבקש בדבור אין כאן מקבל, כי כל מקבל מבקש לקבל מה שהוא חסר, ולכן צריך שיהיה מבקש חסרונו בדבור, ואז הוא מבקש חסרונו במה שהוא אדם חסר". ביאור דבריו ז"ל: כי בהיות אדם גשמי, כל מה שנשאר רק במחשבה איננו אמת אצלו. הרי אנו רואים שכל חסרון שהאדם מצטער עליו באמת, הוא מוציאו בפה. האדם מוגדר כ"חי מדבר" ו"רוח ממללא" (תרגום בראשית ב, ז), ועל כן פנימיותו אינה מאומתת אלא בדיבור. (מכתב מאליהו ד' 62).

ג. ונעים. כתב בספר יעלזו חסידים (ק"ט): "כשאתה מהלל ומשבח לפניו חשוב: כשאתה מתאוה לשמוע קול שיר בנעימה, אם היו רצים לפניך בלי נגון, מי היה מקובל לך? כל שכן כשהוא מהלל ומשבח לפני השם יתברך, שצריך שיהא במשך קול נעים וקול רם, ואמרו (ירושלמי ברכות א, א) שכל מהלכין בעזרה היו הולכים עקב בצד אגודל, כדי להראות שאינם משאוי עליו מלאכת ה', וכן כשאתה משורר להנאתך אתה ממשיך בקולך, כן כשתאמר דברי בקשות תאמר בדרך תחנונים, שנאמר (משלי י"ח) "תחנונים ידבר רש".

ביאורים

1. בקול רם ונעים. ב'אליהו רבה' (נא, י) הביא מעשה באדם פשוט שנגלה יומיים לאחר פטירתו

יושר

תפלה

ארחות

שְׁנַאמֶר (בשה"ש זוטא ב'): "הַשְׁמִיעֵנִי אֶת קוֹלְךָ" - כְּשֶׁאַתָּם מְתַפְּלִים לְפָנַי
בְּקוֹל גְּבוּהָ, "כִּי קוֹלְךָ עָרֵב" - בְּתַפְּלָתְךָ. וְכֵן כָּתְבוּ הַפּוֹסְקִים, וְהַפְּלִיגוּ מְאֹד
בְּשֹׁכֵר זֶה, וְעֵינַי סוּף שִׁיר הַשִּׁירִים רַבָּה בְּזֶה? וְעֵינַי שו"ע ס' נ"א ס"ט.

ביאורים

ובראשו כתר של עשבים מגן עדן, בזכות שהיה אומר ברכות בקול נעים בבית הכנסת. 2. ועי' שו"ע
ס' נ"א ס"ט. צ"ל ס"ח ושם כתב: "אין אומרים הזמירות במרוצה כי אם בנחת". והטעם, כדי שלא
ידלג שום תיבה ולא יבליעם, אלא יוציא מפיו כאילו מונה מעות (מ"ב). הגר"א על הפסוק (משלי
י"ט) "ואץ ברגלים חוטא" מבאר: "רגלים" - הוא תפילה, כי תפילה היא רגלי האדם כמו שאמר
בווהר, ואץ (-ממהר) בהם הוא חוטא. בספר קב הישר (פ' ל"ד) הביא עשרה דברים שבית דין של
מעלה מנדין עליהם, ואחד מהם הוא: "האומר שירות ותשבחות במרוצה, ואינו מוציא מפיו התיבות
בשלימות בשפה ברורה מן ברוך שאמר עד תפילת ישתבח".

תפלת ותיקין

א. שאינו ניוזק כל היום כולו.

כתב ביערות דבש (דרוש

ט ד"ה אמנם): אין לפרש

כפשוטו היזק הגוף בנזקין

דשכיחי [בנזקים המצויים],

אך יש לפרשו על נזקי נפש,

דאינו חוטא כל היום, כנראה

מירושלמי [ברכות פ"א ה"א]

דמצוה גוררת מצוה ומגנא

לבל יבא לידי חטא, וזהו

הכוונה דאינו ניוזק כל היום,

והדבר הזה מוכרח, דהוא

שבח לרב ברונא דשמח

במצוה דלא פסק חוכא כל היום עבור דסמיק, ואילו הוא למגן וצנה לבל יקרהו נזק, אין זה מיוחד לרב ברונא לבד, זה ענין כל אדם טוב ורע שוגה ופתי, כאשר יעשו דבר אשר ימלטו בו כל היום מרעה, ירוצו ולא ייגעו לעשותו, ואילו היה איזה דבר סגולי להנושא שיהיה בטוח שלא יקרהו ביומו מקרה ופגע, ידעתי כי ידלגו עור ופסח יחד לקנותו במחיר, אפס יהיו בטוחים מבלי כושל, ואדרבא הפחותים יותר מבני עליה אשר כל מבטחם וחפצם בה' ואינם חרדים לשום דבר נזק, כי מה' לא תצא הרעה. וקידוש לבנה בכל חודש יוכיח, שזהירים במצוה זו יותר מכל מצות, הואיל ונדפס שיש בטחון שלא ימות באותו חודש. אמנם אם הכוונה כמו שכתבתי לא על נזקי ומקרי גוף, כי אם על ידו ימלט מחטא, בזה לא ישמחו המוני עם כי אם איש אשר לבבו שלם עם ה', וזהו תכלית חפצו בזה העולם לעשות נחת רוח ליוצרו, לבל ילכד ח"ו בעון ויעול בכסופא קמי מלכא, ולכך רב ברונא ששמח, הוא לאות שהוא מבני עליה ואדם גדול ביראה.

ביאורים

- והתיקין. תלמידים. ורש"י (ברכות כו, א) פירש, אנשים ענוים המחבבים מצוות. הוהתיקין מקדימים לקיים מצוות ומשתדלים לעשותן בזמנן וכדינן. ותיקין היו מתחילים לקרא קריאת שמע זמן מועט קודם הנץ החמה, כדי לסיימה - ולהתחיל תפילת שמונה-עשרה - עם הנץ החמה. 2. עיין שם בתוספות. שמפרשים "כל הסומך גאולה לתפלה אינו ניוזק כל היום כולו" - במי שסומך גאולה לתפלה בהנץ החמה כמנהג הוהתיקין.

יושר

תפלה

ארחות

בזמננו אחד מהתנאים שידוע שכל ברכותיו מתקיימין במה היו משתדלין לקבל ברכתו, על אחת כמה וכמה ברכה שחז"ל הכתיחו. והזקיהו המלך [שחז"ל אמרו עליו שבקש הקב"ה לעשותו משיח]⁴ לא מצא זכות להזכיר מכל מעשיו הטובים, רק שהיה מתפלל בתיקון. ורב ברוך שזכה לבזון פעם אחת בתיקון עם סמיכת גאלה לתפלה, לא פסק חובא מפומיה כל היום מרב שמחה, שידע גדל המצוה והשקר בזה. (ודעת כמה פוסקים שתפלת ותיקון עדיף מתפלה בצבור ומסמיכת גאלה לתפלה ומלהתפלל עם תפלין עין כמ"ב). וכתב רבנו יהונתן מפרג ז"ל בפרוש על 'איכה' שתפלת ותיקון מכרחת להתקבל ואלו היו מתפללין ותיקון ביום החרבן - לא היה נחרב בית המקדש, ולכן כתיב 'סכותה בענן לך

ביאורים

3. לעשותו משיח. כמובא במסכת סנהדרין צד, א. 4. לא מצא זכות וכו'. כששמע חזקיה המלך את דברי ישעיהו הנביא שהתנבא ואמר לו: "צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה". מיד: "ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה', ויאמר אנה ה' זכר-נא וגו' והטוב בעיניך עשיתי". ובמסכת ברכות (י, ב) מאי 'והטוב בעיניך עשיתי'? אמר רב יהודה אמר רב: שסמך גאולה לתפלה. וביאר בתוספות שם (ט, ב) שהיה מתפלל כותיקין. וביאר המהרש"א, שדבר זה מרומז בהפסוק 'והטוב בעיניך עשיתי', כי 'טוב' זה האור, שהוא נץ החמה, כמו שכתוב: "וירא אלהים את האור כי טוב", ורצונו לומר, והטוב בעיניך - בזמן שהוא טוב בעיניך, דהיינו בשעת הנץ החמה - עשיתי, התפללתי וסמכתי תפילתי לק"ש ולגאולה. 5. עם סמיכת גאולה לתפלה. בהנץ החמה. 6. לא פסק חובא מפומיה. לא הפסיק לחייך כל היום. 7. ולכן כתיב "סכותה בענן לך מעבור תפלה". פסוק הוא באיכה (ג, מד). והיינו, שביום חורבן בית-המקדש עשה הקב"ה את שמי השמים מעוננים [וזהו 'סכותה בענן' - הקב"ה סיכך יום זה בענן] וזאת בכדי שלא יראו את זריחת השמש, שעה שהחמה מתחלה לזרוח בראשי ההרים, וממילא לא ידעו מתי הוא זמן נץ החמה, וכיון שכך לא התפללו כותיקין, [וזהו 'מעבור תפלה' - הקב"ה סיכך אותו יום בענן כדי שלא יעבור ויעלה לשמים התפלה של הנץ, שמכיון שעשה אותו יום מעונן לא ידעו מתי הוא זמן הנץ ולא התפללו כותיקין].

תלו ארחות המוסר

יושר

תפלה

ארחות

מעבר תפלה' כדי שלא ידעו קמתי הנני החמדה, עין שם.

השקמה לתפלה

וְאָפֵלוּ מִי שֶׁאֵין מִתְפַּלֵּל כְּוִתִּיקִין, עַל כָּל פְּנִים חַיִּב לְהַשְׁכִּים בְּפִי יְכָלָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (ברכות ח') ¹קְדִימוֹ וְחֲשִׁיכוֹ לְבִי כְּנִישְׁתָּא ²כִּי הִיכִי דְתוֹרְכוֹ חַיִּי, וְאָמְרוּ (בשבת קכ"ז) ³הַשְׁכֵּמְתָּ בֵּית הַמִּדְרָשׁ הוּא מִהֲדַרְרִים שְׁאָדָם ⁴אוֹכֵל פִּירוֹתֶיהֶן בְּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קִיָּמָתָ לֹא לְעוֹלָם הַבָּא. וְאָמְרוּ (תנחומא מקץ ט') ^(א)צָרִיף אָדָם לְהַשְׁכִּים לְתַפְלָה שֶׁאֵין לָהּ גְדוּלָּה מִן הַתְּפִלָּה. וְאָמְרוּ (במדב"ר בלק) ⁶הֵן עִם כָּלִבְיָא יָקוּם' - ⁷עוֹמְדִין בְּאֲרִיזוֹת מִמַּטְּתָן כְּמִשָּׁא, כִּי הִצְלָתוֹ הָיָא נִצָּח... (אור יהל ח"ג פ' ויקרא).

א. צריך אדם להשכים לתפלה. בתנא דבי אליהו מצינו שהרשעים הנידונין י"ב חודש, לאחר עונשם הצדיקים מלמדים עליהם זכות, והקב"ה מעמידם מאפרם אשר נצברו תחת רגלי הצדיקים, ומהו הזכות שמלמדים עליהם? - שהיו משכימין לבתי כנסיות ובתי מדרשות וקורין קריאת שמע ומתפללין, הרי שבהשכמתו לתפלה ובתפלתו יכול אדם להנצל שיקימוהו מאפרו לאחר י"ב חודש, ועד כמה יש להזהר בה, ושלא תהיה עליו

ביאורים

- קדימו וחשיכו לבי כנישתא. הקדימו לבוא, והתעכבו עד חשיכה בבית הכנסת. 2. כי היכי דתורכו חיי. כדי שיארכו ימיכם. כשם שמאריכים הם בבית הכנסת, לפני התפלה ואחר התפלה, באותה המדה מודד להם הקדוש ברוך הוא, ומאריך ימיהם (פירוש רבינו יהונתן הכהן מלוניל). 3. השכמת ביהמ"ד. שאדם משכים לבוא לבית המדרש. 4. אוכל פירותיהן בעוה"ז. אדם נוטל בעולם הזה שכר עבוֹרן, אך אותו שכר אינו אלא צדדי ("פירות"). [ראה 'פני-יהושע' ברכות ו, ב (ד"ה שם אמר) ביאור מדוע דברים אלה יש להם "פירות" יותר משאר מצוות]. 5. והקרן קיימת לו לעוה"ב. ואילו עיקר שכרן ("קרן") אינו נגרע בכך, אלא שמור הוא לאדם לעולם הבא. 6. הן עם כלביא יקום. פסוק הוא (במדבר כג, כד), מנבואת בלעם שנבא ודבר בשבח עם ישראל. 7. עומדין באריות וכו'. כשהן עומדין משנתם שחרית, הן מתגברין כלביא וכארי [=שמות שונים לאריה] כדי להודרו לחטוף את המצות - ללבוש טלית, לקרוא את שמע, ולהניח תפילין. (רש"י, במדבר כג, כד). וכעין זה במדרש רבה (שם): 'הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא' אין אומה בעולם כיוצא בהם, הרי הן ישנים מן התורה ומן

יושר

תפלה

ארחות

לְקַרְיָאתָ שְׁמַע וְלִתְפִלָּה. וְאָמְרוּ (בברכות מ"ג ב') תִּלְמִיד חָכָם⁸ אֵל יָכֵנס בְּאַחֲרוֹנָה
 דְּקָרוּ לֵיהּ פּוֹשֵׁעַ וְעַצֵּל, וְלִעֲתִיד לָבֹא יִקְרְאוּהוּ בְּלִם בְּשֵׁם 'הַפּוֹשֵׁעַ וְהָעַצֵּל'
 [כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּתַנְחוּמֵי רִישׁ וַיִּקְהַל שְׁלֹעֲתִיד לָבֹא יִקְרְאוּהוּ⁹ לְפִי מַעֲשָׂיו] וְאִזִּי
 לֵה לְאוֹתָהּ בּוֹשָׁה וּבְלָמָּה. וְאָמְרוּ (באדר"נ פכ"א)¹⁰ שִׁנָּה שֶׁל שְׁחִירֵי מוֹצִיאִין אֶת
 הָאָדָם מִן הָעוֹלָם, שְׂיִכּוֹל לַעֲבֹר זְמַן קְרִיאת שְׁמַע, עֵינֵי שָׁם, וְהָרִי זֶה 'מַעֲוֶת'
 לֹא יוֹכֵל לְתַקֵּן¹¹ כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּחִגִּיגָה (רף ט'), וְאַפְלוּ בְּטֵל פַּעַם אַחַת קְרִיאת
 שְׁמַע¹² כְּאִלּוּ לֹא קָרָא כָּל יָמָיו כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּבִרְכּוֹת ס"ג ב'. וְעַיִן בְּאוֹ"ח סִימָן

ביאורים

המצוות [-שרק בשעה שהם ישנים הם בטלים מהתורה והמצוות, וכשקמים] ועומדין משנתן [מיד
 הם מתגברים בתורה ובמצוות] כאריות וחוטפין קריאת שמע [שממהרים לקרוא סמוך להשכמתם
 בבוקר] וממליכין להקדוש ברוך הוא. ע"כ. 8. אל יכנס. לבית המדרש באחרונה, משום שיקראו
 לו פושע ועצל. 9. לפי מעשיו. שעשה בעולם הזה. 10. שינה של שחרית. מובא שם: רבי דוסא
 בן הרכינס אומר (אבות ג, י) שינה של שחרית... מוציאין את האדם מן העולם. שינה של שחרית,
 כיצד? מלמד שלא יתכוון אדם לישן עד שתעבור עליו זמן קריאת שמע, שאם ישן עד שתעבור עליו
 זמן קריאת שמע נמצא בטל מן הקריאת שמע שנאמר (משלי כו) אמר עצל שחל בדרך ארי בין
 הרחובות. 11. כמ"ש בחגיגה. לשון הגמרא שם: "מעוות לא יוכל לתקון" (קהלת א, טו), זה שביטל
 קריאת-שמע של שחרית או ק"ש של ערבית או שביטל תפלה של שחרית או תפלה של ערבית.
 ובקהלת רבה (א' ל"ז): "הגיעה שעת התפלה ולא התפלל בה", עליו נאמר 'וחסרון לא יוכל להמנות'.
 12. כאילו לא קרא כל ימיו כמ"ש בברכות. הגמרא שם לומדת מפסוק שחביבה תורה על לומדיה
 בכל יום ויום כיום שנתנה מהר סיני. על כך מביאה הגמרא ראייה "תדע, שהרי אדם קורא קריאת
 שמע שחרית וערבית וערב אחד אינו קורא דומה [הדבר בעיניו] כמי שלא קרא קריאת שמע
 מעולם", ובודאי אין זה אלא משום שדברי תורה חביבים בעיניו כל כך, שהם דומים בעיניו כאילו
 קבלם באותו יום. [בקריאת שמע כתוב (דברים ו, ו): "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום"
 ודרשו בפסיקתא זוטרותא (שם, שם): "שהיו בכל יום ויום חדשים בעיניך כאילו קבלתם היום מהר
 סיני". אם כן, כשאדם אינו קורא קריאת שמע יום אחד הרי הוא באותו יום כאילו לא קבל את התורה
 כלל].

עיונים	ארחות	תפלה	יושר
ב. יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו. כתב בספר חסד לאלפים: יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו שיהא הוא מעורר השחר. בזה תלוי כל היהדות שיתגבר כארי לקיים כל דבר טוב ולמשוך ידו מעשות כל רע, וצריך גבורה לשבר תאותו ולהלחם עם יצרו העומד על ימינו לשטנו. ואם בכל	נ"ח ס"ב שפסק, דאפלו אין מתפלל ותיקין ¹³ תיב להקדים מה שיוכל, ואסור גמור להתאחר ¹⁴ עד סוף הזמן כמ"ש הגר"א בשם ירושלמי (מוכא כמ"ב שם סק"ג), ובגמרא (ברכות כ"ט) אמרו, ¹⁵ במערבא לייטי על זה, וחלילה לזלזל בקללת חז"ל.		
השעות אמרו בעידנא דיצר הרע לית דמדכר ליצר הטוב (-בזמן שהיצר הרע שולט באדם אין האדם זוכר את היצר הטוב), על אחת כמה וכמה בעת קומו משנתו שהוא מטומטם בשינה ולא זכר האיש המסכן מה חובתו ויעשנה, ויצר (-הרע) סמוך מסיתו הסת ומפיל עליו עצלות וכובד רב, בחורף מפני הצינה ובקיץ מפני שלא שבע בשינה, או מפני שאין לו נר מוכן או אומר לו שכב עוד מעט עתה תקום כי עוד חזון (-יש עדיין זמן), עד שחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה או גם מאבד תפילה בציבור. ומאחר שבתחילת היום תוקפו יצרו אך בו שוב יהפוך ידו כל היום מרעה אל רעה יצא ויתגבר עליו יצרו ויעשה בו את אשר זמם, כי עבירה גוררת עבירה, ואמרי אינשי מן השחר נראה טוב היום.	ובשלתן ערוך ריש ארח חיים: ¹⁶ (2) יתגבר		

ביאורים

13. חייב להקדים מה שיוכל. בשו"ע (או"ח נח, ב): אם לא קרא אותה קודם הנץ החמה [שזהו הזמן המובחר ביותר לקריאתה כדי להסמיך גאולה לתפילה עם הנץ החמה] יש לו להקדים לקרותה במהרה כל מה שיוכל. וביאר ה'משנה ברורה', כי אע"פ שמצד דין קריאת שמע נמשך הזמן לכתחלה עד סוף שלש שעות, מכל מקום מצד הענין שזריזין מקדימין למצוות (עיין פסחים ב, א), יש להזדרז לקרותה במהרה. 14. עד סוף הזמן. עד סוף שלש שעות מתחילת היום (שהוא רביעי היום), ואף שמותר לקרותה עד סוף זמן זה, מכל מקום אסרו חכמים להתעכב לכתחלה עד אז, והצריכו לחשוש לדעה שזמנה עד הנץ החמה, וכל זאת כדי לזרז את האדם. 15. במערבא לייטי על זה. קללו במערב, דהיינו בארץ ישראל (העומדת לצד מערב בבל), את מי שמאחר להתפלל עד סמוך לסוף זמן תפלה. והטעם, שמא תטרף לו השעה מאונס בטרם התפלל, ויעבור זמן התפלה. 16. יתגבר כארי. כנגד יצרו.

ארוחות תפלה יושר עיונים

⁽⁵⁾ בארי ¹⁷ לעמוד בבקר לעבודת בורא". וכתב
ה'משנה ברורה': ואף אם ¹⁸ ישיאנו יצרו בחרף
לומר איך תעמוד בבקר כי הקר גדול, או ישיאנו
¹⁹ בקיץ לומר איך תעמוד ממטתך ⁽⁶⁾ ועדיין לא
שבעת משנתך - יתגבר עליו ואל ישמע לו,
ויחשב בנפשו, אלו היה נצרך לעמוד לשרת לפני
מלך בשם ודם, כמה היה זריז וזהיר לעמוד
בהשקמה להכין עצמו לעבודתו, כל שכן וכל
וחמר בן בנו של קל וחמר לפני מלך מלכי
המלכים הקב"ה. עד כאן לשונו. ועין במשנה
ברורה סי' א' סק"ט שפסק שצריך לקום לכל
הפחות חצי שעה לפני התפלה, שיוכל להכין
עצמו ולבא לתפלה בזמן.

הנה כי כן האיש החפץ חיים
בתחבולות יעשה מלחמה
ויקבל עליו בכל תוקף שתכף
שיעור משנתו יקום בזריזות
לעבודת בוראו, ואם יעבור
- יקנוס עצמו באיזה עינוי
וסיגוף או ליתן איזה פרוטות
לצדקה, על כגון זה אמרו,
קדמיה לרשיעא עד לא
יקדמינך (-הקדם לנצח את
יצרך עד שלא יקדימך). זאת
תורת האדם הרוצה לנצח
יצרו ולעבוד את יוצרו.

ג. בארי. כן כתב הטור על
פי דברי רבי יהודה בן תימא
שאמר (אבות ה, כ) 'הוי עז
כנמר וקל כנשר רץ כצבי
וגבור כארי לעשות רצון
אביך שבשמים', וביאר הטור
"גבור כארי" - כוונתו כנגד

הלב, כי הגבורה בעבודת הבורא יתברך היא בלב, ואמר שתחזק לבך בעבודתו. והט"ז (סק"א) כתב
שאריה אין לו יראה משום בריה, כן לא יעלה על האדם מורא יצרו אף שהוא תקיף ממנו.
ד. ועדיין לא שבעת משנתך. כתב הגר"ח מוולאז'ין ('רוח חיים' אבות ב, יח) שיש לאדם להמנע
מלהשאר עד לשעה מאוחרת בלילה, במידה והדבר עלול להקשות על הקימה לתפילה למחרת.
ומקובל בשם החידושי הרי"ם זצ"ל לפרש המשנה פאה א, א: השכמת שחרית וערבית וכו' - שכדי
להשכים בשחרית, יש להשכים ולישון מוקדם בערבית. ובאבות (ג, יד) אחד מן הדברים "המוציאים
את האדם מן העולם" - שינה של שחרית.

ביאורים

17. לעמוד בבוקר. מיד כשיתעורר משנתו. 18. ישיאנו. יפתנו. 19. בקיץ. שהלילות קצרים.

אִיסוּר מַעֲבָר וַיִּשְׁכַּח לִפְנֵי הַמִּתְפַּלֵּל

יְזַהַר מְאֹד בְּמַה שֶׁהוֹדִירוּ חו"ל¹ שֶׁלֹּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הַמִּתְפַּלֵּל² וְיִשְׁכַּח לִפְנֵי הַמִּתְפַּלֵּל³, וְלֹא יֵשֵׁב תוֹךְ

א. כן יזהר מאד כמה שהזהירו חו"ל שלא יעבור לפני המתפללים ולא ישב וכו'. דעת הרמב"ם (פ"א מהל' ממרים ה"ב וס' המצוות שורש א) שיש איסור לאו

של "לא תסור" ומצות עשה "ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך" בכל איסורי דרבנן, ומי שמבטל חיוב הכריעות בשמונה-עשרה או חיוב שלש פסיעות אחר תפלתו, או איסורי מעבר וישיבה כנגד המתפללים, גם הוא בכלל לאו ועשה מדאורייתא, דמאי שנא תקנות וגזירות של חו"ל במצות תפלה מתקנותיהם וגזירותיהם על שאר מצוות התורה. וידועים דברי רבינו יונה ז"ל ב'שערי תשובה' תחילת שער ג' שמפליג בחומר דברי סופרים.

כתב הגאון רבי חיים פלאגי זצ"ל (בספרו 'רוח חיים' על או"ח סי' ק"ב): אסור לעבור כנגד המתפללים, כמו [כמה] צער בנפשי דלא זהירי בה אינשי אפילו נבונים שיודעים דין זה, לאו אדעתיהו, ולא דוקא בעמידה (-בשמו"ע) אלא גם בקדיש אזהרה שמענו דהוא בכלל תפלה ויותר מעלה וכו' ולא ידעתי מי פטרם להקל בדינים אלו דהוא משום מוראת שכינה.

וראה שו"ת שלמת חיים (סי' פ"ז) ממרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל: על דבר שנעשה לאיזה אנשים כהיתר לעבור לפני המתפלל בביהכ"נ, תשובה: פשיטא שאין כאן היתר.

ב. ולא ישב תוך ארבע אמות של המתפלל. הטעם שאסור לשבת בתוך ארבע אמות של המתפלל - כתב הטור - משום שהמתפלל מקבל על עצמו בשעת התפילה עול מלכות שמים, והיושב לצידו

ביאורים

1. שלא יעבור לפני המתפללים. בתוך ארבע אמות. כי על ידי זה מפריע להם לכוון בתפילה, [ולכן אסור לעבור כנגד המתפלל אפילו אם עוסק העובר אז בקריאת שמע, אף שלגבי דין ישיבה כנגד המתפלל מותר באופן זה (כמבואר בהמשך), בכל זאת כיון שבעובר לפני המתפלל טעם האיסור הוא שעל ידי זה מבטל כוונתו, אסור] (מ"ב קב, טו). וב'חיי-אדם' כתב הטעם, מפני שמפסיק בין המתפלל להשכינה. 2. לפני המתפללים. תפילת שמונה-עשרה. וב'ביאור הלכה' (ד"ה אסור) הביא דברי האליה רבה' בשם השל"ה שיש לזהר גם שלא לעבור לפני המתפללים בעת שקורין שמע ישראל, שגם בזה יש את הטעם שמבלבל העובר את כוונת המתפלל. 3. ולא ישב תוך ד' אמות של המתפלל. הטעם שאסור לשבת בתוך ארבע אמות של המתפלל הוא משום כבוד השכינה השורה בארבע אמותיו בשעה שהוא מתפלל (ריטב"א). טעם אחר: מפני שנראה כאילו חבירו מקבל על

אֲרֵבַע אֲמוֹת שֶׁל הַמִּתְפַּלֵּל, וְלִמְדוּהוּ מִקְרָאִי
בתוך ארבע אמות נראה כמי שאינו רוצה לקבל עליו עול

מלכות שמים.

אולם ה"ז (קב, ג) מקשה, אם כן יצטרכו להרחיק ארבע אמות גם ממי שקורא קריאת שמע כיון שהוא גם ענין של קבלת עול מלכות שמים, ועוד תמה, מדוע צריך להרחיק רק ארבע אמות, והלא אף יותר מזה נראה כמי שאינו מקבל עליו עול מלכות שמים? אומר ה"ז, שמקום המתפלל הוא אדמת קודש שהרי הוא כעומד לפני המלך, וכיון שכך צריך לנהוג במקום זה כבוד ואין לשבת שם, וכל שיושב ואינו עוסק גם כן בדבר קדוש מראה בזה כאילו אין שם קדושה, והוא כשאר מקומות שבבית. והוסיף בשו"ע הרב, שכיון שמקומו של אדם הוא ארבע אמות לכן עד שם צריך להרחיק. ובריתב"א (ברכות לא, ב) כתב הטעם להרחקת ארבע אמות, משום ששכינה תופסת ארבע אמות של תפילה.

אולם בשו"ת מהר"ם שיק (סי' מח) ביאר כוונת ה"ז, לפי שמקום המתפלל הוא כעזרה כי המתפלל הוא כמקריב קרבן, וכיון ש'אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד' לכן אסור לשבת בצד המתפלל, אולם כשלומד תורה שמתקיים בו 'מאן מלכי רבנן' נקרא מלך ואז מותר לו לישב שם. בספר תורת חיים (סק"א) כתב נפק"מ בין טעם הטור לטעם ה"ז באופן שהמתפלל חולה ומתפלל בישיבה, שלטעם הטור כיון שאף המתפלל יושב אינו נראה ככופר, אולם לדעת ה"ז כיון שהוא מקום קדוש יש להחמיר ולעמוד. [בספר 'דעת נוטה' למו"ר זצ"ל כתב: "אסור לישב בתוך ד' אמות של מתפלל, ואפילו המתפלל חולה שמתפלל מיושב"]. המאירי (ברכות שם) הוסיף לכתוב שני טעמים במה שצריך להרחיק ד' אמות. א. כדי שלא יבלבל היושב את כוונת המתפלל. ב. שמא יבקש המתפלל על צרכיו וחבירו שומע ומתבייש.

ביאורים

עצמו מלכות שמים ואילו הוא אינו מקבל (טור או"ח קב, ראה עיונים). המאירי מפרש שאסור לשבת תוך ארבע אמותיו של מתפלל כדי שלא יתן עליו המתפלל את לבו ותתבלבל תפילתו. האיסור לשבת תוך ארבע אמותיו של המתפלל הוא רק למי שיושב ובטל, אבל אם היושב קורא קריאת שמע וברכותיה וכדומה, מותר לו לשבת תוך ארבע אמותיו של מי שמתפלל שמונה-עשרה (תוספות בשם הגאונים. שו"ע קב, א). 4. ארבע אמות. שהוא לשיטת החזון איש 2.304 מטר, ולשיטת הגר"ח נאה 1.92 מטר. 5. ולמדוהו מקראי. שנאמר בתפילת חנה, שאמרה לעלי אחר שילדה את שמואל (שמואל א, א כו) 'אני האשה הניצבת עמכה בזה', ופירש רש"י (ברכות לא, ב) ממה שאמרה 'הניצבת עמכה' משמע שגם עלי היה נצב (עמד) כשהתפללה אז לבן. מכאן אנחנו למדים שאסור לישב בתוך

עיונים	ארחות	תפלה	יושר
ג. וכתבו שהוא ח"ו בכלל ועוזבי ה' יכלו. בשו"ע או"ח סימן נ"ה ס"ב כתב: אם התחיל לומר קדיש או קדושה בעשרה ויצאו מקצתן, גומרין את הקדיש או אותה הקדושה שהתחיל וכו'. וכתב הרמ"א: ומכל מקום עבירה היא לצאת [שגורם שלא תשרה השכינה בשעת אמירת הקדושה, כיון שבגללו אין עשרה], ועליהם נאמר (ישעיהו א, כח) "ועוזבי ה' יכלו". אבל אם נשאר עשרה [ששורה			⁶ וימבאר בפוסקים. ⁷ וכן לא יפסע תוך ארבע אמות של המתפלל, ⁸ וה'מגן אברהם' אוסר אפילו מן הצד תוך ארבע אמותיו, דצדדין שלפניו בלפניו דמי. וכן אסור לצאת לחוץ לפני סוף התפלה או באמצע התפלה וכו"ל רק לדברים שמכרחין, וחז"ל החמירו מאד בזהאי גונא ^(ג) וכתבו שהוא חס ושלום בכלל "ועוזבי ה'

ביאורים

ארבע אמות של מי שעומד בתפלה, וכן כתב הטור. והוסיפו הרא"ש והטור ועוד ראשונים שמוזה שכתוב 'עמכה בזה' למדים שרק בארבע אמות אסור לשבת, כי 'זה' בגימטריה י"ב והיינו ארבע אמות לכל צד מג' צדדים. אולם התוספות (שם ד"ה עמכה) כתבו שלמדים זאת מתוספת הה"א של 'עמכה', שלא ישב עלי אלא באמה חמישית ממנה כי בארבע אמותיה אסור לישב. (ועי' ט"ז או"ח סי' ק"ב סק"א). ⁶ומבואר בפוסקים. עיין ברכות כז, א. לא, ב. ושו"ע או"ח סימן ק"ב, ובנו"כ שם. ⁷וכן לא יפסע וכו'. כתב השו"ע (קב, ה): אם השלים תפלתו והיה אדם אחר מתפלל אחריו, אסור לפסוע שלש פסיעות עד שיגמור מי שאחריו את תפלתו, שאם יעשה זה הרי הוא כעובר כנגד המתפלל. וכתב המ"ב (סק"ב): ומיירי בתוך ארבע אמות, או שיבוא לתוך ארבע אמות על-ידי שלש פסיעות שיפסע לאחריו [כי חוץ לארבע אמות אין כלל חשש של בלבול הכוונה. ואף לפי מה שכתב החיי אדם (הובא לעיל) בטעם האיסור שהוא משום שמפסיק בין המתפלל לשכינה, כיון שעובר מחוץ לארבע אמות שהוא רשות אחרת אינו מפסיק בין המתפלל לשכינה]. ⁸והמג"א אוסר אפילו מן הצד. ה'מגן אברהם' מבאר דברי השו"ע שכתב 'בצידיהם מותר לעבור ולעמוד', שבצדדים מותר לעבור עד שמגיע לצדדים שלפניו ומשם לא ילך הלאה אלא יעמוד שם, והוסיף המג"א לבאר שאם ממשיך ללכת דינו כלפניו ממש, כי כל עוד שרואה המתפלל את העובר אסור לעבור שם כי מתבטל על ידי זה מכוונתו, ומבואר בזה שצדדים שלפניהם כלפניהם ואסור לעבור, וכן הביא ה'משנה ברורה' בשם הוזהר. ⁹ועוזבי ה' יכלו. פסוק הוא בישעיהו א, כח. ופירושו, הרשעים העוזבים את

עיונים	יִישׁוּר	תפלה	ארחות
שם השכינה בלעדיו] מותר לצאת. וכתבו הפוסקים שאיסור זה שנאמר עליו 'ועוזבי ה' יכלו' אינו רק מטעם שגורם מיעוט השראת השכינה, אלא גם מצד עצמו שעוזב מקום התפילה והקדושה ויוצא, וכמו שאמרו (ברכות ח, א)	יְכַלּוּ, עֵינֵי פְּפוּסָקִים. וְהַמְּזוּלָּל בְּדִינִים אֱלֹהִי, בְּאֵלֹהֵי אֵין מֵאֲמִין חֵם וְשָׁלוֹם שֶׁחֶקב"ה נִמְצָא בְּבֵית הַכְּנֶסֶת ¹⁰ יְעוֹמֵד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ, וּבְאֵלֹהֵי מִבְּזָה חֵם וְשָׁלוֹם אֶת הַמֶּלֶךְ, וְכָל שֶׁכֵּן הָעוֹשֶׂה בֶּן תָּמִיד בְּקִבְעוֹת ¹¹ מְלַכְד חִלּוּל ה' שֶׁבְּזָה גּוֹרֵם שְׂרָבִים יִלְמְדוּ מִמֶּנּוּ ¹² וְעֹנְשׁוֹ בְּנֶגֶד בָּלָם.		שאסור להניח ספר תורה פתוח בשעת קריאתו ולצאת מבית הכנסת, משום שנאמר 'ועוזבי ה' יכלו', ושם על אף שנשארו עשרה בכל זאת עובר, משום שהוא עצמו עוזב את התורה ויוצא. ומה שמבואר כאן ברמ"א לענין תפילה שבמניח עשרה מותר, כבר כתב הלבוש שדוקא אם הוא לצורך, אבל שלא לצורך - גם במניח עשרה אסור, והיינו משום החיוב שעליו, ואם לא נשתיירו עשרה אסור אפילו לצורך.

ביאורים

ה' ישמרו. 10. ועומד. המתפלל. 11. מלכד חילול ה' שבוה. יש עוד טעם באיסור לצאת לחוץ קודם גמר התפלה, משום חילול ה', כי יסוד ענין חילול ה' הוא שעל-ידי שמזלזל במצוה - אחרים למדים ממנו לזלזל גם-הם במצוות. 12. ועונשו כנגד כולם. כנגד כל אלו שלמדו ממנו לזלזל ג"כ בדבר זה, כי הוא חוטא ומחטיא את הרבים.

חומר העונש למזלזלים בהלכות תפילה

יעין בזהר חדש רות דף ל"ג: מדור השני בנהגם נקרא שחת והוא אש ירקנה ואין שם כי אם חשך ואין שם רחמים כלל, ושם הנים מי שיש לו בית הננסת בעירו ואינו נכנס לשם להתפלל כו', המדור השלישי נקרא דומה ושם נהנים מי שאינו עונה אמן אחר המברך ומי¹ שעושה תפלתו פסקי פסקי כגון² המספר בתפלתו וחוזר ואומר³ דבר אחר⁴ וחוזר ומפסיק והמתלוצץ על חברו כו' עד כאן לשונו. וכתב הרמב"ן (בחקמה לאיוב) דרגע אחד בנהגם⁵ קשה מיסורי איוב כל ימיו, [ועין במדרש (אבא גוריון פ"ד) דאש של גהנם כשאדם רחוק ממנוה⁶ ת"ל פרסאות הוא נכוה בה כו' עין שם עוד

ביאורים

1. שעושה תפלתו פסקי פסקי. שאין תפלתו נאמרת כולה בבת אחת אלא בהפסקות, שפוסק כמה וכמה פעמים באמצע תפלתו לדברים אחרים. 2. המספר. המדבר. 3. דבר אחר. מתפלתו. 4. וחוזר ומפסיק. חוזר פעם נוספת ומפסיק מתפלתו ומדבר. 5. קשה מיסורי איוב כל ימיו. לשון הרמב"ן שם: ולכן הצדיק הגמור שיארע לו החטא הקל ועבר בזדון על מצוות בוראו יתברך, על כל פנים ראוי ליענש עליו. והנה אם יאבד הא-ל מגופו בעולם הזה כל הטובה אשר נהיתה בעולם, ויהיה נידון ביסוריו של איוב כל ימיו, טוב לו משיענש בנפשו להיות נידון בעולם הנשמות ביסורי גיהנם, או שיגרע חטאו מנפשו מעט מן מעלתה בעולם הנשמות ודיבוקה בזיו העליון ועולם הבא (פי' טוב לו שיענש בעוה"ז על חטאו מאשר ישאר עליו החטא ויחסר לו מן השכר בגן עדן בעולם הבא). ובהמשך דבריו מבאר משום שכל עניני העולם הזה, בין הטובות ובין הרעות, הינם דברים פחותים וחולפים כצל עובר, מה שאין כן בעולם הבא. 6. ת"ל פרסאות. ארבע מאות ושלושים פרסאות. שהם יותר מאלף תשע מאות שמונים ואחת קילומטרים!!! לשיטת החזון איש, ולשיטת הגר"ח נאה הרי זה יותר מאלף שש מאות חמישים ואחת קילומטרים!!!, [פרסה = ארבע מיל, מיל = אלפיים אמה, אמה = 0.576 מטרים ולשיטת הגר"ח נאה 0.48 מטרים, נמצא ש-ת"ל פרסאות - לשיטת החזון"א ה"ה 1,981,440 מטרים, ולהגר"ח נאה 1,651,200 מטרים].

יושר

תפלה

ארחות

מעששים הנוראים שישם]. ולעתיד לבא, אחר כל העששים שמקבל, נשאר שמו לעולם כפי כלם 'המזלזל בתפלה' או 'המכונה בית הכנסת' וכדומה, כדאיתא במדרש (תנחומא ריש ויקהל) שלעתיד לבא יקראו האדם על שם 'מעשיו', והוא בושה עולמית שאין לשער, כמו שכתוב "ולא יבשו עמי לעולם" ואמרו חז"ל (כמו"ק דף ט')⁹ שהיא המעלה שבברכות. והענין הוא,¹⁰ שבעולם הזה, ביום הראשון שנודע הגנאי על האדם - הבושה היא גדולה מאד עד שיש אנשים שהורגין את עצמם מרוב הבושה, כמו שכתוב גבי ברוך¹¹ בעבודה זרה דף י"ח, אבל אחר כך, מתוך ההרגל, הבושה יורדת

ביאורים

7. מעשיו. שעשה בעולם הזה. 8. ולא יבשו עמי לעולם, ואמרו חז"ל כמו"ק דף ט'. שם מביאה הגמרא מעשה: רבי שמעון בן חלפתא הלך להפרד מרב. אמר לו רב לבנו: לך אליו (אל רבי שמעון בן חלפתא) שיברך אותך. אמר לו רבי שמעון בן חלפתא: יהי רצון שלא תבייש אחרים כדי שלא תתבייש (רש"י). בא אצל אביו (רב), ואמר לו אביו: מה אמר לך? אמר לו: הוא אמר לי דברים בעלמא. אמר לו רב לבנו: הוא ברך אותך ברכה שברך הקב"ה את ישראל ושנה בה, שנאמר (יואל ב, כו-כו): "ואכלתם אכול ושבוע והללתם וגו' ולא יבשו עמי לעולם, וידעתם כי בקרב ישראל אני וגו' ולא יבשו עמי לעולם". ההזכרה השניה של הברכה "ולא יבשו עמי לעולם" נראית מיותרת, וע"כ הכוונה היא שלא יביישו אחרים כדי שלא יבשו לעולם. (רש"י ומהרש"א). ממה שברך הקב"ה את עם ישראל בברכת "ולא יבשו עמי לעולם" ושנה בה, רואים אנו בכך את חשיבות הברכה לאדם שלא יתבייש לעולם הבא. 9. שהיא המעולה שבברכות. שם לא מוזכר לשון זו, (אלא ביבמות ק"ב), והוא לשון מושאל להורות על חשיבות הברכה שלא יבשו לעולם הבא. 10. שבעולם הזה. אדם שעשה מעשה מגונה שיש לו מכר בושה גדולה אז... 11. בע"ז דף י"ח. המעשה מובא ברש"י שם (יח, ב, ד"ה ואיכא דאמרי). מעשה שהיה עם ברוך אשת רבי מאיר, שפעם אחת לגלגה על מה שאמרו חכמים בגמרא (קידושין פ, ב) 'נשים דעתן קלות עליהן', אמר לה רבי מאיר שסופה להודות לדבריהם. ציוה רבי מאיר לאחד מתלמידיו שילך לפתותה לדבר עבירה, והפציר בה ימים רבים, עד שלבסוף נתרצתה. כשנודע לה שרבי מאיר שלחו כדי לנסותה, חנקה את עצמה ומתה. וברך רבי מאיר לבבל מפני הבושה.

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
א. לעולם ולעולמי עולמים. כדי לקבל מושג מהו "עולם נצח" (עד כמה ששכל אנושי מסוגל לתפוס), כתב ה"חפץ חיים" ('שם עולם' פי"ח) וביתר ביאור כתב מרן הגרי"י קניבסקי זצ"ל ('חיי עולם' ח"ב פ"ה): יצייר האדם בשכלו אילו היה כל העולם כולו מן הארץ עד שמי השמים מלא גרגירי חול דקים (אשר שק אחד מהם מכיל הרבה מיליוני גרגירים), ובכל מליון שנה היה נחסר גרגיר אחד, אשר הזמן הנורא עד שיכלו כל הגרגירים מכל העולם אי אפשר כלל וכלל לתפוס בשכל אנושי אפילו אפס קצתו, והנה כל הזמן הארוך הזה איננו אפילו כטיפה מן הים מול העולם הנצחי,	לאט. אבל לעתיד לבא - לא שייך בזה הרגל, ואז יהא לנצח הבושה כמו ביום הראשון. וזה לשון רבנו יונה (ברפ"ג מאבות): כי בהתבטא הנפש אחר שנתפרדה מן הגוף, הבשת ההוא גדולה מהבשת בעודנה שמה, כי טבע הגוף משכבה, וכי יעשה האיש דבר בעור ויתבטא עליו מבני אדם, לשנה או לשנתיים ¹² ישוב הדבר לגמרי, ויעל כל פנים יתגבר עליו להתישן הדבר שהוא קצת השכחה שמסיר רב הבושה. אך בהיות הנפש לבדה - אין שכחה לפניה, כי פלה ברה וזכה, ואין שום טבע מהגשמים בתוכה, וכשמתבטא לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה - ⁽⁸⁾ לעולם ולעולמי עולמים תעמוד הבושה פאותה שעה שהיתה עומדת לפניו, וכמו הפעם ההוא תעמוד מבטאת לעולם, וזהו שאמרו ז"ל ¹⁵ אי לה לאותה בושה אי לה		

אשר הוא כהנה וכהנה לאין שיעור וגבול!

ביאורים

12. בעודנה שמה. בגוף. 13. ישוב הדבר וכו'. כלומר, לאחר שנה או שנתיים ישכח הדבר ותסתלק הבושה מעליו. 14. ועל כל פנים. גם כי לא ישכח מליבו, יהיה הדבר ישן נושן והוסרה קצת הבושה כי טבע השכחה מתערב עם טבע הנפש וכי אינו יכול להתגבר עליו לשכוח הדבר לגמרי על כל פנים יתגבר עליו להתיישן הדבר... (לשון רבינו יונה שם). 15. אי לה לאותה בושה אי לה לאותה כלימה. בבן יהוידע (ב"ב עה, א ד"ה אוי) ביאר שה'בושה' היא קטנה מן ה'כלימה', ולזה כפל הלשון

יושר

תפלה

ארחות

לְאוֹתָהּ כְּלִמָּה. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְלִהְיוֹתָ, הַזֵּהִיר בָּזֶה - מִרְאָה כְּבוֹד שָׁמַיִם,
וּבְדֹאֵי תַפְלָתוֹ מִתְקַבְּלָתָהּ, וְגִזְרָם לְקִדּוּשׁ ה'.

ביאורים

ואמר 'אוי לה לאותה בושה' דהיינו מצדיקים שאינם בני דורו, שאינם מכירים ואין הבושה גדולה כל כך, ואוי לה לאותה כלימה' שהיא מהצדיקים של בני דורו שמתבייש הרבה בדבר. עוד פירש, שגם מצדיקים שהיו בדורו יש חילוק בבושה, שהלא יש מהם שגם בעולם הזה היו גדולים ממנו ומהם אינו בוש כל כך, משא"כ צדיקים שלא היו גדולים ממנו בעולם הזה, ולעולם הבא יראה שמדרגתו רחוקה בהרבה מהם, כלימה גדולה יש בדבר.

זהירות ובקיאות בדיני תפילה

וכן יזהר מאד בכל דיני תפילה ותפילין ומלבוש בראוי, כי על פי דין חייב להתפלל בנדרים עליונים, ולכסות כל גופו בצניעות בעומד לפני המלך, והוא דינא דנמרא, ואין שום מקום חס ושלום לזלזל בזה ואפילו בקיץ והוא מבזה את המלך, ולעמוד באימה ויראה.

לתפילה עד שיכסה את לבו. אבל לתפילת שמונה-עשרה - צריך הוא להראות את עצמו כעומד לפני המלך ולעמוד באימה, אבל קריאת שמע אינו כעומד ומדבר לפני המלך, ולכן קורא אף על פי שלא כסה את לבו. רש"י.

וכתב הב"ח: 'לתפילה עד שיכסה את לבו', לאו דוקא לבו אלא כל גופו צריך שיכסה ע"ש, והביאו להלכה במשנה ברורה (צ"א ב'), על כן צריך שיהיה מלובש בבגדים שמכסים את כל גופו כראוי כדי להתפלל שמונה-עשרה. ובשעת הדחק כשאינן באפשרותו לכסות את כל גופו, אם ערותו מכוסה מותר לקרוא קריאת-שמע, לברך, ולהתפלל כל התפילה חוץ מתפילת שמונה-עשרה שמוטב שלא יתפלל אם אינו מכסה כל גופו, ואפילו אם יעבור זמן תפילה, ומכל מקום אם עבר והתפלל תפילת שמונה-עשרה כשרק ערותו מכוסה יצא ידי חובה. (עי' ביה"ל סי' צא סע' א ד"ה יצא, ועי' ספר אשי ישראל פ"י ה"ב ובהערות שם).

ביאורים

1. ומלבוש בראוי. למדים זאת מהנאמר "הכון לקראת אלקיך ישראל" (עמוס ד, יב). ולמדו חז"ל (שבת י. ברכות כה. ורש"י שם ד"ה אבל) מכאן שבשעת התפילה צריך להראות עצמו כעומד לפני המלך ומדבר עמו באימה. [ברמב"ם (הלכ' תפילה ה, ה) למד כן מהפסוק "השתחוה לה' בהדרת קודש", וע"ש בלח"מ]. ולכן צריך להקפיד שיהיה מלובש בצורה מכובדת. 2. כנדרים עליונים. כתב השו"ע (או"ח סי' צ"א ס"ו): "דרך החכמים ותלמידיהם שלא יתפללו אלא כשהם עטופים". כלומר, לבושים בגד עליון. ובספר כף החיים הביא מפוסקים, שלא דוקא תלמידי חכמים אלא

ארצות	תפלה	יושר	עיונים
וְכָתַב בְּסֵפֶר הַנֶּחֱסֵד (המחבר היה קדמון מאד ומוכח כמג"א ס' צ"ח) וְכָל אֶדָם יִאֱמִין שְׁתַּחֲלֹת וְיִקְרֹת וּמִיתָת בְּנֵי חָם וְשָׁלוֹם בָּאִים לְאֶדָם וְאֵין לוֹ הַצִּלָּה בְּמִשָּׁא וּמִתֵּן שָׁלוֹם - בְּעִבּוֹר (ב) שְׁאִינוֹ מִתְפַּלֵּל בְּמָקוֹם קָבוֹעַ כו', (א) וְאֵם חָם וְשָׁלוֹם			ב. שאינו מתפלל במקום קבוע. הובא בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל (הליכות שלמה, תפילה פ"ה ה"ב) שקביעות מקום לתפילה נחשבת אף אם קובע עצמו בכל אחת משלש תפלות היום בבית הכנסת אחר, או

בבית הכנסת אחד לחול ובאחד לשבת, ע"כ.

וכנראה שמעלות מעלות יש, והמעלה הגדולה ביותר היא להתפלל תמיד באותו מקום, אבל יש גם מעלה אם מתפלל, לדוגמא, תפילה אחת במקום זה ותפילה שניה במקום אחר, כל עוד שיש לו איזו שהיא קביעות. אבל מי שמתפלל איך שמזדמן לו בלי שום קביעות, מפסיד לגמרי מעלה זו. (שיח תפילה עמ' יז).

ובספר אמת ליעקב מהגר"י קמינצקי זצ"ל (יו"ד סי' שע"ו בהערה) כתב: נראה שמעלת קביעות מקום לתפלתו, שעל זה נאמר אלקי אברהם יהיה בעזרו, גדולה יותר ממעלת אמירת קדיש כל י"ב חודש (לאבל), ולכן אין לו לאדם לשנות קביעותו לתפילה משום קדיש, דהעיקר הוא שהתפלה תתקבל. אבל בשביל להתפלל לפני התיבה ביום היא"צ [יום השנה] אפשר שיש לשנות מקומו. ג. ואם ח"ו מתפלל ביחיד. עיקר חשיבות התפילה בציבור הוא להתחיל להתפלל את תפילת העמידה (שמו"ע) יחד עם הציבור (ע' מ"ב סי' ס"ו ס"ק ל"ה וסי' צ' ס"ק כ"ח). ועד היכן נחשבת עדיין מעלה זו של התחלה התפילה עם הצבור? בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' ג') כתב: כל שהיחיד

ביאורים

הוא הדין כל אדם יש לו לעשות כן. וכן כתב בספר חסידים (סי' נ"ז) וז"ל: כתיב הכון לקראת אלקיך ישראל, כשאדם בא לפני מלך בשר ודם לא יבא כאדם שבא לשוק אלא יתעטף להיות לפניו באימה וביראה ובכבוד, אנו שהולכים לפני אדון כל הארץ יתברך שמו על אחת כמה וכמה שיש לנו להתעטף להיות לפניו באימה וביראה, עכ"ל. וכן כתב ה'חסד לאלפים' (אות ג') שכל אדם יעשה עצמו תלמיד חכם לכל כיוצא בזה לקיים מצות הכון לקראת אלקיך ישראל, כי על כגון זה נאמר 'כי מכבדי אכבד', והכל לפי המקום שלא ילעיגו עליו. עכ"ד. (שיח תפילה שער ג' ס"ו אות י'). ובסוף ספר "אשי ישראל" הביא תשובת רבינו זצ"ל, שמקור הדין שצריך להתפלל כשהוא לבוש בחליפה עליונה הוא מזה ש"צריך להתפלל כעומד לפני המלך".

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
מתחיל בעוד שלא סיימו הצבור ברכת מגן אברהם תפלתו נחשבת תפילה בצבור, כיון שכולם עסוקים ביחד בברכה ראשונה שהיא התחלת התפילה. ויתכן שאם מתחיל להתפלל עד שלא גמר הצבור ברכת האל הקדוש גם כן נחשבת תפלתו תפילה בצבור, כיון ששלוש ברכות ראשונות נחשבות כברכה אחת, אולי גם לענין זה.	מתפלל ביחודי ^(ה) בביתו, אזי מכיא התפלה דגמית הקרן ל'שרים ותיב גם כן פרת פר מינן, ואם הוא חי - אף שמתפלל כמה פעמים בביתו, אז יורד מנכסיו ועני חשוב כמות או שגניו מתים בחייו הם ושלום דגם כן חשוב כמות. והירא וחרד לדבר ה' והרוצה לזהר מהדלות ומיתת בניו וכל שכן ממיתת עצמו, יעשה לו מקום קבוע אף בישוב להתפלל תמיד במקום אחר. עד כאן לשונו.		
אמנם יש דרגות שונות של תפילה בצבור, וגם מי שמתחיל אחרי הצבור נחשב עדיין שהתפלל בצבור, (ע' פמ"ג סי' ק"ט א"א סק"ב ובשו"ת אג"מ או"ח ח"ג סי' ד') ואפילו המאחר ומתפלל יחד עם הש"ץ בחזרת השמונה-עשרה נחשב תפילה בצבור במקצת, אבל מעלת תפילה בצבור בשלמותה היא רק אם מתחיל ממש ביחד עם הצבור את תפילת העמידה (וכ"כ בתשובות וכתבים להחזו"א סי' ל"ה). [אלא שמסיבה נוספת יש להמנע מלאחר את תפילת הציבור, כיון שלא יוכל אז לענות קדושה שבחזרת הש"ץ עם הצבור, וכן לענות קדיש (תתקבל) אחרי החזרה, כמובא בשו"ע או"ח ק"ט ובמ"ב].	ד. בביתו. עיקר המצוה להתפלל בציבור דוקא בבית הכנסת כמו שאמרו (ברכות ז, א): "אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת" ואמרו (שם ח, א) מי שאינו נכנס לבית הכנסת נקרא שכן רע וגורם גלות לבניו, וכן אמרו (בשו"ט פ"ד): "אמר הקב"ה, כשאתה מתפלל - התפלל בבית הכנסת". ואפילו מי שנאנס ואיחר את התפילה בצבור ומתפלל ביחידות, אף על פי כן מצוה היא להתפלל בבית הכנסת, מפני שהוא מקום קבוע לקדושה ותפלתו מתקבלת שם יותר. (שו"ע ז, ט, ומ"ב). ואפילו אם יש לו מנין בביתו, מכל מקום צריך להתפלל בבית הכנסת, שקדושתו חמורה ותפלתו מתקבלת שם ברצון. (אמנם אם בביתו יוכל להתפלל במנין, ובבית-הכנסת ביחידות - עדיף שיתפלל בביתו. מ"ב כז כח). ומלבד חשיבות התפילה בבית הכנסת מצד קדושת המקום, יש בזה מעלה גם מצד 'רוב עם הדרת מלך', ובדרך כלל אין רוב עם במנינים הנעשים בבית.		

ארחות	תפלה	יושר	עיונים
מִרְצוֹן - הקב"ה מְשַׁמְרוֹ אֶף מְאֹנָם, בְּדֹאֵיתָא בְּמוֹ"ק (דף ה'): ³ כָּל הַשָּׁם אֲרָחוּתָיו בְּעוֹלָם הַזֶּה זֹכָה וְרוֹאֶה ⁴ בִּישׁוּעָתוֹ שֶׁל הַקב"ה, שֶׁנֶּאֱמַר: ⁵ "וְשֵׁם דְּרַךְ אֲרָאָנוּ בִּישׁוּעַ אֱלֹקִים".			ה. ולא יצא לאויר העולם. כל עובר, בעודו במעי אמו, לומד את כל התורה מפי מלאך, ובשעת לידתו שוכח את מה שלמד (ראה נדה ל, ב). לפיכך, אם מטרת ביאתו

בְּלִלּוֹ שֶׁל דָּבָר, חַיִּיב גָּמוּר לְהִיּוֹת בְּקִי בְּשִׁלְחָן עֶרְוֶה הַלְכוּת תַּפְלָה, כִּי הֵבֵא לְשִׁמּוֹשׁ אֶת הַמִּלָּךְ וְאֵין יוֹדֵעַ אִיךָ יִתְנַהֵג - בְּדֹאֵי יִגְרָשְׁנוּ הַמִּלָּךְ, וְכָל הַמְּזֻלָּלִין בָּזֶה עֲתִידִין לִתֵּן אֶת הַדִּין. וְאֵין סֶפֶק שֶׁלְּמוֹד דִּינִים אֵלֹו חִיוֹבָן קוֹדֵם לְכָל הַלְמוּדִים, כִּי הֵם נוֹהֲגִין שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּכָל יוֹם, ⁶וְכֵן כְּתַב ה' מְשֻׁנָּה בְּרוּרָה' בְּהַקְדָּמָתוֹ. וְהַלְמוּד צָרִיךְ לְהִיּוֹת עַל מְנַת לְקַנֵּם, כִּי הַלּוֹמֵד שְׁלֵא עַל מְנַת לְקַנֵּם - נוֹחַ לוֹ שֶׁנֶּהֱפָכָה שְׁלִיתוֹ עַל פָּנָיו ^(ה')וְלֹא יֵצֵא לְאוֹיֵר הָעוֹלָם (ירושלמי

ביאורים

3. כל השם אורחותיו וכו'. כל המחשב דרכיו לדעת הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה (רש"י). 4. בישועתו של הקב"ה. בישועה שעושה הקב"ה לישראל, לפי שבדאי צדיק גמור הוא ואין חטא בא על ידו (ריטב"א). 5. ושם דרך וגו'. אל תקרי 'ושם דרך' (בשין שמאלית) אלא 'ושם דרך' (בשין ימנית, מלשון שומא - דהיינו הערכת השוויון) [היינו מחשב דרכיו. רש"י], אראנו וגו'. ומבואר שמי שמחשב דרכיו כדי להזדרז בעשיית המצוות ולהזהר שלא להכשל בעבירה, הרי הוא זוכה לסייעתא דשמיא ובדאי שהקב"ה ישמרנו אף מאונס. 6. וכן כתב ה' משנה ברורה' בהקדמתו. וזה לשונו: נראה בעליל דחלק אורח-חיים הוא היות מוקדם ללימוד לכל, אף שכל ארבעת חלקי שלחן-ערוב הם נצרכים למעשה, מכל מקום חלק זה הוא מוקדם לכל, כי ידיעתו הוא הכרחי בכל יום מימי חייו לקיום התורה, ובלעדו לא ירים איש הישראלי את ידו ואת רגלו. ונוכל לומר שזהו כוונת הכתוב "ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", כי שמירה זה המשנה (כמו שפרש רש"י בפרשת אמור), ומה ילמד האדם מתחלה? "אשר יעשה" וגו', היינו הלימודים הנוגעים למעשה בכל יום מימי חייו.

עיונים	ארחות	תפלה	יושר
לעולם היתה כדי לרכוש ידיעת התורה בלבד, לא היה צורך בלידתו כלל, עדיף היה לו להשאר במעי אמו והוא יודע את כל התורה כולה. אולם באמת מטרת ביאתו לעולם היא כדי לקיים למעשה את ידיעת התורה שרכש - דבר האפשרי רק על ידי חיבור הנשמה עם הגוף. לכך אמר רבי יוחנן, שהלומד שלא על מנת לעשות - נוח היה לו אילו נשאר עובר כששלייתו על פניו ולא יצא לעולם כלל (קרבן אהרן, בהקדמה לספרא, מובא בעץ יוסף ויקרא לה, ז. ובמשך חכמה דברים כח, סא).	ברכות פ"א ה"ב). והקב"ה יתן בלבנו אהבתו ויראתו ונזכר לעבדו באמת ובלב שלום.		והרועה שיהיה לו תועלת מזה ⁷ יקרא זה כמה פעמים. והעקר לשים לב לקים [כמש"כ רבנו יונה (בשע"ת סוף ש"ב) אם האדם לא יעזר נפשו ⁸ מה יועילוהו המוסרים, ובברכות (א) (טובה מרדות אחת בתוך לבו של אדם יתר
ו. טובה מרדות אחת. קודם לזה דברי רבי יוחנן משום רבי יוסי, שהרהורי תשובה הבאים על			

ביאורים

7. יקרא זה כמה פעמים. התועלת תושג רק על-ידי חזרה מתמדת, וכדברי הרמח"ל בהקדמתו לספרו "מסילת ישרים": על כן אין התועלת הנלקט מזה הספר יוצא מן הקריאה בו פעם אחת, כי כבר אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו חדושים אחר קריאתו, שלא היו בו לפני קריאתו, אלא מעט. אבל התועלת יוצא מן החזרה עליו וההתמדה, כי יזכרו לו הדברים האלה הנשכחים מבני-אדם בטבע [הטבע האנושי משכיח אותם, כי אינם נוחים ומתאימים לו], וישים אל לבו חובתו אשר הוא מתעלם ממנה [כלומר, גם אם אינו שוכח את החובה, עכ"פ אינו שם לב עליה ואינו מתבונן בה].

8. מה יועילוהו המוסרים. פירוש, המוסרים ששומע מאחרים, כי אף על פי שנכנסים בלב ביום שמעו, ישכחם היצר ויעבירם מלבבו... אכן צריך האדם בשמעו המוסר לעזור נפשו ולשום הדברים אל לבו, ולחשוב בהם תמיד, ועליהם יוסיף לקח, ומלבד יוציא מלין (-צריך לחדש ולהוסיף דבר-מה על המוסר ששמע), ויתבודד בחדרי רוחו, וישבו יהפוך יד תוכחתו על נפשו (כלומר, יזכיר את עצמו, ולא יחדול מזה עד אשר ירגיש שקבלה נפשו המוסר), ולא יסמוך על תוכחת המוכיח לבדו, ותוכחתו לבקרים ולרגעים תהיה, עד אשר תקבל נפשו המוסר ועד אשר תטהר. (רבינו יונה, שם). 9. טובה מרדות אחת בתוך לבו של אדם. מרדות מלשון רדוי והכנעה, כלומר, מוסר השכל שהאדם משים על

עיונים	יושר	תפלה	ארצות
--------	------	------	-------

¹⁰מִמָּאָה מַלְקִיּוֹת] כִּי כָל אֱלֹהֵי דְבָרֵי חַי' לְוַהֲתוֹרָה
הַקְּדוּשָׁה, ¹¹וְהַלּוֹמֵד עַל מִנַּת לְקַיִם ⁽⁶⁾מִסְפִּיקִין
בִּידוֹ לְלַמֵּד וּלְלַמֵּד ¹²לְשֹׁמֵר וְלַעֲשׂוֹת.

האדם מתוך שמכיר מעצמו
בקלקול מעשיו - גורמים
להחזירו למוטב יותר מאשר
גורמים לכך עונשים הבאים
עליו. מוסיף עליו ריש לקיש,

שאפילו אם החוטא מתקן בפועל את מעשיו בעקבות העונש, בכל זאת, ערך התשובה הבאה מתוך
"מרדות שבלבו", גדול הוא מערך התשובה הבאה מתוך "מלקות", כלומר יסורין, כי הראשון הוא
תשובה שמקורה באהבת ה', ואילו השני, תשובה שמקורה ביראת העונש (הרי"ף בעין יעקב).
ז. מִסְפִּיקִין בִּידוֹ וכו'. והטעם הוא, מפני שמחשבת המעשה היא המעולה ביותר, כדברי רש"י על
הפסוק (ויקרא כו ג) 'ואת מצותי תשמרו', הן עמלים בתורה על מנת לשמור ולקיים, כמו שנאמר
(דברים ה א) 'ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם'. ושנינו (אבות א, יז) 'ולא המדרש עיקר אלא
המעשה'. ומטעם זה כתב הרמב"ם (ת"ת פ"ג ה"ד) שמצוה שאי אפשר לה להיעשות על ידי אחרים,
מבטל את תלמודו בשבילה, שכן עיקר לימוד התורה הוא כדי ללמדנו את מעשה המצוות. (ברכי
יוסף, או"ח לח סק"ז). והוא הטעם שתלמוד תורה שקול כנגד כל המצוות, כיון שהתלמוד מביא לידי
מעשה (רמב"ם שם ה"ג), שאי אפשר לקיים כל המצוות כהלכתן בתנאיהן ודקדוקיהן בלי לימוד
היטב.

ביאורים

לבו בעצמו, מועילים להחזירו למוטב יותר ממאה מלקיות. הרהורי תשובה הבאים על האדם מתוך
שמכיר מעצמו בקלקול מעשיו - גורמים להחזירו למוטב יותר מאשר גורמים לכך עונשים הבאים
עליו (הרי"ף בעין יעקב). 10. מִמָּאָה מַלְקִיּוֹת. שמלקין אותו בבית-דין של מטה, שנאמר (משלי יז, י)
"תחת גערה במבין מזהכות כסיל מאה" - ההכנעה העצמית הבאה מתוך השפעתה של גערה, ניכרת
על אדם מבין, יותר מהשפעת מאה מכות שמכים את הכסיל. 11. וְהַלּוֹמֵד עַל מִנַּת לְקַיִם. שעיקר
כוונתו בלימוד הוא המעשה, ודעתו לטרוח ולפלפל הרבה אפילו עבור דבר קטן, כדי לברר לעצמו
איך לנהוג בו, נמצא נשכר בכפליים, שמספיקין בידו הן ללמוד וללמד, והן לשמור ולעשות. (רבינו
יונה). 12. לְשֹׁמֵר וְלַעֲשׂוֹת. להשמר ממצוות לא תעשה ולקיים מצוות עשה כפי כוונתו. ואפילו
מצוות קיומיות, שאין חיובו לתור ולחזר אחריהם, יזכה לקיימם, כיון שזו כוונתו ורצונו. (רבי מתתיה
היצהרי).

עיינים

א. ולהתפלל עם הצבור. במאירי (ברכות ו, ב) כתב: "כל שאדם יכול להתפלל בבית הכנסת יעשה, מפני ששם כוונת הלב מצויה, כלל גדול אמרו, תפילת הציבור חביבה וכל המתפללים בעשרה בבית הכנסת - שכינה עמהם". המתפלל בציבור, מובטח שפרנסתו תהיה מזומנת, וברכה תהיה מצויה במעשה ידיו. (כתב סופר, עקב) וגנאי הוא למי שלצורך פרנסתו זריז ורענן, ומתעצל לקום לתפילה עם הציבור. (ילקוט שמעוני נ"ך רמז תנז, ובמכתב הריב"ש (הובא בסוף השו"ת, עיי"ש תשובה תקי"ח) שמוכיח קשות את המשכימים למלאכתם ומזלזלים בתפילה בציבור). והעידו על גדול בישראל ששמח שמחה גדולה שהתפלל בציבור אף

ארחות

תפלה

יושר

קצת דיני תפלה שרבים מזלזלים בהם

קצת דיני תפלה שרבים מזלזלים בהן אם מפאת אי ידיעה אם מפאת קלות ראש.

א. אפלו מי שחלש במבצעו חייב לבא לבית הכנסת בתחלת התפלה^(א) ולהתפלל עם הצבור בפסדר (מ"ב ס' א' סק"ט וס' נ"ב סק"א).

ב. המתאחר לבא נקרא פושע ועצל (ברכות מ"ג ב') ובודאי בשם זה יקראוהו לעתיד לבא אם רגיל בכך, כמו שכתוב (בתנחומא ריש ויקהל) שלעתיד לבא יקראוהו לאדם על שם מעשיו, ואין לשער גרל הבושה בזה, כמו שכתוב "שלא נבוש ולא נכלם לעולם ועד" וכו' ל.

ג. מי שיכול^(ב) לבא לתפלה בזמנה, ובשאת נפש שהפסיד משום כך ממון רב (מ"ב ז, כט).

ב. לבוא לתפלה בזמנה. אמרו חז"ל (ברכות ו, ב) אמר רבי יוחנן: בשעה שהקדוש ברוך הוא בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה, מיד הוא כועס: שנאמר (ישעיה נ, ב): "מדוע באתי ואין איש, קראתי ואין עונה". ע"כ הגמרא. וביאר המאירי "שאם אין עשרה בהגיע הזמן, הדבר מגונה ומראה על בני העיר שליבים מרוחק מאהבת השם יתברך". והיינו שזה זלזול בכבוד ה' ח"ו שבא להשרות שכינתו

ארחות	תפלה	יושר	עיונים
מאחר מהתפלה כדי שלא יצטרף להמתין איזה רגעים, וכן מי שיוצא באמצע התפלה או לפני גמרה משום שאין לו סבלנות להמתין במה דקות - אין לה מבזה עבודתו של הקב"ה יותר מזה, וכאלו אינו מאמין ששכינה נמצאת בבית הכנסת בשעת התפלה, ואיך תתקבל תפלתו. וראוי הוא כבוד שמים להמתין איזה דקות קדם התפלה, וכתוב "לו הקשבת למצותי" [פירש"י בברכות ו' א' לשון המתנה הוא שתמתין בשביל מצותי אשר צויתני] ועל זה מסים הפסוק "ויהי כנחר שלומך וצדקתך כגלי הים ויהי כחול ירעך", וירש בזה גם חלול ה' רחמנא ליצלן^(ה) שאומרים כך החיים (סי' קנ"ה) הזהיר בשם ספר חסידים שלא יצא אדם מבית הכנסת עד שיסיימו כל התפלה, ופירש הרב אוולאי (בסי' שע"ט) דהיינו עד סוף קדיש אחרון בחול ובשבת, וכתב שהרב החסיד כמהר"ר משה מזרחי ז"ל היה מקפיד וגוער על זה. וברמ"א (נה, יב) כתב: אחד מהעשרה שבבית הכנסת היוצא באמצע התפילה, עבר עבירה, ועליו נאמר: "ועזובי ה' יכלו", ואפילו יצא כבר אחד, ונותרו תשעה - ספק אם מותר לנוספים לצאת (עי' ביאור הלכה נה, ד"ה ומ"מ. ובבית ברוך ל, כט כתב שאמנם אם הוא השישי - פשוט שאסור לצאת). מכל מקום, אפילו נשארים עשרה, לכתחילה אין לצאת טרם שמיעת קדושה, וקדישים - עד אחר עלינו לשבת. (מ"ב נה, יד). ד. שאומרים כך מתנהגים בני תורה. כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב כז), שגם תלמיד חכם			על הצבור, והציבור איננו! וחובה יש על כל אחד ואחד להדורו כל יום ויום בבקיעות לקום בבוקר כדי להגיע למנין שרוצה להתפלל בו לפני זמן התפילה. [וכבר אמרו בגמרא (שם): "כל הרגיל לבוא לבית הכנסת ולא בא יום אחד, הקב"ה משאיל בו", פירוש, הקב"ה שואל עליו מה סיבו של פלוני מדוע לא בא לבית הכנסת היום]. ועוד, שמי שהוא מהעשרה הראשונים מקבל שכר כנגד כל הבאים אחר כך. ג. מי שיוצא באמצע התפלה או לפני גמרה. בספר כף

ביאורים

1. ייש בזה גם חילול ה'. כי גדר חילול ה' הוא, שהוא חוטא ומחטיא את אחרים, ובפרט אם הוא

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
היושב ועוסק בתורה, אסור לו לעסוק בתורה בשעות הלילה המאוחרות כשעלול להפסיד משום כך למחרת קדיש, ברכו, קדושה או תפילה בציבור. ובמשנה ברורה (ז, כט) כתב, שיש לקנוס את הנמנעים מללכת לבית הכנסת מפני שעוסקים בתורה, או משום שמשכתכרין ממון, ולעשירים יש לקנוס יותר, ובעל-תורה אף שעוסק בלימוד, מכל מקום איכא חשדא וחלול השם (כדלהלן). ואף שנפסק להלכה שמי שתורתו אומנותו ואינו מתבטל מלימודו אלא לדברים הכרחיים ביותר לצרכי גופו או לימודו, פטור מלהתפלל בבית הכנסת, ורשאי להתפלל בבית מדרשו הקבוע אפילו ביחידות, מכל מקום כתב הרמ"א (ז, יח) שיש להמנע מלנהוג כן בקביעות. [וזה לשונו: ואפילו הכי לא ירגיל עצמו לעשות כן, שלא ילמדו עמי-הארץ ממנו ויתבטלו מבית-הכנסת]. והוא על פי תשובת הרא"ש (כלל ד) "שזמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד, וגם אין תורתנו כל כך אומנותנו". ועוד, אם תלמיד חכם לא יתפלל בציבור, ילמדו ממנו אחרים "ונמצאו בתי כנסיות בטילות". ובמשנה ברורה (ז, צ) "ס"ק נו) הוסיף: "כי לא ידינוהו לכך-זכות לתלות בתורתו שבשביל לימודו הוא מתפלל ביחיד, רק יאמרו שאינו חושש בתפלה, וידונו קל וחומר על עצמם ולא יחשו כלל לתפלה".	מִתְנַהֲגִים בְּנֵי תוֹרָה, וְאִין בְּזֶה שׁוֹם תְּרוּץ אֶפְלוּ רױאִין אֲנָשִׁים מְזוּלָּלִים בְּזֶה [או שְׂמֻדָּרִים בְּמָקוֹם שְׂאֵסוֹר לְדַבֵּר] וְאֶפְלוּ אֲנָשִׁים חֲשׂוּבִים, דְּמִמָּה נִפְשָׁן, אִם יֵשׁ לָהֶם טַעַם בְּזֶה - [וּמִסְתָּמָא צָרִיךְ לְדוֹנֵם לְכַף זְכוּת שְׂיֵשׁ לָהֶם טַעַם] אִין הַטַּעַם שְׂיָךְ אֲצֵל אַחֲרִים, וְאִם אִין לָהֶם טַעַם - בְּיֹדָאִי גַם הֵם יַעֲנִשׁוּ עַל זֶה, וְלֹא עוֹד אֱלָא אֱשֶׁאֲתָהּ גֹרֵם לָהֶם³ שְׂיַעֲנִשׁוּ גַם עֲבוּרָךְ שְׂהִכְשִׁילֹו אַחֲרִים. וְהַעֲקָר שְׂכַבְלֵךְ דְּבַר צָרִיךְ לְרֹאשׁוֹת מַה כְּתוּב בַּתּוֹרָה וּבְשִׁלְחָן עֲרֹב, וְזֶהוּ רְצוֹן ה'.⁴ וְהַמְזוּלָּל בְּזֶה הוּא בְּכָלל		

ביאורים

תלמיד חכם, מאחר ואנשים למדים ממנו לזלזל במה שהוא מזלזל (עפ"י רש"י יומא פו, א). 2. **שאתה**. בכך שהנך יוצא מבית הכנסת קודם סיום התפלה, כיון שגם אחרים יצאו קודם גמר התפלה, גורם אתה להם... 3. **שיענישו גם עכו"ר**. שהם בהתנהגותם (שיצאו קודם גמר התפלה) הכשילו אותך, ויענישו על שהכשילו אחרים, וזאת בנוסף לעונש על עצם יציאתם קודם גמר התפלה. 4. **והמזלזל**

עיונים

יושר

תפלה

ארחות

ה. וכל שלא יצא חובתו מצד הלב לא עשה גם כמעשה מאומה. נצטט דברי הגה"צ רבי לייב חסמן זצ"ל - לשון זהב שמוסרו נוקב ויורד עד תהום הנפש - ('אור יהל' ח"ג פ' ויקרא-עבודה שבלב במקום קרבן): אמרו חז"ל (מנחות ק"י) נאמר בעולת בהמה "אשה ריח ניחוח", ובעולת עוף "אשה ריח ניחוח", ובמנחה "אשה ריח ניחוח", לומר לך - אחד

אפיקורוס ח"ו, ולעולם הבא לא יקבלו כלל תריון זה שראו אחרים מזלזלים בזה.

ד. המאחר ברצון להתפלל וכן היוצא באמצע, לעתיד לבא יגרשוהו מבית המקדש באמצע התפלה ובסופה כמו שכתב בספר חסידים סי' תש"פ. ובירושלמי ברכות רפ"ה: כל שאין נכנס לבית הכנסת בעולם הזה⁵ אין נכנס בעולם הבא וכן"ל.

ה. גדולה תפלה יותר מן הקרבנות ויותר מפעשים טובים (ברכות ל"ב ב'), ויש אומרים אף יותר מתלמוד תורה (מגילה כ"ז א'). ואין לך דבר גדול מן התפלה (תנחומא מקץ ס' ט'). וכתב חזון איש באגרת: התפלה, אם אמנם היא מצוה מעשית אצלנו כו'⁶ הנה אמנם מצוה עיונית,^(ה) וכל שלא יצא חובתו

ביאורים

בוזה הוא בכלל אפיקורוס ח"ו. עיין גמרא מסכת סנהדרין (צט, ב) שביארה מיהו אפיקורוס. בביאור השם 'אפיקורוס' כתב הרמב"ם בפירוש המשניות (סנהדרין פ"י מ"א) שהוא לשון 'הפקר' שמפקיר ומבזה את התורה או לומדיה. והרע"ב (אבות פ"ב מ"ד) כתב פירוש נוסף שנקרא כן על שם שמשים את עצמו כהפקר ואינו חס על נפשו לחוש שמא תבוא עליו רעה על שמבזה את התורה או לומדיה. 5. אין נכנס. אף בעולם הבא, שנאמר: "סביב רשעים יתהלכון" (תהלים יב, ט), המלה "יתהלכון" כתובה בלשון עתיד, ללמד שאף בעולם הבא יתהלכו הרשעים סביב לבית הכנסת, ולא יורשו להיכנס בו (מהר"א פולדא, פני משה, בירושלמי שם). 6. הנה אמנם מצוה עיונית. כי עיקר מעלת התפלה הוא הכוונה, ותפלה ללא כוונה היא כגוף בלא נשמה.

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוון לבו לשמים, הרי שהעיקר הוא כוונת הלב, כמו שאמרו ובלבד שיכוון לבו, והוא יסוד הקרבן, היינו התקרבותו של אדם לאלקיו - במחשבתו וכניעת לבבו אליו, להדבק בו וללכת בדרכיו, וממנו ריח הניחוח העולה למעלה, דהיינו המחשבה הנכונה ודביקות הלב בעת עשייתו, ולכן 'אחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוון לבו לשמים', כי זהו העיקר. והנה על שלשה דברים העולם עומד, על התורה, ועל העבודה ועל גמילות חסדים (אבות פ"א), ובעו"ה שגלינו מארצנו, ואין מקדש ולא כהן, לא קרבן ולא מזבח - עמוד העבודה מה תהא עליו? אבל כבר אמרו חז"ל שהתפלה במקום קרבן, אם כן כמו שבקרבן העיקר הוא לבו של אדם המקריבו, כך ודאי התפלה, וכן הכתוב אומר "ולעבדו בכל לבבכם", ואמרו חז"ל (תענית ב') איזוהי עבודה שהיא בלב, הוי אומר זו תפלה! הרי שבאמירת התיבות לבד בלא כוונת הלב, אין כאן לא עבודה ולא תפלה! ומה נואלו האנשים אשר לא יחשבו על דרכיהם בתפלתם כל איש, אשר במקום שהיו יכולים לקיים ולכוון עצמם עם כל העולם כולו - בעבודת הקרבנות וריח ניחוח לפניו יתברך - להיות כמקדש ה' ומזבחותיו וכהניו על כל קרבן המקריבים בו במעט לב אשר היו נותנים בתפלתם, הנה יצר הרע כמלך גדול בא על העיר הזאת ויקף אותה ובנה עליה מצודים וחרמים, וסוחר גדול הוא אשר יודע מה שלפניו, ומשתתף כעם האדם בכל מצוה ומעשה טוב, ויבחר לעצמו כל נתח טוב ושמן - הוא הלב, שמפנהו להרהורי שטות והבל בעת התפלה, ולפני האדם מניח שתי חתיכות שפתי הבשר אשר ירוצו באמירת המילות לבדנה!... ו. אוצר של מילים צפצוף הפה הזה מצות תפלה? אמרו חז"ל כשאדם נכנס להתפלל באים כנגדו מלאכי השרת ומברכין אותו, וגם הקב"ה מברך אותו, ויצייר נא האדם במחשבתו דבר זה האיך נעשה רעש ברקיע כשנכנס לבית המדרש להתפלל, והקב"ה בכבודו ובעצמו שולח לו ברכתו,			

ביאורים

7. היסכנו תפלותיו. היועילו תפלותיו? [מלשון "הלאל יסכן גבר" (איוב כב)]. 8. הזה מצות תפלה. וכי בכך מקיים מצות תפלה?

ארחות	תפלה	יושר	עיונים
הלא יספות חטא על פשע כו', עד כאן לשונו. וכל שכן ⁹ הבא בתחלה בכונה באפן שלא יוכל להתפלל רק במהירות עצומה שאי אפשר לבנו כלל.			וגם מלאכיו גבורי כח עושי דברו מתפעלים ונהנים ממנו ומברכים אותו, ומוכן הכל בשמים - לקבל עבודת קרבנותיו (התפלה במקום קרבן) בזרועות פתוחות ולריח ניחוח לפניו יתברך, ואילו כשעומד ומתחיל תפלתו - אהה! מפנה לבו לדברים בטלים והבלי עניניו, ומשליך הכל מאחרי גוו, אין כאן לא טעם ולא ריח, אין עבודה ואין תפלה, רק - פספופי דברים ואותיות מקוטעות, כמדבר מתוך השינה ולא יותר, בושה וחרפה! איך מביטים שם על תפלה כזו, ומה אומרים עליו
ו. אין שום היתר לדלג פסוקי דזמרה, רק משום תפלה בצבור ובאקראי, וגם על זה רבים מפקפקים, וכתבו ¹¹ שמהפך על ידי זה כל צנורות התפלה (ע' מ"ב ס' ג"ב סק"א).			- פספופי דברים ואותיות מקוטעות, כמדבר מתוך השינה ולא יותר, בושה וחרפה! איך מביטים שם על תפלה כזו, ומה אומרים עליו
ז. המאחר בתפלה ואין מספיק להגיע לשמונה-עשרה ¹² עם הצבור ממש - מבטל בידים			הנה כשישים אדם על לבו דבר זה כי נורא הוא, ידע איך להתפלל. (אור יהל', שם).

ביאורים

9. יספות חטא על פשע. מרבה הוא חטא על פשע, שמלבד שמתפלל ללא כוונה, שבכך הרי הוא מחסר מעצם קיום מצות התפלה, עוד מעיז לעמוד לפני מלך מלכי המלכים היודע מחשבות לבו ולפניו מוציא אוצר מילים כשלבבו בל עמו, אשר אין לך זלזול גדול מזה. 10. הבא בתחילה בכונה באופן שלא יוכל להתפלל רק במהירות. כגון שבא לבית הכנסת באיחור לאחר שהציבור התחילו כבר בתפלתם, או שרוצה למהר לצאת לצורך עסקיו. 11. שמהפך עי"ז כל צינורות התפילה. שמקדים את המאוחר ומאחר את המוקדם, ובוהו הוא גורם כמה וכמה רעות לו ולכל העולם, שזו סיבת מניעת השפע לעולם הזה (מגיד משרים'). 12. עם הצבור ממש. כלומר, להתחיל תפלת שמונה-עשרה עם הש"ץ והקהל בשוה ממש.

עיונים	ארחות	תפלה	יושר
ז. ואם לא יגמור וכו' אסור לו להתחיל. נצטט בקצרה דינים של המאחר לבית-הכנסת ומצא שהציבור עומד בתפילת שמונה-עשרה, עפ"י המבואר בשו"ע או"ח סימן ק"ט ובמ"ב שם, וכפי שסדרם בספר 'אישי ישראל' פרק לג, וזה לשונו: א. אם נכנס לבית הכנסת ומצא שהציבור עומד כבר בתפילת שמונה-עשרה, או שהתפלל עמהם [מתחילת התפילה] אך הציבור כבר התחיל תפילת שמונה-עשרה והוא לא הספיק להתחיל עמהם תפילת שמונה-עשרה, כיון שצריך לענות לו' דברים אלו - קדושה, אמן של האל הקדוש, ושל שומע תפילה, מודים, יהא שמיא רבא, וברכו, יתנהג כדלהלן: לא יתחיל תפילת שמונה-עשרה אלא אם כן משער שיספיק לסיים תפילת שמונה-עשרה (דהיינו עד אלקי נצור) קודם שיגיע השליח-ציבור בתפילת שחרית ומנחה - לקדושה (ואם שמע כבר קדושה או שעתידי לשמוע, צריך לשער שיסיים קודם ברכת הא-ל הקדוש), ובמעריב - קודם שיגיע השליח-ציבור ל'יהא שמיא רבא' של קדיש שלם שבסוף התפילה. ב. ואם משער בתפילת שחרית או במנחה, שלא יספיק לסיים שמונה-עשרה עד שיגיע השליח-ציבור לקדושה, ימתין עד שישמע קדושה וברכת הא-ל הקדוש ואז יתחיל להתפלל (ובתפילת שחרית ימתין ב'שירה חדשה'), אך דוקא אם משער שיספיק לסיים שמונה-עשרה קודם שיגיע השליח-ציבור לברכת שומע תפילה, או שיגיע בשוה עם השליח-ציבור לברכת שומע תפילה. ואם משער שלא יספיק, יתחיל להתפלל רק אחרי שיענה מודים עם הציבור (או שיתחיל קודם ויכרע אתם במודים אף כשהוא עומד בברכה אחרת שכורעים בתפילה), וגם אז צריך עדיין לשער שיוכל לשמוע קדיש שבסיום התפילה (כדי לענות יהא שמיא רבא) וברכו, ובימים שיש בהם קריאת התורה צריך שיסיים קודם קריאת התורה. ג. ואמנם כשחושש שאם ימתין לענות ולשמוע כל הששה דברים יעבור זמן תפילה, או שעומד בתפילת שחרית וחושש לשהות זמן מרובה ב'שירה חדשה', או שאם יתחיל אחרי קדושה הדבר			

ביאורים

13. שעיקר מצותה ההתחלה. כנ"ל, עיקר מצותה של תפילה בציבור היא להתחיל תפלת שמונה-עשרה יחד עם הצבור. 14. ואם לא יגמור וכו'. פירוש, אם הציבור כבר התחילו להתפלל תפלת שמונה-עשרה והוא עדיין לא התחיל, אסור לו להתחיל להתפלל תפלת שמו"ע אם לא יסיים את תפלת הלחש שלו קודם שיגיע הש"ץ לקדושה.

ארחות	תפלה	יושר	עיונים
יגמור ^(ח) ער קדשה פשיחיל אחר כך ^(ט) אסור לו להתיחיל.			
ח. בנקר יש לומר: "מודה אני לפניך ה' אלקי ואלקי אבותי שהוצאתני ¹⁵ מאפלה לאורה".			
ט. פשאומר עומר ישראל בתפארה ¹⁶ ימשמש בתפלין.			

15. מאפלה לאורה. מאפלת הלילה לאור היום. 16. ימשמש בתפלין. למרות שעיקר ברכה זו נתקנה על לבישת הכובע שבראשו (כמבואר בשו"ע או"ח מ"ו, א), מכל מקום על ידי שימשמש בתפלין ניכר שמכוון גם על התפלין שנקראים 'פאר', שנאמר (יחזקאל כד, יז) "פארך חבוש עליך", אלו תפלין שהן פאר לישראל, כמו שנאמר (דברים כח, י) "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך", ודרשו חז"ל (מגילה טז, ב) אלו תפלין שבראש, לפי שהן אות לכל כי שם ה' נקרא עליך. 17. בתפלין. של יד ושל ראש. (מ"ב כה יג).

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
עשרה עם הציבור, אף שדרכו להאריך בתפלתו עד אחרי שמגיע הש"ץ לקדושה, מותר להתחיל להתפלל ביחד עם הציבור ואין לו לחוש למה שאחר כך לא יוכל לקיים מצות עניית קדושה, היות שכעת חל עליו החיוב להתפלל בציבור, שמעלתה גדולה מאד. [עיין בביאור הלכה סי' קט ס"א ד"ה 'הנכנס' שהסתפק בזה, אך עיין באחרונים שהכריעו שבאופן זה יכול להתפלל כהרגלו, עיין ערוה"ש שם סע' ה, שו"ת שלמת חיים סי' צב, דינים והנהגות פרק ד' אות כב בשם החזו"א].	י. ¹⁸ בפרשת התמיד [בצבור] ¹⁹ יש ²⁰ לעמוד.	י. ¹⁸ בפרשת התמיד [בצבור] ¹⁹ יש ²⁰ לעמוד.	י. ¹⁸ בפרשת התמיד [בצבור] ¹⁹ יש ²⁰ לעמוד.
י. ²¹ לעמוד. רבינו זצ"ל כתב על זה בתשובה: כונתי בצבור. (שיח תפילה, עמוד תלח אות כ). [והיינו, כשאומרים יחד בצבור ובקול רם, צריך להיות דוגמת הקרבנות שהיו בעמידה, שכאילו אז מקריבין הקרבן]. ולפי"ז היום שאין מנהגנו לומר פרשת התמיד בציבור ובקול רם, אין צריך לעמוד בפרשת התמיד. (וכן משמע במ"ב מח, א).	י. ²¹ לעמוד. רבינו זצ"ל כתב על זה בתשובה: כונתי בצבור. (שיח תפילה, עמוד תלח אות כ). [והיינו, כשאומרים יחד בצבור ובקול רם, צריך להיות דוגמת הקרבנות שהיו בעמידה, שכאילו אז מקריבין הקרבן]. ולפי"ז היום שאין מנהגנו לומר פרשת התמיד בציבור ובקול רם, אין צריך לעמוד בפרשת התמיד. (וכן משמע במ"ב מח, א).	י. ²¹ לעמוד. רבינו זצ"ל כתב על זה בתשובה: כונתי בצבור. (שיח תפילה, עמוד תלח אות כ). [והיינו, כשאומרים יחד בצבור ובקול רם, צריך להיות דוגמת הקרבנות שהיו בעמידה, שכאילו אז מקריבין הקרבן]. ולפי"ז היום שאין מנהגנו לומר פרשת התמיד בציבור ובקול רם, אין צריך לעמוד בפרשת התמיד. (וכן משמע במ"ב מח, א).	י. ²¹ לעמוד. רבינו זצ"ל כתב על זה בתשובה: כונתי בצבור. (שיח תפילה, עמוד תלח אות כ). [והיינו, כשאומרים יחד בצבור ובקול רם, צריך להיות דוגמת הקרבנות שהיו בעמידה, שכאילו אז מקריבין הקרבן]. ולפי"ז היום שאין מנהגנו לומר פרשת התמיד בציבור ובקול רם, אין צריך לעמוד בפרשת התמיד. (וכן משמע במ"ב מח, א).

ביאורים

18. בפרשת התמיד. אומרים פרשת התמיד שהיא במקום הקרבת קרבן התמיד, שכן קבלו חז"ל שבזמן שאין בית-המקדש קים ואין יכולים להקריב קרבנות, מי שעוסק בהן ובפרשיותיהן מעלה עליו הכתוב כאילו הקריבום. (מ"ב מח, א). 19. יש לעמוד. מדובר באופן שקורים את פרשת התמיד בציבור ובקול רם, ולא כשקורא ביחידות, כמבואר בעיונים. 20. לעמוד. דוגמת הכהן שהיה מקריב את הקרבנות שהיה בעמידה, שיושב פסול לעבודה (כמבואר בזבחים טו, א). 21. אפילו שום מלאכה קלה. שאם עוסק בדבר אחר, זהו מורה על עשייתו המצוה או הברכה בלי כוונה אלא דרך עראי ומקרה, וזה נכלל במאמר תורתינו "ואם תלכו עמי בקרי" שפירושו, אף ש'תלכו עמי' דהיינו עשיית המצוה, מכל מקום היא בדרך מקרה ועראי, וזה שייך גם בתשמיש קל. ואין צריך לומר שלא יעסוק בדבר שצריך לשום לבו אליו, שבדבר כזה יש טעם נוסף, שמבטל כוונתו בברכה. (ט"ז ומג"א סי' קצא). והוסיף הט"ז, שיש לזהר שלא לעיין אפילו בדברי תורה בשעה שמברך, כי גם זה מורה על היות הברכה אצלו רק על צד המקרה וההזדמן, ואפילו עוסק בברכה וגם במצוה אחרת עמה אינו נכון כי אחד מבטל חבירו. וכתב המשנה ברורה (כה, נו): ולכך הנהגים לקפל את הטלית והתפילין בעת שמיעת קדיש - לא יפה הם עושים, כי מאד יש לכוון בעניית אמן יהא שמה רבא, כי הוא במדרגה גבוהה יותר מקדושה.

ארחות תפלה יושר עיונים

יב. בשעת קריאת אסור²² אפילו להרהר בדברי יא. קריש. הקדיש נאמר כמה פעמים בכל תפילה,

והוא שבח גדול ונורא להקב"ה, ודוקא משום כך מנסה השטן להפריע, עד שאין נזהרים לאמרו ולענות עליו כראוי. ואמרו חז"ל (שבת קי"ט, ב): כל העונה 'אמן' יהא שמייה רבה מברך' בכל כוחו - קורעין לו גזר דינו. ופירשו הראשונים, בכל כוונתו ובכל אבריו, דהיינו שיאמרנה בלב ונפש, ולא רק כמוציא בשפתיו ולבו בל עמו.

בא וראה כמה גדולה מעלת אמירת הקדיש וענייתו יהא שמייה רבה מברך, עד שאמרו בזהר הקדוש (בראשית ל"ח): היכלא תנינא קיימא לגו היכלא קדמאא כו' ולגו מהי היכלא קיימין כל אינון דמקדישין בכל חילא שמא דמוריהון ואתיבו 'אמן' יהא שמייה רבא מברך' בכל חילא אלין קיימין לגו האי היכלא וההוא נהורא דכליל כל גוונין נהיר להון וכו'. [תרגום: היכל השני עומד פנימה מהיכל הראשון, ולפנים מאותו היכל עומדים כל אלו שמקדישים בכל כוחם שם ריבונם ועונים 'אמן' יהא שמייה רבא מברך' בכל כוחם, הללו עומדים בתוך ההיכל ההוא, ואותו האור שכולל כל הגוונים מאיר להם].

שנינו במסכת ברכות (ג, א): בשעה שישיראל נכנסין לבתי כנסיות ובתי מדרשות ועונין יהא שמו הגדול מבורך וכו'. ובמסכת שבת (קי"ט, ב): ואמר רבי יהושע בן לוי כל העונה אמן יהא שמי' רבא מברך בכל כוחו, קורעין לו גזר דין וכו' ופותחין לו שערי גן עדן.

ומעלת אמירת אמן יהא שמי' רבא של הקדיש גדולה מכל השבחים בעולם, ואפילו מקדושה שאנו מקדישין אותו כשם שמקדישין אותו בשמי מרום [ושעל ידה אנו מתחברים בעולם, ואפילו מקדושה שאנו יודוין ממתנינים בצמאון לשבח זה] הנה אמן יהא שמי' רבא עולה גם על זה (וכן הוא במג"א רס"ו נ"ו). ובסוטה (מח, א. מט, א) אמרו: מיום שחרב בית-המקדש אין לך יום שאין בו קללה ואלא עלמא אמאי קאי (-בזכות מה עומד העולם?) אקדושא דסדרא ועל יהא שמי' רבא דאגדתא [כלומר, על קדושת 'ובא לציון', ועל איש"ר שאומרים בקדיש שלאחר לימוד אגדות חז"ל בציבור]. וכן מבואר בטור (קל"ב) שעניית אמן יהא שמי' רבא משכך הקללות.

סגולה מיוחדת לומר קדיש על הנפטר, שהוא תיקון גדול לנפש הנפטרים, ולא זו בלבד שמצלאת את הנפטר מדין הגיהנם, אלא אף בכוחו להעלות אותו גבוה מעל גבוה במעלות הצדיקים בגן עדן, ועל כן אומרים קדיש גם אם הנפטר היה צדיק. (ראה מעשה הידוע בב"י יו"ד שע"ו, ובאור זרוע שבת סי' נ').

ביאורים

22. אפילו להרהר בדברי תורה. משום שצריך לכוון הרבה בעניית הקדיש כמבואר בשו"ע (נו, א),

יושר

תפלה

ארחות

תורה, ומעשה בחסיד אחד שראהו חברו לאחר מותו שפניו מוריקות, אמר לו שזה ענש מפני שהיה מדבר בשעת קדיש (מ"ב ס' ז"ו סק"א).

יג. המדבר בקביעות בשעה שהצבור אומרים שבתו של מקום, אפלו כבר אמר זה קדם או שיאמרנה אחר כך, הרי זה מכזה עבודתו של מקום. ומצוה לומר כל דבר ביחד עם הצבור במבאר בשלחן ערוך ובכמה מקומות, ובכך עם הדרת מלך, וחיז"ל החמירו מאוד על הפורש מן הצבור.

יד. מצוה²³ לעמוד בשעת קדיש (ס' ז"ו ס"א) וגם בכל דבר שהקנהל נזהגין לעמוד, אפלו אם הוא חמרא בעלמא, מי שיושב - הרי הוא פורש מן הצבור, ומכזה כבוד שמים, וגם עובר על מה שאמרו (דא"ז פ"ה)²⁴ אל תהי יושב בין העומדים.

ביאורים

ובמשנה ברורה שם כתב: כי אמרו חז"ל: כל העונה "אמן יהא שמה רבא מברך" בכל כוחו, קורעין לו גזר-דינו, ופרשו הראשונים דרוצה לומר "בכל כוחו" - בכל כונתו ובכל איבריו, דהיינו שיאמרנה בלב ונפש ולא רק כמוציא בשפתיו ולבו בל עמו. גם יכוון לשמוע הקדיש מפי השליח-ציבור, כדי שידע על מה הוא עונה "אמן יהא שמה רבא" ואמן שאחר "דאמירן בעלמא" [שאם אינו יודע על מה הוא עונה יש בזה חשש 'אמן יתומה!']. וכל-שכן שצריך לזהר מאוד ומאד שלא להשיח באמצע קדיש או קדושה [שמלבד שאינו מכוון לשמוע לש"ץ בשעה שמשח, עונשו גדול] וכמובא במסכת דרך ארץ, שרבי חמא מצא לאלהיו בכמה אלפי גמלים טעונים אף וחמה לשלם לאלו. וכל המדבר באלו המקומות, עליו הכתוב אומר "ולא אותי קראת יעקב" [שהנביא מוכיח את ישראל על שאינם קוראים ומשבחים שמו של הקב"ה].²³ לעמוד בשעת קדיש. עד אחר שיסיים אמן יהא שמה רבא, ויש אומרים שיש לעמוד עד אמן שלאחר דאמירן בעלמא ואמרו אמן, שכל זה מעיקר הקדיש ויש לעמוד בו (מ"ב נו, סק"ז).²⁴ אל תהי יושב בין העומדים. שאין זה ממדת דרך ארץ להתנהג אחרת מכולם, וכמו שמסיים

ארחות	תפלה	יושר	עיונים
טו. לא יאמרו פסוקי דזמרה ²⁵ במרוצה כי אם בנחת (שו"ע סי' נ"א ס"ח) ²⁶ שזוה כאלו מבזה שבתו של מקום (כ"י).		יב. בפסוק פותח את ידך צריך לכון פרוש המלים. כתב הטור (סי' נ"א): וצריך לכוון בתהלה לדוד, דאמר רבי אלעזר כל האומר תהלה	
טז. ב' ברוך שאמר' יש לעמוד ²⁷ ויאחז הציצית בידו.			

יז. ב' ברוך דוד' יש לעמוד²⁹ עד שיאמר 'אתה הוא ה' האלקים'.

יח. בפסוק 'פותח את ידך'³⁰ צריך לכוון³¹ פרוש המלים, ואם לא כון

ביאורים

שם: "כללו של דבר אל ישנה אדם ממנהג הבריות".²⁵ במרוצה. שלא ידלג שום תיבה ולא יבליעם, אלא יוציא מפיו כאילו מונה מעות (מ"ב שם סק"ב). בספר קב הישר (פרק לד), מונה עשרה דברים שבית דין של מעלה מנדים עליהם, ואחד מהם הוא האומר שירות ותשבחות במרוצה ואינו מוציא מפיו התיבות בשלימות בשפה ברורה מברוך שאמר עד תפילת ישתבח.²⁶ שזה כאלו מבזה שבתו של מקום. כתב הב"י (בשם ארחות חיים): ואותם בני-אדם שאומרים במרוצה כשיש שם מנין, אינם עושים כראוי, שמקצרין שבתו של מקום בשביל שאלת צרכם, היש מושל שיתרצה בכך.²⁷ בברוך שאמר יש לעמוד. בב"ח (סי' נג ס"א) הביא: קבלו אנשי הקבלה, ששבח זה צריך לאמרו מעומד לרמוז שהוא כנגד הצורה העליונה וכו', וקבלנו כי הכלה הכלולה מזמרת לפני המלך העליון שיר זה עם שאר שירות ותשבחות, ע"כ.²⁸ ויאחז הציצית בידו. טעם הדבר ע"פ סוד. (שער הכוונות).²⁹ עד שיאמר 'אתה הוא ה' האלקים'. ועד בכלל. וסיבת העמידה עד תיבות אלו היא על פי הסוד, כיון שראשי התיבות שלהם "אהיה", שהוא משמותיו של הקב"ה. (שער הכוונות דרושי תפילת השחר דרוש א').³⁰ צריך לכוין. כתב רבינו בחיי שאין די באמירה, אלא שיתבונן מה שהוא אומר ויכיר נפלאות השם. ועוד, שיכיר קצת מחסדי הבורא וקצת מגדולתו, ועל ידי זה יהיה חרד על דבר השם וישמור עצמו מן החטא, ואם עוון בידו ירחיקה וישוב בתשובה שלימה ועל ידי זה יזכה לעולם-הבא. (מ"ב א, יג, מג"א ומחה"ש).³¹ פרוש המלים. שהקב"ה משגיח על בריותיו וזן ומפרנס אותם.³² ואם לא כיון. והמשיך

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
לדוד בכל יום [שלש פעמים] מובטח לו שהוא בן העולם הבא. ויותר יכוון בפסוק 'פותח את ידך', שעיקר מה שקבעוהו לומר בכל יום הוא	צָרִיךְ לַחֲזוֹר ³³ מִשֶּׁם וְהִלָּאָה.		
בשביל אותו פסוק שמזכיר בו שבחו של הקב"ה שמשגיח על בריותיו ומפרנסן. ובספר אור יחזקאל (אמונה עמ' ק"ב) כתב: עיקר יסוד אמונתנו הקדושה להאמין כי הכל מסור ביד הקב"ה ואין נתון ביד אדם מאומה וכו'. ויסוד אמונה זו היא כל ענין ומטרת התפילה להאמין ולהכיר שהכל ביד הקב"ה ולכן אנו מתפללים ומבקשים ממנו שיתן לנו, שהרי פשוט שאין להקב"ה צורך בתפילה, ועל כרחך ענין התפילה כנ"ל שכיון שאנו מבקשים צרכינו מאת הקב"ה ואנו מגלים בבקשתנו שאין בכחנו ליצור לעצמינו מאומה ורק מהשי"ת מקבלים צרכינו, לכן בשכר ההכרה והנחה זו נזכה מאת הקב"ה שימלא את בקשתנו.	יִט. ב' יִשְׁתַּבַּח ³⁵ יֵשׁ לַעֲמֹד.		
ומובא בגמרא (ברכות ד, ב): "כל האומר 'פותח את ידך' שלש פעמים ביום הרי זה בן עולם הבא". וצריך ביאור מה היא המעלה המיוחדת באמירת פותח את ידך. ונראה ביאור הדברים, שכל האומר 'פותח את ידך' ומשביע לכל חי רצון, דהיינו שאומר ומכוון יסוד זה של אמונה בהשגחתו יתברך שהקב"ה הוא המשביע לכל חי וזן ומפרנס מקרני ראמים עד ביצי כנים, ממילא זוכה להיות בן העולם הבא, כי עולם הבא ניתן לאדם המאמין בהשגחתו הפרטית. ולפי זה כמה פשוט שאין כוונת דברי חז"ל לאומר שלש פעמים ביום ללא כוונה ותשומת לב כי ללא כוונה והבנה אין משתנה לבו ומחשבתו ונשאר במחשבות המינות והאפיקורסות כלעיל, ע"ש.			

ביאורים

בתפלתו. ³³ צריך לחזור. כיון שעיקר מה שקבעו לומר "תהלה לדוד" בכל יום הוא בשביל אותו פסוק, שמזכיר בו שבחו של הקב"ה שהוא משגיח על בריותיו ומפרנסן, לכן אם לא כוון בפסוק זה, צריך לחזור ולאומר. ³⁴ משם והלאה. עיין בחיי אדם שהביא אדם הלבוש שצריך לומר מפסוק "פותח" עד סוף המזמור כסדר, שכיון שאחד הטעמים שהאומר מזמור זה מובטח לו שהוא בן עולם הבא, הוא מפני שמזמור זה כתוב כסדר אל"ף בי"ת, ולכן גם כשחזור צריך לומר דוקא בסדר זה. ואם לא נזכר עד שכבר אמר מזמורים אחרים ואין לו שהות לחזור, מכל מקום יאמר אחר התפלה מפסוק "פותח" עד סוף המזמור. ³⁵ יש לעמוד. במ"ב (נג, א) כתב בשם עטרת-זקנים שנוהגים אנשי מעשה לעמוד כשאומרים ישתבח, בין בשבת בין בחול, ואפילו ביחיד. או משום שמחשיבים את ברכת ישתבח לדברים שבקדושה שצריך לעמוד בהם, או משום שנחשבת לברכת המצוות שלכתחילה יש

יושר

תפלה

ארחות

כ. ³⁶אחר 'ברכו' - דינו ³⁷כמו באמצע הפרק, ³⁸כי עקר תקנת 'ברכו' הוא ³⁹שיאמר מיד ברכת 'יוצר אור', ומי שמאחר ואין עומד עדין בברכת יוצר אור כשהוא עין אומר ברכו - מבטל בידים עקר תקנת ברכו (מ"ב ס"ד נ"ד סק"ג) וכל שכן שאסור לבא לאחר ברכו שהוא חייב גמור לשמע, שהרי תקנו פריסת שמע [שהזרין לומר ברכו לאחר התפלה] בשביל אלו שלא שמעו ברכו.

כא. ⁴⁰בברכות קריאת שמע ובקריאת שמע יש לישב עד תהלות', ⁴¹ומשם

ביאורים

לברכם מעומד. (עי' מ"ב ח, ב) ובסידור בית יעקב כתב הטעם על פי קבלה ש"ג שבחים שבישתבח מכוונים ל"ג ברוך שבברוך שאמר, ובשתייהן יש לעמוד. ובמקור חיים (נג, א) כתב הטעם, ש'ברוך שאמר' ו'ישתבח' הן שתי ברכות שתיקנו חז"ל לפני פסוקי-דזמרה ואחריהן, ומכיון שעומדים בברוך שאמר תקנו לעמוד בישתבח כדי שלא יולולו בה. (טעם נוסף - עי' הגה"מ תפילה פ"ז אות ע').

36. אחר ברכו. פירוש, אחר ששמע מהש"ץ ברכו, אף שלא התחיל עדיין ברכת יוצר אור. 37. כמו באמצע הפרק. של ברכת יוצר, כי משם ואילך הוא להתחלת ברכת יוצר. 38. כי עיקר תקנת ברכו וכו'. פירוש, כי עיקר כונת השליח-ציבור מה שאומר "ברכו את ה'" היינו שיברכוהו אחר כך בברכת יוצר. מטעם זה כתב השו"ע (סט, א): אם יש בני-אדם שהתפללו כל אחד בפני עצמו ביחיד ולא שמעו לא קדיש ולא קדושה, עומד אחד מהם ואומר קדיש וברכו וברכה ראשונה יוצר אור, והטעם שצריך שיאמר גם ברכת יוצר אור, מפני שלא יהיו נראין ככופרין ח"ו שאומר להם לברך ואין אחד מהם מברך. (מ"ב). 39. שיאמר מיד וכו'. וכן לאחר ברכו של ערבית, דינו כאמצע הפרק, מהטעם שכתב כאן, וצריך להיזהר מאד שלא להפסיק בדיבור אחר ברכו של ערבית אפילו קודם שהתחיל לברך ברכה ראשונה אם דעתו להתפלל אז ערבית. 40. בברכות ק"ש וכו'. במשנה ברורה (נט, יב) כתב שהקדושה שאומרים ביוצר אור, אם אפשר טוב לאמרה מיושב. וי"א דוקא מיושב (שעה"צ), וי"א על כל ברכות ק"ש לאמרם דוקא מיושב (ליקוטי מהר"ח, זה השולחן - לדעת האר"י ע"ש).

41. ומשם יש לעמוד. מהרי"ל היה נוהג לעמוד בשחרית לתפילת שמונה-עשרה כשהתחיל הש"ץ תהלות לאל עליון (מ"ב צה, ג).

עיונים	ארחות	תפלה	יושר
יג. יאחזו הציצית. כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א, ג', ענף א') שלדעת 'הגהות אשרי' שכתב "קטן היודע להתעטף (שמאז חובה על אביו לחנכו בציצית, כנפסק ברמ"א סי' י"ז סעיף ג') - הוא שידוע לאחזו הציצית בשעת ק"ש", מסתבר שמצות האחיזה היא מן התורה, וזה חלק ממצות ציצית, שאם לא כן לא היה שייך לקבוע את גיל הקטן החייב בציצית על פי ידיעת האחיזה. בשו"ת ובחרת בחיים (להגר"ש קלוגר, סימן כח) כתב, שדברי הוזהר (פרשת שלח, הובא במ"ב כד, ג), שהקורא קריאת שמע בלא ציצית, כמעיד עדות שקר בעצמו, (וביאר המ"ב שם, מפני שקורא פרשת ציצית ואינו מקיים בפועל מה שקורא) היינו כשלוש בגד של ארבע כנפות ואינו נוטלן בידו, זהו כמעיד עדות שקר, שהרי נאמר "וראיתם אותו", ואם אינו אוזן כדי לדאוג נחשב כמעיד עדות שקר. יד. בשמאלו. כתב רבינו זצ"ל (בקונטרס איש אטר, הנדפס בספרו מסכת תפילין, עמוד סח), שגם איטר יד יאחזו הציציות ביד שמאל, שהרי צריך לאחזה כנגד ליבו, וא"כ אין חילוק בין איטר לאחר, שלבו ולב כל אדם בצד שמאל.	יש לעמוד (רמב"ם רפ"ט מתפלה וכו' וכו' מ"ב סי' נ"ט סק"ב). כב. בקריאת שמע (ג') יאחזו הציצית (יד) בשמאלו⁴² בין זרת לקמיצה כנגד לבו, וכשמוגיע⁴³ לפרשת ציצית⁴⁴ יטלם בשתי ידיו נגד עיניו, וכשמוגיע⁴⁵ ל'וראיתם אותו' יתנם על עיניו.		

ביאורים

42. בשמאלו. כתב השו"ע (כד, ב): מצוה לאחזו הציצית ביד שמאלית שהיא כנגד לבו (שאף הוא בצד שמאלו של האדם) בשעת קריאת שמע, רמז לדבר "והיו הדברים האלה וגו' על לבבך", (שמפרש בדרך רמז ש"הדברים האלה" היינו הציצית יהיו כנגד לבבך). מקורו במדרש שוחר טוב על תהלים (לה, ב) ובילקוט תהלים, רמז תשכ"ג: אמר דוד אני משבחך בכל איברי וכו', הציצית אני משים כנגד הלב כל זמן שאני קורא ק"ש, שנאמר וכו'. כתב שו"ת ריב"ש, סימן תפו, שמנהג זה מבטא את חביבות המצוה. 43. בין זרת לקמיצה. על פי כתבי האר"י ז"ל (שער הכוונות דרושי עלינו לשבח דרוש א'). 44. יטלם וכו'. יקח הציצית גם ביד ימין ויביט בהם. 45. וכשמוגיע ל'וראיתם אותו וכו'. כ"כ בשו"ע (כד, ד) וז"ל: יש נוהגין להסתכל בציצית כשמוגיע ל'וראיתם אותו' וליתן

כג. ⁴⁶יֵאָחֵז הַצִּיצִית עַד יִנְחָמְדִים לְעַד'.

כד. בְּשִׁמוּנָה-עֲשֶׂרָה יִתֵּן ⁴⁷יָדָיו עַל לְבֹ, הַיְמָנִית עַל הַשְּׂמָאלִית ⁴⁸וְהָאֲגוּדָלִים יִכֶּה לְפָנִים.

כה. ⁴⁹בְּמוֹדִים צָרִיף לְשׁוֹחַ ⁵⁰עַד שִׁיתַּפְקֶקוּ כָּל חֲלִיזוֹת שְׁבִשְׁדָּרָה [וְמִי שֶׁאִינִי עוֹשֶׂה בֶּן נַעֲשָׂה שְׁדָרוֹ נָחַשׁ לְאַחַר שִׁבְעַ שָׁנִים לְמוֹתוֹ כַּ"ש ⁵¹כַּנְמִ/ (כַּפ"ק ד"ק)].

ביאורים

אותם על העינים, ומנהג יפה הוא וחבובי מצוה. ⁴⁶ יֵאָחֵז הַצִּיצִית. ויהיו בידו הציצית עד שמגיע לנאמנים ונחמדים לעד' ואז ינשק הציצית ויסירם מידו (מ"ב כ"ד סק"ד, מכתבי האר"י ז"ל הנ"ל). על טעם נישוק הציציות במלה 'לעד', כתב מדרש תלפיות (ערך ביאורים כוונה) כי "לעד" בגימטריא 104 כמספר הציצית: 4 ציציות ובכל אחת 8 חוטים, הם 32, כל חוט צריך להיות שזור לפחות משני חוטים, הרי 64, ובכל ציצית 5 קשרים כפולים שהם 10, ובארבע ציציות 40 קשרים, סך הכל 104, כמנין 'לעד'. ⁴⁷ יָדָיו עַל לְבֹ הַיְמָנִית עַל הַשְּׂמָאלִית. על פי השו"ע (צה, ג). מסביר הוא כיון שבכל מקום ימין חשובה יותר מהשמאל, או שהוא רמז להכנעת היצר הרע הנרמז בצד שמאל (ב"י ד"ה כתב הרמב"ם). ועל דרך האמת הוא רמז להגביר מידת הרחמים על מידת הדין (דרכי משה אות ג). ולטעם זה כתב רבינו זצ"ל (בקונטרס איש איטר, הנדפס בסוף מסכת תפילין, אות כ') שגם איטר יד ינהג בזה כשאר בני אדם. ⁴⁸ וְהָאֲגוּדָלִים וכו'. כן כתב המ"ב (צה, סק"ו) בשם הרמ"ק שיכוף האגודל בתוך פיסת היד, וגם זה מטעם הנזכר לכלול הדין ברחמים. ⁴⁹ בְּמוֹדִים צָרִיף לְשׁוֹחַ. במ"ב (ק"ג סק"ב) נתבאר שכשאומר "מודים" יכרע ראשו וגופו כאגמון (-קנה רך שראשו כפוף) בבת אחת, ויעמוד כך בשחיה עד שאומר השם ואז יזקוף (על שם הכתוב 'השם זקוף כפופים'). ⁵⁰ עַד שִׁיתַּפְקֶקוּ וכו'. פירוש, שיעור הכריעה הוא שיתכופף עד שיבלטו בגבו "קשרי" כל חוליות שבשדרה (ויעשה עצמו כקשת. רמב"ם הל' תפילה ה, יב). ⁵¹ כַּנְמִרָא כַּפ"ק ד"ק. שם (ב"ק טז, א) אומרת הגמרא: אם לא כרע במודים, נעשה שדרו נחש לאחר שבע שנים (מפסירתו). והוא מדה כנגד מדה שהיה לו לכרוע ולזקוף כנחש [כמו שאמרו בברכות (יב, ב): "רב ששת כי הוה כרע כרע כחזירא,

כו. בין שמונה-עשרה עד אחר תחנון⁵² אסור להפסיק בדבור.

כו. ⁵³שלוש פסיעות כל אחת בארץ הרגל⁵⁴ לא פחות ולא יותר, וצריך לפסע
שלוש פסיעות בכריעה אחת. כשאומר 'עושה שלום במרומיו'⁵⁵ משתחוה

ביאורים

כי זקיף זקיף כחויא", ופירש רש"י, רב ששת כשהיה כורע - כורע "כחיוא", כשבט שביד האדם שאדם חובטו כלפי מטה בפעם אחת, כך יכרע במהירות בפעם אחת. וכשהוא זוקף, היה זוקף כמו נחש, דהיינו מעט מעט בנחת, ראשו תחלה ואחר כך גופו, (כמו הנחש כשהוא זוקף מגביה ראשו מעט ואחר כך גופו מעט מעט), כך שלא תיראה כריעתו עליו כמשוי שהוא מבקש להיפטר ממנו] והוא לא עשה כן לכן נעשה שדרו נחש (טור).⁵² אסור להפסיק בדיבור. שהנפילת אפים היא המשך התפילה, וכעין תפילה ארוכה (ארחות חיים, הובא בב"י ד"ה וכתבו). במ"ב (קלא, סק"א) כתב בשם הבית יוסף שעל ידי שמפסיק בדיבור בין תפילה לנפילת אפים, אין תחינתו שמתחנן בנפילת אפים מתקבלת כל כך. ובחיי אדם (ח"א לב, לג) כתב כי 'נפילת אפים' הוא גמר התיקון של שמונה-עשרה, כידוע ליודעי חן. וברקאנטי כתב: בפסוק (במדבר טז, כב) 'ויפלו על פניהם' נרמז סוד גדול בנפילת אפים, כי לעולם צריך לכוון בתחינה, וטוב לעשותה אחר התפלה בסוד סומך גאולה לתפלה, לחבר את האהל להיות אחד.⁵³ שלש פסיעות. בבית יוסף (ד"ה כתב) הביא כמה טעמים מדוע דוקא שלש פסיעות, ומהרש"א (חי' אגדות יומא נג, ב) כתב טעם משום שאמרו חז"ל (שה"ר ג) שבזכות שלש פסיעות שרץ נבוכדנצר לכבוד השם יתברך זכה להחריב בית המקדש, ולכן אנו פוסעים שלש פסיעות ומתפללין שיבנה בית המקדש.⁵⁴ לא פחות ולא יותר. בשו"ע (קכג, ד) כתב: "מי שמוסיף על שלש פסיעות, הוי יוהרא" [דרך גאוה]. וביאר במ"ב (שם סק"ז): שנראה שהוא חולק כבוד לשכינה בכריעתו יותר משאר בני אדם. עוד מובא ברמ"א (שם, ג): ולכתחילה לא יפסיע פסיעות גסות יותר מזה. וביאר במ"ב (שם ס"ק ט"ז) משום שתפילות כנגד תמידים תקנום ולכן צריך לנהוג כמו כהנים בעבודתן, ולכן לא יפסע פסיעות גסות יותר, ועוד שאם פוסע פסיעות גדולות הרי זה נראה כרץ מלפני המלך. בביאור הגר"א מדמה דין זה למה שנתבאר (בשו"ע ז, יב ומ"ב) שכשיוצא מבית הכנסת אסור לו לרוץ ולא לפסוע פסיעה גסה, לפי שמראה עצמו שהעיכוב בבית הכנסת דומה עליו כמשאוי.⁵⁵ משתחוה לשמאל. שהמתפלל רואה עצמו כאילו שכונה ממול פניו, ושמאל האדם הוא צד ימינו של הקדוש ברוך הוא, ולכן יכרע קודם לימין הקב"ה שהוא שמאל

עיונים	יִוֶּשֶׁר	תפלה	ארחות
טו. לא די שלא יקבל שכר. כתב בעל ווי העמודים (עמוד העבודה פרק עשירי): גם בזה רגיל אני למחות לאותם האנשים המתפללים תחנוות ובקשות בעת שהש"ץ חוזר ומתפלל תפלת שמונה-עשרה, כי מוסכם בכל הפוסקים כששליח-ציבור חוזר ומתפלל שמונה-עשרה יש להקהל לשתוק ולענות אמן ולכוון לברכות שמברך החזן, ומי שאינו נוהר בזה מה שבידו נטלה הימנו, ומה שביקש בשאר תחנוות לא ניתן לו כי בא זה ואיבד את זה.	לְשִׁמְאֵל, ⁵⁶ הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ מִשְׁתַּחֲוֶה לְיָמִין, וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל מִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנָיו.	כח. ⁵⁷ אָסוּר לְדַבֵּר בְּשַׁעַת חֲזַרְת הַש"ץ וְאִפְלוּ לִזְמַר תְּהַנּוּנִים אוֹ לְלַמֵּד (ס' קכ"ד פק"ז).	וְהַלּוּמֵד אוֹ קוֹרֵא הַפְּרָשָׁה בְּשַׁעַת חֲזַרְת הַש"ץ וְקַדִּישׁ, ^(טו) לֹא דִי שְׁלֹא יִקְבַּל שָׂכָר, ⁵⁸ רַק יִקְבַּל עֹנֶשׁ עַל כֵּךְ, ⁵⁹ וְעַל זֶה נֶאֱמַר "הוּי מוֹשְׁכֵי הָעוֹן

ביאורים

שלו ואחר כך לשמאל הקב"ה שהוא ימין שלו. (מ"ב סק"ד). ⁵⁶ הוא יעשה שלום עלינו משתחוה לימין. שלא כהאומרים, בשעה שכורעים לשמאל, 'עלינו ועל כל ישראל', אלא 'ועל כל ישראל' יאמר כשמשתחוה לפניו. ⁵⁷ אסור לדבר בשעת חזרת הש"ץ. מפני שיש לפנות הלב לשמוע כשמשבחים להקב"ה (ר"י). ואפילו אם ירצה ליזהר בסוף כל ברכה לכוון ולענות אמן שלא תהיה אמן יתומה, יש לו לשתוק ולא לשוח (מ"ב שם ס"ק כ"ו). ⁵⁸ רק יקבל עונש על כך. כתב באליה רבה בשם הכל בו, אוי להאנשים שמשכיחים בעת התפילה ומזלזלים בכבודו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, כי ראינו כמה בתי כנסיות נחרבו בשביל עוון זה, ויש למנות אנשים ידועים להשגיח על זה, ויגדעו במי שמשכיח (מ"ב שם ס"ק כ"ו). ⁵⁹ ועל זה נאמר הוי מושכי העון וגו' עי' ברכות כ"ד, א'. בגמרא שם מדובר באדם שהיה קורא קריאת שמע ולא פסק קריאתו כשהגיע למקום מטונף אלא המשיך וקרא, לדעת רב יוסי, עליו הפסוק אומר (ישעיה ה, יח): "הוי מושכי העון בחבלי השוא" - כלומר, אוי לאותם המושכים העון על עצמם בחבליים שאינם חזקים וקלים להנתק, אף זה שקורא ק"ש במקום מטונף, הרי על ידי דיבור קל [קריאת שמע] הוא מושך עון על עצמו (עפ"י רש"י שם). כמו כן, המדבר או אף הלומד או קורא הפרשה בשעת חזרת הש"ץ וקדיש, יקבל עונש, ועל זה נאמר הוי מושכי העון וגו', שעל ידי דיבור קל [שמדבר או קורא בשעת חזרת הש"ץ וקדיש] הוא מושך עון על

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
טו. במדרש רבה פירשת בלק, לשון המדרש שם: שנו רבותינו, שני חכמים עמדו בעולם, אחד מישראל ואחד מאומות העולם, אחיתופל מישראל ובלעם מאומות העולם, ושניהם נאבדו מן העולם כו' למה שלא היתה מתנתן מן הקב"ה אלא חוטפין אותה להם. כתב מו"ר זצ"ל ב'טעמא דקרא' (פרשת בלק): וקשה, איך אפשר לחטוף בעצמו חכמה הא כתיב 'כי השם יתן חכמה' וגו' 'הב חכמתא' וגו' (והרי אחיתופל גדול בתורה הי'), אבל יש לפרש, שכבר	בְּחֶבְלֵי הַשָּׁוְא" (עי' ברכות כ"ד ב.). וְתוֹרָה כְּזוֹ לֹא תִצְלִיחַ כְּמֹו שְׂכָתָב^(טו) בְּמִדְרָשׁ רַבָּה פְּרָשֶׁת בְּלָק, וְאַפְשָׁר דְּאַפְלוּ דִּיעֵכֶר לֹא יֵצֵא יְדֵי 'שְׁנִים מִקְרָא' דִּיהוֹי מִצְוֶה הַבָּאָה בְּעֵבֶרָה (עי' שו"ח אות מ' כלל ע"ז סק"ג ד"ה ואהיה ג' שכלי הלקט ועי' ס"ח ס' תשע"ב ובהגהות הרחיד"א שם), וְגַם אֲסוּר לְהַפְסִיק בֵּין שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה לְתַחֲנוּן בְּמִכְבָּר בְּשִׁלְחַן עֲרוּךְ.	כט. הַגּוֹמֵר שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה⁶⁰ אֲסוּר לוֹ לְהַחֲזִיר פָּנָיו לְצִבּוֹר עַד שְׁיִגְמַר הַשִּׁ"ץ (ס' קכ"ג ס"ב).	הבטיחו חז"ל (מגילה ו') 'יגעתי ולא מצאתי אל תאמין' ולכך כל המתייגע בתורה זכותו שידע ויחכם, אבל אם אין לומד בדרך שהקב"ה רוצה כגון הלומד בתשעה באב ובימי אבלות או בליל שבת לאור הנר או לאור שנעשה באיסור ע"י ישראל או שלומדים ומהרהרין דברי תורה במקומות האסורין בהרהור או באמצע התפלה וחזרת הש"ץ וקדיש שכל זה אסור ע"פ דין, כל זה נקרא שחטפו החכמה לעצמן ולא מהקב"ה ולכך חכמה כזו לא תצלח (וכעין שאמרו בגמרא 'שלא בירכו בתורה תחלה', וכמדומה שקצת מזה שמעתי). עכ"ד.

ביאורים

עצמו. 60. אסור לו להחזיר פניו לציבור, אף על פי שעדיין עומד במקום שכלו פסיעותיו שפסע אחר תפילתו, לא יחזיר פניו לציבור שאחריו דהיינו לצד מערב כל זמן שלא סיים השליח-ציבור תפילה של לחש, כי יגרום בזה ביטול כוונה להמתפללים על ידי שמסתכל בהם, וגם שיחשדוהו שדילג כיון שמסיים קודם שסיימו שאר המתפללים תפילתם (מ"ב קכ"ג ס"ק י"ב). הלבוש (ס"ו) כתב טעם נוסף, שכשמחזיר פניו נמצא שהופך עצמו מהשכינה שהציבור עומדים לפניו יתברך.

יושר

תפלה

ארחות

ל. ב' והוא רחום⁶¹ ייש לעמוד.

לא. בתחנון ייש לישב עד⁶² ואנחנו לא נדע⁶³, וקשמוניע למה נעשה⁶⁴ יעמוד.

לב. ב' אשרי וקא לציון⁶⁵ ייש לישב [חזון מקדושה וסדרא שמנהגינו על פי החזון⁶⁶ לעמוד] (רמב"ם פ"ט מתפלה ה"ה ע"ש ומ"ב ס' תפ"ט בה"ל ד"ה ומצוה בשם ר"צ גאות. ומש"כ בתשו' ר"י מייגס ס' קל"א שיש לעמוד לבתחלה, חינו הש"ץ ע"ש).

ביאורים

61. יש לעמוד. מפני שאומרים בו "חטאנו" וידוי צריך לומר מעומד (כנפסק בשו"ע ס' תרו"ס ג), ואם ישב י"א שנקרא פורץ גדר. (קלד, א, ומ"ב סק"ד). 62. יש לישב. עיין רמב"ם (פ"ט מהלכ' תפילה הלכ' ה) "ישב ויפול על פניו הוא וכל הציבור". כתב הבית יוסף שהטעם שיש לאומרו מיושב דוקא הוא על דרך הקבלה (מ"ב קלא, סק"י). בלבוש כתב שכן הוא ההכנעה יותר, וגם יש בו סוד. 63. ואנחנו לא נדע. מקור הפסוק 'אנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו' הוא בדברי הימים (ב' כ יב) שאמר יהושפט לפני המלחמה עם עמון ומואב (הרוקח). טעם המנהג לומר ואנחנו לא נדע, כתב המ"ב (קלא, סק"ט): לפי שהתפללנו בכל ענין שיוכל אדם להתפלל, תחילה התפללנו בישיבה (לפני שמו"ע), ואח"כ בעמידה (בשמו"ע), ואח"כ בנפילת אפים, כמו שעשה משה רבינו ע"ה, שנאמר (דברים ט, ט) 'ואשב בהר' וגו', 'ואנכי עמדתי בהר' וגו' (שם י, י), 'ואתנפל לפני השם' וגו' (שם ט, יח), ומאחר שאין בנו כח להתפלל בענין אחר, אנו אומרים ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו. 64. וכשמוניע למה נעשה יעמוד. בערוך השלחן (סע' ט) כתב: והטעם נראה לי על-פי מה שכתבנו (בטעם מדוע אומרים 'אנחנו לא נדע'), להתפללנו בכל אופן היכולת, בישיבה בעמידה ובנפילה, ולכן עתה מרמזים לזה, הלא נפלנו וישבנו ועמדנו ומה נעשה עוד, ועתה רק עליך עינינו זכור רחמך. עכ"ד. 65. כאשרי ובא לציון ייש לישב. במכתב כתב מו"ר זצ"ל שמקור דין זה ברמב"ם הלכות תפילה (פ"ט הלכה ה'), שכתב: ואח"כ (לאחר נפילת אפים) יעמוד שליח צבור וכו' ואומר וכו' תהלה לדוד וכו' הוא עומד והן יושבים והם קוראין עמו ואח"כ אומר ובא לציון גואל וכו' ואני זאת בריתי אותם וכו' ואתה קדוש וכו', עיי"ש. 66. לעמוד. בספר 'תשובות הגר"ח קניבסקי

יושר

תפלה

ארחות

לג. ⁶⁷ב'עלינו' ⁶⁸יש לעמוד.

לד. אלו צריכין עמידה: ברוך שאמר, ויברך יידי עד שיאמר אתה הוא ה' האלקים, ישתבח, שמונה-עשרה מתהלות כו', ⁶⁹קדשה, ברכת פהנים [בין הכהנים בין השומעים], עלינו, ⁷⁰כשמוציאין ומכניסים הספר תורה עד שתהיה במקומה, והוא רחום, תחנון מ'מה נעשה', ⁷¹הלל, אל ארך אפים, ⁷²ברכת מגן אבות, ⁷³ויכלו, ⁷⁴כשמברכין החדש, ⁷⁵ידוי, קדוש לבנה, פסוק

ביאורים

זצ"ל (עמוד ר"ג תשו"ע) נשאל מו"ר זצ"ל, מה המקור לעמוד בקדושה דסידרא (לפי החזו"א). תשובה: ביאור הגר"א על מגילת אסתר. ⁶⁷ב'עלינו'. עיין ברמ"א (קלב, ב) ובמ"ב (סק"ח) שיש לאמרו בכוונה ובאימה ויראה כי כל צבא השמים שומעים והקב"ה עומד עם פמליא של מעלה וכולם עונים אשרי העם שככה לו. ⁶⁸יש לעמוד. כיון שיש בו שבח גדול, ועוד ש'עלינו' עולה בגימטריא 'ומעומד' (כלבו, הובא ברמ"א). ⁶⁹קדושה. כיון שאומרים בו 'כשם שמקדישים אותו בשמי מרום' (מ"ב). וי"א לעמוד עד הא-ל הקדוש (א"ר וערוה"ש). ⁷⁰כשמוציאין וכו'. בשו"ע יו"ד (רפב, ב) כתב: הרואה ס"ת כשהוא מהלך חייב לעמוד לפניו והיה הכל עומדים עד שיעמוד זה שמוליכו ויגיענו למקומו או עד שיתכסה מעיניהם. ואין להשען על דבר מה, ש'סמיכה' כשיביה (מ"ב קמו, יז). ⁷¹הלל. לפי שהלל, עדות שבחו של מקום ונפלאותיו ונסים שעשה לנו, ומצות עדות בעמידה, וכן כתוב בהלל "הללו עבדי ה' שעומדים" (מ"ב תכב, כח). ⁷²ברכת מגן אבות. וכל הקהל צריכים לעמוד כשאומרים אותה שהרי היא כנגד שבע ברכות שמונה-עשרה [כיצד: מגן אבות בדברו - נגד מגן אברהם, מחיה מתים במאמרו - נגד מחיה המתים, האל הקדוש שאין כמוהו - נגד האל הקדוש, המניח לעמו וכו' - נגד רצה נא במנוחתנו, לפנינו נעבוד ביראה - כנגד 'רצה' שהיא עבודה, ונודה לשמו - כנגד מודים, לאדון השלום - כנגד שים שלום], (א"ר ופמ"ג סי' רס"ח). ⁷³ויכלו. לפי שבוהו אנו מעידים להקדוש-ברוך-הוא במעשה בראשית, ועדים מעידים בעמידה, כדכתיב "ועמדו שני האנשים" (מ"ב רסח, יט). ⁷⁴כשמברכין החדש. מ"ב סימן תי"ז סק"א, וז"ל: ומכל מקום נהגו לעמוד בשעת אמירת 'ראש-חודש פלוני ביום פלוני', דוגמת קידוש החדש שהיה מעומד [מגן אברהם]. ⁷⁵ידוי. סימן תר"ז ס"ג. ובמ"ב שם סק"י כתב הטעם, דהכי הוי הכנעה

ארחות	תפלה	יושר	עיונים
לְיָהּ נַעַם' בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת, (כ"ז מבואר כמ"ב) וְיִישׁ אֲוִמְרִים⁷⁶ שְׁפָמִיכָה דִּינָה כִּישִׁיכָה בְּכָל הַדְּבָרִים. כְּתַב הָרַמְ"א: ⁷⁷בְּשַׁעַת קִדְיִשׁ יֵשׁ לְעֹמֵד וְכָל שֶׁכֵּן⁷⁸ בְּבִרְכוֹ וּקְדוּשָׁה. בְּשֹׁאוֹן הַקִּדְיִשׁ פְּתוּחַ נוֹהֲגִין לְעֹמֵד (מ"ב).			

לד. בְּתַבּוֹ הַפּוֹסְקִים (ביאור הלכה סי' קכ"ח סכ"ד)
דְּמִי שְׁאִין נִכְנָס לְבֵית הַפְּנִינָה לְשִׁמּוּעַ
בְּרַבְת כְּהָנִים אֵינוֹ בְּכָלֵל בְּרַבָּה, [וְלֹא דְמִי לָעַם

שבשדות שהם טרודים במלאכתם ואינם יכולים לבוא, הם בכלל ברכה. עכ"ל. אבל בלא אנוסים (שיכולים לבא לפני הכהנים) אפילו עומדים בבית הכנסת אלא שהם עומדים במזרח מאחורי הכהנים אינם בכלל ברכה, שבוה שאינם עומדים מול הכהנים - מראים בעצמם שאין הברכה חביבה להם, וכל שאינו רוצה בקבלת הברכה אינו בכלל ברכה (מ"ב).

ובביאור הלכה (ד"ה אם) כתב: שלפי טעם זה הוא הדין אם הוא בעיר ויושב בביתו ואינו הולך לבית הכנסת בעת נשיאת כפיים, גם כן אינו בכלל ברכה, ואפילו ביתו היה עומד נגד פני הכהנים ומתקיים דין פנים כנגד פנים - אינו בכלל הברכה שמראה בזה שאין הברכה חשובה לפניו לבוא ולשמוע.

ביאורים

טפי ומתודה בלב שלם. ⁷⁶ שפמיכה דינה כשייכה. אדם הנשען (-הנסמך) על קיר, עמוד או חפץ שאם ינטל אותו הדבר יפול האדם, כלומר שלולא הישענותו לא יוכל להחזיק מעמד - דינו כיושב. (טור ושו"ע סי' קמ"א, מג"א סי' תכ"ב). ⁷⁷ בשעת קדיש. עד אחר שיסיים אמן יהא שמה רבא, ויש אומרים לעמוד עד 'דאמירן בעלמא ואמרו אמן'. וי"א דוקא אם כבר עמד מקודם אסור לו לישב אבל אין צריך לעמוד מלכתחילה, וראוי להחמיר לעמוד לכתחילה, שאפילו עגלון מלך מואב שהיה נכרי - קם מעצמו כשאמר לו אהוד "דבר אלקים לי אליך", ק"ו אנחנו עמו וצאן מרעיתו. ⁷⁸ בברכו וקדושה. שכן הם נקראים 'דבר שבקדושה', ובהם עומדים מעיקר הדין (כמבואר בסימן נו ס"א).

יושר

תפלה

ארחות

שְׁבִשְׁדוֹת ⁷⁹דְּאֵנִיסִי] בִּיּוֹן שְׁאִין הַכֶּרֶךְ חֲשׂוּבָה בְּעֵינָיו לְבֹא וּלְשִׁמְעַ, וְכָל שֶׁכֵּן הַבּוֹרַח מִבֵּית הַכְּנָסֶת לִפְנֵי בִּרְפֶת בְּחָנִים, וְעַל זֶה נֶאֱמַר "וְלֹא חָפִין בְּכֶרֶךְ וְהִתְחַק מִמֶּנּוּ".

לו. כָּל הַפְּסוּקִים שְׁאוּמְרִים בְּשַׁעַת הוֹצָאת סֵפֶר תּוֹרָה וְהַכְּנָסָתָהּ וְהַגְבָּהָתָה יֵשׁ לוֹ יְסוֹד בְּש"ס וּפְסוּקִים ⁸⁰(וְעַי' מִס' סוֹפְרִים פ"ד) וְחֵם וְשְׁלוֹם לְזִלְזֹל בָּזָה.

לו. אֵין לְחַלֵּין הַתְּפִלִּין ⁸¹עַד אַחֵר הַקִּדִּישׁ שֶׁל עֲלִינוּ (ס' ב"ח ס"ג וּבִמ"ב שם), וְיִוְתֵר טוֹב שְׁלֹא לְחַלֵּין ⁸²עַד שְׁיִוְצֵאִין מִבֵּית הַכְּנָסֶת. וְאִסּוּר לְחַלֵּין הַתְּפִלִּין בְּשַׁעַת הַקִּדִּישׁ, ⁸³שְׁאִסּוּר לַעֲשׂוֹת אֶפְלוּ מְלֹאכָה קְלָה בְּשַׁעַת הַקִּדִּישׁ (שם מ"ב סקנ"ו) ⁸⁴וּבְסִידוֹר הַגֵּר"א כְּתֵב שְׁאִסּוּר לְחַלֵּין הַתְּפִלִּין בְּבֵית הַכְּנָסֶת

ביאורים

79. דְּאֵנִיסִי. שהם אנוסים, מאחר והם טרודים במלאכתם ואינם יכולים לבא. 80. וְעַי' מִס' סוֹפְרִים פ"ד. שם הביא התפלות והפסוקים שיש לאמרם בשעת הוצאת ס"ת והכנסתה והגבהתה. 81. עַד אַחֵר הַקִּדִּישׁ שֶׁל עֲלִינוּ. הרמ"א (כה, יג) כתב: ויש מי שכתב על צד הקבלה שלא לחלוץ עד שאמר בהם [כלומר, בתפילין כשהם עליו] שלש קדושות וארבעה קדישים, דהיינו לאחר קדיש יתום, והכי נוהגים המדקדקים. עכ"ד. ובמ"ב ס"ק נ"ו כתב: משמע מפרו-מגדים ושאר אחרונים דבמקומות שנוהגים לומר קדיש יתום בכל יום אחר עלינו, טוב שלא לחלוץ עד אחר קדיש יתום. 82. עַד שְׁיִוְצֵאִין מִבֵּית הַכְּנָסֶת. "יש נוהגים שלא יסירו התפילין מעל ראשיהם בבית הכנסת אלא הולכים כך מוכתרים בתפילין לבתייהם" (קיצור של"ה, חולין צ'). 83. שְׁאִסּוּר לַעֲשׂוֹת אֶפְלוּ מְלֹאכָה קְלָה בְּשַׁעַת הַקִּדִּישׁ. כי מאד יש לכוון בעניית אמן יהא שמה רבא, ובדאי לא גרע משאר ברכות שאסור לעשות אפילו תשמיש קל בשעה שהוא מברך. (מ"ב כה, נו). 84. וּבְסִידוֹר הַגֵּר"א כְּתֵב. זה לשונו: אין לחלוץ תפילין בבית הכנסת ובבית המדרש, שלא יראה בבית המלך שמסלק מורא מפניו, אלא ילך לביתו ושם יחלוץ, ולכל הפחות נגד ארון הקודש לא יחלוץ.

יושר

תפלה

ארחות

בפני הארון קדש דלא גרע⁸⁵ מחולין לפני רבו דאסור, ולכן יצא מבית הכנסת עם התפלין.

לח. הא דהתירו לצאת אחר קדשה דסדרא וקדיש של עלינו הוא דוקא בחולך באקראי ולא יזה צריך נחויין, אכל החולך בקביעות לפני גמר התפלה - במעט נאמר עליו⁸⁶ 'ועוזבי ה' יכלו' (במש"ב הרשב"ן⁸⁷ מובא בביאור הלכה סי' קמ"ו ד"ה אבל).

לט. פטים חקטרת אין לומר בעל פה רק⁸⁸ מתוך הסודר.

ביאורים

85. מחולין לפני רבו דאסור. כמבואר בשו"ע (לח, יא): לא יחלוץ תפילין בפני רבו, אלא יפנה לצד אחר מפני אימתו ויחלוץ שלא בפניו. וביאר המ"ב (ס"ק לו): לא יחלוץ תפילין בפני רבו, רצונו לומר, דולוול הוא שמגלה ראשו בפניו. ולפי זה אפילו אם כבר חלץ רבו תחילה אסור, ואם משה עצמו קצת לצד אחר וזהיר מלגלות ראשו בפניו, נראה דיש להקל. 86. ועוזבי ה' יכלו. פסוק הוא בישעיה (א, כח). ופירושו, העוזבים את ה', 'יכלו' - לשון כילוי וגמר, יכלה מן העולם. (ראה אונקלוס בראשית ב, יז כב). 87. מובא בביאור הלכה. בשו"ע (קמו, א) כתב: אסור לצאת (מבית הכנסת לאחר שנתח ספר התורה כדי לקרות בו) ולהניח ספר תורה כשהוא פתוח, אבל בין גברא לגברא (בין עליה לעליה) שפיר דמי. וכתב המ"ב (ס"ק ג) בשם האחרונים, שההיתר לצאת בין גברא לגברא, הוא רק כשכבר שמע קריאת התורה, או אף אם לא שמע גם כן מותר באופן שדעתו לשוב ולבוא אל תוך בית הכנסת מיד, וגם זה אינו מותר כי אם כשהוא לצורך גדול. ובביאור הלכה שם ד"ה אבל, הביא מה שכתב התשב"ץ (ח"ג סימן צ"ח) שזהו דוקא כשארע הדבר באקראי בעלמא, אבל כשעושים זה תדיר - נראה פירוק עול תורה, וכמעט שאני אומר שעליהם נאמר 'ועוזבי השם יכלו' (ישעיה א, כח) חס-ושלום, עיי"ש. 88. מתוך הסודר. כן כתב הרמ"א (קלב, ב), וכתב הטעם, מפני שהאמירה היא במקום ההקטרה, משום 'ונשלמה פרים שפתינו' [וכפי שאמרו במנחות (קי, א): אמר רבי יצחק, מאי דכתיב (ויקרא ו, יח) 'זאת תורת החטאת וזאת תורת האשם', כל העוסק בתורת

עיינים	ארחות	תפלה	יושר
יח. יש להתעטף בטלית על ראשו. הוא מדברי השולחן ערוך' (ח, ב). מקור דברי השו"ע שטוב לכסות ראשו בטלית הוא בטור, וה"בית יוסף' בפירוש ראשון וכן הב"ח פירשו הטעם, שתוספת כיסוי הטלית על גבי כיסוי התחתון שעל הראש [דהיינו ה'כיפה'] מכניע את לב האדם ומביאו לידי יראת שמים, בפרט שהכיסוי הוא טלית של מצוה. [ומה שכתב הטור (והוא מדברי בעל העיטור): "ומכסה ראשו שלא יהא בגילוי הראש", כתב הב"י שלא בגילוי הראש לגמרי קאמר וכו', אלא שאע"פ שראשו מכוסה, דרך צנועים להטיל סודר או טלית על ראשם כו', ולכן כתב הטור שיכסה ראשו בטליתו כדי שלא יהא בגילוי ראש מסודר או טלית שדרך ליתן על כיסוי התחתון שבראש]. ואולם הב"י בפירוש שני כתב שכדי לקיים מצות ציצית מן המובחר יש לכסות ראשו בטלית כל זמן שלבוש בו, וכוונתו נראה כדברי ה'נימוקי יוסף' (הל' ציצית דף יב). שאחרי שהעלה להלכה שיוצאים בטליתות קטנים שאין בהם עיטוף הראש כתב שמכל מקום מצוה מן המובחר שיהא כולו מעוטף במצוה וזו דרך ירא שמים לחבב המצוה, וכלומר שבהנחת הטלית על הראש מתקיים עיטוף ויוצא ידי הסוברים שצריך דוקא עיטוף, ואע"פ שאין זה כעטיפת ישמעאלים מכל מקום עיטוף הוא (ובפרט לדעת רב במסכת מועד קטן (כד, א) שסובר שעטיפת הראש אף שאינה כעטיפת ישמעאלים היא עטיפה), וכן הוא מפורש בט"ז סימן כ"ה (סק"ב) בדעת ה'נימוקי' שנתנית הטלית על הראש נחשבת עיטוף, וכן מוכח בדברי ה'חיי אדם' שהביא המשנה ברורה להלן שיש לעמוד כשהטלית על ראשו לכל הפחות שיעור הילוך ד' אמות, ובהכרח שדעתו שזה נחשב עיטוף, ולפי זה יובנו יותר דברי השו"ע, שאחרי שכתב שמעיקר הדין אין צריך עיטוף, סיים שמכל מקום טוב שיכסה ראשו בטלית שגם זה נחשב עיטוף ויוצא ידי הכל. יט. והוא כגולה ליראת שמים. ב'משנה ברורה' (סק"ד) כתב בשם הט"ז שדעתו שנכון שלא יסיר הכובע הקטן [-ה'כיפה'] שעל ראשו בעת התפילה אף שהוא מכסה ראשו בהטלית גם כן, אלא יהיו על ראשו			

ביאורים

חטאת כאילו הקריב חטאת, וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם] וחיישין שמא יטעה וידלג באמירתו את אחד הסממנים, והרי אם חסר בהקטרת הקטורת אחת מסממניה חייב מיתה, ויש לומר שגם באמירת פיטום הקטורת שהוא במקום ההקטרה, המדלג אחד מסממניה חייב מיתה. 89. על ראשו כל זמן התפלה. כ"כ השו"ע (ח, ב): "ונכון שיכסה ראשו בטלית". וכתב ה'משנה ברורה' שצריך שראשו יהא מכוסה במשך כל זמן התפילה מתחילתה ועד סופה, והטעם, שכיסוי זה מכניע לב האדם ומביא לידי יראת שמים. ועיין בשערי תשובה (סק"ג) בשם הרדב"ז שאותם שאין מכסים

ארחות	תפלה	יושר	עיונים
מא. אסור לישב בצד המתפלל⁹⁰ וברכות גדולות מוכא ברייתא: היישוב בצד המתפלל סימן רע לו [והוא אסור גמור ויליף בגמרא^(ב) מקראי].			
מב. אסור לעבר⁹² בצד המתפלל^(בא) בצדדין			

כ. מקראי. שנאמר בתפילת חנה (שמואל א, א, כו) 'אני האשה הניצבת עמכה בזה', וביאר רש"י (ברכות לא, ב) שזוהי שאמרה 'הניצבת עמכה' משמע שגם עלי עמד אתה יחד מכיון שאסור לשבת בצידה, וכ"כ הטור, והוסיפו הרא"ש והטור ועוד ראשונים שזוהי שכתוב 'עמכה בזה' למדים שרק בארבע אמות אסור לשבת, כי 'זה' בגימטריה י"ב, והיינו ארבע אמות לכל צד מג' צדדים. [וכתב הדרכי משה' (סק"א) שלכן אמרו ג' צדדים ולא ד', א. כי לדעת הטור לאחריו מותר. ב. לדעת האוסרין אף לישב לאחריו, מ"מ לא חשבו את הצד שלפניו כי בצד זה אסור לישב כמלא עיניו ולא רק ארבע אמות. ג. כי שני הצדדין ימין ושמאל נחשבים כאחד. ועיי"ש בדרכי משה שנראה לו כהצד האחרון]. אולם התוספות (ברכות לא, ב, ד"ה עמכה) כתבו שלמדים זאת מיתור הה"א של 'עמכה', שלא ישב עלי אלא באמה חמישית ממנה כי בארבע אמותיה אסור לישב. ועי' ט"ז ס' ק"ב סק"א.

כא. בצדדין שלפניו. זהו לדעת המגן אברהם' (סק"ו) שמבאר דברי השו"ע (קב, א) שכתב: "בצדיהם

ביאורים

הראש בשעת התפלה עושין שלא כדין, וכן נהגו ומנהג אבותינו תורה היא. 90. המתפלל. תפילת שמונה-עשרה. 91. ארבע אמות. שהוא לשיטת החזון איש 2.304 ס"מ ולהגר"ח נאה 1.92 ס"מ. 92. אסור לעבור וכו'. מפני שמבטל כונתו של המתפלל על ידי זה שעובר כנגדו, ולכן אסור לעבור כנגד המתפלל אפילו אם עוסק העובר אז בקריאת שמע, אף שלגבי דין ישיבה כנגד המתפלל מותר באופן זה (כמובא בשו"ע קב, א), מכל מקום כיון שבדין עובר לפני המתפלל הטעם הוא כיון שעל ידי זה מתבטלת כונתו, אסור. וחיי אדם כתב הטעם לאסור, מפני שמפסיק העובר בין המתפלל להשכינה. (מ"ב ק"ב ס"ק ט"ו). 93. בצד המתפלל. היינו בתוך ארבע אמותיו בצדדין שלפניו.

עיונים	ארחות	תפלה	יושר
מותר לעבור ולעמוד", שבצדדים מותר לעבור עד שמגיע לצדדים שלפניו ומשם לא ילך הלאה אלא יעמוד שם, והוסיף המג"א, שאם ממשיך ללכת דינו כלפניו ממש, כי כל עוד שרואה המתפלל את העובר - אסור לעבור שם כי מתבטל על ידי זה מכוונתו, ומבואר בזה שצדדים שלפניהם			שֶׁלִּפְנֵינוּ, וְלֹא לְפָסַע שְׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת⁹⁴ אִם יִכְנַס לְצַדְדֵּין שֶׁלִּפְנֵינוּ וְזֶה דִּינָא דְּנִמְרָא וּמִבְּאָר בְּפִסְקִים (שו"ע סי' ק"ב).
כלפניהם ואסור לעבור (מ"ב ס"ק ט"ז, עיי"ש עוד). ולפי זה [שאסור לעבור ולעמוד בצדדין שלפניו, משום שמבטל כוונת המתפלל], כל שכן שאסור לילך בצדדים שלפניו ולעמוד ממש נגד פניו בתוך ארבע אמות שודאי מבטל בזה כוונתו (מ"ב ס"ק י'). כב. אם יכנס לצדדין וכו'. בספר 'דעת נוטה' הובא מש"כ מו"ר זצ"ל: הגומר שמונה-עשרה והשני מאחוריו שגמר אינו יכול לפסוע מפני השלישי שעומד בתוך הד' אמות של השני, יכול הראשון לפסוע בריחוק ד' אמות מהשלישי.			מג. גַּם מִנְחָה וּמַעֲרִיב חִיבִין בְּתַפְלָה⁹⁵ בְּצִבּוּר, וּבְבִרְכּוֹת ו' ב' מִבְּאָר⁹⁶ דְּמִנְחָה וּמַעֲרִיב חֲשׂוֹבִין יוֹתֵר מִשְׁחֵרִית.

כלפניהם ואסור לעבור (מ"ב ס"ק ט"ז, עיי"ש עוד). ולפי זה [שאסור לעבור ולעמוד בצדדין שלפניו, משום שמבטל כוונת המתפלל], כל שכן שאסור לילך בצדדים שלפניו ולעמוד ממש נגד פניו בתוך ארבע אמות שודאי מבטל בזה כוונתו (מ"ב ס"ק י'). כב. אם יכנס לצדדין וכו'. בספר 'דעת נוטה' הובא מש"כ מו"ר זצ"ל: הגומר שמונה-עשרה והשני מאחוריו שגמר אינו יכול לפסוע מפני השלישי שעומד בתוך הד' אמות של השני, יכול הראשון לפסוע בריחוק ד' אמות מהשלישי.

כג. גם מנחה ומעריב חייבין בתפילה בציבור. על דברי השו"ע (צ, טז) שכתב: "ההולך בדרך והגיע

ביאורים

94. אם יכנס לצדדין שלפניו. מדובר באופן שיכנס לתוך ארבע אמות של המתפלל על ידי שלש פסיעות שיפסע לאחוריו, כי חוץ לארבע אמות אין חשש של בלבול הכוונה כלל. ואף לפי מה שכתב ה'חיי אדם' (הובא לעיל) בטעם האיסור שהוא משום שמפסיק בין המתפלל לשכינה, כיון שעובר מחוץ לארבע אמות שהוא רשות אחרת אינו מפסיק בין המתפלל לשכינה. 95. בציבור. ומצוה להיות מעשרה ראשונים בבית הכנסת - גם במנחה. (בא"ח ויקהל, ו). 96. דמנחה ומעריב חשבינן וכו'. אמרו חכמינו וזכרונם לברכה (ברכות ו, ב): לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה (שהיא עת רצון), שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה, שנאמר 'ויהי בעלות המנחה (כלומר, קרבן מנחת הנסכים, שמקריבים עם התמיד של בין הערביים. תוס' פסחים קז, א), ויגש אליהו הנביא ויאמר וגו' ענני השם ענני'. אליהו נענה משום שהתפלל בזמן המנחה שהיא עת רצון. רבי יוחנן אמר [לעולם יהא אדם זהיר] אף בתפלת ערבית (גם לתפילת ערבית סגולה ומעלה מיוחדת), שנאמר (תהלים

עיונים	יושר	תפלה	ארחות
לעיר ורוצה ללון בה, אם לפניו ארבעה מילין מקום שמתפללים בעשרה צריך לילך שם. ולאחריו, צריך לחזור עד מיל כדי להתפלל בעשרה", כתב המ"ב: וזה הסעיף הוא תוכחת מגולה לאותן האנשים שהם נמצאים בעיר ומתעצלים לילך לבית הכנסת להתפלל מנחה ומעריב, שהרי אפילו ההולך בדרך הטריחוהו להתעכב בדרכו ולחזור מיל לאחריו, כל שכן היושב בביתו יש לו לילך לבית הכנסת שהרי אינו מפסיד על ידי זה כלום. ובפלא יועץ (ערך תפילה, בשם מוהר"ם די לוזאנו): "אם כנים אתם בזאת תבחנו	מז. 97. במנחה צריך לומר "מזרה אני לפניך ה' אלקי ואלקי אבותי שפשם שזכיתני לראות בשהחמה במזרח כך זכיתני לראותה במערב". מח. בערבית יש לומר: "יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי שפשם שהייתי באפלה והוצאתני לאורה כך תוציאני מאפלה לאורה". מו. בברכות ח' א' 98. קדימו וחשיכו לבי כנישתא 99. כי היכי דתורכו חיי. וקדימו הינו לבא לפני התפלה, וחשיכו הינו שלא לצאת עד סוף	אם תבואו להתפלל גם תפילת מנחה וכו', שבשחרית החנות סתומה ואין יוצא ואין בה, אבל בתפילת המנחה שהחנות פתוחה והחנוני מקיף, הן כסף נחשב בעיניכם יותר וכו' ובמנחה אין אונס שינה". ו"בשאלות" הנהגות הגר"ח מוולוז'ין זצ"ל כתב: כי מיום עמדו על דעתו לא התפלל רק בציבור, ופעם היה בשעת מנחה במלון, ושלח עגלות לכפרים הסמוכים שיבואו להתפלל בציבור.	

ביאורים

קמא, ב' תכון תפילתי [כ] קטורת לפניך משאת כפי [כ] מנחת ערב'. 97. במנחה צריך לומר מזרה וכו', בערבית יש לומר וכו'. תפילות אלו מקורן בתלמוד ירושלמי, והביאן 'ביאור הלכה' בתחילת שו"ע או"ח סי' א'. 98. קדימו וחשיכו. הקדימו לבוא, והישארו עד שעה מאוחרת, כאשר אתם הולכים לבית הכנסת. 99. כי היכי דתורכו חיי. כדי שיארכו ימיכם.

ארחות המוסר • תפג

יושר

תפלה

ארחות

התפלה, וזה גורם לאריכות ימים ושנים.

ביאורים

100. וזה גורם לאריכות ימים ושנים. כשם שמאריכים הם בבית הכנסת, לפני התפלה, ואחר התפלה, באותה המדה מודד להם הקדוש ברוך הוא, ומאריך ימיהם (פירוש רבינו יהונתן הכהן מלוניל).